NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ,

ID EST,

Rerum ab Hiſpanis in India Occidentali hactenus geſtarum, & acerbo illorum in eas gentes dominatu,

LIBRI TRES,

VRBANI CALVETONIS opera induſtriáque ex Italicis Hieronymi Benzonis Mediolanenſis, qui eas terras XIIII. annorum peregrinatione obijt, commentarijs deſcripti, Latini facti, ac perpetuis notis, argumentis & locupleti memorabilium rerum acceſsione, illuſtrati.

HIS ab eodem adiuncta eſt,

De Gallorum in Floridam expeditione, & inſigni Hiſpanorum in eos ſæuitiæ exemplo, Breuis Hiſtoria.

APVD EVSTATHIVM VIGNON.

M. D. LXXVIII.

EXIMIO DEI SERVO, D. THEODORO BEZAE, PRAECEPTORI ET PArenti plurimùm ſemper obſeruando, VRBANVS CALVETO; Gratiam & pacem à Domino.

NIHIL mihi minus hîc propoſitum fuit (præſtantiſſime Doctor) quàm vel ſub clariſſimi tui nominis vmbra me inſerere famæ: vel te, quem minimè omnium vellem, ineptiarum mearum teſtem aut patronum facere. Quum enim nihil eſſe in me haud inuitus agnoſcam, quod conſpicuum eſſe debeat: tum verò etiam tacitum tuum vnius iudicium equidem vehementiùs, quàm apertas multorum de me opiniones, reformido. Sed nimirum exſtare aliquando oportebat aliquod obſeruantiæ in te meæ teſtimonium:

quando ad pedes tuos eruditus, non cetera tantùm, si quæ pauca fortè habeo, sed & hoc ipsum gratitudinis officium in pręceptores, illustri exemplo ex te didici. Atque id quidem eò libentiùs facio, quòd beneficia erga me tua agnoscere nō possum, quin multiplices simul Deo gratias agam. Quum enim, per singularem Dei gratiam, vterque mihi parens, vera eius cognitione imbutus, obtigisset: præsertim pater, qui vergenti iam ætate Euangelij gustum flagranti zelo imbiberat: ísque haberet in votis vt per omnem honestarum artium cultum, sicut pueritiam, sic adolescentiam transigerem, quum Medicinæ me destinasset: Pietati nihil præuertendum ratus, detractum me Lutetia, præmaturis adhuc liberalium artium studiis meis, rectà huc misit.

HIC in D. GERMANI COLLADONII (quem parentis veriùs loco quàm auunculi semper venerari ac colere debeo) manibus educatus, te sacræ Theologiæ, IOANNEM TAGAVTIVM Philosophiæ præceptores, id est alteros parentes, nactus sum. Neque hîc te molestè laturum certum habeo, quòd

quòd pręclari viri memoriam cum tua laude coniunxi: quem tu vſqueadeo viuentem dilexiſti, vt ne mortui quidem nomen niſi cum honore vſurpes. Sed ille quidem, vixdum medio ætatis ſpacio mihi aliiſque ſubitò ereptus, ſtudia noſtra deſtituit. Ex eo nos totos, quãquam grauioribus curis adhuc impares, poſſidere cœpiſti: per te ſacris initiati Theologicis, ſub diſciplina tua rudimenta adoleſcentię poſuimus: tu myſteria per ſe auguſta & nondum ſat firmatis ingeniis ardua, ita peruia & plana feciſti, quum minima quęque veluti manſa in os ingereres, quum nos diſputationibus, nos præceptis, fingeres: vt non modò quę ex te propriè didici, ſed ſiqua poſtea hauſi ex aliis, ea iure tibi omnia accepta hodie referam. Ac me hîc quidem pręteritæ vitę ſpacia relegentem animo, recordari etiam nunc iuuat, quanta olim admiratione, quanta voluptate, te, pręter raram quandam δεινότητα, quę peculiaris in te eſt, candidam perſpicuitatem Philippi, ſinceram ac ſolidam ſanitatem Caluini, doctam vbertatem methodúmque Martyris, celebri auditorio, regenerantem audiuimus,

Quid aliis vſuuenerit, neſcio: me quidem ſcio nihil iucundius ſimul & vtilius audiuiſſe aut vidiſſe in vita: quum tu perplexa diſtinctè, obſcura nitidè, difficillima enucleatè & familiariter nobis exponeres: id vnum prorſus agens, vt non tantùm pij doctíque, ſed etiam aliis docendis quamaptiſſimi, diſcipuli tui euaderẽt. Ergo, beneficio tuo, inſignes viri, decora ingenia, ex hac ſchola, tamquam vberrimo fonte, emerſere: & doctrinæ tuæ fructus latè ſparſi ſunt. De me nihil ambitiosè referam. Etſi in pręſtantiſſima omnium ſcientia præſtantiſſimum Doctorem ſortitus, lentos admodum ac tenues progreſſus ingenij vitio fecerim: ſi tamen (quod ille de M. Tullio ſcripſit) is cui tu valdè placuiſti, plurimùm promouerit: non parum profeciſſe me iudico. Me quidem, vix Theologicis operatum ſtudiis, tua cùm doctrina, tum docendi ratio, adeo vehementi amore raptum deuinxerat, vt patris voce in patriã reuocatus, quum is me aliò mittere, propinqui verò etiam retinere cuperent: huc tamen potiùs, bona quidem cum parentis venia, reuerterer. Neque me adhuc facti pænitet. Quum enim,
Chri-

Christum sequens, huc Deo propicio primùm venissem, neque vlla sedes magistráque studiorum incorruptior hac vrbe, neque te Doctor alius absolutior videretur, nihil mihi de pristino instituto mutandum censui. Et quę hîc postea expertus sum, non iudicium tãtùm confirmarũt meum, sed spem etiam vicere. Prosper per ea tempora ciuitatis status, nisi quòd incomparabilis viri morte graue vulnus acceperat: eò vndiq. affluens studiosorum multitudo, docti & suaues condiscipuli: florens academia: vrbs ipsa præclaris legibus condita & moribus: & tu grande academiæ simul & vrbis specimen, ea diligentia Ecclesiam concionibus, nos verò etiam prælectionibus erudiebas, vt quum multos longo interuallo anteisses, temet quotidie ipse vinceres. Itaque tum non Catechismus tantùm Christianæ doctrinæ, Epistolæ ad Hebræos, ad Romanos, & ceteræ Pauli, multorum quidem antea peragratę vestigiis, sed abs te singulari quadam methodo, nec trita aliis via, apertę: verum etiam abdita Prophetarũ oracula (quorum vel sermonem vt nimis priscum & obsoleta vetustate informem plerique

antè horrebant) explicata & euoluta tuis laboribus, vel tyrunculis ipsis patuerunt; ac quemadmodum felici Caluini cura antè educata, sic in hac mæstitia temporum salubri tua suauitate hilarata Ecclesia est. Inter hęc ne domesticæ quidem tibi horę vacuæ, illustria hęc scripta pepererunt, quibus insanam obtrectatorum maledicentiam, Caluini magnitudinem tuámque allatrantium, facillimè compescuisti. Nec crebriores vllo tempore Ecclesiarum in varia loca disperse coloniæ, te cum cetero presbyterio mittendis pastoribus, scribendis litteris, sententiis dicendis, ita distinebant, vt non magis miraremur te tanta negotiorum mole non obrui, quàm semper alacriorem, ac veluti nouum, ad docendum accedere. Enimuero mira interea, vt felicitas ingenij, ita morum comitas: vbi res & negotia poscerēt, intentus & grauis: vbi quies laborum data erat, commodus & seriis læta miscere facilis: ita temperatis curarum ac remissionum vicibus, vt (quod difficillimum) nec facilitas autoritatem, neq. grauitas comitatem corrumperet. Sed ne singulare quidem illud in paucis Dei donum omisero,

omisero, quòd ne senectus quidem, quæ plerosque in ocium & segnitiem resoluit, quidquam de pristino studio tuo & labore detraxit. Eadem planè facis quę iunior solebas: scribis, legis, concionaris, ídque assiduè, insigne adolescentibus ipsis documentum: nec, quum in plerisq. cum corporibus vigere ac deflorescere animos videamus, viuidus ille ingenij tui vigor cum ætate consenuit. Quis sanus non patriam, non auocamenta omnia, vt hęc videret, contemneret? Atque id ego, quamquam non sum assequutus, voluisse tamen, huc veniens præ me tuli. Sed ecce, quum acriore quàm antè incensus studio, pręlectionibus & concionibus illis tuis potissimùm audiendis meditandísque progrederer, vnum hoc, pænitendum mihi semper, accidit: quòd præcoci (vt ego iudico) tua & amicorũ de me cura, nimiũ intempestiuè ab ore tuo & latere auulsus sum.

QVAMOBREM ceteris quibus eo bono frui diutiùs ac feliciùs licuit, eruditionis palmam, famam, primũ locum, secundum, tertium, denique omnem præter vltimum, facilè cõcessero: dum mihi grati discipuli nemo nomẽ eripiat. Quod partim vt testatum aliquãdo fa-

cerem, partim vt quas ſeuiſti fruges, earum nonnihil pro tuo iure meteres: hũc libellum inſcribere nomini tuo volui: quamquam vel amplitudini tuæ haud ſatis parem, vel perſonæ quam geris, parum conuenientem, plerisque viſum iri nõ dubito: ac ne meum quidem iudiciũ ab eorum opinione diſcrepat. Neque enim hîc auguſta illa & diuina reperies, quæ nos non tantùm ex te audire, ſed etiam mirari, conſueuimus: non proxima ab illis Philoſophica: ac ne Hiſtorias quidem vel nouitate rerum, vel ſplendore gentium commendabiles: quales hodie multas ſcriptoribus, ſi quos cædes & inſaniam hominum condere Annalibus iuuat, Europa noſtra ſuppeditat. Sed expeditiones, iam ſeptuageſimum ante annum vſque ad noſtra hæc tempora in vltimum Occidentem ab Hiſpanis ſuſceptas, & ad Indos ab illis importata vitia & bella: mox duriſsima in ſeruientes imperia, fœdas repugnantium ſtrages, & exhauſtas cędibus & rapinis prouincias. Poſtremò direptores ipſos in mutuam perniciem actos, vt ciuilium etiam bellorum in altero Orbe exempla exiſterent: ingens Chriſtianę fidei

inter

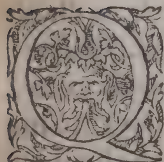
inter Barbaras gentes dedecus. Parum lęta omnia, & iam antè magna ex parte dicta aliis. Neque ego attigiſſem, ni incorruptam fidem profeſſus hic autor, non parua in maius augens, vt Hiſpani: non audita ex aliis interpolans, vt ceteri: ſed quę ipſe pręſens audiuit & vidit, ſincerè referret. Vnum in primis placuit, quòd noſtrorum hominum in illis terris vitia & ſcelera non reticẽs (quod plerique ſcriptores fecere) interpoſito nonnumquam ſuo iudicio, Barbarorũ etiam vel Chriſtianis dignas de ijs ſententias accuratè exſequitur: adeo vt in tam exiguo ſcripto nullam propè iuſtæ Hiſtorię laudem deſideres. Quod deeſſe videbatur, Latinę orationis lucem intuli: tum breueis addidi notas, & ſiqua præterea ſcitu digna viſa ſunt. Magnũ in tenui re laborem. fateor. Nec tanti dignum patrocinio viri libellum: Ne istud quidem nego: ſed quem tamen, ni te prorſus ignoro, verecundè ſeſe tibi offerentem adrogari inter clientes tuos & maximam dignitatis ſuę partem mutuari ex tuo nomine, patieris. Quamquam (vt vnde cœpi eò deſinam) hac numcupatione mihi nihil verè deſtina-

tum propoſitúmque fuerit, quàm vt vel ignobili hoc monumento teſtatus, me Deo cùm multis de rebus, tum de hac potiſsimùm gratias agere, quòd te, corruptiſſimis his temporibus, optimarum artium & verę Religionis pręceptore, ſingulari meo fato, vſus ſum: ſimul etiã nonnullo gratæ Pietatis in te officio fungerer. Quod quidem ita tibi acceptum eſſe & probari cupio, vt nihil pro eo maioris gratię abs te petã quàm vt inter proſpera venerandę tuę ſenectutis ſolatia iſtud etiam reputes, tibi, quãquam non ſatis doctos, attamen non ingratos diſcipulos obtigiſſe: & me, ſicuti facis, ſemper vt γνήσιον agnoſcas.

Hoc verò & nunc & aſſiduis precibus meis à Deo Opt. Max. peto quęſóq. vt ſolandis piorũ miſeriis, & illuſtrandis horum temporũ tenebris, inter tot Eccleſiarum lumina, quamlongæuus floreat ac ſplendeat in domo Dei, ſtétque pręlucens dominus meus coram Domino & coram Chriſto eius. SALOÇERTAE. Anno temporis nouiſſimi, ÇIↃ IↃ LXXVIII. KAL. SEPT.

CHRISTIANIS ET PIIS LECTORIBVS S.

VOD magni initio operis florentissimus rerum Romanarum scriptor Liuius præfatur, Se nimirum, dum prisca populi Romani facta & primas origines tota mēte repetit, tantisper à conspectu malorū, quæ sua multos per annos vidit ætas, animum auertere: id in tenui hoc scripto propemodum contigisse profiteri mihi licet. Me videlicet, quum ardente iamdiu bellis Europa, solatium malis & animo meo requiem quærerem, longinquæ alicuius prouinciæ secessum & secretum sæpe optasse, vbi liceret non modò à tot scelerum conspectu, sed etiā auditu & fama, procul agere. Ergo nihil hîc vsquam quietum circumspectans, tandem aliquando in nouam illam Indiam (quam vocant) vt vacuum bellis orbem, toto animo transuolo. Et eò potissimùm multa inuitabant: Auriferi amnes, mōtes aurei: mira cæli temperies, noua fructuum auiúm

que ſpecies, rudis & antiqua hominum ſimplicitas: mare vnionum ferax, gemmis grauida tellus: denique obuiæ opes fama magis quàm rerum fide traditæ: quæ omnia perluſtrare vel animo iuuaret: ſed ante omnia inerme ocium & quies, & morum noſtrorum tædium.

Ac mox quidem transgreſſo, vti dixi, ea primò omnia non planè vana arridebāt. Sed quum ijs miraculis animum attenderē, ecce è diuerſo longè alia rerum facies. Extorres indigenæ, & Chriſtianis infenſi: ſubuerſi iam montes & auro penè vacui: exhauſta mapalia, triſtis vbique & horrida ſolitudo: ſerui, aut ſeruitutem horrentes Barbari, cuius ne nomen quidem antè nouerant: & atrocia eorum cum noſtris bella, & quæ bella ſequuntur calamitates. Denique noſtra illic omnia vitia, ſæuitiam, libidinem & auaritiam reperi. Hîc continuò mecum: Earum rerum cauſas numquid ſciſcitari & exſequi libet? Itaque cognoſcendi auidus, Hiſpanos ſcriptores adeo, eorum libros euoluo. Mira illic: Vno aut altero prælio perdomitæ prouinciæ: priùs penè rapta quàm inita Regna: inſignes Hiſpanorum de Barbaris victoriæ, niſi equis deberentur. Denique tot Scipiones aut Alexandros magnos dicerés

Indiæ Occid. facies hodie miſera.

res, quot Hispani duces in illis terris bella gessere. Neq. profectò gloriam meritos abnuerim, si vel ipsi sæuitiæ, vel scriptores laudibus modum statuissent. De sceleribus interim eorum & flagitijs nonnihil, sed parcé. De Barbaris ferè omnia in peius, vt fermè victos, sicut ceteræ calamitates, ita ignominia sequitur.

Sed mirabar in primis, cur non potiùs inermi quæsitu sine bellis peragratæ eæ terræ essent: vnde aut quo initio Indis cum Hispanis cōtracta bella: imò quas bellorum apud eos posse esse causas, vbi nulla esset diuitiarum admiratio, nulla honorum æmulatio aut cupiditas, creberrimæ inter homines certaminum causæ. Postremò cur Hispanos iniuria potiùs quàm beneficio experiri maluissent: à quibus præsertim non multa tantùm instrumenta vitæ & honesti cultus morem, sed literas etiam, rarum inter Barbaros, cū Religione acciperent. Quare primò hæc ferè importunæ cuidam agrestíque immanitati, & ab omni societate abhorrenti naturæ tribuebam, quæ, vt nonnulla animalium, nullis beneficijs mansuesceret.

Quæ Indis aduersus Hispanos bellorū causæ.

Sed hæc fortè rimanti, commodùm Benzo in manus incidit: qui vt superiorum opinionum errore demto, nodos soluit quibus

impeditus hærebam: ita veros eorum malorum fontes aperuit. Is quæ decem & quatuor annorum ſpacio magna ex parte in Occid. India vidit, Italico ſermone conſcripſit, mira quidem breuitate, ſed ea tamen quæ nihil propè ſcitu dignum prætermittat: aut ſiqua ſunt, nos ea vtcumque expleuimus. Ac ne collatum quidem cum alijs, multùm ab ijs diſcrepare comperi, niſi quòd illi ferè tantùm euentus rerum: hic quas illi callidè ſæpe reticent, cauſas etiam exſequitur: nec, vt plerique, audita ex alijs, ſed ab ſe viſa & explorata referens: vnde maior teſtimonio autoritas & ſcribenti fides.

Benzo Hiſpanis ſcriptoribus cur præferendus.

Hunc ego accuratè quum perlegiſſem, ſuſpectos habere priores illos ſcriptores, vt gratiæ plurimùm dantes & ſuorum gloriæ nimiùm lenocinantes, cœpi: ac facilè intelligere (quod res ipſa loquitur, & Barbari ipſi non minus naturalis iudicij luce quàm experientia deprehenderunt) Hiſpanos verbo ad propagandos Chriſtianæ religionis fineis in eas oras nauigaſſe: reipſa, vt ditiſſimis ijs ſubactis prouincijs æternæ dominationis ſedes ibi figerent: id eſt, ſpecioſum titulum, auaritiæ & prauis alijs cupidinibus prætexuiſſe.

Hiſpani ſcriptores ſuorum gloriæ lenocinantur.

Sed operæprecium eſt, id non tam ex meis

verbis quàm ex ipsorum factis cognoscere. Ita enim & subigendis illis populis, & postquam subegerant regendis, hactenus maxima ex parte sese agitauere, vt quum quiduis aliud reipsa præstarent quàm quod præ se tulerant, Dionysii alicuius aut Machiauelli discipulos veriùs quàm Christi se esse proderent.

Age igitur, aliquot istius, si libet, placita cum horum gestis componamus: quando hæc tantam inter se similitudinem habent, vt facilè vel istos ex Machiauelli ludo profectos, vel istum ex horum præclaris in Italia facinoribus Theoremata sua hausisse credideris. Quum enim in commentarijs illis quibus Tyrannum veriùs quàm Principem instituit Machiauellus, suadeat inter alia, vt quum ex animo Deum non colat: Pietatis tamen externam speciem præ se ferens, eam de se opinionem ac famam apud omnes, quoad eius fieri poßit, conciliet: Id non perniciosius docuisse videtur iste, quàm Hispani apud Indos præstitisse. Ac nihil primò facilius, quàm craßis Barbarorum ingenijs hoc persuadere, qui nouæ & peregrinæ gentis miraculo capti, de ea præclara omnia & quamuis absurda crederēt. Ergo Hispanis, quum splendidum Dei & Chri-

Machiauelli dogmatum, & rerum ab Hispanis in India gestarum, collatio.

ſtiani nominis gloriæ promouendæ titulum ſuis expeditionibus imponerent & ſe Chriſtianos, ac filios Dei altiſsimi, alternis propè verbis iactarent, vſqueadeo habita fides, vt etiam deſcendiſſe iſtos è cælis (nam & hoc ementiri non pudebat) vulgò illis gentibus perſuaſum eſſet: donec res ipſæ & facinora hanc vanitatem coarguerent.

Hiſpani vèro prona interim Barbarorū credulitate adeo abuti, vt etiam opinionem & ſpem quandam ſalutis illis inſitam (cæcam quidem illam & inanem, ſed tamen ſpem) ad exitum miſerorum & ſuum quæſtum verterent. Exemplum vnum referam. Ex quo in Hiſpaniola viciniſque inſulis indigenæ operarij Hiſpanis ad exercenda metalla defuerunt: prouidere ſibi ex Lucaijs inſulis, quæ infrà Cubam ad Septemtrionē verſæ ſunt, mancipia inſtituère. Qua in re mira arte & conſueta illa ſua Pietatis larua vtebantur. Quum enim illi ſimplices & minimè mali homines, rigore Septemtrionalis plagæ expiatis ſuis peccatis, in Elyſios quoſdam campos migraturos ſe aliquando confiderent, quos ad Meridiem ſitos eſſe ſomniarent: Hiſpani illuc nauibus appellentes, perſuadebant ſe eò veniſſe vt eos in beatas illas ſedes traducerent. Ita miſeros

Hiſpani ſpecie pietatis Indos in ſeruitutem pelliciūt.

vana spe illectos, & pro certo habentes se in Paradisum aliquem amœnum abduci, plenis nauigijs in aurifodinas asportabant. Et eiuscemodi quidem capturis quinquaginta hominum millia absumta, & vniuersa propè Lucaiensium gens deleta est. Tantum videlicet in Hispanis illis Religionis erat, vt istos in Paradiso illo suo collocare nollent, nisi priùs in Purgatorium demersos. Sed spectemus cetera.

Hispani Lucaiensium credulitate abutuntur.

Monet Machiauellus, non posse melius prouinciam aut agrum recens captum sub imperio teneri, quàm si deductis in eum colonijs veteres incolæ pellantur, aut ita attritis premantur opibus, vt nulla vis ac rebellio ab ijs metui posit. Id quoque strenuè ab Hispanis præstitum. Ita enim eas terras occuparunt (quo iure ac titulo ipsi viderint) vt non tantùm Colonias arcésque imponerent domitarum gentium ceruicibus, sed eas quoque sibi compedes suis manibus fabricari cogerent. Neque id satis: sed quum indigenas intolerabili sæuitia pepulerint domibus, exturbarint agris, aut inter mancipia habentes laboribus attriuerint, plerisque locis ex veteribus incolis nullos: multis quampaucissimos, omnibus quidem ita inopes humilésque Indos reliquerunt, vt ab

ijs rebellionem non pertimescant. Eius tyrannidis testes sunt Hispaniola, Cuba, Iamaica, San-ioannis de Portu-diuite, & Guanaxiæ insulæ, in quibus (vel ipsis Hispanis historicis testibus) ex quadragies centies capitum millibus, quibus olim habitabantur, vix hodie quingenti aut sexcenti Indi supersint. Adeò ingentium etiam bellorum clades Auaritia superat.

Neque vllam ferè gentium hodie video, cui iustiùs quadret quod Romanis quōdam exprobratum à Britannis scribit Tacitus: Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrę, & mare scrutantur: si locuples hostis est, auari: si pauper, ambitiosi: quos non Oriens non Occidens satiauerit: soli omnium opes atq. inopiam pari affectu concupiscūt: auferre, trucidare, rapere, falsis nominibus imperium, atque vbi solitudinem faciunt, Pacem appellant.

In vita Agricolæ.

Idem Tyrannicus doctor præcipit, Nulla ratione melius ciuitatem aut prouinciam posse subigi quàm si malis moribus impleatur: qua arte Cyrus, suadente Cræso, Lydos magis quàm vllis armis fregit. At ne istud quidem Machiauellus meliùs scriptis, quàm Hispani factis expressere. Vulgaria

garia hæc, Inſuetos vino Barbaros ebrietate mollire & vincere, quod ſæpe illis loco virtutis fuit: mulierum virginúmque pudicitiam attrectare, vnde mox in Europam atque in totum orbem Indica lues ſparſa eſt: quum liberos etiam eorum, in diſciplinam acceptos, iurare, ſacrum Dei nomen blaſphemijs proſcindere, aleari, furari, mentiri, ſcortari & ſicas vibrare, docuerint. Ac ne ea quidem etiam gratuitò: quando & aurum, & vniones, & libertatē, & cetera bonorū, ab illis gentibus accepere, quum ſua illis vitia traderent. Qua in re tamen illud percommodè accidit, quòd, præter naturalem lucem, Præcepta Dei, quæ vtcumque ab Hiſpanis didicere, cum eorum exemplis & factis componentes, horrenda ipſorum ſcelera & flagitia graui præiudicio damnent, donec in iudicio aduerſus eos conſurgant, Barbari.

Hiſpanorum conſuetudine Indorum liberi corrumpuntur.

Præter hæc Machiauellus docet, Nulla ratione faciliùs in pace ac fide contineri, & prohiberi à rebellione ſubditos, quàm ſi inopia & labore cohibeantur. Mirum quàm auidè arreptum hoc dociles iſti ad vitia diſcipuli, in rem atque vſum verterint. Neque enim tantùm quidquid circum brachia, colla, aures, braculas, auri habuere Barbari,

Hiſpani Barbaris quæ habent & quæ nō habent extorquent.

cum ceteris delicijs excussere: sed penitus ire in viscera terræ, & paruo alioqui contentos, versis montibus, scrutari abditas opes coegerunt. Hinc tributa, onera, metalla, seruientium pœnæ, Indis imposita, & cetera, in quibus excogitandis nimio plus quàm velimus ingeniosa Auaritia est.

Nec contenti eripere quæcumque habebant, etiam quæ non habebant, miseros homines vi, malo, tormentis inuenire subegerunt, & ijs locis vbi ne mica quidem auri esset, aurum superbis dominis pendere: donec miseri illi homines tot malorum exitũ desperatione & deformi exitu quærerent. Atque hîc quidem (nisi vniuerso Christiano nomini grauius inustum esset dedecus, quàm vt risum mereri posset) operæpretium sit cognoscere, quàm lepidè Barbarorum nonnulli furiosam illam auri famem expleuerint: quum vt rex Mithridates Aquilio Romano duci capto, ita Hispanis isti aurum in os infunderent. Imò quum Barbaros coegerunt, cum diris exsecrationibus, Aurum, Christianorum Deum, palàm vocare: quibus piaculis se ab tam graui noxa vnquam exsoluent?

Barbari auaritiam Hispanorum mirificè explent.

Longum esset, omnia ad hunc modum persequi, quibus impotentem illum & tyrannicum

nicum ſuum dominatum in India iſti fundarunt exercuerúntque, quum Chriſti imperium propagare velle prætexerent. Illud quidē præfractæ & inſanabilis auaritiæ ſæuitiæq; inſigne documentū eſt, quòd abſumtis montium, amniū, terrarum & maris opibus, aut in Hiſpaniā tranſuectis, quum nil iam Indis præter nuda corpora ſupereſſet, corpora ipſa habere quæſtui cœperunt, nec tantùm illis pro aſinis & mulis abuti, ſed liberos quoq. homines vndecumq. in ſeruitutem rapere, vendere, occidere: ſcilicet quia Chriſtiani fieri nollent. Ac, credo, Indiam & Hiſpaniam mancipijs repleſſent, ni vaganti auaritiæ frenos inieciſſet Carolus Quintus: cui tamen vſqueadeo obeditum non eſt, vt rebellare Coloniæ & arma ſumere in principem cum periculo, quàm parêre cum detrimento mallent.

Hiſpani Indorum fortunis conſumtis, corpora ſeruituti mancipant.

Carolus V. Indos liberari iubet.

Miremur iam Indos Chriſtianam fidem reſpuere hactenus? Quo fructu prædicari Euangelium apud Barbaros ab ijs ſperes, quibus miſeros homines in India affigere ſaxis, lacerare tormentis, obijcere canibus, proterere equis, vrere flammis, iocus & ludus fuit? Itaque his & talibus factis tam implacabile odium omnium Barbarorum non in ſe tantùm, ſed in omne quoque Chri

ſtianum nomen, cõciuerunt: vt vulgò Christianos, non homines ex hominibus ortos, ſed purgamenta quædam maris & monſtra ex barbari elementi ſpumis concreta eiectáque eſſe pro certo habeant: malíntque liberos ex ſe ortos trucidare ſua manu, quàm mancipia tyrannis alere.

Hiſpanorum excuſatio.

Hîc nonnulli, etſi Hiſpanos in totum nõ excuſant, ſubleuant tamen, & maximam partẽ horum malorũ in earum gentiũ vitia exonerant, quæ Deus ſcilicet ita vlciſci voluit. Nec ipſe quidẽ meritos abnuerim, niſi peiores ij fuiſſent à quibus oppreſsi ſunt. Etſi enim iſti ſuis quoque vitijs, & quidem magnis, laborant, ſunt tamen in ijs nonnulla quæ non erubeſcamus imitari: & vtinam ex hac indole aliquid Hiſpani hauſiſſent, nec auidiùs aut gloriam aut caducas opes quàm iſti concupiſcerent. Certè, vt deeſſent illis alia, vel inſigni quiete vitæ, vel innocentiæ vmbra, vel hoſpitali benignitate in aduenas, non planè indignos iudico quibuſcum mitius ageretur. Quum verò etiam à litteris & Religione non abhorrerẽt, alliciẽdi potius beneficijs quàm vitijs abſterrendi erant.

CETERVM ne ipſe quidem tamen has

has diuinitus illis clades obtigisse dubito: immò Deum (cuius profunda sunt iudicia & imperscrutabiles viæ) vt quondam Gotthorum & Hunnorum opera Italiam, Saracenorum Gallias & Hispanias, Patrum nostrorum ætate Gallicis armis Neapolitanos principes attriuerit: ita nostris temporibus non tantùm ad beluinas Indiæ gentes domandas, sed Europæ quoque lasciuiam castigandam Hispanis ministris vti. Sed an propterea (ô Gotthorum & Vandalorum sanguis) quòd patrum vestrorum vestigia sequentes, ventis hodie admodum secundis vtimini: quòd nauibus, armis, viris, equis, terras & maria consternitis, Dei manum effugere vos posse existimatis? Venient hauddubiè, venient tempora, quibus stata vice vretur Hispania bellis, & vos qui alienis spoliis diuites estis, vicissim spoliabimini: Vos qui non tantùm quietas solicitastis gentes, sed etiam afflictas premitis, & iamdiu nostrum quatitis orbem: aliquando & ipsi quoque è calice irarum Domini, quem aliis hodie porrigitis, bibetis. Nondum stirps Maurorum planè exstincta est, qui Hispaniam armis occupatam aliquot secula tenuerunt. Nondum omne

Indorum genus funditus ſuſtuliſtis, qui omnes rebellandi occaſiones ſpeculantur. Viuit adhuc in Sicilia eorum ſoboles, qui quondam licentiùs alieno vtentes Gallos, vna litterarum ſignificatione, vno die, omnes obtruncarunt. Atque vt, fatali omnium ignauia, nulli aduerſum vos ſeſe arment populi, viuit tamen in cælis Dominus, qui publicam Gentium inſaniam & inſolentiores triumphos ſuo tempore compeſcere conſueuit.

VERUM, *vt ipſe quoque, & quidem æquius quàm Hiſpani, Hiſpanos ſubleuem, primùm me nullo Hiſpanorum odio, Indorum patrocinium ſuſcepiſſe profiteor: ac ſiquid fortè hîc aſperius in eos dictum exciderit, in bonos & honeſtos eius gentis viros dictum id me nolle ſignifico: quos ſingulari beneuolentia complector: In primis fratres meos, pro Chriſto indigna multa atque aſpera in Hiſpania perpetientes: pro quibus & nunc & quotidie Dominum oro, vt eos è fornace illa Babylonica mirabili potentia ſua liberet. Deinde quum multa præclara Hiſpanos in India geſsiſſe facilè agnoſcam: ita, ſiue diuturna earum gentium cōſuetudine, ſiue anguſtiis rerum,*

effe-

efferatos, multa ſanè perperam, quorum pudeat, egiſſe non dubito: nec ipſos quidem, ſiquid veræ indolis ineſt, recuſaturos cenſeam, quominus in Hiſtoriis, quibus res eorum geſtæ narrantur, vt egregiè facta, ita de ſuis vitiis nonnihil audiant: quando næuos & maculas ſi nudaueris, eluuntur: laudibus corrumpimur.

POSTREMO, *vt in ſingulis ſæpe perſonis, ita in Gentibus naturalis quædam & propria ad peculiare aliquod ſtudium animi propenſio eſt. Hanc noſſe & dextrè regere homines debent: ſiquidem ſpecie virtutis ſæpe in vitium degenerat. Hiſpani, bellis nata gens, & magnos ferè magis quàm quietos gerens ſpiritus, otij impatientes ſunt, pigritiam odère. Laudabile id: ſed ex eo, dum non cauent, & currere ad Indos, & laceſſere quietos, nunc verò etiam ab Indis & Turcis in Chriſtianos arma vertere, aſſueuerunt. Itaque quando ad contractas, necdum expiatas, in India culpas hoc quoque nefas addunt: patiantur ſe moneri, vt matura pænitentia imminentem ſuis capitibus iram Dei anteuertant: diſcant operari manibus & terram colere, & ſuis contenti opibus intra Hiſpaniæ*

terminos, per laborem corporis & quietem animi ſecuram potius & tranquillam quàm cruentam ſenectutem expectent. Me quidem hoc libello non minus eorum ſaluti quàm memoriæ conſuluiſſe numquam pigebit, ſi libenter hæc legant & reſipiſcant.

De ambigvo Indiae *nomine.*

India, propriè ingens illa Aſiæ ad Ortum regio vocatur, quæ Alexandri & Macedonum armis perluſtrata eſt. Hoc autem Orientalis Indiæ nomen Nouo huic orbi à Columbo primo eius inuentore impoſitum putamus, quum Nouas illas inſulas primùm repertas, Cipangon eſſe exiſtimaret, quæ ex aduerſo Sinæ & Cataij ſita, Orientali potiùs quàm Occidentali limiti attribuitur: ídque iuxta Ariſtotelis & Senecæ ſententiam, qui non procul abeſſe Indiam ab Hiſpania ſcripſerunt. Porrò vt veterem illam Indiam ab hac noua nota aliqua diſtinguamus: illam Orientalem, hanc Occidentalem ferè nuncupabimus.

EPIGRAMMATA ALIQVOT.

¶De Aurea ætate apud Indos Occid. in Ferream mutata.

QVAERITIS unde Nouum tot ferrea bella per orbem:
Cúrve quies illis non ſit vt antè locis?
Auro fœta Ceres, & ſæui neſcia Ferri,
Illic innocuas ſponte ferebat opes.
At ſimul Occiduos, quos nondum norat, ad Indos
Thuſca per incertas carbaſus iuit aquas:
Inde Auro rediere graues, Ferrúmque tulere,
Hiſpani, & populis impoſuere iugum.
Hinc quondam atq. diu, miſeris nunc gẽtibus, ætas
Aurea quæ fuerat, Ferrea facta fuit.

VRB. CALVETONIS.

EIVSDEM,

De Indorum conuerſione.

Hiſpanus, cæcis vt lumen redderet Indis,
Sciderat ignotas per freta longa vias.
Nec tamen vlla fides: nec lux promiſſa refulſit,
Nec cœpit miſeris clarior ire dies.
Quin ſibi Barbarus hinc, & clarè & multa vidẽti,
Ereptos viſus iam propè conqueritur.
Quid mirum, exhauſtis opibus terráque maríque
Si minus, aut potiùs, ſi nihil Inde vides?

EIVSDEM.

Celtiber Indorum ſitiens (vt fama) ſalutem,
Et Christo multas quærere certus oues:

It, redit, ædificat, templis imponit honorem,
Corporáque infusis Barbara lustrat aquis.
Nec labor incassum: & quidni conuerteret Indos
Voce, manu montes vertere qui potuit?

¶De Hispanorum in Indiam Occid. nauigantium consilio.

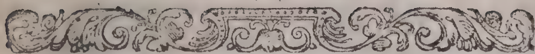
Captus opum studio rabiéque insanus habendi,
Tentauit longas impiger Astur aquas,
Vt quondam iuuenes, Argiuæ robora pubis,
Sunt vetitas ausi per maris ire vias,
Ad sæuum Æeten, rigidas & Phasidis oras,
Auratum Colchis vellus vt eriperent:
Oceanum haud aliter penetrauit classis Ibera,
Vt raperet quas fert India diues opes,
India, quam memorant baccis auróque beatam:
Auro multa illic splendet arena micans.
Indica gemmiferis sparguntur littora conchis,
Et caræ è terris effodiuntur opes.
Ergo, Hispane audax, lucrum fuit vnica causa:
Tantæ Relligio non tibi causa viæ.

ST. TR.

EIVSDEM.

VRBANVS *Latia perstrinxit arundine classis*
Hispanæ in miseros effera facta viros.
Et meritò, miti quia nomen ducit ab vrbe,
Immites odit, nec fera facta probat.

PRIMI

PRIMI LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

INTER singularia huic seculo à Deo concessa beneficia & décora, Noui Orbis patefactionem meritò numerare possumus. Ac primi quidem eius Inuentoris nomen pia memoria prosequi, gratitudinis pars est. Itaque Benzo, postquam susceptæ à se illuc nauigationis causas, cursum & appulsum breuiter exposuit: quis primus in eas terras nauigare ausus sit, discussis ea de re Hispanorum fabulis, aperit. Mox vt Hispani tantum Dei munus sæuitia, auaritia, libidine & seditionibus corruperint: vnde inusitati in Hispaniola insula, quæ prima reperta est, turbines, indigenarum motus, & prædonum naufragia consequuta sunt. Inde varias Indorum de noua gente opiniones, quum Hispani se filios Dei esse passim iactarent: Barbari rem ex factis æstimantes, adduci vt crederent non possent. Inter hæc transgressi in Indicam continentem Hispani, quum infensos inquietæ ipsorum auaritiæ Barbaros in amicitiam pellicere non possent: eos vt insociabiles apud Regem Hispaniæ criminantur. Itaque ob id imponitur regio Edicto Indis seruitus, & mox abrogatur. Interea nihilo secius crescere sæuitia Hispanorum in eos, & eorum implacabile in Hispanos odium, quorum etiam tyrannidem vulgò quæsita morte fugerent. Ac ne ipsi quidem Præfecti Hispani satis inter se concordes, iam tum odijs, ambitione, & inuidia, omnia miscebant.

donec, tragicæ ſæuitiæ exemplo, generum ſocer ſecuri percuteret.

IN *hæc egreſſus Benzo, ad Hiſpaniolam reuertitur (de qua propriè hoc libro: vt Secundo de rebus ab Hiſpanis in Caſtella aurea, Nicaragua, Guattimala, Indicæ continentis prouinciis, geſtis: Tertio, de iis quæ in Peruano regno acciderunt, peculiariter agit) & eius indigenarum pernicacem ſuperſtitionem, ritus, mores, fruges: Poſtremò Inſulæ ipſius ſitum, ſolíque naturam & commoda deſcribit.*

*

NOVAE

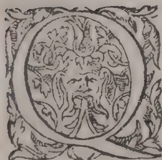

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ, PRIMVM AB Hieronymo Benzone Mediolanensi Italico sermone conscriptæ, nunc verò in Latinum translatæ,

LIBER PRIMVS.

Quæ causæ Benzonem ad nauigationem in Indiam Occid. suscipiendam impulerint.

CAPVT I.

VVM essem adolescens, annos viginti duos natus, &, multorum exemplo, peragrandi orbis cupidus: præsertim visendæ eius mundi partis nuper repertæ, cui Indiæ Occidentalis, & Noui orbis nomen factum est, explere animũ ipse tandem mecum constitui. Postquã igitur eò ire mihi sententia stetit, Mediolano profectus, anno M. D. XLI. Dei summi gubernatoris ope fretus, terrestri itinere Medinam-campi, celeberrimũ totius Hispaniæ emporium, perueni. Inde Hispalim progressus, secũdo Bæti flumine ad oppidum S. Lucari de Barrameda, lembo peruectus sum: vbi omnium nauium ex Hispania in

Benzonis in Indiam nauigatio, anno M. D. XLI.

Indiam commeantium atque inde redeuntium appulſus & portus eſt. Ibi fortè nauim mercibus onuſtam nactus, ſoluere & in Magnam-Canariam vela facere parantem: quum breuior atque expeditior traijciendi ratio mihi non occurreret: præterea accepiſſem naues vino, farina, melle, caſeo, ceteríſque eiuſcemodi rebus inſtructas, quæ ad eas regiones neceſſariæ importantur, è Canariis inſulis in Indiam omni tempore decurrere: deſiderij mei velociter explendi auidus, eam nauim conſcendi. Bimeſtri ſpatio expleto, in Magnam-Canariam peruenimus: vbi quum audiuiſſem celocem vnam in inſula Palma (ea vna è Canariis eſt) vino onerari vt mox in Indiam traijceret, protinus cõſcenſo nauigio in eam inſulã biduo trauectus ſum. Inde, posteaquam paucis diebus ea nauis omnibus rebus inſtructa eſt, ſoluimus.

Porro quum quatuordecim dies proſpero vento nauigaſſemus, ingentem vim marinarum auium repentè conſpeximus: vnde non ſine incredibili animi voluptate nos haud procul abeſſe terra, iudicium faciebamus. Nocte quoque ſæpius volucres quidam piſces, longitudine palmi, in nauem noſtram volitantes cadebant, quibus haud multo ſecus atque ipſis auibus ſpecies quędam alarum inerat. Iam Nauclerus nauigatoriæ artis peritus Solis altitudinem & declinationem explorare cœperat; quæ ex linea Meridiana deprehenditur: noctu polum Arcticum ſeruans, aut vicinam illi ſtellam (Tramontanam illi vocant)

Piſces volucres.

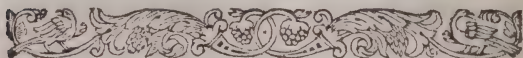
quæ

quæ iam multum nobis depreſſa erat. Ad eum modum nauigantes, poſt duos dies, Dominica quadam die manè ſub ortum Solis terræ conſpectum habuimus. Ibi magiſter-nauis mihi affirmat inſulam eam ipſam eſſe, quam primam inuictus Chriſtophorus Columbus ſecunda ſua ex Hiſpania in Hiſpaniolam nauigatione vidiſſet. Eum enim, quum è Canariis ſoluens vigintiquatuor aut vigintiquinque totos dies nauigaſſet, abſque vllius occurſu terræ, quum aliquam conſpicere incredibiliter arderet, protinus oculo eam inſulam notaſſe, ac propterea Deſideratam vocaſſe. *Deſiderata inſula.*

In eo tractu multæ ſparſæ inſulæ, quarum maximam Hiſpani Guadalupeam appellant, incolis Caribibus ferè habitantur, qui humanis carnibus, id eſt hoſtium ſuorum, veſci conſueuerunt. Dum eas præteruehimur, lintrem quem Indi piſcatores agebant, obuium habuimus: ſed illi nobis conſpectis aufugêre: nos inſtitutum curſum ſequuti, flexa in læuam prora, verſus Æquinoctialem lineam, alias quaſdam inſulas continenti obiectas, poſt octauum diem conſpeximus.

Ad earum vnam, Cubaguam nomine, appellimus, qua in inſula tum fortè erat Hieronymus Ortalus Cumanæ Præfectus. Is tantos animo meo ſtimulos admouit, ſplendidis me verbis & pollicitis onerans (ſicuti earum regionum Gubernatoribus facere ſollenne eſt) vt me ſecum manere ſubigeret. *Cubagua inſula.*

Quippe quum is propediem cum non ſpernenda Hiſpanorũ manu in ſuam Prouinciam iturum prę ſe ferret,(quam indigenæ Nautal, Hiſpani hodie Dorado , id eſt auream, numcupant, vel eo vno vocabulo ſpem diuitiarum faciente) & nos breui ditiſsimos euaſuros alternis propè verbis ſponderet : vanis iſtis eius promiſsis, & multis alijs maioribus effectum eſt vt cum eo manerem, non minus videlicet rei faciundæ quàm viſendi Noui orbis cupidus.

¶Quomodo Hiſpani in India Occid. Barbaris, tum amicis tum inimicis, vtantur.

CAP. II.

PAVCIS pòſt diebus quàm in Cubaguam appuleramus, eôdem Petrus Errera inſulæ Margaritæ præfectus duobus phaſelis triginta cum Hiſpanis applicuit, vt inde in aduerſum traijciens mancipia aliquot è continenti raperet. Itaque eo conſilio paucis quàm eo venerat diebus manè duabus poſt lucem horis inde ſoluens, Hieronymum Ortalum & nos ſecum abduxit: & ſub eius diei veſperam Cumanæ fluuij oſtium inuecti ſumus. Eo loco ædificatum erat ab Hiſpanis propugnaculum è materia, ad tutanda nauigia, è Cubagua ad flumen illud aquatum commeantia. Exſtruxerat quidem antè aliud munimentum è ceſpite in eo

litore

ſitore Iacobus Caſtellio, quo tempore vnionum piſcatus vigebat: ſed paulo pòſt auctum continuis imbribus flumen plana camporum ad duo fermè paſſuum millia ita inundauit, vt eam arcem quoque euerteret. Ibidem erant quatuor fermè aut quinque tuguria fluuialibus cannis & arundinibus cõtexta, vnde (ſicuti pòſt dicemus) Didacus Ocampus trib. mil. Toletum vrbem condiderat. Iam Hiſpani omnem eam oram propè deſolauerant: & ex tanta Indorum multitudine quanta olim erat, nulli fermè tum reperiebantur præter paucos aliquot & pauperes regulos, quibus Hiſpani pepercerant, vt iis ad operas ſuas pro mancipiis vterentur. Ceteri in ſolitudines & deſerta loca conceſſerant, tantùm vt Chriſtianorum imperium fugerent.

Toletum noua colonia 4, aut 5. tuguriis conſtans.

SED dum nos aliquot in Cumana moramur dies, eò venit Indica mulier pręcipui eius prouincię reguli vxor, quaſillum patriis fructibus plenum ferens: ceterum eo oris corporíſque habitu vt tam deformem ac prodigioſam ſpeciem neque ante neque poſt eam diem vidiſſe me vnquam meminerim: neque tum rei nouæ miraculo ſtupefactus eam intuendo explere oculos poſſem. Illa vt venit, ad Erreram prefectum ingreſſa, poſito ei ante pedes quod attulerat munere, tacita in ſcamno aſſedit, tali habitu ac ſpecie: Primùm prorſus nuda exceptis pudendis, quæ velare eius prouinciæ conſuetudo fert: vetula, virgata toto corpore ac depicta nigro, promiſsis ad pubem capillis: præterea auriculis infimis adeo productis

Indicæ mulieris inuſitata ſpecies.

demiſsiſque vt in humeros vſque penderent, (fœdum viſu ſpectaculum) deinde per medium fiſſis, ac foraminibus inſertos anellos gerens, leuiſsimos, è ligno quodam elaborato, quod eorum lingua Cacoma dicitur. Vngues ei præter modum longi, atri dentes, os patulum, nares perforatæ inſerto anulo, quem ipſi Caricori appellant: ita vt monſtri cuiuſdam potius quàm humanam ſpeciem haberet.

BIDVO expleto, è Cumana ſoluimus & vſque oram legentes in Ortum per ſinum Pariæ, ad ea litora appellebamus, in quibus Reguli fœdere & amicitia cum Hiſpanis iuncti erāt: quúmq. iis ferè locis egrederemur in terram, pro paululo vino Hiſpanienſi, pro induſio, pro cultello & aliis eiuſcemodi minimi precij rebus, quibus Præfectus illos munerabatur, ipſi nobiſcum aliquot è ſuis clientibus & ſubditis mittebant, duces itinerum, qui loca & tractus indicarent, vnde capitales ipſorum hoſtes Indos captiuos abduceremus, quū ipſi Chriſtianorum ſe amicos & ſocios ferrēt. Itaque manente Præfecto cum octo Hiſpanis in Cariaco eius oræ litore, ceteri omnes iter ingreſſi, præeuntibus ducibus de gente amica datis, & commeatus ferentibus, prædabundo agmine, cētum fermè paſſuum millia terreſtri itinere introrſus emenſi ſumus: mōtes, valles, flumina, ſaltus & cetera locorum aſpera multa cum vexatione tranſgreſſi, quà iter duces monſtrauerant. Tandem per inuias rupes & prerupta ſaxa, & foramina, quâ vulpes quoque ipſas

ipſas tranſire dubitaturas exiſtimem, ſæpius noctu quàm interdiu procedentes: ducentos & quadraginta Indos mares ac feminas, puberes atq; impuberes, manu captos abduximus. Agminis noſtri ductor metuens ne alimenta deficerent (tametſi ex Indorum mapalibus aliqua cibaria contraherentur) ſignũ receptui dedit. Quum retro vnde veneramus regrederemur, manè quodam ad primam fermè Auroram fortè duos ignes eminus repentè conſpicimus, vnum in monte, alterum in planicie: quum vtrôque ire liberet, agmine in duas partes diuiſo, alij in planitiem, alij ad montem contendunt. Qui in plana ſeſe demiſerant, velocius quò deſtinabant perueniunt: ibíque reperta tantùm anu quadam cum filia, quæ infantem aleret, manus vtrique iniiciunt. Illæ ſomno correptæ facillimè oppreſſæ ſunt, ſed improuiſo irruentium impetu excitæ tantum clamorem ediderunt, vt qui in monte erant procul eam vocem exaudirent. Itaque priuſquam noſtri ad eos perueniſſent, clamorem & ipſi altè tollũt: vnde noſtri pauci Indorum multitudine territi, retro ſeſe ad ſuos recipiũt vt iunctis cum reliquo agmine viribus, vbi nos eramus, hoſtem propulſarent. Interea hoſtes iuga & aditus quà ſubire nos oportebat, occupare feſtinant: ſed quum orta lux maiorem armatorum multitudinem quàm quantam rati erant aperuiſſet, præſidio exceſſerunt. Nihilo ſecius interea abeuntes ſagittis venenatis configere noſtros, & conuiciis inceſſere, latrones, canes, proditores, præ-

Hiſpani in India prædas hominum agũt.

dones vocando & probra alia obiectando: neque dubito quin, nisi ab amicis nostris prohibiti & fugati essent, ingens clades accipienda nobis fuerit. Ita absque vllo detrimento saltum illum superauimus, relicta anu illa quam ceperamus, quum ambulare non posset: ac biduo pòst ad eum locum vbi Præfectus erat, peruenimus; mox inde, refectis aliquot dierum quiete corporibus, & correptis aliquot lintribus quîs indigenæ vulgò vti solent, octoginta fermè millia passuum eius oræ percurrimus. Indi alueis ex singulis arboribus cauatis nauigant, quas cymbas illi Piraguas vocant, & earum maximæ quinquaginta circiter homines ferunt.

Indica nauigia monoxyla.

PORRO quum per omnem eius oræ longitudinem Indorum aliqui è montibus ad mare piscandi caussa descendere consueuissent, nos eius moris minimè ignari, aptis ad insidias locis abditi, vnde minimè conspici possemus, totum sæpe diem opperiebamur, siquos fortè in æquum degressos excipere possemus. Mox vt Indi apparuerant, tum nos subitò omnes ex suis quisque latebris exorti, in eos, ceu lupi in agnos, vndique impetum faciebamus. Hac arte amplius quinquaginta mancipia, omnes fermè feminas, cum liberis paruulis, cepimus: tandem tamen, quum ea omnia litora crebris exscensionibus infesta fecissemus, à quibusdam inimicis Indis conspecti sumus. Illi verò piscantes simulac nos viderunt, ingenti clamore sublato aliis signum nostri aduentus dedere. Itaque

Alia venandorum mancipiorum ratio.

quot

quotquot circum ea litora erant, diffugiunt: nos verò in terram egreſsi nihil prædæ inuenimus, præter ſiccos piſces qui craticulis ex arundinibus compactis impoſiti lẽto igne torrebantur, & locuſtas ad ſolem exſiccatas, quas indigenæ vt domi reconderent, lineatim filo traiecerant.

Dvx noſter poſtquam detecta fraude prędam hominum ſe facere vltra non poſſe intellexit, retro iter flexit & ad domum pauperis cuiuſdam reguli Hiſpanis amicitia iuncti, applicans: poſtquam eum muneribus, phiala vini, induſio vno, & cultellis aliquot cõciliaſſet, blandis verbis rogat velit ſe deducere in locũ vnde prædari mancipia poſsit. Regulo Chriſtianos ſecum ducere in expeditionem non placuit, ſed ſumtis aliquot è ſuis abiit, & poſtridie eius diei reuerſus decẽ & ſex Indos adduxit manibus poſt tergum reuinctis, eóſque ductori noſtro dono dedit. Is ei multas gratias agens promiſsis hominem implet ſpondétque ſe aliâs ei maioris precij res & elegantiores allaturum. His geſtis, Cariacũ reuertimur: die ſequẽti in Cumanam peruenimus: Præfectus captiuos in Cubaguam mittit, & Indis ſociis, qui eum proſequuti fuerant, domos ſuas redeundi poteſtatem facit. Illos abeuntes in itinere inimici adoriuntur & quatuor interficiunt: reliqui in Cumanã regreſsi prefectum adeunt, & calamitatem ſuam querentes rogant vt ſecum Chriſtianos aliquot armatos mittat, qui communes inimicos vlciſcantur. Præfectus, quamquam vicem eorum vehemẽ

Hiſpani ad capiendos Indos Indorum opera abutuntur.

ter dolere vultu & verbis præ se ferret, tamen quando præuertendum ei aliud maioris momenti inceptum esset, in præsentia ipsis consulere se non posse respondit: verùm fidem interea dare, hostes non impunè eã iniuriã laturos, sed simulac facultas adfuisset, se meritas de illis pœnas sumturum. Illi male admodum contenti & offensi abeunt, diras in Christianos & eorum rapinas iacientes, qui tot ipsis malorum autores & causæ essent.

¶ Indi captiui quomodo ab Hispanis tractentur. Pariensium mores, & arma.

CAP. III.

PRAEFECTVS paucos post dies cum vniuerso agmine è Cumana soluens & oram occasum versus legens ad Amaracapanam appellit. Oppidum est quadraginta fermè domuum, quod quadringenti Hispani asiduè incolebant. Ii quotannis è suo corpore legebant ducem, qui dimidia militũ parte attributa & multis eius sinus accolis Indis quibuscum societas erat, assumtis, per multas eius oræ prouincias prædatum discurrebat. Ibi dum moramur, Petrus de Calice trib. mil. quatuor millia mancipiorum & amplius trahens, venit: multo etiam plures captos adducturus, ni partim labore, lassitudine & alimentorum penuria, partim ægritudine animi & desiderio patriæ, parentum ac liberorum, quos inuiti reliq;

liquerant,permulti in via defeciſſent. Nonnullis etiam, quum agmen raptim ductum facilè ſequi non poſſent, ne ad bellum inſtaurandum ſupereſſent, Hiſpani latera & pectora ferro traiecerant. Spectaculum profectò fœdum ac miſerabile intuentibus calamitoſum agmen illud ſeruorum: nuda, lacera, mutilata corpora, fame & miſeria debilitatos viros feminâſque. Infelices matres cerneres duos tréſve filios trahentes, aut collo atque humeris geſtantes, mærore & lacrymis perditas: omnium ceruices, brachia, manus, funibus & catenis ferreis innexa erant: neque vlla inter eos adulta virgo, quam prædatores non ſtupraſſent: tam profuſa libidine, vt ea mox Hiſpanis in contagionem atque inde in perniciales morbos euaderet. Iſte tribunus mil. amplius ſeptingenta millia paſſ. à mari in mediterranea earum regionũ penetrauerat, quæ ſub primum Hiſpanorum aduentum frequẽtes & incolis refertæ: quum ego eò veni, propemodum in vaſtitatem & ſolitudinem redactæ erant. Hiſpani equites qui aduerſus eos populos bellum gerunt, thoracibus goſsipio bene ſuffultis muniti corpora, lanceíſq. & gladiis armati, prælia ineunt: peditũ arma ſcutũ, enſis, balliſta: tegmẽ quoq. corporis equeſtri ſimile, ſed leuius. Tormentulis verò, loricis, aut thoracibus ferreis non vtuntur, non tantùm propter humidos vapores, qui è paluſtri & vliginoſo ſolo gignuntur, ſed quia quum ſæpius in campis milites cubare neceſſe ſit, partim ſua ſponte abundantius hu

Hiſpani ſolitudinẽ in India fecerunt.

mescente terra, partim roscidis admodum noctibus, id genus armorum breui corrumperetur.

CETERVM, meo iudicio, totus ille tractus & ingenti illi sinui Pariensi adiacens regio quâ meridiem spectat, omniũ quotquot adij Indiæ terrarum amœnissima est & ferassima. Si quidem ibi spaciosa planicies est, fertilis terra & asiduè flores fundens tum suauis tum tetri odoris: arboribus, velut vere perpetuo, toto anno folia durant, etsi paucæ sunt salubres & frugiferæ: plerisq. etiam locis magna vis casiæ reperitur. Prouincia hæc in vniuersum calida est & humida. itaque multa ex eo insecta generantur: in ijs culices, incolas noctu plurimum infestantes, & magna vis locustarum, quæ satis perniciem inferunt. Incolæ earum regionum penem tubo è cucurbitula, ceu theca aut vagina, includunt, cetera pendére extra sinentes: quondam eiuscemodi bracculas, aureas & vnionibus decoras gestare consueuerant, sed Hispani hunc illis morẽ finierunt. Feminæ viris iunctæ peplo aut castula (quam Pampanillam vocant) muliebria velant: virgines fascia tantùm aut vitta. Regulis quàm multas libet vxores ducere licet: vna tamen tantùm legitima habetur, eíque in ceteras imperium est. Plebeij tres quatuórve sibi pro arbitrio iungunt: mox vbi consenuere, eas ablegant & iuniores asciscunt: & coniugum suarum virginitatem delibandam tradũt sacerdotibus quos Piacchos appellant.

Pariensis regio Indiæ ferè amœnißima

CETERVM Indos non in Pariensi tantùm

tùm ſinu, ſed in alijs quoque Indiæ tractibus, piſcatus fermè alit: vinum è Maizio, quod pro frumento illis eſt, & alijs fructibus radicibúſque, moliuntur. Humana quoque interdum carne, pediculis ſimiarum ritu, ranis, vermibus & aliis eiuſcemodi ſpurcis alimentis veſcuntur. Vnguentum quoddam ad confirmandos dentes conficiunt hoc modo. Vnionum feraces conchas cum foliis [1] Axi cremant: mox cinefactas modica macerant aqua, donec calcis candorem referant. Eo vnguento illitos dentes tam atros reddunt quàm carbo eſt, & tali remedio eos ſemper abſque dolore conſeruant. Nares quoque, labra, aures, perforare mos illis: & corpus variis herbarum ſuccis aliíſque rubris & nigris fucis diſtinguere: denique quò abſurdiore cultu ſunt, eò ſibi pulcriores videntur. Reguli lectis, ſtraguli aut toralis longioris quàm latioris inſtar factis, vtuntur: plebeij verò fermè omnes retis ad formam ſuos contexunt, omnes quidem pariter è goſsipio, & in iis ad duo tigilla alligatis atq. in aere ſuſpenſis dormiunt. Qui in campis cubant, aduerſus nocturnum frigus, perpetuũ ignem vna ex parte, altera lectum, habent. Atque hunc in vniuerſum cubandi vſum moremque ſeruant earum rerum regionum incolæ vſque ad fines [2] Nominis dei (id oppidũ Panamenſis iſthmi eſt) neque alia dormiendi conſuetudo eſt in multis ſeptẽtrionalis Oceani inſulis.

Parienſibus quæ lex matrimonij ſit.

Medicamẽ dentibus confirmandis, Parienſibus vſurpatum.

Cubandi mos.

ARMA illis præcipua arcus & ſagittæ venenatæ. eas dupliciter fingunt, primùm è pal-

ma, deinde arundinibus quibusdam concinnis, quas in ripis fluminum enatas, inopia ferri duris piscium squamis aut silicibus acutis asperant, mox bitumine nigro vngunt: pestiferum id virus est è radicibus, herbis, formicis, pomis, aliisque fœdis succis, permixtũ, quod vetulæ cum serpentũ sanie multo labore & diligentia decoquunt, donec ad exactũ modum adduxerint: nec pauci interea tetro vapore, qui ex dira illa colluuie exhalat, exanimantur. Si quis sagitta eo liquore adhuc recenti peruncta sancietur, ei corpus intumescit, vi veneni adeò rapida vt breue intra spatium rabie correptus intereat: si verò venenum aliquanto antè aut dudum factum sit, maximam partem lethalis efficaciæ deperdit. Veneni huius remedium præsentaneum est ferrum candens, inustum vulneri: & multos ego noui Hispanos, qui ea ope sanati sunt.

Indicis mancipijs quomodo abutantur Hispani.

PORRO omnes serui qui ab Hispanis in iis prouinciis capiuntur, abducũtur in Cubaguã: siquidem in ea insula Regij procuratores resident, qui regia vectigalia colligunt, nempe vniones, aurum, mancipia, & cetera id genus, ex quibus omnibus quinta Regi penditur id est, viginti è centum. Seruorum omnium faciei & brachiis ferro ignito, C. littera insculpto, nota inuritur: mox præfecti & duces de illis pro arbitrio statuunt: pars quoque militibus in prædam cedit, qui eos postea aut Hispanis aliis venumdant, aut de illorum capitibus inter se colludunt. Appellentibus quoque eò ex Hispania nauibus, mancipia ista vino,

farina

farina, nautico pane & aliis rebus necessariis, permutant: & quamuis Indicæ mulieres aliquæ ex Hispanis prægnantes sint, eas tamen quoque vendere nulla ipsis religio est. Mercatores eos seruos inde auectos aliò, reuendunt. Alij mancipiis magnos quosdam phaselos ad formam celocium (quas Carauellas vocant) factos complent, & in Hispaniolam insulam transmittunt. Sed præterquam quod mediterranei homines (quippe qui remotis ab Oceano terris ferè capiantur) nauigandi tædium ægrè tolerantes: ad hæc conferti stipatiq. in carinis sub tabulatis nauiũ, inter putidas sentinæ sordeis, nauseásq. & reliqua excrementa corporum, ceu pecora, in fæce ac stercore cõputrescunt: etiã non rarò, in summa maris malacia, tanta aquæ & ceteri victus penuria laborant, vt fermè omnes siti, fætore atq. æstu anima interclusa fœdum in modũ exspirent. Quibus ex rebus hodie totus ille tractus & ora Pariensi sinui circumiecta ab Hispanis desolata est. Quum enim iam neq. vniones, neque aurum ibi reperiatur, & piscatio margaritarũ finẽ ceperit, nulla Hispanis spes quæstus, nisi ex mancipiis, superest, quæ & ipsa hodie pauca sunt. Earum enim regionum incolæ, pristinæ libertati Cæsaris beneficio restituti, aliò demigrarunt.

1 Axi, *plantavulgò nota in insulis & continenti Indiæ Occid. cuius fructu Indi per totum annum, pro condimento & pipere vtuntur.*

2 De *primo huius coloniæ conditore, & cur ita dicta sit, infra huius lib. cap. 22. De eius situ, lib. 2. cap. 9.*

Indi Hiſpanos mortales eſſe, quomodo deprehenderint, quum immortales eſſe crederent.

CAP. IIII.

NVNC ad Amaracapanam reuertor, quò, paucis poſtquam eò veneramus diebus, Regiæ San-Dominici curiæ mandatum allatum eſt. Ea iubebat Hieronymum Ortalum præfectum propter delictum ab ipſo commiſſum, corripi,& firmo cum præſidio tutò in Hiſpaniolam perduci. Quare expeditionem illam promiſſam effluere ſinens, ſpem quoque diuitiarum quam mihi ſæpe fecerat, ſecum abſtulit. Sed me præterea ex cæli mutatione, inſolentia ciborum & vehementiore æſtu affectum, quum adhęc malè cubando multum humidi terreni traxiſſem, morbus corripuit: ac niſi vir vnus extitiſſet, qui meas miſerias reſpiceret, res meæ in perditiſsimo ſtatu hauddubiè erant. Is Antonius Caſtellanus fuit, ſacerdos Gallus, nobilis, ſumma vir comitate ac liberalitate, quam decora & plena dignitatis corporis ſpecies honeſtabat, quæ res ei omnium beneuolentiam ac reuerentiam conciliauerant. Is me in Amaracapanæ portu naui impoſitū in inſulam Margaritam miſit, iuſsítque ibi aduentum ſuum opperiri, vbi maximam partem ſeruitiorum ſuorum & facultatum habebat: móxque vt eò venit, tanta in me charitate ac beneficentia vſus eſt vt ſi ex eo natus eſſem.

Galli erga Italum in India benignitas.

Neque

Neque enim tantùm ſex menſes domi ſuæ me dilecti filij loco habuit & curauit, ſed recepta quoque valetudine inde abire volentem comiter dimiſit, rebúſque omnibus ad nauigandum neceſſariis copioſiſsimè inſtruxit.

INDE quum carauella vna mancipiis onuſta ſoluiſſemus, & oram legendo promontorium ſeu Caput-Veli circumuecti, altum non ſine magnis laboribus propter ſummam maris tranquillitatem traieciſſemus, tandem Boriquenam inſulam tenuimus: quæ ab Hiſpanis vulgò S.Ioannis dicta, etiam propter ingentẽ auri & argenti vim in ea repertam, S. Ioannis de Portu-ricco, id eſt diuite, nuncupata eſt. Quum primò Hiſpani eam inſulam ſubigere aggreſsi eſſent; inſulares eos immortales eſſe pro certo habebant: eius rei periculum facere vnus è primoribus inſulæ regulis aliquando conſtituit: dat negotium famulis vt Hiſpanum quemdam, hoſpitem ſuum, perlatum ad flumen, tamdiu pede vno retentum ſub aqua mergi ſinerent, donec extingui poſſet ſi mortalis eſſet. Illi ſic demerſum & ſuffocatũ Hiſpanum humeris ad herum deferũt: is quum hauddubiè mortuum eſſe videret & tali experimento iudicaret ceteros quoque mortales fore, iniuriis Hiſpanorum accenſus, à quibus auarè ac crudeliter habiti erant, in eos cum ceteris regulis coniurat. Illi in Hiſpanos necopinantes vnà impetum faciunt, & centum quinquaginta trucidant, qui per inſulam palati & auro legendo intenti erant: ac ne vnus quidem cladi ſuperfuiſſet, niſi Di-

Indi Hiſpanos mortales eſſe, quomodo deprehenderint.

b

dacus Salazar cum noua manu laborantibus ſubſidio veniſſet. Ex ea inſula, vbi dierum aliquot quiete recreati eſſemus, ſoluentes, breui in Hiſpaniolam appulimus, atque in ciuitatem San-Dominici venimus. Ea prima terra ab Hiſpanis in illis regionibus frequentata, & colonia condita eſt.

¶Christophorus Columbus Genuenſis primus Indiæ Occid. repertor, vtcumque Hiſpani eam laudem alteri tranſcribant.

CAP. V.

Splendida fabula de primo Indiæ occid. inuentore

IAM verò quis incognitas quondã eas terras primus aperuerit, inter ſcriptores non ſatis conuenit. Primùm Franciſcus Lopez de Gomara in ſecunda parte Hiſtorię generalis Indicæ in hanc ſententiam ſcribit: Nauclerus quidam in Oceano noſtro celoce nauigans, flante diu » & vehementer Apeliote raptus, quum vento » obſequi ei neceſſe eſſet, in regiones incogni- » tas delatus eſt, quæ neque in Coſmographi- » cis vllis tabulis notatæ, neque in indicibus na- » uigatoriis exſtarent. Inde ægrè in Hiſpaniam » reuerſus, tribus tantùm aut quatuor nautis » ſuperſtitibus, in ipſo portu morbo exſtinctus » eſt, quem ex miſeria, fame, ſiti, ceteríſque » in tam longa nauigatione perpeſsis malis, cõ- » traxerat: neque vllam aut nominis aut patriæ » ſuæ memoriam reliquit. Quamquam ne id quidem

quidem ipſius culpa accidiſſe putandum eſt, ſed aut quorumdam malitia, aut eius inuidia quam Fortunam vocant. Eum nonnulli Turdetanum ſeu Vandalũ fuiſſe tradunt, ac tum mercaturas factitare ſolitum in Canariis inſulis & Madera, quum ei longus ille & exitialis error obtigit. Alij Cantabrum ferunt, in Anglia & Gallia negotiantem. Sunt etiam qui Luſitanum fuiſſe contendant, qui tum ad Minam (vt vocant) vel in Indiam nauigaret, aut inde rediret. quod quidem commodè quadrat nomini nouis hiſce terris impoſito. Præterea dicunt nonnulli Nauclerum iſtum carauella vna appuliſſe in Portugalliam: alij in Maderam, aut aliquam Heſperidum: nemo tamen ea de certi & explorati quidquam affirmat. Omnes tantùm in eo vno conſentiunt, quòd videlicet Nauclero illo apud Chriſt. Columbum exſtincto, penes eum defuncti hoſpitis aduerſaria, chartæ, & indices omnes remanſerint, atque in iis relatio tam longinquæ nauigationis cum deſignatione Paralleli & Climatis eius oræ tum primùm repertæ.

E T *paulò pòſt*: Principiò Columbus nauiculariam exercuit, & multis annis Syriam aliáſque Orientis oras obiit. Inde indices marinos ſeu chartas nauigatorias conficere aggreſſus, atque eius artis peritiam conſequutus, vnde fortunam & opes poſtea nactus eſt, Portugalliam adiit vt Auſtralia Africæ litora & quæcumque tum Luſitani nauibus perluſtrabãt, cognoſceret, atq, ita nõ parua acceſsione auctis & illuſtratis Indicibus ſuis maiorem

» autoritatem preciúmque conciliaret. Postremò in eo regno vxorem ducit, vel (vt nonnulli tradunt) in Madera insula, vbi tum, opinor, commorabatur quum dicta antè carauella applicuit. Ibi ergo quum esset, nauis eius fortè magistrum eò ex diuturno errore appellentem domi suæ excipit: is Columbo omnem nauigationis suæ historiam exponens, quidquid de oræ à se repertæ situ & parallelo cõpererat, aperit, contendítque vt nauigatoriæ paginæ quam ab eo emebat, nouæ illius terræ specimen simúlque eius nomen à quo inuenta esset, adscriberet. Interea Nauclerus ille moritur: indicium & relationem eius terræ Columbo relinquit. inde Columbus primùm nouæ illius Indiæ notitiam habuit. *Idem scriptor postea subiungit*: Nequid intactum prætermittam, sunt qui Columbum linguæ Latinæ & Cosmographiæ peritum fuisse affirment. Quúmque Platonis Timæum & Critiam legisset, vbi ille ingentis cuiusdam insulę Atlanteæ meminit, & obrutæ aquis terræ quæ Africam & Asiam amplitudine excederet, eo impulsum ad vestigandas Antipodum terras & aureã illam Marci Pauli Cipangon. Adhæc legisse apud Aristotelem, vel Theophrastum, in libro De mirabilibus, negotiatores quosdam Carthaginienses, à freto Herculeo in Occidentem & Meridiem nauigantes, tandem multis exactis diebus in vastam quandam insulam peruenisse, desertam illam quidem & incolis vacuam, sed rebus tamen humanæ vitæ necessariis abundè instructam,

&

& fluuiis nauigabilibus perfusam. «

Mox *idem autor satisfidenter*: Equidem « Columbum (*inquit*) si suô marte & ingenio « vbi esset noua India cognosset, multò antè « quàm in Hispaniam veniret, de ea peruestigā- « da cum suis Genuensibus acturum fuisse exi- « stimo, qui tum negotiandi caussa totum or- « bem peragrabāt: sed tale quid aggredi ei num « quam venit in mentem, donec cum Nauclero « illo Hispano egit, qui eam tempestate maris « actus repererat. «

Sed hęc vt fabulosa & indigna fide refellere, non magni operis est. Petrus quidem Martyr Mediolanensis, in eo quem de his conscripsit libello, Columbum ea de re cum ciuitate Genuensi egisse ante omnia testatur, simúlque causam commemorat quæ eum ad vestigandas illas oras impulerit. Eius verba « hæc sunt: Quum Columbus (inquit) pro suo « more ac instituto, trans Gades in Portugalliā « & omnem illam Oceani oram nauigaret, sæ- « penumerò animaduertit, & quidem multa cū « cura & diligentia obseruans, ventos quosdam « statis anni temporibus ab occasu flare consue « uisse, qui multos dies constanti & æquabili « tractu spirarent. Quos quum non aliundè quàm ex transmarina aliqua ora, cuius halitu gignerētur, proficisci posse iudicaret, tamdiu circa eam rem cogitando animum versauit, vt eius certitudinem quærere aliquando constitueret. Ergo annos natus fermè XL. Senatu & « populo Genuensi coram sua consilia exponēs « spopondit se si à ciuitate aliquot nauibus in- «

Christophorus Columbus primus Indiæ Occid. inuentor.

Columbus quibus coniecturis Nouas terras deprehenderit.

» ſtrueretur, Herculis columnas præteruectum
» tamdiu in Occidentem nauigaturum, donec
» orbem circumuectus in aromatum feraces in
» ſulas perueniret. Sed eius rei inceptio tum pri
» mùm audita incredibilis videri omnibus, qui-
» bus videlicet nihil tale vmquam ne ſomnian-
» tibus quidem veniſſet in mentem, & nihil ta-
» men eorum quæ ad nauigandi artem perti-
» nent, ignotũ eſſe videretur. Itaq. omnes hanc
» Columbi commentationem, ceu inanem fa-
» bulam aut ſomnium, reſpuerunt: etſi fortè ac-
» cepiſſent veterum ſcriptorum alicui proditũ
» de quadam ingentis magnitudinis inſula, quæ
» multorum dierum in Occidentem nauigatio-
» ne à Gadibus diſtaret.

HAVD equidem dubitem eam ipſam fuiſſe cauſam qua impulſus Columbus nouas illas terras quærere aggreſſus ſit: vnde facilè exiſtimare licet Gomaram multis argutis cõmentis veritatem permiſcere ac corrumpere conari, & quidem eo conſilio vt immortalem Chriſtophori Columbi famam imminuat. Quippe ægrè multi patiuntur, peregrinum hominem, & quidem è noſtra Italia ortum, tantum honoris ac gloriæ conſequutum, vt non tantùm Hiſpanicæ gentis, ſed & cuiuſuis alterius, homines ſuperauerit.

NON alienum fuerit hoc loco quiddam narrare quod Columbo in Hiſpania, vti accepi, contigit, poſteaquam iam Indiam repererat (etſi enim id olim quoque aliquando eſſet factum, recens tamen hoc inuentum, eius eſt) Quum fortè Columbus celebri conuiuio cũ

multis

multis nobilibus Hiſpanis adhibitus eſſet, & inter eos (vt fieri ſolet) de India ſermo ortus eſſet, vnus eorum ita eum alloqui cœpit: Domine Christophore (inquit) etſi tu Indiam non reperiſſes, non defuiſſet tamen in hac nostra Hiſpania, qui idem ac tu tentaſſet, vt quæ multis magnis viris & ingenioſis abundet, Coſmographis & litteratis. Ad ea Columbus nihil prorſus reſpondit: ſed ouo afferri in triclinium iuſſo & menſæ impoſito, verſo ad omnes ſermone: Agedum, inquit, domini mei, cum quolibet veſtrûm depoſito in cœnam pignore certo, neminem eorum qui hîc ſunt facturum ouo iſto quod ego facturus ſum, nempe vt nullo nixum adminiculo, ſtans & erectum in pedem ſuopte nixu maneat. Experti ſunt omnes, neque vlli eorum ſucceſsit: ſed quum circumacto orbe ad Columbi manus perueniſſet, ipſe ouum, altero eius faſtigio menſæ illiſo ac leniter quaſſato, rectum firmúmque conſtituit. Ea res omnium animos verecundia pupugit, poſtquam vtique illis patuit quid ſibi tacitis ambagibus vellet: Nimirum id, poſtquam primus ipſe tentaſſet, iam apertum omnibus & factu facile eſſe: debuiſſe ipſos potius principes Indiæ quærendę viam rationémque inire, nec ſe ridere qui primus id experiri auſus eſſet, ſicuti antè id cœptanti mirabundi illuſiſſent, quaſi rem impoſſibilem aggredienti.

Columbus mordaces inuidorũ in ſe ſermones ingenioſè repercutit.

¶Christ. Columbi constans quærendæ Indiæ nouæ propositum, atque vt diu irrita spe, tandem à Ferdinando Castellæ rege classe instructus, voti compos fuerit.

CAP. VI.

VNC, vt ad institutum reuertar & exsequi pergam quomodo hæc India primùm à Columbo inuenta fuerit: vt cognouit ipse ad tā præclari operis inceptum suscipiendum in Genuensibus parum opis sibi esse, transgredi vlterius in Occidentem statuit: spe haud dubia fore vt ab aliquo principum, quorum ibi diuitiæ atque opes inclytæ essent, rebus ad eas quas ardenter deperiret terras explorandas necessariis aliquando instrueretur. Itaque in Portugalliam concedens, inde fratrem suum Bartholomæum ad Henricum VII. Angliæ regem mittit, qui fauorem & naues Indiæ vestigandæ peteret: promittens se breui ex terris illis incredibiles diuitias allaturum. Sed Bartholomæus inde irrita spe & sine ope rediit. Itaque cum Alphonso V. Portugalliæ rege Columbus eam rem communicat, eúmque supplex rogat, vt sibi naues aliquot armis & commeatu instructas tradi iubeat: se verò fidem ac iusiurandum dare, tamdiu in Occidentem nauigaturum, quoad ditissimas auri, gemmarum & aliarum deliciarum quibus precium est, prouincias inueniret. Verùm sicuti

Columbi diuturna perseuerantia in suo de quærenda India proposito.

ſicuti Columbus à Genuenſibus ſuis pro vano habitus erat, ab Anglis ridiculus, ita tum quoque à Luſitanis pro futili & deliro circulatore deriſus eſt. Erant tum in Luſitania homines, qui Coſmographicam artem profitentes, nullam ſe eius partem ignorare arbitrarentur. Itaque ſuperciliosè Columbum deſpicientes, regi ſuadebant, nequam peregrini hominis ſomniis fidem adhibere vellet. Quippe amentem eſſe: neque in Occidente aurum, aut diuitiarum quidquam exiſtere poſſe, veluti exploratum affirmabant. Imo neminem ſubiectam Æquinoctiali lineæ plagam tranſgredi poſſe, quin immodicis ſolis ardoribus torreretur, ſiquidem eo in ſpacio maiorem æſtus eſſe vim, quâ perpetua inter duos Tropicos ſolis orbita & curſus eſt.

COLVMBVS vbi in Portugallia ſe ac verba ſua ludibrio eſſe vidit, in Caſtellam profectus aulam Ferdinandi & Iſabellę regum adit, eíſque ſuas cogitationes, vt ceteris, exponit, ſimúlque eas quam efficaciſsimis poteſt rationibus, exemplis & teſtimoniis confirmat. Sed illis, etſi principia ipſa primò arriderent, incredibilia polliceri videbatur. Tandem conſumtis aliquot in aula annis, quum in propoſito conſtãter perſeueraret, & tantæ rei ſpem exemplis & demonſtrationibus euidentiſſimis confirmaret, ad extremum quorumdam Hiſpaniæ procerum ope atque interuentu adi tum ad Iſabellam reginam obtinuit. Itaque tẽpus familiariter cum ea colloquẽdi nactus, adeo firmiſſimis rationibus eam labefecit, vt

dictis suis assensum fidémque præbere cogeret: donec tandem persuasa promitteret se ea de re cùm Rege acturam, omníque ope atque opera enixuram nequid illi rei ad inceptum illud exsequendum necessariæ deesset. Quamobrem breui, Deo bene iuuante, & magnanimæ eius Reginæ supplicatu, Rex Ferdinandus liburnicam vnam & duas carauellas Christophoro Columbo instructas & armatas tradit.

Prima Christ. Columbi in Indiam nauigatio.

IPSE, cum Bartholomæo fratre, ineunte Augusto, anno M. CCCC. XCII. è Calicio portu vela in altum faciēs, Gomeram insulam tenuit, quæ vna è septem Canariis est. Ibi aliquot dies commoratus, vt aquam & cetera inde necessaria sumeret, cœptum iter, Occidentem solem sequutus, peragere instituit.

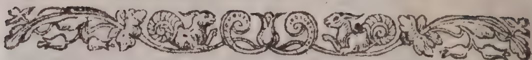
PORRO quum emensa dierum aliquot nauigatione nondum terra vlla in conspectu esset, milites in Columbum fremere incipiunt: ille mitigatis eorum animis, trigintaquinque dies nauigando extrahit, neque vlla tum quoque terræ nota aut indicium apparebat. Itaque socij apertè Columbo minari & probra pro se quisque ingerere, Genuensem impostorem & planum palàm vocitantes. quippe nescire eum quorsum tenderet aut quò appelleret, & se eius ductu in certam perniciem ruere. Hîc Columbus pro virili simul rationes suas firmare, simul eos precari, orare ne animis per impatientiam deficerent: sibi spem esse, Deo bene iuuante, breui terram nouam in conspectu fore.

Columbi in toleranda Hispanorū impatiētia inuictus animus.

HIS

His tum vocibus ſedati, quum aliquot præterea dies nauigaſſent, neque vlla tellus occurreret, fremitum in nauibus redintegrant, & ſe reduci iubent: alioqui pertinacius vltra tendentem in mare proiecturos. quippe vlterius progredietibus non ſuffecturos commeatus, maximè aquam, quæ in Hiſpaniam reuerſuris neceſſaria foret. Ad extremum eò res rediit, vt promitteret reuerſuros niſi intra triduum terram vidiſſent: interea perſpicuè oſtendens non tantùm ſuffectura ad reditum alimenta, ſi moderatè vti vellent, ſed multo etiam longiús. Itaque proſperè iter exſequi pergens, poſtridie eius diei demitti vela iubet: ac credibile quidē eſt, quum id diceret Columbus, haud procul terra afuiſſe, ídque ex cæli conſpectu deprehendiſſe, aura, & nubeculis quæ circa orientem ſolem in horizonte apparerent: aut certè inſtinctu quodam ingentis & inuicti animi.

Nocte quæ eum diem ſequuta eſt, nauta quidam Lepienſis, è ſummo mali faſtigio alta voce proclamans, Ignem, inquit, ignem proſpicio. Tum eueſtigio excipiens adoleſcēs quidā, Non diu eſt, inquit, quum mihi dominus meus Columbus id ipſum dixit. Nauta ipſe ingenti lætitia & ſpe auctus, haud dubius ſe, ſimulac Hiſpaniam attigiſſet, tam fauſti nuncij à Rege præmia laturum, quòd primus viſi ab ſe ignis è naui ſignum dediſſet: poſtquā indonatus abiit, ira & dolore victus profugit in Africam & Chriſti fidem exuit.

¶Columbus noua India reperta, primò ingenti Hispanorum gaudio, mox inuidia & calumnijs excipitur. Cubam & Hispaniolam detegit. Indi Hispanos amicissimè excipiunt. Hispani Indos auro & ornamentis, per speciem amicitiæ, spoliant.

CAP. VII.

IAM quanta omnes voluptate perfusi fuerint, postquam nouam eam terram conspexere, nemo dicendo assequi posit. Alij vix præ gaudio mentium compotes, nouam oram intuendo explere oculos non poterant: aliqui perfusi lacrymis Columbum amplectebantur: nonnulli venerabundi manus eius deosculabantur, & qui eum offenderant, ignorantiæ petebant veniam: denique omnes sese admirandæ ipsius virtuti humiles seruos ac deuotos ferebant. Interea Columbus demitti scapham in mare iubet: egreditur in terram: & deiecta arbore crucem ex ea factam in nomine D. Iesu Christi crucifixi in litore statuit: & Noui illius mundi ius ac possesionem Regum Catholicorum nomine vsurpat. Hoc modo Columbus propria virtute atque ingenio, secundùm Dei gratiam, primus Indiam nouam aperuit.

Columbo inuidia ex gloria oritur.

NEQVE minus tamen ex tam mirabili opere, cuius ipse autor & effector extitit, mille in eum inuidorum calumniæ exortæ sunt, vti mox dicam. Primùm enim Regij fisci procuratores, postquam in Hispaniam reue-

reuenerat litem ei intenderũt, iam à fratribus Pinzonibus Martino & Francisco duarum carauellarum magistris, apud Regem accusato, quòd, nisi ipsi à fœdo incepto deterruissent, regredi in Hispaniam ex itinere, non visa India, parasset.

CETERVM, possessione Indiæ, vt diximus, vsurpata, quum ibi diutius morari Columbus operæprecium non duceret, quòd ea insula in quam appulerat, exigua esset: regressus in naues vlterius prouehitur & multas alias insulas detegit. Quum in Cubæ litora exscensionem fecisset, eam Fernandinam in memoriam gratiámque Ferdinandi regis nuncupat. Ibi haud satis libenter ab insularibus conspectus est: quúmque interea fortè mare turbari cœpisset, & ipse quòd in statione non satis tuta & fida nauibus esset, metueret ne tempestas nauigia ad scopulos allisa frangeret, subitò soluendi signum dedit.

Fernandina insula, vulgò Cuba.

INDE prouectus in Haytin insulam appellit, quam Hispaniolam numcupat: sed ibi iactis in portu ancoris, quem Regium nominauit, Prætoria nauis scopulo icta frangitur: quotquot tamen ea vehebãtur homines cum maxima commeatuum parte, duarum carauellarum ope naufragio erepti sunt. Indi complures per omnem litoris oram sparsi naues mirabundi spectabant, sed simulac egredientes in terram Christianos viderunt, correpti formidine, celeri fuga dilapsi sunt. Hispani cursu vnam ex iis feminam assequuti ad Columbum perducũt: ille mulierem cibo potúq.

Hispaniola insula, vulgò Hayti.

expletam, eleganti & mundo indusio vestiri iubet: mox signis edoctam iussámque ire ad suos eósque hortari vt fidenter & sine vllo metu ad naues venirent, dimittit. Illa abit: Barbari feminæ circumfusi, eam inusitato cultu vestitam non sine ingenti stupore aspectabant. Illā Columbi comitatem & munificentiam in se inter populares prædicat: ceteri huius verbis adducti, præterea nouæ gentis barbatæ & vestitæ videndæ cupidine, certatim lintribus suis carauellas circumdant.

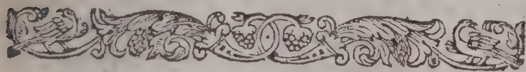
Cœlum non animum, mutāt, qui trans mare currunt.

IBI gaudium ingens pertentare Hispanorum animos cœpit, quum neminem in tanta Indorum multitudine viderent, cui non aurum & argentum in brachiis, collo & auribus fulgeret: mox etiam ea petere ab Indis vltro incipiunt: & illi, qui eas res parui facerent, cuilibet liberaliter & hilariter dabant. Columbus quum tantum Indorum in nauibus videret quantum vix illæ capere poterant, in terram cum multis Hispanis euadit. Ibi quum ab eius loci Cacico (ita regulos patrio idiomate appellant) cui nomen Guacanarillus, summa comitate exceptus esset, muneribus inuicem datis acceptísque ambo fidem futuræ amicitiæ sanxere. Eum Columbus indusiis, pileolis, cultellis, speculis, crepitaculis & tintinnabulis, donauit: Cacicus contrà satis magno auri pondere eum remunerans, è suis aliquot misit cum lintribus patriis (illi Canoas vocant) qui ad efferendas in terram res & onera fractæ nauis Hispanis

Diomedis & Glauci permutatio

operam

operam darent. Quam quidem illi adeo amico animo & propenso studio præstiterunt, vt si suæ illæ res essent.

¶Indi de funesto Hispanorum in suas terras aduentu dæmonum oraculis moniti. Prima colonia Hispanorum. Columbus in Hispaniam reuersus præmiis augetur.

CAP. VIII.

MIRABILEM insulares illi Indi cuiusdam [1] oraculi memoriam tenebant, inde à patribus traditam, quo vera & futura prædicebantur: Non multis videlicet ab illinc annis venturam in eas oras barbatam gentem, quæ simulacra deorum terræ allideret, & filiorum ipsorum sanguinem effunderet. Hoc si certè tum illis venisset in mentem, non tam festo cum triumpho & lætitia aduenientes Hispanos excepissent.

CETERVM quum peteret Columbus vnde metallum illud fuluum nanciscerentur, illi nutibus & signis demonstrabant, è quibusdam fluminibus mediterraneis peti, qui ex altissimis montibus decurrerent. Affluebat interea quotidie ex omnibus locis noua eius gentis & copiosa multitudo, vt inusitatas nostrorum hominum barbam gestantium formas cultúmque viserent: fructus, pisces, aurũ, panem & alia alimenta, vndique afferentes: ac

Indi, quanquã simiæ, semen tamen aliquod pietatis sibi inesse ostendunt.

simiarum more vestigia ritúsque Christianorum imitantes, quoties hi genua flexerant, flectebant & illi: Christiani reuerenter oculos in cælum sustulerant: Indi pariter & ipsi tollebant. denique quidquid ab Hispanis ad recitandum Aue Maria manè & vesperi conconuenientibus fieri soleret, itidem & ab istis fiebat.

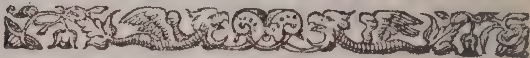
Prima colonia in India Occid. ab Hispanis condita rudimentum.

COLVMBVS ipse non mediocri lætitia affectus propter nouas illas repertas terras, auri adeo & argenti feraces, quum Hispaniam repetere & alterius inuenti mundi nuncium ipse Regi ferre cuperet: cum bona Cacici gratia domum coctili laterculo exstruit. Eo loco duodequadraginta Hispanos relinquit, qui ad reditum suum res insulæ sedulò & accuratè explorarent: præmonitos vt in omnibus prudenter & modestè sese gererent. Hæc prima domus ab Hispanis in India exstructa est: Columbus cum reliquis soluit, inde secum sex Indos, omne aurum quod à Cacico acceperat, Psittacos aliquot, Maizij paniculas (quæ vna Indicarum frugum est) & alia Indiæ peculiaria & noua referens. Prospero cursu & incolumibus omnibus in Hispaniam peruenit, præterquam duobus Indis qui in itinere exstincti sunt. Appulsum Rex & Regina quamhonorificentissimè exceperunt, considere eum coram se iubentes: & in aula quidem Indos ab eo aduectos quòd prorsus nudi essent, mirabundi omnes intuebantur: nec minus ipsi quoque Indi obstupescebãt, quum Regem & aulicos vestitos cernerent. Rex

verò Columbum insignibus honorum titulis auctũ summum Oceani Præfectum designat: (Almirantem vulgò appellant) & ei omnium regiorum ex India redituum decimam attribuit. Bartholomæum quoque ipsius fratrem Hispaniolæ insulæ præficit.

1 QVOD *de Oraculo illo scribit, ita se habet. Cacici & Bohitij (id est Reguli & Sacerdotes) penes quos antiqua rerum quondam gestarum vel dictarum monumenta à patribus sine literis tradita manent, Christophoro Columbo & Hispanis narrabant, Garionexij Cacici patri & alteri cuidã Regulo cupidinem quondam ortam sciscitandi è Zemibus (id est numinibus suis) quid post sua tempora euenturum fata portenderent. Id porrò, vt extorquerent ab Idolis, quinque dies continuos ab omni cibo & potu abstinuisse, tempúsque illud perpetuo in luctu & lacrymis egisse. Ergo his ritè peractis, tandem respondisse Zemes, Quanquam fata in occulto teneri à Dijs & futura celari homines satius esset, moueri tamen se ipsorum religione vt ventura panderent. Itaque scirent venturam non multos post annos ad eam insulam peregrinam gentem: viros vestibus amictos, promissa barba, & gladijs micantibus accinctos, quibus medium hominum vno ictu secarent, qui vetera Deûm simulacra solo allideret, priscos sacrorum ritus & ceremonias abolerent, liberos eorum vel mactarent, vel libertate sublata in omne scelerum genus corrumperent. Tam horribilis oraculi carmen memoriæ vt proderent, flebilem quandam cantionem (quam Areito vocant) velut elegiam, composuere: eam*

diebus atris & festis quibusdam tristibus lugubri & querula voce canebant. Ceterum ita postmodum euenere omnia vti prædixerant Zemes, & canebant Sacerdotes: sicuti sequentia docebunt.

Secunda Christophori Columbi in Indiam nauigatio. Hispaniola sanguine Hispanorum imbuta. Isabella colonia à Columbo conditur. Indorum aduersus Hispanos tumultus.

CAP. IX.

COLVMBVS omnem Regi itineris & rerum ab se gestarum successum exposuerat: & præterea gradu ex ea insula facto, amplissimas & ditissimas alias oras aperturũ se promiserat. Itaque Rex trium Liburnicarum & quatuordecim carauellarum classem instrui iubet, & in eam vltra mille ac quingentos homines imponi, maximam partem mechanicarum artium opifices, & quidem earum quæ illi terræ maximè necessariæ essent. Columbus præterea equis, bubus, ouibus, suibus, capris, feminis maribúsque ad propagãdam eius generis stirpem: deinde hordeo, frumento, leguminibus, & omnis generis plantis ac frugibus, in naueis prouisis & collatis: secum etiam sacerdotes & monachos abduxit, qui gentes illas Christiana religione imbuerent. Postremò rebus omnibus necessariis munitus instructúsque, anno M. CCCC. XCIII, die secunda Septembr. è

portu

portu Calicio ſoluit.

COLVMBVS, iam Almirans regius, in Indiam renauigans, multo alacrius quàm prius ſecabat fluctus, quatuor Indos reuchens quos Rex baptiſari curauerat: & Canarias inſulas præteruectus, paulo magis læuorſum quàm priore nauigatione curſu in Africum inflexo, Deſideratæ inſulæ conſpectum habuit. Ea prima (vti antè dictum eſt) illi à Canariis occurrit tellus: ſed neque in vllam eius oram egreſſus, neque vllo eius portu tacto, magna cum alacritate & Hiſpaniolæ deſiderio cœptum iter perſequutus eſt. Eam vbi claſſe tenuit, longe alio ſtatu reperit quàm reliquerat. quippe omnes Hiſpanos ab eo depoſitos Indi ad vnum mactauerant. Almirans eueſtigio legatis ad Cacicum Guacanarillum miſſis, ſciſcitari iubet, quænam cauſa mortis ſuis hominibus fuiſſet. Ille nutibus atque aliis ſignificationibus quibus mentem ſuam vtcumque exprimere poterat, reſpondens, multum & grauiter conqueſtus eſt: Hiſpanos poſt eius diſceſſum, ſuorum coniuges ſtuprare, cóſque ipſos fuſtibus atque indignis aliis modis accipere, cœpiſſe, neque illos tamen à ſuis vllo dicto factóve eſſe violatos: ſed veniſſe quendam nouum Regulum, quales multos potentes haberet ea inſula, qui barbatos homines ſedes in ſuis finibus capientes atque ædificia molientes nactus, veritúſque ne inſulam totam aliquando ſubigerent, omnes ad vnum trucidaſſet. Se quidem, quum caſam Hiſpanorum conflagrãtem vidiſſet, ad opem

Hiſpani maturè Indiam ſtupris & latrociniis, mox etiam ſuo ſanguine, nobilitant.

ferendam pro officio accurriſſe. Sed meæ vi-
» res (inquit) parum valuerunt:& graui vulnere
» ictus ſum, vt videtis. Simul hæc dicens, crus faſcia bombycina inuolutum oſtendit. Sed hæc ſimulata omnia & falſa erant, quemadmodum poſtea Columbus cognouit, Hiſpanis eò miſsis, qui faſciis ſolutis & inſpecto Cacici crure, nullũ vulneris aut cicatricis veſtigium vidiſſe ſe retulerunt. Atque inde illis haud dubia ſuſpicio, Guacanarilli conſilio atque opera Hiſpanos interemtos & caſam incenſam fuiſſe, quòd illi, aurum vi extorquendo, feminas conſtuprando,& alia fœda faciendo, nullis verborum ac rerum contumeliis in Indos parcerent. Plerique Chriſtophoro Columbo ſuadebant vt hanc iniuriam vlciſceretur: ſed ille veritus ne maius detrimentum acciperet, vt qui vires atque opes indigenarum nondum penitus noſſet, cohibere ſe maluit & vltionem meliori occaſioni ſeruare.

INTEREA è nauibus ſecundò in eam terram egreſſus, cum ſuis principium coloniæ dedit, quam in memoriam Iſabellæ reginæ Iſabellam vocauit: mox ad Cibaui aurarias (is locus eſt inſulæ vnde aurum effodiebatur) arce exſtructa, munimento valido & ad impetus Indorum arcendos idoneo, Bartholomæum fratrem inſulæ Præfectum relinquit. Ipſe tribus carauellis ad nouas terras veſtigandas profectus, Cubæ latus Meridionale, & Iamaicam & alias inſulas, aperuit. In aliqua earum litora exſcenſu facto, à non-

Iſabella, colonia.

nonnullis populis æquis oculis viſus eſt: mox inde Hiſpaniolam repetens, commodum nactus portum S. Nicolai nomine inſignem fecit. In eo portu iactis ancoris Almirans conſtitit, tum vt ſuis tempeſtiua quiete refectis, tum vt carauellis inſtauratis, quæ iam omnibus compagibus multam aquam acciperent, mox inde ad delendos Caribas, & exurendos eorum lintres moueret.

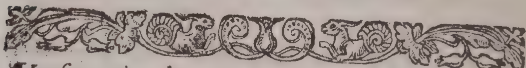
SED tum fortè graui morbo correptus, eam expeditionem omittere in præſentia cogitur, & in Iſabellam valetudinis cauſa portari: vbi multos Hiſpanos vita functos, alios morbis implicitos reperit. alij quibus valitudo integra ſupererat, Bartholomęi fratris eius imperiis parum obediẽter acceptis, non paruum tumultum mouerant. Cacici præterea aliquot propter iniurias, raptus, homicidia, rapinas, ceteráque ab Hiſpanis multis inſulæ partibus perpetrata flagitia facinoráq. ſumtis armis rebellionem cœptauerant.

QVINETIAM maxima pars Inſularium, non tantùm inculta rura, nulla frugum ſuarum ſemente facta, reliquerat, ſed quidquid etiam in agris vſui eſſe poterat, id omne vaſtarant ac corruperãt, vt nudum & ſterile ſolum Hiſpanis obijcerent: ſperantes peregrinam gentem, vbi nihil victui idoneum reperiſſet, tandem inſula exceſſuram: imò ipſi quoque adeò quum indignis modis habiti tam miſerabilem ſeruitutem pati non poſſent, abiecta ſpe & omnibus vitæ ſolatiis, vulgò inedia ſeipſos necabant. Columbus, ſumto à prudẽtia

Inſulares Indi Hiſpanis famem relinquũt.

Hiſpanorũ tyrannis Indis intoleranda.

consilio, in omnes Hispanos seditionum autores & scelerum compertos vltimo supplicio animaduertit, & Cacicos ipsos quacumque ope potuit reconciliare sibi studuit. Ex ea seueritate, tantum Hispanorum in Almirantem odium ortum est, vt quum eorum flagitiis & latrociniis indulgere nollet, ne nomen quidem eius æquo animo ferrent. Qua ex re factum est vt multi de eo & fratre eius ad Regem dira & atrocia scriberent. itaque Columbus, simulac conualuit, in Hispaniam regressus est.

¶Inusitata vis turbinum in Hispaniola. Eius mali causam Indi Hispanorum sceleribus & flagitiis tribuunt. Columbus Hispaniam repetit. Hispanorum ab ipsius fratre secessio, & scelera.

CAP. X.

PER eos dies mirabilis & prodigiosus quidam casus in illis terris interuenit, quem quia consideratione dignus est, non prætermittam. Nonnulli existimabant humani generis hostem, quum sibi eripi è faucibus tot animas, quæ per Baptismum seruãdæ essent, ægrè ferret, tãtos turbinum furores, procellásque emisisse. Alij discordias seditionésque ex Indicis spoliis & opibus erupturas, eo ostento portendi arbitrabantur. Vulgi fermè opinio hæc erat, signo Crucis, quod in vexillum salutis erectum ibi fuerat, ex illis insulis violenter eijci, & earum

gent

gentium diutina velut possessione detrahi tartareos spiritus, quos per tot ætates bruti illi homines pro patronis suis & numinibus coluerant. Itaque dum præcipiti fuga ruerent, tantas strages & portenta edidisse.

PORRO casus eiuscemodi fuit. Ab Ortu tanta ventorum rabies coorta est, qualem nunquam antea Insulares se vidisse aut audiuisse meminerant: in primis vehementissimus quidam Typhon, (quem Hispani Furacanum appellant) tanto impetu irruit, vt cælum simul ac terras rapere secum & miscere velle videretur. Omnes improuiso malo attoniti præsentem mortem imminere sibi ante oculos, confundi elemēta, & finem rerū adesse, vulgò pauidi credebāt. Tum verò ingēti sono cęlum strepere, & inter horrēdos tonitruū fragores crebri micare ignes, aer incendi fulguribus: nox interdiu omnibus noctibus nigrior densiórq. adeo vt per obscurū alius alij occursantes, mutuò intueri non possent. Errabundos homines, defixis præ formidine animis & lymphatis similes per vias pérq. auia discurrere passim ac peruagari cerneres. Tanta vi interea furentium & horrendo cum stridore colluctantium ventorum, vt iis ab radicibus erutæ arbores, & auulsa mōtibus saxa magno cum fragore in planū prociderent: & ea ruina ingēti villarū mapaliúmq. strage facta, multos mortales oppprimeret. Solidas verò etiam cum incolis domus furiosi illi turbines sublimè correptas & absorptas dissipauere. Quibus ex malis grauis vndique earum gentium planctus

& mæſti clamores exaudiebantur: paucis horis ingentia detrimenta accepta, vt ne tres quidem naues quæ ad portum ſecurę in ancoris ſtabant, eius calamitatis immunes eſſent. Ancoris enim ipſis, quamquam robuſtis, fractis, & ancoralibus firmis nouiſque truncatis, cum omnibus nauticis profundo merſæ ſunt. Indi complures ſpeluncis abditi diſcrimen effugerunt: inde tamen rei tam nouæ prodigio perculſi adeo & conſternati erepſerunt, vt vix animam reciprocare aut quidquam proloqui poſſent, adeò vocem inuſitatus pauor incluſerat. Sed vt ſe ex tanto terrore collegerunt inſulares iſti, longè aliter ea de re inter ſe diſceptantes ſentiebant ac Chriſtiani. Quippe eius cladis cauſam flagitioſis fœdíſque Hiſpanorum exemplis aſsignantes, cælum infeſtum in eos ruere, & è ſuis terris illos eijcere velle dicebant. Sed hæcne vera fuerit eius rei cauſa, an alia quæpiam, ſapientiorum potius quàm meo vel illorum iudiciis exiſtimandum delego.

Indi de calamitatum cauſis verius quã Hiſpani iudicant.

QVINQVE ab illinc annis duæ aliæ eiuſcemodi procellæ inciderunt, ſed vltima inter paucas memorabilis, totam inſulam mirabiliter conterruit. Quippe omnibus fermè ſatis ſtragem intulit, maximã partem ædificiorum & torcularia ſaccarea euertit: armẽta quoque propè omnia & greges fœdè interemit. Et iã Hiſpani fame periclitabantur, ni Deus eorum miſertus naues ex Hiſpania opportunè adduxiſſet, quæ farinam, nauticos panes, & ceteros commeatus abundè ſubueherent.

CETE-

CETERVM Almirans priore illo turbine fractas Celoces exemplo refici iubet, quũ eius rei peritos artifices multos & omnis generis fabros haberet: móxque vt illæ instauratæ sunt, ipse quâ strage illa ventorum, quâ Indorum clade stupefactus & confusus, vela in Hispaniam fecit. Quò quum secundo cursu peruenisset, è Calecio portu, per dispositos equos in Regiam profectus, Regi nouas ab se repertas terras exposuit, aurum & alia rara obtulit: & narratis quæ in Hispaniola acciderant, iudicia quoque & processus Hispanorũ in quos legibus egerat, exhibuit: simul malignas obtrectatorum in se calumnias & falsò obiecta crimina diluens. Rex Columbi fide satis comperta, quòd tantum auri aduexerat, vt aliquot etiam palæ librales essent, deinde ex commentariis quæ attulerat actorum eius integritate spectata & probata, eum vltro consolatus gratias quoque pro tantis eius in se meritis atque officiis egit: monuit tamen vt in posterum, pœnarum acerbitate remissa, cum Hispanis, qui tam longinquas terras sui obsequij causa peterent, paulo mitius ageret.

MOX duodecim carauellas armari iubet, eásque omni genere commeatus instructas Columbo ad nouam expeditionem attribuit. Ipse confestim duo ex ea classe nauigia ad Hispaniolam rectà tendere iubet, & vt fratrem suum adeant edicit. Illa quum prospero cursu eò peruenissent, fortè ad Occidentalem insulæ partem appulerunt, vbi tum agebat Roldanus quidam Ximenez: quem ex vili & ob-

Seditionũ & ciuiliũ bellorum in Hispaniola tentamenta.

ſcura perſona Iuridicialem prætorem deſignatum, Columbus extulerat. Sed is tum multis Hiſpanis in partes tractis, ſeceſsionem fecerat: quum arrogantia contumaci Præfecti imperium exuiſſet, quo licentius omnibus legũ frænis ſolutus latrocinia & quælibet flagitia per Inſulã exerceret: ꝙ Præfectus pati nõ ſuſtinuiſſet. Is appulſis eò vbi tum caſu erat duobus illis nauigiis, Hiſpanos qui in iis erant conuenit, ſolicitat, & Inſularium opes obuias paratáſque oſtentans, docet, ſi ſecum facere vellent, liberrimè omnia barbarorum mapalia peruagaturos, atque inde, nullo impediente, egeſto auro ac rerum precioſiſsimis breui ditiſsimos euaſuros. Qua ſpe labefactatos facilè impellit vt omnem fortunæ ac rerũ ſuarum ſortem cum eo miſcere vellent. In primis ergo commeatu quem naues attulerant, auidius ipſe ac ceteri ſe explent; inde prædabundo agmine inſulam peruagantes, promiſcua licentia ſpoliare, verberare, occidere: deniq. nullũ genus ſceleris, libidinis, auaritiæ, in indigenas prætermittere.

CACICVS quidam, Garionexius nomine, quum ditionem ſuam omni belli clade à Chriſtianis vri & res ſuas ſuorúmque ante oculos ſuos ferri agíq. videret, iunctis cum alio Cacico (Maraboneſum vocabant) viribus, defendere ſe ab eorum iniuriis & latrociniis ſtatuit. Itaque ſæpe cum Indorum manu, quos in ſocietatem adſciuerat, è montibus in plana degreſſus, vbi Hiſpani ſtatiua habebant: quoſcumque ex iis capere poterant ipſe ac ſocij,

barba-

barbara rabie excarnificantes frustillatim discerpebant.

¶ Columbus tertiò in Indiam nauigat, Cubaguam insulam Vnionum detegit. Frustra Hispanorum seditiones componere laborat. Indos perduelles domat.

CAP. XI.

DVM hi tumultus in Hispaniola agitantur, Almirans è portu S. Lucari soluēs cum reliqua classe, anno M. CCCC. XCVIII. vigesima octaua Maij, cursum in Maderam direxit. Ea vna est ex septem Lusitanorum insulis quas illi Azorias appellant. Illac autem nauigare multò tutius duxit, tum quia belli id tempus erat, tum maximè propter piratas Gallos, qui iam fama Indicarum opum exciti, prædandi spe maria illa infestabant. Inde præmissis recto cursu ad Hispaniolam sex carauellis, ipse tribus reliquis versus Caput-viride seu Gorgades insulas deflectens, propius Æquinoctialē lineam iter suum direxit, & in ea nauigatione multis malis conflictatus est, tū ob maris malacias, tū ob immodicos ardores, quos mēse Iunio media æstas intenderat. Vix tandem quum Indiā attigisset, sinum Pariensem ingressus in Cubaguam appulit, quā ipse Perlarum insulam nuncupauit. Cuius nominis origo hæc fuit. Almirans quum eum sinum nauibus percurreret, fortè quibusdam Indis qui è lintre piscarentur conspectis,

Columbi tertia in Indiam expeditio.

Cubagua, insula Vnionum.

è nautis ſuis aliquot ſcapha propius ad eos accedere iubet, & ſciſcitari quinam ij homines eſſent, & quas terras incolerent. Nautæ raptim lintrem aſſequuti & in eum tranſgreſſi, Indis ſeſe adiungunt: atque illi nil conſpectu tunc primùm à ſe viſorũ hominum conterriti, eos etiam, vt pulcros viros, ſumma cũ voluptate aſpectabant. Hiſpani oſtreas in piſcatorio illo lintre conſpiciunt: quas, eduleis eſſe rati, quum aperuiſſent, plenas vnionibus reperiunt, vnde maior illis lætitia orta eſt. Peruenerant ad littus: ibi in terram egreſsi, mulieres Indicas vniones pulcerrimos collo & brachiis geſtantes conſpiciunt: & illos quidem ei genti adeò viles, vt in vulgaribus & quotidianis feminarum ornamentis ſimpliciter haberent. Siquidem pro catino fictili, & & eo quidem fracto, quem nauta Hiſpanus Indicæ mulieri dedit, ea illum contrà quatuor margaritarum ſertis ſeu lineis munerata eſt. Ille munere lætus & diues ad naues redijt, omnibus vniones ſuos oſtentans. Qua ex re incredibili voluptate affectus Almirans, clara voce ceteras naues circumuehitur, & ſocios affatus: Nos, inquit, ad ditiſsimam mundi oram appulimus.

Inde propius terræ ſuccedens, Cumanæ fluminis oſtium inuectus eſt. Indigenæ quum viderent carauellas, tantæ molis opera & tam affabrè facta, deinde barbatorum hominum inuſitatam ſpeciem demirantes, inter ſe vulgò dicebant: Quinam aut vnde ſunt iſti homines? Supernè, an ex aqua? Mox quibuſcumque ſcie-

bant

bant aut poterant nutibus ac ſignis, per legatos ab Almirante contendunt vt in ea litora egreſſus, cum ipſorum Cacico congredi velit & ſui copiam faciat: quippe illum eius videndi ac cognoſcendi auidum eſſe. His auditis Columbus, etſi omnia beneuolentiæ ſigna atque indicia præ ſe ferrent, doli tamen aliquid ſubeſſe ſuſpicatus, in terram egredi metuebat. Id poſtquam deprehenderunt Indi, multi eorum carauellas ingreſsi, Almirantis poteſtati ſemetipſos vltro permiſerunt, puram omnino ac ſinceram amicitiam demonſtrantes: neque nauigia tãtùm ipſa, velut diuinæ potius quàm humanæ artis opera, intuebantur: ſed ad omnia armamenta, ancoras, vela, ancoralia, & ſingula nauium inſtrumenta, defixis præ admiratione animis obſtupeſcebant.

ALMIRANS verò ipſos poſtquam omni comitate excepiſſet, abeuntes quoque cultellis, ſpeculis, & tintinnabulis, cæteríſque eiuſcemodi minimi precij rebus muneratus, quã accuratiſsimè potuit ſciſcitando exſequutus eſt, vndénam hæc baccarum & margaritarum décora peterent. Illi oram maritimam quæ Cubaguam ſpectaret ſignis indicabant, ibi ſe conchas vnionum feraces piſcari. Itaque Almirans Hiſpanos aliquot egredi in terram iubet: eos Cacicus domum ſuam inuitatos vino epulíſque more patrio apparatis, quamquam ſpurcis, hilariter excipit: quúmque ab illis vniones expeti intelligeret, dat magna copia, vt qui illis abundaret, nec pluris ea faceret quàm apud nos fiunt globuli illi vitrei, quos preca-

torios vocant. Hispani tantis diuitiis expleti, ad naues redeunt: Almirans mirificè eo commercio contentus inde soluit, & Veli-caput circumuectus, mox traiecto mari breui in Hispaniolam appulit, vbi magnos motus & seditionum turbas inuenit.

Columbus frustra seditiones ab Hispanis excitatas componere nititur.

IPSE vt omnia componeret, scriptis ad Roldanum Ximenem secessionis autorem litteris, monet hominem vt sub imperium præfecti volens redeat; neu delinquere pergat & prauis exemplis Indos ipsos auertere: Quippe nõ his factis neq. ea via sperandum esse vt illi ad fidem nostram adduci possent: neque amplissimam illam Alexandri VI. pontificis bullã quæ Regibus Catholicis ditioni suæ adiicere eas terras permiserit, eò spectare vt nouæ illæ gentes indignis modis habeantur: imò potius vt benignitate & honestis exemplis alliciantur ad amplectendam sanctam fidem Christi seruatoris & redemtoris nostri.

Calumniæ Roldani in Columbos fratres.

HAEC Almirantis monita & preces aspernatus Roldanus, sectæ caput ac principem se gerere perseuerauit: mox etiam Bartholomæi Insulæ præfecti actiones apud Regem per litteras criminatus est, sæuitiam ei & tyrãnicum imperium obiectans, qui videlicet minimis & leuissimis de causis homines in patibulum ageret: imò præfectos omnes illos suos, ambitiosos & superbos esse: neq. se ab illis secessionem fecisse, nisi postquam eos tyrannos, sæuos, & sanguinis humani auidos expertus esset. Postremò Regem quoque ipsum tãdem aliquando reipsa cogniturum, suæ Maiestatis

&

& dignitatis inimicum esse Almirantē, ídque vnum moliri vt Insularum imperium occupet. Et iam aurifodinis solos eius familiares & clientes præesse: ceteris omnibus obseptū esse & clausum earum aditum. Iudicia ipsa pro libidine & gratia, non iure & æquitate, ab iis exerceri. Ad hæc Almirantem quoque de reperta Vnionum insula Regem quantum in se esset, celasse, vt clandestina præda solus ipse frueretur, & circumuento per pactum aliquod Rege, ditissimam illam insulam sibi vni seponeret.

ALMIRANS quoque ipse contrà litteras ad Regem componens, pessimam sceleratorum istorum & flagitiosorum hominum mētem & vitam exponit. Quippe istis nihil prorsus pensi esse, nisi vt quotidianis latrociniis, feminarum stupris & omni scelerum genere, libidinem, sæuitiam & auaritiam expleant: perduellionis quoque ac proditionis reos, omni Dei metu ac pudore posito, per omnem insulam latronū instar vagari. Postremò duas carauellas quæ ad fratrem suum Bartholomæum ex Hispania missæ essent, cum omni commeatu, auertisse, ac pellectis in suam societatem nauium illarum hominibus, rapiendo & infanda omnia perpetrando certare. Ac tam fœdis facinoribus commotos multos Insulæ Regulos cum maximo omnium damno defecisse, eósq. etiamnum pro commissis pœnas metuentes, si sub imperium redirent, pergere in insania & solutos iugo viuere.

DVM hæc vtrinq. crimina & accusationes in Hispaniam mittuntur, Almirans fratrem

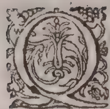
Columbus Indos perduelles, & sub imperium redeuntes, clementer tractat.

cum octoginta Hispanis, in ijs equitibus aliquot, mittit aduersus Cacicos perduelles. Illi sex millia armatorum & amplius in acie habebāt: sed vbi ad manus ventū est, violēto equorum impetu conterriti, & fusi, in densissimas siluas se abdiderunt. Pugnatum deinde est aliquoties cum Garionexio & quatuor aliis Cacicis: sed breui profligatis omnibus eorum copiis, Cacici montes fuga petunt: mox tamē capti omnes in Almirantis potestatem venere. Porrò quum promitterent se amicitiam ipsius colentes sub Hispaniæ regis imperio futuros, tum vt clementiam erga eos suam commendaret, tum ne iniuriarum quas ab Hispanis accepissent, autorem ipsum fuisse existimarent, benignè illos in fidem & gratiam recepit, & rebus nostris donatos, in ditionem quemque suam remisit.

¶ *Columbus inimicorum calumnijs honore deijcitur. Bombadilla ei succedit. Hic in Hispaniam reuertens, coorta tempestate, cum multo auro mergitur.*

CAP. XII.

VVM toti in eo essent Almirans & eius frater vt Regulos & rebelles populos in Regis fidem reducerent, eodem tempore litteræ tum ipsius Almirantis, tum Roldani in Hispaniam perueniunt: quæ res non mediocri dolore Regem

ac Reginam affecit, quum res Hiſpaniolæ adeo turbatas & miſerum inſulæ ſtatum intelligerēt. Iam in Aula ſparſus rumor auri inter nobiles, & vulgatæ opes quas ingenti copia flumina ipſa vltrò funderent, omnes auaritia incenderant. Nemo erat ex ipſis quin talem Præfecturam obtinere ardentiſsimè appeteret: nemini tamen ad id petendum ſatis audētiæ erat, propter ingentem opinionem quam de Almirante Rex & Regina habebant. Itaq. alia via graſſari, & optata ad eum finem cui inhiabant, perducere inſtituunt. Ergo iſti Nobiles per omnem Aulam ſpargunt Columbum & eius fratrem, iam partis opibus quæ priuatum modum excederent, Inſulas vſurpare velle, & nuper repertæ orę omnis principatum inuadere. Idq. non obſcuris manare indiciis, quantum ex multorum & quidem dignorum fide hominum litteris colligi poſſet: tum videlicet ex ipſa auri effodiendi ratione, tum quòd ex eo pauculum in Hiſpaniam mitterent. Adhæc, quod multò peius eſſet, quum Hiſpanos paulatim ſpecioſo prætextu alium alia de cauſa tollerent, quorſum id ſpectare, niſi vt iis de medio amotis, ſoli ſine arbitris deſtinata ſua facilius perficerent? Hæc & ſimilia frequentibus ſuſurris ac rumoribus per Aulam adeo increbruerũt, vt ad aures vſque Regis ac Reginæ deferrentur: nec deerant interea æmuli qui hæc occultis flabellis in Regum animis accenderent, quo grauior criminantium eſſet autoritas.

Hiſpani nobiles Columbo inuadentes, non vera virtute, ſed aſtu & calumnÿs in eum graſſantur.

REX ipſe, ne quæ ad ſtatus ſui detrimen-

tum ſpectarent, lentius accipere videretur, totius rei veritatem cognoſcere & Prætorem eò mittere inſtituit, qui quæreret cur tãtùm auri allatum non eſſet quantum ſe miſſurum promiſiſſet Almirans. Cuius profectò intermiſſæ penſionis non alia cauſa erat, quàm quòd inter domeſticas diſcordias, & ſociorum defectiones atque inde exorta bella, aurum effodi non potuerat.

Bombadilla ſua poteſtate aduerſus Columbum fœdè atque impotenter abutitur.

His ita conſtitutis, Rex nouo Inſulæ præfecto Franciſco Bombadilla deſignato, quæſtionem de inteſtinis diſcidiis decernit, & de cauſis diſcordiarum Columbi & Roldani cognoſcere iuſſum, ampláque autoritate & poteſtate imperii inſtructum mittit. Is cum hac commiſsione & mandato Regio è Calicio portu anno M. CCCC. XCIX. quatuor carauellarum claſſe inſtructa ſoluens, in Hiſpaniolã traiecit. Almirans & Bartholomæus frater, noui Præfecti appulſu audito, ad eum honorificè excipiendum, vt regio miſſu venientem, reuerenter obuiam egreſsi ſunt. In portum vt peruenerant rati, vt ſibi, ſic aliis ſincerum animum eſſe, pro amica complexus ac ſalutationis vice, capti fratres in vincula traduntur. Mox iniectæ vtrique catenæ, & ſciuncti alter ab altero, quò grauius dolerent, duabus Carauellis in Hiſpaniam mittuntur. Miſerabilis equidem caſus, ac mutationis rerum humanarum exemplum memorabile: eum qui paulo antè in maximo honoris faſtigio fuiſſet apud potentiſsimum Regem, propter repertas illi propria virtute & excelſo ingenio adeo no-

uas

uas & diuites terras: cui, si Græcorum aut Romanorum veterum tempore vixisset, aut alterius cuiuslibet liberalis & munificæ gentis; meritò statua fuisset erecta, ac fortè, vt numini, templum & diuini honores decreti essent. Eum (inquam) nunc malignitate atque inuidia hominum afflictum & vinctum adduci: cuíque ob tanta in Regem merita vllà satis digna gratia reddi nequibat, eum tam atroci iniuria affici vt nullo nouo beneficio expiari posset. Simulac celoces in Hispaniam peruenerunt, & nunciatum Regi tam claros viros in compedibus vinctos adeò fœdo ac miserabili habitu adduci; motus in misericordiam Rex cursore Calicium misso, emitti illos è custodia & leuari vinculis iubet: deinde splendido comitatu cultúq. vt talibus viris dignũ erat, in conspectum suum venire. Vt in Regiam peruenerunt, comiter excepti & auditi sunt: ac quum ibi obtinuisset veritas, pœnæ in noxios decretæ.

Regis Hisp. pudor ingratitudinem Hispanorũ damnat.

POSTQVAM gubernator nouus Bombadilla Columbos captiuos in Hispaniam miserat, Roldanus cum aliis secesionis sociis sub imperium rediit. Ibi tum rursum omnes vno consensu miseros insulares in aurifodinis demergere & immodico labore vexare: quibus videlicet nihil pensi erat, nisi vt horrendam illam auri famem quammaximè explerent & ingurgitarent. Dum ea geruntur, Rex Ferdinandus, cui hæc dudum animo cura insederat, qua maximè ratione res Hispaniolæ Insulæ turbatas, necdum bene sedatas, pace

Auaritia semper crudelis.

& iustitia componeret: abrogato Bombadillę imperio, Nicolaum *Olandam Proregis titulo & autoritate, eò mittit. Is è portu S. Lucari sol uens triginta nauium, partim liburnicarum, partim celocium, classe, quadragesimo demũ die Insulæ applicat. Bombadilla vbi maiorẽ potestatem & successorem adeo potentem su peruenisse videt, decedere illico prouincia, & iisdem illis nauibus quas Prorex adduxerat re gredi in Hispaniam, statuit. Ergo, imposito multo in naues auro, quod amplius centum quinquaginta milliũ ducatorum pretium æquaret: ac multos præterea rudis auri grumos in iis vnum inusitatæ magnitudinis, & ponderis trium millium ducatorum, quem Reginæ sepofuerat, secum referens, vela in Hispaniam fecit. Eum sequuti sunt Roldanus Ximenez & alij aliquot militares duces, cum amplius quadringẽtis Hispanis, qui omnes auro graues & locupletes cum eo soluére. Hîc animaduertere operæpretium est, quantum vindicandis hominum sceleribus Dei iustitia polleat, ac seriò cogitare omnes thesauros ac diuitias nostras, in quibus tantoperè spem ac fiduciã nostram defigimus, somnia prorsus vana atq. vmbras inanes esse. Ecce atrox in mari tempestas coorta rapit disiicitq́. classem: vigintiquatuor fractæ naues & fluctibus ita haustæ sunt, vt nemo in terram enauerit: demersus Bombadilla, demersus Roldanus, & maxima pars Hispanorum periere: ipsorum quoque manubias & thesauros, ac sepositum Regi Reginæque aurum mare absorpsit: postremò iurgia

*Ouandũ alij vocant

Bombadilla prouincia decedit.

Iusta Dei vindicta in auaros & crudeles.

gia, lites, & querelæ eorũ, quemcumq. exitum habituræ essent, maturè ibi finem inuenere. Insulares Indi, quum naufragium Roldani & aliorum Hispanorum à quibus in eruendo auro durissimè vexati erãt, pro certo accepissent, lætari & hilarescere, vulgò inter se dicentes: « Enimuero isti quidem nos deinceps in au « rifodinis non detinebunt, neque in tantis æ « rumnis, quantis solebamus, trahere animam « cogent.

¶ Alphonsi Ninni in Indiam Occid. nauigatio. Quænam primò fuerit Indicarum gentium de Hispanis opinio. Hispani se Christianos & filios Dei esse apud Indos venditant, sed mox longe aliud reipsa & factis se esse produnt.

CAP. XIII.

IAM multis Hispaniæ locis de vnionum diuitiis, ab Almirante in Cuba gua & Cumana repertis, rumor latè manauerat: & ea res multorum animos ea visere cupientium commouerat. Id vbi cognitum Regi, expresso ipse edicto, grauibus pœnis constitutis, vetuit nequis nauium magister nauclerúsve CC. millia propius (id est L. leucas) oras à Columbo repertas, absq. suo permissu, nauibus accederet: liberam tamen interea potestatẽ omnibus faciens, quascumque alias terras & Insulas nondum cognitas pro arbitrio quærendi. *Edictum regium.*

ERGO per eos dies Alfonsus Ninnus, naue vnà cum triginta quatuor Hispanis, eo consilio vela in altũ dedit. Inter eos Hispanos for- *Alphonsi Ninni nauigatio.*

tè nonnulli Almiranti adfuerant, quum Cubaguam reperisset. itaq. vt Indiam attigerunt, neglecto Regis mandato, diuitiarum cupidine Pariensem inuecti sinum, Cumanæ, Amaracapanæ & omnem eius tractus oram iam ab Almirante repertam legere instituunt. Ibi etiam Alphonsus cum sociis in terrā egressus ab ea gente comiter exceptus est: mox inito quoque commercio, quum merces magna vnionum copia permutasset, diues in Hispaniā regreditur: sed in itinere de vnionum partitione lis inter ducem & milites exorta est. Hispaniam verò vt videre, Hispalis portum fugientes, ne constituta à rege pœna plecterentur, quòd oras à Columbo repertas tentassent, nauē in Gallecia dirigunt. Attamen simulac in litus exiere, nauales socii aliquot eius prouinciæ Præfectum adeunt, Alphonsum insimulant, nec tantùm spreto Regis edicto litora ab Almirante reperta circumuectum referunt, sed peculatus quoq. criminibus vrgent, quòd fraudata Regis quinta, ingentem margaritarū vim interuertisset. Præfectus corripi hominem & custodia claudi iubet: ac tandem, vbi in carcere maximam vnionum suorum partem consumsisset, vinctum eum ad Ferdinandum Regem mittit.

Variæ Indorum de peregrina gente opiniones.

ANTEQVAM vltrà progrediar, age hîc plenè exponere mihi libet, quænam esset earum gentium de Christianis opinio, vbi primùm eos nouis illis terris appulsos videre. In primis ergo tenendum est, vbi principiò Hispani in Indiam nauigantes ad eas prouincias

ac

ac præſertim nouæ continentis oram appulerunt, quâ ſeptentrionali Oceano alluitur, Indos, quum ad eos velut ſimulacra verſi defixis præ admiratione animis ſtarent, vulgò dicere inter ſe conſueuiſſe: Vnde aut quibus è terris gens iſta barbata venit? Mox quum enſes, veſtis & cultus ſpeciem, inde nauigia ipſa, vela, rudentes, ancoras & cetera nauiũ armamenta, intuerentur, tum planè obſtupefacti, poſtquã inuſitatam rerum ſpeciẽ iterum atq. iterũ fixis oculis contemplando hauſiſſent, de illis pro ſe quiſq. alius aliter iudiciũ ferebant. Nõnulli dicebant tẽpeſtate aliqua eò fuiſſe eiectos: alij qui bombardarum fragorẽ audiiſſent, cientem tonitrua in nubibus gentem è cælo in terras deſcendiſſe credebant: alij denique obthurato ore incerti & cõfuſi reſtabãt, quum de tam nouo hominum genere nihil affirmare haberent. Quos quidem pleriſque locis æquis oculis indigenæ, velut rem nouam intuebantur: alij contrà haud ſatis libenter excipiebant, quum ex ipſo vultu gentem aſperam & ferocem eſſe coniectantes, amicitiã eorum detrimento ſibi potius quàm emolumento futuram iudicarent. Itaque ſæpenumerò vt appulſi & in litus egreſsi erant, eorũ locorum accolæ ſagittis obuios configebant, ſaxis etiam eos & miſsilibus violenter ſummouentes, naues repetere trepida fuga compellebant. At in eas oras quum incidiſſent Hiſpani, vbi aduentus & conſpectus eorum indigenis gratus eſſet, ſummiſſi & ſupplices vltro Reguli obuiam illis ad fineis exibant,

Barbari hospitales Hispanorum auaritiam inuitant.

rogabántq. per signa vt suas terras libentes inire vellẽt: nemo illic erat qui eos hospitaliter in mapalia sua inuitatos appositis epulis summa cum lætitia nõ exciperet. Hispani verò cõiectis in vniones oculis quos Indi vulgò brachiis & collo gestabãt, protinus cõcupiscere & occulta cura incẽdi quomodo iis potirẽtur: quúmq. præterea Indis nares baccis onustas, cranis, smaragdis, & auro cernerent, petere tandem vltro audebant: & illi simplices ac parum astuti homines, quum & illa vilia haberent, libenter omnibus & magna copia dabant.

Splendida verba, si res & facta respondissent.

DVM hæc amica commercia & congressus vtrinque agitantur, alij alios, vt poterant, per signa & nutus variis de rebus percontabãtur. Indi scire volebant, vnde venirent Hispani, & qua gente orti essent. Illi adhæc ita respondebant, Se Christianos esse, filios Dei creatoris cœli & terræ: in eas oras missos à summo viro Castellæ Rege & à Papa cælestis seruatoris vicario, vt res magnas & consolationis plenas per orbem terrarum vulgarent: ac breui vnde venissent, reuersuros. Indi quum dictis eorum fidẽ haberẽt, & reuera ita esse crederent, rati se eorum aspectu vlterius nõ fruituros, ad eorum spectaculũ multi quotidie cõcurrebant, & qui eos cõtingere & aliquo munere donare poterant, felices se existimabant. Mox verò Indi, vt digressis illis, venire alios, & iam ædificia moliri, commorari in suis finibus, & infanda in se ac suos facinora & cõtumelias edere, aurum, vniones & gemmas

Indi de arbore ex fructibus iudiciũ faciunt

infa-

insatiabiliter flagitātes, viderūt: tū demū queri & dicere inter se: Hæc facta verbis non respondere. quippe illos se filios Dei vocasse: sed apparere hauddubiè illis alium, & quidem malum, dominum ac principem esse: quando ab illis ipsius mandatu & priuarentur libertate, & in seruitutem redigerentur, & interficerentur: neque hæc esse opera eorum qui è cælis descendissent. Postremò non veros & bonos Dei filios esse, qui accepto beneficio maleficium redderent. Illos quidem bonis & commodis verbis vti, sed facinora fœda perpetrare.

ERANT etiam inter eos qui dicerent: Qualis, malùm, Deus iste est, qui tam impuros ex se filios & sceleratos homines progenuit? Si pater quidem ille filiorum similis est, minimè bonum eum esse oportet. Hæc & similia vulgò inter se colloquentes iactabant.

Nomē Dei blasphematur inter Gentes, propter Hispanos.

EQVIDEM si Hispani vbi primùm eas terras attigerunt, perinde vt crudelitate & auaritia grassati sunt, sic iam inde ab initio benignitate & clementia earum gentium animos sibi conciliassent, atque eodem tenore perseuerassent in iisdem exemplis: haud profectò dubitauerim futurum fuisse vt agrestè illud hominum genus non tantùm cum ratione viuere disceret: sed etiam virtutis atque honoris studio, & Christiani nominis vtilitati animum adiungeret: neque sequenti tempore inde tot Hispanorum clades, nec tantæ Indicarum gentium vastitates accidissent, quantas postea memorabimus: sed vt nunc implacabili

Homines non vi & malo, vt feræ, sed beneficiis domandi sunt.

odio alij ab aliis dissident, ita socialem inter se cum mutua reuerentia amicitiam colerent.

¶ Quarta Columbi in Indiam nauigatio. Veraguam & Vrabam Indicæ continentis prouincias detegit. Hispanos rebelles prælio vincit. In Hispaniam reuersus moritur. Posteritas eius.

CAP. XIIII.

Vnc ad Almirantem Columbum reuertimur. Is tres annos in Regia mãsit, Regi ipsi acceptissimus, & in præcipuo honore habitus. Tandẽ triennio exacto, Rex ipsius supplicatu atque arbitrio quatuor Celoces instruit, eúmque nouas alias terras vestigatum remittit, & fretum aliquod peruiũ, quod ad mare Australe pertineret. Id postea à Magellane quodam Portugallo repertum, Magellanicum dictum est. Itaque è Calicio portu soluens nona die Maij M. D. IIII. cum fratre suo, breui in Hispaniolam appulit. Memorant nonnulli eum à Bombadilla portus aditu prohibitum esse, & ea iniuria non mediocriter offensum Columbum dixisse: Falli Præfectum, si eum à Coloniæ ab se conditæ ingressu arcendo, gratum Regi obsequium præstare se existimaret.

Columbi quarta nauigatio.

ALII portum eum intrasse referunt. Vtcumque ea se res habeat, cursum in Occidentem dirigens, Guanaxiam insulam vicinam continenti reperit, ingenti prouinciæ quæ ab indigenis Iguera, ab Hispanis Caput-Fondurense,

Guanaxia insula.

rense, dicitur. Ibi exſcenſu facto, benignè à Regulis exceptus eſt: multæ ei gallinæ patriæ, panes & fructus oblati: nullũ tamen ibi auri ſpecimen aut indicium reperit, quamquã inuentis fodinis ditiſsimis, quarum nulla indigenis cura aut pretium erat. Almirans eos ſolitis minimi precij mercibus remuneratus, flexis retrò in Ortum proris, oram ſequẽs Veraguam reperit, & applicatis ad inſulas Zorobari nauibus, haud procul continenti, ex Inſularibus cognoſcit, omnem eam Veraguæ prouinciam abundare auro. Inde præteruectus & litora legens vſque ad ſinum Vrabæ peruenit: vbi in terram egreſſus, aliquot locis Auſtralis Oceani notitiam habuit.

DVM hæc noua litora perluſtrat, duas carauellas amiſit: duæ ſupererant, multam & ipſæ aquam accipientes. itaque inde retrò abeundi ſignum dat. Regreſſus primò Cubam inſulam, mox Iamaicam, tenuit, amiſsis aliquot Hiſpanis, quos ærumnæ & labores abſumſerant. reliquis etiam ferè omnibus ægris. Ibi Franciſcus Poreſius vnius carauellæ prætor, cum fratre, & maxima militum pars, cõmota in eum ſeditione & contractis aliquot Indorum lintribus, in Hiſpaniolam profugiunt. Inſulares quum Chriſtianos inter ſe diſcordes, & de toto exercitu quod roboris eſſet à Poreſio abductũ ſcirent, ceteros qui cũ Almirãte mãſiſſent propè omnes ægros & imbecilles eſſe: non ſolùm cõmeatus iis ſuppeditare nolle, ſed de ipſis quoq. interimendis cõſilia inter ſe inibant.

Hiſpani in Columbum rebellant.

ALMIRANS ob hæc ingẽti animi ægritu-

dine anxius, quum hinc Indos nec gratia, nec prece, nec precio vllo adduci posse videret vt cibaria exercitui pręberēt, nec armis ab se cogi propter infirmitatē suorū: alia via idem aggredi statuit. Atq. id cælesti quodam instinctu ei venisse in mentem, libēs equidem crediderim, prouidente videlicet Deo ne tantus vir fame interiret. Id porro ita factum est. Fortè in propinquo tugurium barbarorum erat: inde Columbus Indos foras euocans, monet ac prænunciat, ipsos, ni vitæ subsidia sibi ac suis suppeditarent, peste à Deo cælitus missa breui omnes perituros: Cuius rei id habituros signi, quòd duos intra dies Lunam sanguine fœdatam visuri essent. Id quum eadem die & hora qua Almirans prædixerat cōspicarentur Indi, (Lunæ autem defectus is erat) subitò victi formidine, quæcumque ei ad victum necessaria fuerunt, quoad in ea Insula mansit, benignè præbuere, insuper veniam culpæ orantes, neu ipsis irasci pergeret. Ipse ęgros socios pauper illo & misero victu, vt potuit, recreauit.

Columbus astuto consilio commeatus à Barbaris impetrat.

INTER hæc Franciscus Poresius, quum tam exiguis lintribus impetum maris eluctari & traiicere frustra tentasset, in Insulam regressus est, rapturus alteram ex carauellis Almirantis, si facultas daretur, vt siqua noua ope posset in Hispaniolam transfugeret: sed vt portum attigit, vtramque depressam & mersam aqua reperit. Almirans audito eius aduentu, suos cum fratre in aciem educit: ventum est ad manus: cadunt nonnulli, multi vtrimque saucij: Franciscus Poresius cum fratre căpitur.

Columbus Hispanos seditiosos vincit.

tur. Hæc prima pugna inter Hiſpanos in India commiſſa eſt.

E A victoria auctus Almirans, quum nullæ ipſi naues ſupereſſent quibus inde ſolueret, poſtquam in ea Inſula menſes aliquot moratus, nulla ope, niſi contracta aliqua ex Hiſpaniola naue, abire ſe poſſe vidit: Didacum Mendez, œconomum ſuum & decem cum eo Indos lintre vno piſcatorio mittit, è monoxylis illis quibus indigenæ vti ſolent. Ipſe inſulares illos ſpe ingentium præmiorum onerat, ſi Didacum incolumem eò perducerēt: illi abeunt, & quò ſecuritati conſulerent periti locorum homines, circa ſcopulorum crepidines nauigium agendo notis ſibi vadis traiiciunt. Quippe puſilli illi lintres, niſi ſumma tranquillitate, alto prouehi nequeunt, & vel minimum verberati fluctibus facillimè ſubuertuntur. Ergo ægrè emenſo mari Indi, ex Hiſpaniola extemplo Iamaicam repetunt, & peruectum à ſe atque expoſitum Didacum Almiranti renunciant: ipſum pedeſtri itinere Dominicam petere. Almirans eo admodum lætus, multas illis gratias agit, & cultellis, crotalis & crepitaculis donatos dimittit. Illi, perinde hilares vt ſi ingens aliquod munus accepiſſent, domum abeunt.

D I D A C V S Mendez, vbi in Dominicam peruenit, [a] Commendatario maiori litteras ab Almirante reddidit. Ille carauellam vnam ad eum reuehendum inſtrui iubet. Mendez pecunia Almirantis alteram comparat: mox ambas onuſtas commeatu in Iamaicam traducit.

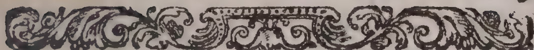
[a] *Nicolao Ouando ſc. Hiſpaniolæ tũ Præfecto.*

Vbi cæ appulerãt, Almirãs conſcẽſa naui breui in Dominicam tranſuectus eſt. Mox paucorum inde dierum quiete ſumta, quæ primæ naues ſoluerunt, iis cum fratre in Hiſpaniam traiecit, & Regi ſucceſſum itineris ſui & quæ nouæ ab ſe repertæ eſſent terræ, non ſine admiratione totius aulæ regiæ, expoſuit.

Chriſt. Columbi obitus, & poſteritas.

SED paucis poſt hæc diebus, Columbus, feſſo ægróque tot itinerum laboribus corpore, in morbum incidit, neque multo pòſt, graueſcente in dies eius valitudine, extinguitur. Quũ ita honoratæ vitæ ſuæ curſum clauſiſſet, octaua die Maij, anno M. D. V I, corpus eius, vt teſtamento cauerat, Hiſpalim delatum, in cœnobio Fratrum Certoſinorum humatum eſt. Filium reliquit, Didacum Columbũ, qui nobiliſſimam feminam, Mariam, filiam Ferdinandi de Toleto, magni Commendatarij Legionenſis, habere in matrimonio ſingulari virtute meruit. Ortus eſt Almirans Columbus Cucureo Genuenſis ciuitatis municipio: maiores eius oriundi Placentia erant Liguriæ vrbe, nobili ſtirpe Piliſtrellorum: ipſe prima iuuenta nauiculariam artem exercuit. Iuſta ſtatura homo, firma & habili membrorum compage, iudicio ſano, ingenio excelſo præditus, læto & ingenuo vultu fuit. Acres illi & vigentes oculi, ſubflaua cæſaries, os pauló patentius: in primis iuſtitiæ ſtudioſus erat: iracundiæ tamen pronus, ſiquando commoueretur.

CAP.

¶ Monachi & sacerdotes in Indiam Occid. transgreßi cœnobia exstruunt. A Barbaris trucidantur. Didacus Ocampus trib. mil. Barbaros dolo circumuentos, supplicijs coercet. Toletum colonia.

CAP. XV.

FERDINANDVS rex (ſicut antè retuli) quo tempore ab Almirante Inſula Margaritarum reperta eſt, edicto prohibuerat nequis propius terras à Columbo repertas CC. millia paſſ. (id eſt leucas L.) naueis admoueret: ſed quum in edictis atque imperiis ſuis parum momenti eſſe intelligeret, & quotidie multos concurrere: Quæſtores & procuratores ſuos eò mittit, qui vectigalia regia colligerent. Hinc piſcationis vnionum initium ductum eſt.

Eo tempore Monachi aliquot vt Indos Chriſtiana fide imbuerẽt, in Indiæ continentẽ tranſgreſſi, quò etiam multi Hiſpani permutandarũ cum Indis merciũ cauſa cõmeauerãt, cœnobia ibidem exſtruxerunt. Sed Indi, iam tum Hiſpanorum commercia & dura imperia pertæſi, à quibus nimirũ violẽter correpti fuſtibus & plagis aſsiduis ad piſcandos vniones adigerẽtur, indignas cõtumelias & vim vi arcere ſtatuũt. Itaq. manè cuiuſdam diei prima aurora in Hiſpanos irruunt, & eorũ cruentam ſtragẽ faciũt: mox cum tripudiis & ſaltatu nõ laicos tantùm (vt vocant) ſed Eccleſiaſticos ipſos & Fratres mãdunt. Ex iis tamen aliquot, quum celocis ope quæ ad Cumanæ fluminis

Indi nec Hiſpanorũ tyrannidẽ ferunt, nec pro paſtoribus lupos.

ripam deligata stabat, perniciem effugissent, Dominicam contendunt, & Bartholomæo insulæ Præfecto Cumanensium rebellionem enunciant. Ille trecentorum militum confestim manu scripta, Didacum Ocampum ducem illis præficit.

Hispanicũ strategema. Hic cum suis è Dominicæ portu soluens, breui in Cumanam peruenit, & ad pelliciendos in naues Barbaros tali arte vsus est: suos omnes, exceptis sociis naualibus, in aluum nauis conditos sub tabulatis delitescere iubet: vt Indi, quum tam pauci Hispani apparerent, promtius subirent nauim, & persuasum haberent ipsos ex Hispania, non ex Dominica, venire. Indi, conspecta naue, ad ripam fluminis obuiam effusi, Hispanos interrogant vnde venirent. Illi se è Castella venire respondent: simul signis eos accedere ad nauim inuitant. Indis etsi tota res suspecta esset, & Hispanos ex Hayti (id est Hispaniola) venire contenderent, nonnulli tamen eorum vt se eo errore exsoluerẽt, hauddubij ex propinquo facillimè cognosci posse vtrum ex Hispania an aliunde venirent, nauim vltro subeunt, margaritas ferentes per simulationem cõmercij. Ibi Christianorum ab istis paucitas cõspecta errorem fecit. itaque quum iam pro certo haberent, venire illos ex Hispania, non ex Hayti, neque ad eos peruenisse famam suæ rebellionis, ac istis se perinde vsuros vt aliis vsi essent, sibi pollicerentur, taciti secum ipsi gaudebant.

Dvx Hispanus subeuntes benignè excipit, fit permutatio vnionum inter eos: ille se

eorum

eorum quæ accidissent quidquam resciisse callidè dissimulat: per signa etiam rogat vt, si commercium cordi sit, plures vniones & ad maritimos vsus cibaria & commeatus afferant. Indi in litus regressi, paucos se in naui reperisse homines Cacico renuntiant: & omnes facillimè à se interfici posse. Itaq. multo plures quàm antea Indos nauē ingredi iubet: iis negotiū dat vt quampaucissimos Christianos in litus exire patiantur, quo facilius destinata exsequerentur. Simul Hispanorum duci renuncient, eius loci Regulum multos habere vniones, quos cum illo permutare cupiat. Cum his malè orsis & cœptis consiliis ad nauim regressi sunt. Hispanus dux quum prædam opimam in cassibus, neque maturiorem occasionem vlterius exspectandam esse duceret, signum dat exeundi è latebris militibus: illi improuiso exorti Indos partim incautos capiunt, partim interficiunt: pauci in flumen desilientes discrimen effugere: quotquot captiuos in potestate habuit dux, suspendi ad nauis antennam iussit, quò ceteris terrorem incuteret, & his peractis in Cubaguam reuersus est. Insulanorum eo spectaculo fracta ferocia est, & attonitis animis hæserunt.

Mox verò Didacus in Cumanam reuersus, milites in terram exponit, & omni sęuitiæ genere grassatus, miseram illam gentem ac prope deletā, vltro pacem petere cogit. Quæ quum ab eo supplicantibus data esset, & fœderis conditiones transactæ, Indi vigintiquinque casas è storeis paleísve ad ripam fluminis,

Indi suis manibus compedes sibi fabricari coguntur.

ipso iubente, suis ipsi manibus exstruunt. Id Toletum vrbem vocat, vti iam antè dictũ est. Inde quidem rursum frequentari Cubagua, & piscatio margaritarum instaurari cœpit.

Toletum colonia.

INTER hæc appulsi cò octo fratres Dominicani, duo monasteria, vnum in Cumana, alterum in Maracapana, exstruunt. Mox inde Christianam fidem per eas gentes promulgatum ibant, Regulorum & primorum filios legere & scribere docẽtes. Ex eo Indi cũ omnibus Hispanis amicè & pacatè viuere: sinere etiã illos passim, quò ferret animus, ire: adeo vt sine vllo metu per oram illam maritimam treccẽta amplius millia passuum, aurũ, vniones & alia quærentes, liberrimè vagarentur.

¶*Doctor quidam è sacerdote tribunus mil. factus, dum Indos piscandis vnionibus conuertere nititur, semet ipse & suos euertit. Iac. Castellio in Barbaros sæuit. Lampugnanus Mediolan. in piscatione vnionum naufragium fortunarum & vitæ facit.*

CAP. XVI.

DVM hæ in Cumana vicissitudines agitantur, Bartholomæus quidã de Casis, sacerdos idem & Doctor, quum fœcunditate vnionum & piscatu nobilem Cubaguam esse accepisset, fertilitatis etiam earum terrarum & sæuitiæ Hispanorum in eas gẽtes fama commotus, in Hispaniam traijcit, ad Regiam contendit. Hispaniæ regnorum heres, morte Ferdinandi Regis, tum erat princeps Carolus, qui postea Cæsar designatus Caroli Quinti

Doctor quidam & sacerdos seruire simul Deo ac Mãmonæ volens, infelicem inceptorũ exitum habet.

Quinti nomen asciuit. Eum adit sacerdos, docet nullũ esse sceleris & auaritiæ genus quod Cumanę indigenę à militib. Hispanis passi nõ essent. ac propterea illos, quotidianis iniuriis ad rebellandum coactos, rupta fide, quoscunque Hispanos in suis terris reperissent, interfecisse. Itaque eius prouinciæ administrationem sibi dari postulat: quippe se, simulac eam attigisset, motus omnes breui compositurum: Indos verò etiã tam æquo & moderato imperio habiturũ vt omniũ laudem mereri posset: sed inprimis reditus regios aucturũ, spõdere. *Optat ephippia bos, piger optat arare caballus.*

DOCTOR Lodoicus Zappata, & alij qui rerum Indicarum curæ præerant, quum eum hominem vanũ, ineptũ, & tanto incepto minimè parem, nulliúsq. famæ & autoritatis esse iudicarent, adhæc imperitũ rerum, morúmq. illius gentis, tali eius proposito obnixè intercedebant. Verùm, nequicquã contradicentib. tantis viris, Belgarum quorumdam procerum & aliorum fauore subnixus, in primis comitis Nansouij, qui Cęsaris cubiculo præerat, quod petebat obtinuit: quòd Christianæ religionis zelum præ se ferret, audacter denunciãs se, si quisquã alius, Indos tum ad Dei ipsius cultũ, tum ad Regiæ maiestatis obsequium versurũ, & vnionum vim magnam missurum in Hispaniam. Mox trecentos rusticos legit, qui piscandis vnionibus operam darent, ne Indos fatigari opus esset: adhæc, quò libentius eam expeditionẽ susciperẽt, Regiæ maiestati supplicat vt eos Equestribus armis atque insignibus in primis Cruce rubra, decoret, qualis equitũ

Calatrauæ ordinis esset. Çæsar hoc Doctoris studio & verbis commotus, ei quidquid peteret annuens, naues instrui, cõmeatus ceteráq. expeditioni necessaria prouideri iubet.

ILLE Hispali soluit, & in Cumanam appulsus, Didaco Ocampo ibi fortè reperto diploma regium exhibet. Is se verò obsequuturum libenter ait: sed inde decedere sibi non licere nisi commeatu ab Almirante accepto, à quo coercendis rebellibus & regendæ prouinciæ impositus esset, quoad mitteretur successor. Ita elusus sacerdos: ac ne ipsi quidem postea satis inter se concordes procacibus verbis alter alterum exasperabant. Tandem doctor vbi Regio mandato apud Ocampum parum momenti esse videt, & se vltro ludibrio esse, Dominicam petere intendit, & de Ocampi contumacia, qui regiis imperiis parere nollet, apud Almirantem conqueri. Antequam abiret, quòd Toleto vrbe ab Ocampo exclusus esset, ligneum ædificium raptim exstruit: atq. ibi depositis impedimentis & omni cõmeatu quẽ ex Hispania detulerat, Equites illos suos, quoad rediret, in præsidio relinquit. Inde abit: neque multo pòst Ocampus quoque cum maxima militum parte decedit, quòd spoliis Indorum onusti ac diuites, in præda & vnionibus diuidendis in dissensionem venissent.

CVMANAE reguli, quum Ocampum cum maxima exercitus parte abiisse cognoscerent, neque vllos superesse simul Christianos præter eos qui à Doctore præsidio relicti essent: ceteros palatos & dispersos per eas terras vagari

gari vnionibus inhiantes & feminarum stupris, aliáque fœda edentes facinora, sumtis armis rebellionem cœptant. Itaque omnes pariter Dominica quadam die manè Hispanos adorti, quoscunque in Amaracapana & omni illa ora maritima Occidentem versus reperiunt, trucidant. nullius vitæ parcitur: Fratres ipsi inter sacra mactati, Doctoris domus obsessa & capta: omnes propè Equites noui venenatis sagittis confossi miserabiliter periere. Pauci cum monachis aliquot scapha euasere, qui cum Sacramēto (vt vocant) in Cubaguam raptim transgressi sunt. *Hispani quas seuere fruges, easdē mox metunt.*

POSTQVAM exercendæ in homines iræ materia Barbaris defuit, ignem iniiciūt tectis, templa & monasteria diruunt, campanas frangunt, statuas solo allidūt: postremò Crucifixi simulacrum deiectum truncatúmque in viam abiiciunt ostentui & ludibrio. Gallinas quoque & canes Hispanorum abolent: ac ne Indis quidem ipsis pepercere, quos vel monachi vel alij Hispani in ministerio habuissent: terrā ipsam feriētes exsecrātésque quòd tam dirum ac peruersum hominū genus ferre sustineret.

EA res tantum terroris ac trepidationis Hispanis iniecit, qui in Cubagua commorabantur, vt si continentis accolæ Indi vim paratam lintriū habuissent, hauddubiè traiectu in Insulam facto, quæ non plus XXII. millibus pass. continenti auulsa est, omnes Hispanos qui in ea erant ad internecionem cæsuri fuerint. Sed quū pauca nauigia essent, quāquā ingēti animo moliri cuperent, inceptū omisere.

Regii procuratores, phaselo confestim in Dominicã misso, rem vti gesta erat significant. Almirãs eo nuncio accepto, quadringentos milites scribit & iis Iacobũ Castellionem ducem attribuit: in Cumanam soluũt. Doctor audita suorũ Equitum cæde, subitò cucullam induens, in S. Dominici cœnobiũ se abdidit: quod eum facere, meo iudicio, præstitit quàm piscatum margaritas in Cubaguam reuerti.

Interea Castellio octauo die quàm ex Hispaniola soluerat, Cumanam tenuit, & strenuè cum omnibus militibus in litus egressus, totos quadraginta dies cum Indis pugnauit, & magnam eorum stragem edidit. Illi, quamquam fortiter se defenderent, & Hispanorum aliquos interficerent, tandem tamen, quum neque animo, nec viribus, nec ingenio pares essent, & omnibus præliis victi discederent, pacem vltro supplices petere coacti sunt & Hispani ducis potestati se permittere. Castellio in deditos acerbè sæuiit: septuaginta Cacicos suspẽdi iussit qui rebellionis autores fuerant: vulgus in naues imposuit, misitque onustas Indis in Hispaniolam, vbi pro mancipiis venum darentur. Inde ad tutelam nauium vti dictum est suprà, arcem Cumanæ fluminis ripæ imponit: Toletum vrbem dirutam instaurat. Mox crescente Hispanorum multitudine, septuaginta domus laterculo coctili in Cubagua ædificat. Id pusilli municipij instar, nouum Calicium appellat.

Appellunt post hæc è Dominica quatuor Franciscani, & exstructo monasterio in Insula sistunt, quum metu Indorum traii-

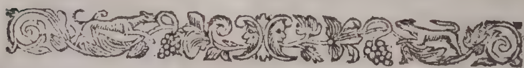
cere in continentem fugerent. Veriti scilicet ne à Barbaris, quod aliis euenisset, aliquando & ipsi manderentur. Ita de integro piscatio vnionum ab Hispanis frequentari cœpta est, & magna vis eruta. Ceterum Cubagua insula x. millia in circuitu patet, decem gradibus & dimidio ab Æquinoctiali linea distans, omni sui parte plana, sterilis, nuda arboribus, aquæ expers. Itaque tanta plerumque humoris penuria est, quũ propter contrarios ventos nihil è Cumana subuehatur, vt sæpenumero cadus vini pari aquæ cado permutetur. Cuniculis, sale & piscibus abundat.

Franciscani pelliculæ timentes, loco sibi cauent.

QVO tempore piscatio vnionum feruebat, Lodoicus Lampugnanus, eius Lãpugnani propinquus, qui Galeaciũ Mariã Sforciã, ducem Mediolani, interfecit, in eam Insulã applicuit, Cæsareo diplomate & priuilegio fretus: quo ipsi per omnem illã Cubaguę orã tantam vim vnionũ, quantam visum esset, piscari absq. vlla cõtradictione liceret. Hic homo ex Hispania quatuor carauellis profectus, omni cõmeatu ad eiuscemodi cœptum necessario instructis, qui ei à mercatoribus quibusdã Hispanis spe hauddubia quæstus cõparatus & collatus fuerat: Rastellũ seu euerriculũ quoddã ea forma fabricari curarat, vt in quãcumq. maris partẽ deiectũ esset, quidquid ferè concharum esset facillimè corraderet. Verũ Hispani Cubaguæ incolæ, omnes pariter ei obsistere, neque priuilegio velle obsequi: dicẽtes Cæsarẽ de alieno plus æquo liberalẽ esse. Si largiri quid vellet, de suo largus esset: se omnẽ eam prouinciã

Qui ditescere volunt, in cupiditates damnosas incidũt & seipsos transfigunt doloribus multis.

magnis laboribus & periculis ſubactã ad eam diem tenuiſſe. itaque ſe eorum laborum fructum colligere quàm peregrinum hominem, multo eſſe æquius. Lampugnanus, posteaquã priuilegium ſibi conceſſum nullius momenti eſſe intelligit, tum ne Hiſpaniam repeteret, partim pudore irritæ ſpei, partim ingenti ære alieno impeditus eſt, breui obruentibus eius animum curis in amentiam incidit. Denique quum ex eo vulgò pro fatuo & inſano habitus omnibus ludibrio eſſet, quinto demum anno in ea Inſula miſerabiliter obiit.

¶ Indi Hiſpanorum mores pertæſi, amicitiam eorum reſpuunt. Contra ius gentium, vt inſanabiles & Euangelio minimè obſequentes duriſſimæ ſeruituti addicuntur. idque regio edicto, & ſuadentibus Monachis.

CAP. XVII.

PRIVSQVAM cetera exſequi pergam, res admonet expromere cauſas ob quas Indicæ cõtinentis indigenæ mãcipati & in ſeruitutẽ addicti ſunt. Principiò vt ab Almirante Columbo poſt inſulas noua continens inuenta eſt, eò ſtatim Hiſpani diuitiarum cupidine confluere, & è prouincia in prouinciam tranſcurrere, donec crebris itionibus & cõcurſationibus inquieti homines apud Indos tædium & odium ſui mouerũt. Itaque, quum eos aſsiduis laboribus fatigarent tractaréntque acerbius, aurum, argentum, vniones & ſmaragdos inſatiabiliter flagitan-

Hiſpani tædium ſui apud Indos mouent.

flagitantes: neque illi tam graueis ærumnas tolerare diutius vellent aut possent: omnes vbique Hispanos tollere funditus atque exstirpare è finibus suis studebant, ipsi semet exsecrantes quòd non omnes initiò trucidassent.

HISPANI verò tum Ecclesiastici tum laici (vt vocant) quum morum eius gentis vsu & peritia, eos neque amicitiam Christianorum neque Christi fidem accipere velle cognoscerent: quinetiam hæc ab eis derideri dicendo, Eas fortè res Castellanis conuenire, sibi verò minimè: ob hæc transgressi in Hispaniam Dominicani aliquot monachi, ad Regiam côtendunt, & Ferdinando regi barbaræ illius ac brutæ gentis morem fœdáque instituta referunt. Deniq. multis rationibus, quarum exemplum infrà est, ei persuadẽt dignius æquiúsque esse istos homines pro mancipiis vendi quàm liberos viuere. Earum sententia hæc erat:

Hispani postquam Indos fortunis spoliarunt, libertate quoq. exuere conantur.

INDI continentis incolæ idololatriæ & masculæ veneri dediti sunt, vani, mendaces, spurci, bruti, iudicij expertes, consilio vacui, rerum nouarum auidi, feroces, inhumani ac sæui: veneno sagittas perungunt, adeò noxio vt qui iis vulnerantur correpti rabie intereãt. Nudi incedunt, pudoris omnis exsortes: ne pubertatem quidem vllam aut barbam gerunt: « ac siqui fortè pili erumpant, volsellis radicitus « exstirpant. Humana carne, & animalium spur « cissimis ranis, pediculis, lumbricis aliísque fœ « dis insectis, vesci apud illos suetum est. Sum- « mam voluptatem in ebrietate collocant: neq. « in matrimoniis fidem aut iura vlla sancta ha- «

» bent: neque ad mutandos mores peruicacem
» gentem vlla ratione adduxeris. Nulla aduer-
» ſum ægrotos ſuos miſericordia mouentur, &
» quamuis artiſsima cognatione coniunctos de
» ſerunt: aut ita vt ſunt ægros & ſemiuiuos, vt
» procul à conſpectu amoueant, in ſiluas & mõ
» tes deferunt & exponunt, vbi ferarum ritu mi
» ſerrima morte extinguantur. Poſtremò, vt in
» pauca conferamquod pluribus exponi poſſet,
» affirmo nullam deteriorem aut immaniorem
gentem ſub cælo viuere.

His Rex tam tetris barbaræ gentis moribus auditis, magnum Conſilium ſuum (vt vocant) conuocat, & in eo refert illa omnia quæ Monachorum relatione ipſum accepiſſe diximus: rogátque vt quid de tam importuna & agreſti barbarie ſtatuendum ſit, liberè ſentẽtiam dicãt. Ibi nõ rei certitudine vlterius quęſita neq. accuratiori conſideratione adhibita, decretum fit: Placere Indos continentis incolas in ſeruitutem addici, niſi equidem grauiſsimis erroribus abdicatis, Chriſtiani eſſe & ab Hiſpanis humanũ viuendi morem ediſcere vellent.

Hiſpanorũ in Occid. Indos iniuriæ, triſti S C. & Regia autoritate comprobantur.

Hoc Senatuſconſultum ita factum Rex autoritate ſua confirmat, & obſignato diplomate ſancit: mox Didaco Niqueſæ & Alphonſo Hoiedæ, qui primi in eas prouincias titulo Gubernatorum miſsi ſunt (Niqueſa videlicet Veraguæ, Hoieda Carthaginis) tradidit: additis mandatis, vt priuſquam bellum illis gentibus & arma oſtenderent, ſacrũ Euangelium ante omnia annunciandum curarent: mox etiã admonerent vt fœdiſsimis moribus

ſlagitiiſq. relictis, cum honeſtis viris compoſitè & pacatè viuere vellent, & Hiſpanorũ amicitiam ſincerè colere. Quas ſi cõditiones acciperent, & mandata ſeruarent, Regẽ Caſtellæ non tantùm ſuã illis permiſſurũ libertatẽ: ſed eos quoq. pro amicis & vaſſallis ſuis habiturũ. Sin minus, iubere eos capi & trahi in ſeruitutem: denique in eorum corpora, fortunas & vitã, ferro, flamma & omni belli clade ſæuiri.

EQVIDEM, credo, ſi ſeruator & redemtor noſter Ieſus Chriſtus, quũ ſanctos ſuos Apoſtolos per Orbẽ ad promulgandum Euangelium dimitteret, talibus eos inſtruxiſſet mãdatis, numquam tot regna, tot gentes, tot potentiſsimos principatus humilitati crucis ſubieciſſet, quæ alioquin vltro verbo eius ſe ſummittebant, & diuinam eius legẽ toto pectore adorabãt. Itaq. vel hinc exiſtimare licet quantum ſit diſcrimen inter Dei iudicium & ſententias hominum.

Didacus Niqueſa & Alphonſus Hoieda primi ad Indicam continentem ſubigendam mittuntur. Monachi quod ſuaſerant diſſuadere coguntur & Indorum ſeruitutem damnare. Ea tandem Bulla pontificia & Cæſareo edicto abrogatur. Reclamant diuites Hiſpani. Monachi irritatos malis exemplis Barbarorum animos, fruſtra verbis mulcere conantur.

CAP. XVIII.

DVO iſti Gubernatores, anno M.D.IX. è Calicio portu ſoluẽtes, proſpero curſu Hiſpaniolã tenuere. Ibi Hoieda cõparatis ſua impenſa quatuor nauibus, & amplius CCCC. militib. ſcriptis, è Dominicę portu ſoluit. Prius tamen negotiũ dat Martino Anciſo

baccalaureo (qui regio mandatu ſummus Iuridicialis Prætor ampliſsimæ illi prouinciæ impoſitus erat) vt cum reliquis militibus, equis, tormentis, & omni genere commeatus, quamocyſsimè poſſet in ſubſidium veniret. Quum ad Carthaginem appuliſſet, in terram egreſſus, Regium edictum publicè Indis per interpretem enunciat, orans vt pacificè viuere & Chriſtianorum amicitiam colere vellēt, & abiectis nefandis ſuis moribus Chriſti fidē ſuſciperent. Id ſi facerent, Regem Caſtellæ illis clementer vſurum & pro amicis cariſsimis habiturum ſpondebat.

Indi Hiſpanorum amicitiam repudiant.

INDI paucis verbis reſpondent: Caſtellæ regis amicitia ſibi nihil eſſe opus. Itaque reuerterentur Hiſpani vnde venerant. quippe ſe quidem in ſuis finibus bonos & manſuetos aduenas ferre poſſe: ſed cum iis qui nihil niſi malè agere ſciant, nec inferendis iniuriis vmquam ſatientur, nullum ſibi eſſe commercium. Hoc tam abſciſſo reſponſo accepto, Gubernator milites omnes in litus exponit: illi omnem eam oram peruagati, quotquot Indos reperiunt obtruncant.

Duri concionatores Euang.

CETERVM promulgato per omnes eas prouincias Regio illo Edicto, ne cuiquam ignotum eſſet, omnes omiſſa & ſepoſita Euangelij prædicatione, capiendis Indis quos minus obedientes deprehendiſſent, & mancipiis contrahendis intendere: ac quamquam ea lex ſolos Caribas, humanis veſcentes carnibus, conſtringeret, promiſcuè tamen in aliis Indiæ partibus, vbi feralibus illis moribus locus non

erat

erat, Hiſpani Indis ad metalla effodienda, ſeruiles operas & vſuum neceſſaria omnia pro mancipiis abutebantur. Inde gliſcere barbaris ſeruitus, & ea vſqueeò progreſſa eſt, vt niſi monachi aliquot obſtitiſſent, qui zelo ſtudióque charitatis incenſi infelicisſimæ gentis libertatem procurarunt, breui genus omne Indorum interiturum fuerit.

Monachi vulnus ab ſe illatum ſanare conantur, ſed ſeró.

MONACHI illi Dominicani erant, qui quum in noua Hiſpania commorantes, quàm acerbis & indignis modis Indi ab Hiſpanis aſsiduè haberentur, palàm ipſi cernerent, & tantas eorum iniurias tum pro concione tum priuatim vbique reprehenderent, monentes, venire aliquando ipſis in mentem debere, tãtæ immanitatis, quantam erga Indos exercerent, reddendam Deo eſſe rationem. Itaque imponerent modum ſæuitiæ, & Indos deinceps mitius tractarent, quo videlicet illi Euãgelij iugo libentius ſe ſubmitterent. Hæc (inquam) & talia quũ monachi Hiſpanis ſubiicerent, parum proficiebant, vltro irridentibus illis dicentibúſque, quum nihilo ſegnius in conſueto perſeuerarent, Barbaros iſtos eſſe indignos Chriſtianiſmo canes. Ita verba & monita odium, non fructum pariebant.

QVARE coniuncti iſti Patres, quum eorũ ſcelerum plenam & authenticam inquiſitionem egiſſent, eam Romam ad Pontificẽ mittunt per F. Rodericum Minaiam Dominicanum, eíque negotium dant vt expoſito Indicæ ſeruitutis præpoſtero & pudendo abuſu, quæque inde damna conſequuta eſſent, Bullam

à Papa edi procuraret, qua Indi priſtinæ liber tati reſtituerentur. Apoſtolicam ſedem tum regebat Papa Paulus III. Is cauſa & iniuriis Indorum auditis, veráq. iis de rebus inquiſitione comperta, Bullam conceſsit qua Indos ſuæ libertati reddi iuberet. Eam ſecum in Hiſpaniam Rodericus referens, cum aliis monachis Regiæ maieſtati earũ rerum initium, ordinem, finem, vt geſtæ erant, exponit: docens, Indorum peccata ab ignorantia expreſſa & pura, non à malitia, proficiſci: illos quidem creatos eſſe à Deo homines, non beſtias: liberos, non ſeruos: & ad fidem Chriſtianam adduci debere bonis exemplis, non ſæuitia aut tyrannide. Itaque cogitaret regia maieſtas, prouincias illas ſub imperio & pedibus ſuis ſubiectas eſſe: ac proinde pium fore prouidere, ne intolerandis malis atq. iniuriis quas paterentur ab Hiſpanis, breui ad vaſtitatem & ſolitudinem redigerentur. Quippe nullum pudorẽ eſſe Hiſpanis, miſeros illos homines ſub oneribus gemere & exſpirare cogere, terrã è fodinis aſsiduè egerere, aliiſq. ſeruilibus & parũ honeſtis operibus illaborarẽ: adeò vt multi eorum, tædium & miſerias fugientes, dilapſi in ſiluas ſibimet ipſi gulã deſperati frangerẽt.

Indorum ſeruitus abrogatur.

CAESAR, ea relatione audita, doctorem Figueroam in Indiam mittit, eíque mandat vt ex monachis & præfectis ſedulò verum inquirat. Ille abit, mandata exſequitur, quæ cognouerit refert. Cæſar extẽplo, nullo præterea adhibito conſilio, Indos liberos eſſe iubet, grauiſsimis pœnis in eos conſtitutis qui illis deinceps pro ſeruis vterentur. Lex profectò

ſanctiſsima, & illuſtriſsima, ab optimo Imperatore & clementiſsimo profecta.

ANNO M. D. XLIIII. quum in Hiſpaniola eſſem, licentiatus Ceratus pro præſide in Inſulam venit, Edictum illud Cæſareũ afferens: ídq. mox per omnes indiæ Inſulas & prouincias, magno indigenarum ſolatio gaudióq. & ſummo Hiſpanorũ dolore, promulgatum eſt. Nec difficulter in Hiſpaniola, Cuba, Iamaica, San-Ioannis inſula, & in vniuerſum omni illa ora quæ vulgò à nauticis Terra firma dicitur à Nomine-dei vſque ad Parienſem ſinum edictũ illud obtinuit. Sed in Mexico haud perinde acceptũ eſt, ditiſsimis quibuſdam viris, quorũ omnes propè fortunæ in mancipiis ſitæ erant, ei legi parére abnuentibus. Quippe contrà afferebant, Indos à Ferdinando rege publicè ſeruituti addictos fuiſſe, ídq. poſtea à Cæſare confirmatum, & illis quintæ vectigal pẽſum eſſe: proinde ſi vellet Cæſarea maieſtas Indos libertati reſtituere, eadẽ opera ſibi nũmos redderet, quos in id merciũ genus erogaſſent. Hæc & ſimilia omnes vulgò querebãtur exſecrãtes monachos damni illius ſui autores.

EA in re tum Antonii Mendozzæ proregis ſingularis prudentia apparuit: quá niſi opportunè vſus eſſet, res haud ſatis feliciter caſuræ videbantur. quippe ſe quoq. ei legi aduerſari & ipſis aſſentiri ingenti ſollertia ſimulans, de ea abroganda ſcribere & ſupplicare eos Cæſari iubet: vero tamen eum officio functum exitus demonſtrauit. Neque enim Cæſar aut ſententiam mutare, aut eorum voluntati obſequi, voluit: ſed debere eos dicto ſuo audien-

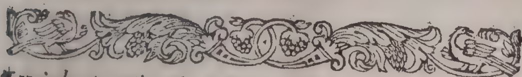
Mendozza ſollerti conſilio Hiſpanorum auaritiam eludit.

tes esse rescripsit. Itaque Prorex, Mexicanæ ciuitatis primoribus conuocatis, nouum Cæsaris edictum exhibet: sed vbi locupletes dominos duriores, neque seruos manumittere velle animaduertit, ne turba inde aut tumult⁹ oriretur, legis rigorem prudentia temperauit, eámque omnes tali forma acceperunt: nimirũ vt quicunque seruos haberent, quotannis pro rata portione, viginti ex omni numero manumitterent. Qua ex re factum est vt omnes Indi breui in libertatem vindicarentur. Equidẽ si Blascus Nunez Vela, quum Regiis illis mãdatis instructus, Peruanam prouinciam Prorex iniit, ad eum modum sese agitasset: nec quẽ vitæ exitum nactus est, habuisset, nec, quot postea exponentur, inde euenissent mala.

Monachi Barbaros allicere ad fidem prædicatione conantur, sed frustra, iam malis Hispanorũ exemplis exasperatos.

RESTITVTIS in libertatem Indis, monachi supplicant Cæsari, & potestatem illò cõmeandi fieri sibi postulant: vt quãdo Indicam linguã didicissent, eas gentes benignitate alliciendo, prædicationibus & concionibus conuerterent: sibi enim quidem satis esse animi, vt iuuante gratia Spiritus sancti eos ad fidem adducerent. Id concessum illis: quinetiam tum vetuit Cæsar vllas deinceps prouincias vi & armis subigi: sed bonis potius operibus ad Christianismum allici. Cum ea autoritate & mandatis octo monachi in Indiam profecti, ad Floridã appellunt: quatuor ex iis in terrã egressi concionari cœpere. Indi iam antè ab Hispanis malè habiti, monachos fustibus excipiunt, & interfectos pro suo more comedunt. Duo alii ad fineis Gattimalæ profecti

uinciæ appulsi, ad prędicandum exſcenderāt: ſed idem iſtos, qui & priores illos, exitus habuit. His experimentis deterriti ceteri, inceptum illud commodiori tempori reſeruarunt. Verùm equidem ſi iam inde ab initio pro turpitudine ac flagitio conciliandis eorũ animis adhibita eſſet benignitas, non dubito quin proſperè ceſſura fuerint omnia: quippe fœdas illas & atroces iniurias, veluti exempla ad male agendum non habuiſſent.

¶Hoieda & Niqueſa Gubernatores ferro & flamma in Indos continentis incolas ſæuiunt. Hoieda vulneratur. & fame è prouincia eiectus, ex vulnere in Hiſpaniola moritur.

CAP. XIX.

DVM circa nouam Carthaginem moratur Hoieda cum Indis bellum gerens, ecce Niqueſa ſuperuenit liburnicæ vnius, ſeptem carauellarum, & duorum phaſelorum claſſe inſtructus, & cum amplius ſeptingentis militibus prouinciam ſuam petens. Is ſocium ſuum Hoiedam infauſto quodam caſu ictum & afflictum reperit. Ille paulo antè à Carthagine XII. millia in mediterranea progreſſus, ingentis prædæ ſpe & cupidine illectus, genti cuidam infeſta arma intulerat, quum Indis crediſſet affirmantibus eo loco magnam vim auri reperturum. Sed ex ea expeditione nihil præter vulnera &

detrimentum ingens retulit. Eius enim populi Cacicus, haud dubius aduentare Hiſpanos, Indorum multitudine excita, paratus in armis hoſtium aduentum exſpectabat. Qui vt apparuere, tanta in eos vi irruerunt Barbari, vt Hoieda fugam capeſſere, amiſsis ſeptuaginta quinque militibus, & ad mare regredi coactus ſit.

His auditis qui ſuperuenerant, conſilium ineunt, & iunctis viribus in eius gentis fineis impetum facere ac ſuorum cædem vlciſci ſtatuunt. Itaque ſub veſperam maxima militum pars ſilentio è caſtris profecti, modico ac ſuſpenſo gradu medio itinere confecto, ſub auroram Indos ſecuros & ſomno torpidos opprimunt. Illi excitati vulneribus & ad necopinatum tumultum pauentes, inſuper etiam mapalium incendio perterriti, præcipiti fuga velut cæci euadunt: ſed obſeptis à milite itineribus incidentes in armatos cæduntur alij, alij incendio perire quàm Hiſpanorũ manib. præoptantes, in igneis ſemetipſi præcipitant. Erant ei populo centum fermè caſæ contextę arundinibus & folijs palmarum contectæ. Omnes ferro flammáque abſumti ſunt, præter paucos, quos dubiæ adhuc lucis obſcuro, fuga diſcrimini eripuit. Sex modò capti ſunt & Hoiedæ in ſeruitutem traditi: victores, quum frigefactis cineribus aurum quærentes perpauxillum inueniſſent, eluſa auaritia nec præda pro ſpe inuenta, male alacres Carthaginem regreſsi ſunt.

Inde ſoluens Niqueſa, & directo in Occidentem

cidentem cursu oram præterlegens, Prouinciam suam quærere institit. Hoieda quoque & ipse præter oram nouæ Carthaginis vectus, ducenta ferè millia à Carthagine sinum Vrabensem ingreditur, & ibi equis, machinis, omnique commeatu in litus exposito, ædificia moliri & crebris excursionibus eas gẽtes infestare cœpit. Indi satis gnari quid Christiani quærerent, rudis auri massas & monilia per vias spargebant: mox intentis arcubus abditi Hispanos, simul vt sese ad colligendum aurum demiserant, venenatis sagittis figebant.

Barbari Hispanorũ auaritiam eludunt.

DVM eius prouinciæ fineis Hispani populantur, Indi cuiusdam reguli vxorem fortè inter ceteros captiuos abduxerant. Is Gubernatorem adit, aliquot amicis comitantibus, vxorem se redimere velle simulans, & dare quidquid ille peteret: sed vt in eius conspectum venit, magnificè exorsus, non eum tantùm contumeliosis verbis, sed re ipsa quoque violat, & sagitta venenata configit. Milites audito clamore accurrunt, & circumfusi Regulum cum coniuge & sociis obtruncant. Gubernatoris femur saucium, [1] igni (vt fieri consueuit) medicatum est, & veneno non satis valido vtcumque sanatum.

Magnanimi viri exemplum & minimè barbaræ virtutis

HISPANI tantam in hostibus animi magnitudinem demirantes, & ab illis dum animosè libertatẽ suam defenderent, multos iam ex suis interfectos: alios ex intemperie cæli vulgatis morbis quotidie interire, de Guber-

natore conqueri incipiunt: Se videlicet ab eo in eum locum deductos, vbi propter impeditos ſaltus & denſiſsimas ſiluas nequicquam arma & vires experirentur.

PER eos fortè dies ex Hiſpaniola nauis viris & commeatu onuſta eò appellens, recreandis omnibus plurimùm profuit: nec propterea tamen fremitus militum & ſeditioſi clamores leniebantur. Quinetiam quum vehementius quàm antea ardeſcerent, Gubernator circumiens omnium vicem conſolabatur, bono animo eos eſſe iubens: breui Anciſum baccalaureum ex Hiſpaniola cum ſubſidiis & commeatu adfuturum. Sed verba fruſtrà erant, & ſurdis hæc canebantur, metuentibus videlicet ne tandem Indos paſcerent. Itaque maxima eorum pars phaſelis inde fugere clanculum moliebantur.

HIS auditis Gubernator, tum vt ſeditioni obuiam iret, tum ne irrito incepto ditiſsimã prouinciam relinquere cogeretur, nauem quę venerat conſcendens, legatum in ſui vicem Franciſcum Pizarrum reliquit: pollicitus breui ſe ex Hiſpaniola cum commeatu & recentium militum ſupplemento reuerſurum: ac niſi quinquageſimum intra diem rediſſet, poteſtatem ſociis faciens vt quomodocumque viſum eſſet rebus ſuis conſulerent. Is fuit [2] Pizarrus, qui poſtea cũ Didaco Almagro ampliſſimum ditiſsimúmque regnum Peruanum reperit & ſubegit. [3] Hoieda multis conflictatus laboribus vix tandem Hiſpaniolam tenuit, vulnere nuper accepto admodũ grauis: vnde

paucos

paucos intra dies summo cũ dolore moritur.

1 De *venenatis Indorum sagittis: & remedio vulnerum, vide suprà hoc libro cap.3.pag.14.*

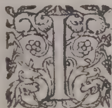
2 Hic *fuit Pizarrus, qui postea Carolo V. imperium noui eius orbis Peruanis prouincijs amplauit, Attabaliba Rege capto & interemto: mox Marchionis titulo auctus & consortis impatiens, Didacum Almagrum, quicum fortunarum & periculorum societas ei erat, Ferdinandi Pizarri fratris sui opera, de medio sustulit: ac vicissim ipse ab Almagri filio, Ioannis Radæ & aliorum coniuratorum opera, Limæ domi suæ interfectus est, Anno* M D.XLI. *De eo fusius lib. 3.*

3 Hoieda *iste, postquam in Hispaniolam peruenit, seu dolore vulneris retentus, seu deficientibus ad reditum necessarijs: tandem, abiecta & prouinciæ & vitæ spe, Franciscanorum ordinem subijsse (velut vltimum desperatorum perfugium) & in eo cultu mortuus, fertur.*

¶ Franciscus Pizarrus Hoiedæ legatus, è continenti Indiæ cum suis fame expellitur. Ab Anciso Prætore reuerti cogitur. Ancisus, victoria aduersum Indos potitus, coloniam condit. Valboa, tractis in partes Hispanis aliquot, ab Anciso secedit.

CAP. XX.

IAm duo prætericrant menses, nec redibat Hoieda. Itaque Pizarrus, subigẽte fame, cum LXX. Hispanis (qui ex trecentis reliqui erant) duobus inde nauigiis soluit. Sed quum circa eius oræ litora erraret, sicunde alimenta expedire pos- *Hispani fame ex Indiæ continenti expelluntur.*

ſet, mox repetendæ Hiſpaniolæ propoſito, ingruente procelloſo ventorum turbine, è duobus phaſelis alter, cum omnibus qui in eo erant, id eſt, dimidia ſociorum parte, hauſtus aquis periit. Nonnulli ab inuſitatæ magnitudinis piſce eius gubernaculum frangi & excuti viderunt.

Fortis, inſula. INDE Pizarrus in Inſulam Fortem eiectus eſt, in cuius litus quum aquatum egredi vellet, etſi pacis amicitiæque ſigna ederet, ab Inſulanis prohibitus eſt. Itaque deſperabundus, quum ſuper omnia ſæua atque aſpera, cælo ac terra infeſtis, fatigatos etiam ſitis exureret, litus aliquod tutum quò exſcenderet quærebat.

SED iam mitiore & mutata in melius fortuna, ecce in baccalaureum Anciſum incidunt, qui liburnicam vnam & phaſelum viris commeatúque onuſta Hoiedæ ſubſidium ducebat. Pizarrus eo occurſu mirificè lætus, ei primum ſuos caſus, deinde vt quò ire vellent per miſiſſet Gubernator, exponit. Anciſus primò non credere, iſtos ob maleficium profugiſſe ab Hoieda ſuſpicans: mox vt ea vera eſſe comperit, ingemuit, & illos ponè ſubſequi iuſsit. Pizarrus ad hæc ſupplex orare vt has infelicis exercitus reliquias afflictas & ægras in Hiſpaniolam perduci à ſe ſineret. Quod quum Anciſus abnueret, tum infirmi milites idem precari, & L. auri libras offerre: quas haud grauatè accepiſſet, ni crimini id ſibi verti metueret. Ergo gratias agens munus repulit: ipſos

ipſos vtique conſolatus, breui redituras illis vires & priſtinam valitudinem, noui ſui commeatus ope: quum non aliunde morbos contraxiſſent quàm ex miſeriis & fame. Ita haud procul Carthagine naueis applicans, in Comagræ litus ad aquandum egreditur.

INDI quum nec Niqueſæ nec Hoiedæ eas naues eſſe agnoſcerent, aquari Hiſpanos, ceteráque inde ſumere quæ neceſſaria eſſent, multum mirantibus omnibus, permittunt. Mox inde ſoluens Anciſus in Vrabam venit, vbi quum in eundem locum appuliſſet, in quem antè Hoieda exſcenderat, Naucleri imperitia, nauis prætoria ſcopulo illiſa eſt, & ea mox aquis hauſta, equi ceteráque animalia periere: milites ipſi ægrè, nulla propè re præter vitam incolumi, euaſerunt, quam & ipſam ne breui fame amitterent, omnes metuebant.

Hoc nimium neſciebant Indi, Ex vno noſce omnes.

IPSE Anciſus, naue amiſſa & hauſtis commeatibus, quum iam milites herbis & agreſtibus pomis, quæ in maritima ora reperiebant, veſcentes cerneret, in mediterranea progredi ſtatuit, ſatius fortiter pugnando occumbere dictitans, quàm turpiter fame tabeſcentes mortem expectare. Itaque cum centum Hiſpanis profectus eſt: ſed vix quatuor millia paſſ. progreſsi erant, quum occurrens ſagittatorum agmen Hiſpanos audacter inuadere & ſagittis configere incipit. Itaque illi ſubacti terga vertere, & terram ipſam & gentem, tam lethales ſagittas mittentem,

exſecrantes, trepida fuga litus repetunt.

Mox quum nulla inde alimenta expediri poſſe Anciſus videret, cognouiſſétque è captiuis ex aduerſo, non procul ſinu, campeſtrem eſſe planiciem, frugibus, fructibus aliiſque vitæ ſubſidiis abundantem, cum centum Hiſpanis & duobus phaſelis in aduerſam ſinus partem traiecit. Indi primò aliquandiu nouam gentem & eorum conſilij euentum quieti ſpectabant. Mox verò vt apparuit illos ibi ſedib. locum legere & ædificia moliri, ad eos arcendos arma capiunt. Altera parte quoque Baccalaureus aciem inſtruit, nílque barbarorum audaciam & ſagittas metuens, impreſsionem facit, numcupato prius voto, ſe ſacram ædem è Cacici domo facturum. Manus conſerunt, fit atrox pugna, vtriſque fortiter dimicantibus: tandem Indi, quum hoſtium vim ſuſtinere non poſſent, in fugam vertuntur. Ea res Hiſpanis iam fame cæcis robur & audaciam accendit: fuſos hoſtes perſequuntur & omnia cędibus complent.

Egregium votum ſc. quaſi Deus præda & manubijs delectetur.

Hispani ea victoria potiti, eius gentis pagos inuadunt: vbi panis, fructuum, radicum aliarúmque rerum copiam nacti, barbaricis cibariis corpora ſtrenuè reficiunt. Poſt hæc vicini fluminis ripam ſequentes, in arundineto lodices, ſtragulas, fictilia & lignea vaſa & amplius duo mille & quingenta pondo auri laborati reperiunt, quod Comaccus, eius populi Regulus, ne in manus Chriſtianorum veniret, abdiderat. Neque profectò ab illis reper-

Auaritia ſagax.

repertum esset, nisi vbi lateret Indos tormentis fateri & prodere coegissent. Baccalaureus multas de victoria Deo gratias agens, locum [1]Antiquam Darienis appellat: mirificè quoq. lætis militibus ob tantam auri copiam repertam, quippe sine eo malè alacres & parum expleta cupidine reuertebantur.

Antiqua Darienis colonia.

INTEREA Baccalaureus missis phaselis Hispanos, quos in aduersa sinus parte reliquerat, arcessit. qui vt venerãt, breui in factiones discessere: quum videretur Baccalaureus in diuidendo auro & spoliis partium magis & priuati emolumenti curam agere quàm Iudicem deceret. Itaque [2]Vascus Nunez Valboa, procax homo & seditiosus, cum factionis suæ popularibus secessit in partes, ac se Hoiedæ iurisdictioni non vltra subiici dictitans, licere omnibus Præfectis esse contendebat: nec se Baccalaureo pariturum, qui in Iure dicendo priuato magis quæstui quàm communi omnium vtilitati consuleret, nihilque præter litterati nomen haberet, reipsa vulpem astutissimam referens.

Factiones inter Hispanos etiã in mediis calamitatibus.

DVM Ancisus & Valboa ita inter se altercando & iurgiis tempus terunt, ex Hispaniola soluit Rodericus Colmenares, duabus carauellis nouum hominum supplementum & commeatus subuehens, Hoiedæ militibus auxilium, quos in summis rerum omnium angustiis versari acceperat. Inde continentis oram tenuit ad prouinciam Carthaginis, & aquæ penuria laborans, ad fluminis ostium applicuit. Simul quinquaginta milites, qui nauticis

aquantibus præſidio eſſent, in litus exponit. Illi egreſsi in terram, vt ſi in tuto & pacato eſſent, veluti per iuuenilem laſciuiam ſaltare alacres & vitulari cœperunt. Sed Indi, qui carauellas fluminis oſtium ſubeuntes conſpexerant, frequẽtes cum arcubus & ſagittis, ſubire ſiluas, atque inde in Hiſpanos in litore ſecuros ac ſolutos de improuiſo impetum facere, tanta ac tam feſtinata vi, vt ne vni quidem ad euadendum quidquam ſpacij relinquerent. Eodem veſtigio ſcaphas confringunt, ferociter etiam aliis qui in carauellis erant minãtes, procul ſignificant, quantopere illis potiri cuperent.

Indi Hiſpanis formidabiles.

COLMENARES Indos adeo acres bellatores expertus, ſitim aliquamdiu pati quàm Barbarorum manibus interire præoptans, ſublatis ancoris, inde in Vrabam properè vela dat. Ibi, repertis tantùm quibuſdam coloniæ ab Hoieda poſitæ veſtigiis, multum obſtupefactus, ac ne omnes à barbaris laniati eſſent metuens: tandem ad naueis regreſſus, ſub noctem, vt ſi fortè aliò migraſſent, ſuum ipſis aduentum ſignificaret, tormentum vnum diſplodi iubet. Quo ſigno edito Hiſpani, qui in Antiqua erant, præfectum ſuum adeſſe rati, crebris & ipſi extemplo ignibus excitatis in montium & collium ſpeculis, ſe non procul abeſſe admonent.

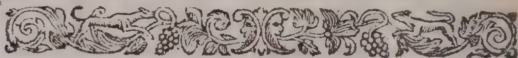
ORTA luce Colmenares, quà fumum euolutum conſpexit, eò flectens ad Antiquam appellit. Tum inter eos ingenti lætitia conſalutatio facta, & mutuò alij alios amplexantur,

diuerſis

diuersis vtrinque cupidinibus, illi ciborum desiderio, hi auri fame ardentes: & (sicuti dictum est) Indi maximam colonorum partem trucidauerant: ceteri petere ab indigenis cibaria, aut procul quæritando victum expedire non audebant, tantus sagittarum timor incesserat. Itaque tegminibus laceris, seminudi, strictis arborum frondibus, agrestibus pomis, & herbarum radicibus, aliisq. similibus, ægrè inopiam sustentabant.

1 *Vouerat Ancisus Virginis simulacro, quod sub nomine B. Mariæ Antiquæ Hispali sacratum est, non tantùm aurea argenteaq́ dona è manubiis: sed se ædem quoque illi sacram è Cacici domo, & Coloniam mox eo loco exstruendam ipsius nomine insignem, facturum. Ergo voti damnatus, impositam ripæ fluminis coloniam (quod Darien vocāt) Antiquam Darienis nuncupat. Ea, quum Ancisi auspiciis Hispanis colonis frequentari cœpisset, paulo pòst pestifero paludum halitu & insalubrium aquarum potu infamis, ab incolis deserta est.*

2 *Hic postea Mare Australe (vulgò Mare del-Sur) primus reperit: móxq; eius oræ Præfectus designatus, à Petro Aria, socero suo, seditionis reus peractus, & capitali supplicio affectus est. Vide infrà hoc libro, cap. 24.*

¶ Didacus Niquesa in Veraguam prouinciam suam tendens aberrat à cursu, & naufragium facit. Reuectus ad suos Veraguam, vt infaustam, relinquit.

CAP. XXI.

Niquesæ errores.

PRIVSQVAM enarrandis istorum Hispanorum discordiis finem faciã, Didaci Niquesæ errores & casus exponere hîc me necesse est. Is quum Carthaginis ora soluens in prouinciam suam tenderet, carauella vna & duabus biremibus prǽuectus ceteras naueis ponè subsequi iussit. Sed dum nauigat, noctu coorta tempestas biremes disiectas à carauella abripuit. Luce orta quum biremes in vnum coiissent, nec carauella in conspectu esset, & ignota regio, quò aut quà irent, incertum faceret: tandem retro proras vertere rectores statuunt. Ita terræ applicant naueis, & oram præterlegentes vsque ad os Ciagri fluminis, ceteram ibi classem & socios reperiunt. Vbi quum nihil certi de clasśis Præfecto cognouissent, eum tãdem se inuẽturos rati, omnes inde abeunt. Centum millia emensi, quum vlterius progredi non placeret, iaciunt ancoras, & explorandi aditus gratia & quà commodè terra prehẽdi posset, scapham ad litus & octo nauticos mittunt. Sed quum fortè cõmotum mare esset, & nautæ remis pertinacius euerberantes vndas superare contenderent, obruta gurgite scapha cum septem nautis demergitur. Octauus flu-

ctibus

ctibus sese strenuè euoluens, nando ad terram euasit. Nauium magistri, scapha in omnium oculis amissa, dum omnis pelagi furor caderet, exspectant: mox sequenti die, æstu posito, phaselis & biremibus, equos, machinas, & commeatum omnem, in litus exposuere.

INDE Lupo *Olando, dum Niquesa rediret, summam imperij deferũt. Is quò omnem sociis spem fugæ tolleret, naucis fluctuantes temerè ad litus ferri atque allidi sinit: mox, nimis festinati consilij errore animaduerso, è fractarum nauium tabulis carauellam vnam, ad subitos & necessarios vsus fabricari iubet. Inde casas moliri, Maizium seminare, & aliquot eius oræ loca peruagari, cœperunt: sed omnes fermè pagos incolarum fuga desertos reperiebant. Quippe Indi formidine in montes refugerant: & eæ profectò gentes, quum id sibi minus conducere arbitrentur, elici ad certamen nequeunt, neque cum nostris hominibus manum conserere curant: nuda videlicet ac sterili terra satis pro ipsis aduersus aduenas pugnãte, quibus nihil præter famem relinquunt.

*Olanum alij vocãt.

Indi famẽ quàm se aduersus Hispanos pugnare malunt.

DVM hæc Olandus agitat, ecce tres nautæ scapha eò appellũt, qui ab Niquesa præfecto aufugerant. Illi de Niquesa interrogati renunciant, illum, carauella amissa, in Zorobarensem quãdam insulam eiectum, & iam tertium mensem per montes siluosos, & solitudines auias sine vllo humani cultus vestigio, errantem, victu infelici, siluestribus pomis, & vulsis herbarum radicibus vitam trahere. Olandus

extemplo biremem ad eum aduehendum mittit: ea vbi Insulam attigit, nauim conscendit Niquesa cum paucis illis qui supererant militibus, & ad exercitum suum venit. Ibi plurimùm de Olando conquestus, proditionis eum insimulans, quòd neglecta præfecti sui salute & omissa eius vestigandi cura, naues litori illisisset, vt summum eius prouinciæ imperium inuaderet: mox se ex illis sedibus excedere velle militibus denunciat. Illi haud procul abesse maturitatem frugum quas seuerant monentes, paululum spatij ad metendum orabant: sed ipse frugum iacturam quàm vitæ facere malle respondit, neque diutius tam infelici terra considere velle.

Niquesa quum in Veragua pro thesauro carbones reperisset, inde excedit.

PLACET nonnullis ita loquutum Niquesam vt Olandi gloriam minueret: verùm opinor eiuscemodi scriptores, si eam prouinciam perambulassent, vt à Niquesa & aliis multis, & à meipso quoque, peragrata est, nunquam fuisse scripturos eam editam à Præfecto vocem, velle se inde excedere, vt alterius gloriæ officeret. Sed ne si velim nunc plenam horridæ illius & asperrimæ prouinciæ descriptionem edere, longius ab instituto abstrahar, eam commodiori loco reseruo. Quippe id mihi propositum, breuem hanc meam Historiam quamaccommodatè fieri poterit, pro exiguo ingenij mei modulo contexere, quò facilius res maximè memorabiles visas à me, aut quomodocumque cognitas, quæ illis in terris accidére, ordine exsequar: tum peregrinationis meæ casus & errores exponam, quæ mihi

Lib.2. cap. 10.& seq.

mihi quatuordecim annorum ſpatio per infrà ſcriptas prouincias exacta eſt. Primùm enim in Inſulam Vnionum appulſus, mox Parienſis ſinus tum orientalem tum occidentalem partem perluſtraui. Inde Inſulis Margarita, S.Ioannis, Hiſpaniola & Cuba peragratis, in continentem regreſſus, ad prouinciam Carthaginis applicui: & oram ſinus Vrabenſis præteruectus, in Achlam: vnde Auſtrali mari traiecto Panamam (quæ prouincia ab Hiſpanis *Caſtella aurea dicitur) & ex Nomine-dei Veraguam, & nouam Carthaginem, Coſtamriccam, Caput-Fonduren ſe, Vallem Olanchiam, prouinciam Guattimalam, & Nicaraguam adij. Pòſt denuo in Panamam tranſgreſſus, regnum Peruanum ad extremum obij aliáſque præterea Inſulas, vt quouis loco planum faciam.

Summa Indicæ peregrinationis, à Benzone confectæ.

**De eius nominis ratione, vide huius lib. cap.23.*

¶ *Niqueſa Veragua relicta, Nominis-dei coloniæ fundamenta ponit. A Darienenſibus colonis ad componendas rixas arceſſitur. Mox ob inconſultè iactas voces probroſè expellitur ab Anciſo & Valboa, factionum ducibus. Mors eius.*

CAP. XXII.

POSTQVAM Niqueſæ ſententia ſtetit Veragua excedere, tanta militum & nautarum multitudine, quantam carauella noua & duæ biremes capere poterant, conſcendere iuſſa,

ceteros fortunæ arbitrio permisit, fide tamen illis data, se simulac idoneum coloniæ condendæ locū nactus esset, illico ad eos arcessendos missurum. Sed postea rebus illi vndique improsperè cadentibus, id præstare non potuit.

Portus-bellus. INDE soluens, portum tenuit, cui Bello, id est Pulcro, nomen est, sic antè ab Almirante Columbo nuncupatum, quòd amœno & opportuno situ pulcherrimæ condendæ vrbi sedem præbeat: sed Indi Niquesam eò appulsum, maxima militum parte amissa, regredi ad naues coegerunt. Itaque ad promontorium Marmoris prouectus, feliciorum sibi rerum cursum quàm antea promittens, In nomine Dei (inquit suis) egrediamur in terram. Inde nomen postea loco mansit: ipse quò se aduersus Indos infestantes defenderet, propugnaculum è ligno raptim exstruit. *Nominis-Dei coloniæ origo.*

INTEREA dum Niquesa, circa ea loca variis ærumnis molestiísque conflictatur, inter Hispanos Darienis colonos discordiæ studiis accensæ in dies magis ac magis crescere, aliis ad Valboam, alijs ad Baccalaureum Ancisum imperium trahentibus. Alphonsi Hoiedæ milites omnia ita agitari miscerique ægrè ferentes, priusquam res ad vltimum discriminis certaminibus veniret, mittere in Veraguam ad arcessendum Niquesam statuunt, qui imperio suscepto, donec à Rege alius præficeretur, simultates Hispanorum & seditiones finiret. Itaque, quamquam ne id quidem nisi ægrè obtineri potuerit, intercedentibus aduersariis neq. assentiri volentibus, honestorum tamen *Niquesa finiendis Darienēs. colonorum simultatib. arcessitur.*

aliquot

aliquot virorum pacíſque ac quietis publicæ amantium interuentu effectum, miſſúſque ad Niqueſam arceſſendum Colmenares.

Is duobus phaſelis oram præterlegens, eum tandē debilem, ſqualidū, ſeminudum & victus egentem ad Nomen-dei reperit. Niqueſa, qui quiduis ſibi potius euēturum quàm illud auxiliū ſperaſſet, magnā vim lacrymarū profundens Colmenarem amplectitur, & tāti beneficij ingentes gratias agit: mox infelicem hactenus ſuam ſortem miſeratus, mala & ærumnas quîs conflictatus erat, expoſuit. Colmenares viciſſim ſui ad eum itineris cauſam & quibus moti Antiquenſes eum accirēt, aperit: deinde ſpe eum ſolatur & bono animo eſſe iubet: quippe ditiſsimam eſſe prouinciam in quam vocaretur, ibíq. eum ſuperioris temporis damna & incommoda futuri prouentu facillimè ſarturum.

ITAQVE Niqueſa cum ſeptuagintaquinque Hiſpanis, quos ex omni exercitu reliquos habebat, nauim conſcendit: & dum nauigant multa vana de Baccalaureo, de Valboa aliiſq. multis ſtolidè iacere cœpit, haud dubiè præ ſe ferens, ſimulac prouinciam attigiſſet, animaduerſurum in eos, alióſque abdicaturum dignitatibus, alios auro & pecuniis multaturum. quippe id habere ipſis nō licere ſine ſuo vel Hoiedæ permiſſu, qui à Rege Gubernatorum titulum atque in vtramque prouinciam imperium accepiſſent. Multa præterea alia inconſultè effudit, quæ plurium auditu excepta, exitium ipſi attulere. Nam vt in Antiquam

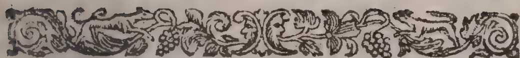
Temerè iactæ voces Niqueſæ exitium afferunt.

appulerant, ſubitò egreſſi in terram aliquot Hiſpani ad Conſiliũ ciuitatis verba & minaces Niqueſæ in eos voces referunt. Inde maxima fermè omniũ aduerſus eũ indignatio coorta. itaque vix naui egreſſum, certatim minas probráque ingerentes pręcipitem Antiqua expellunt, & inhumaniſſimè cum ſuis LXXV. Hiſpanis, ſoluere cogunt. Ipſe multũ mœrens abiit, & eam oram præternauigans quum ad aquandum fortè in littus exſcendiſſet,[1] ab indigenis cæſus cum omnib. ſociis & comeſtus eſt. Hũc Didacus Niqueſa vitę & ſuſceptę in Veraguã expeditionis cum exercitu exitum habuit.

Niqueſæ exitus.

1 NIQVESA *iſte, linguæ & iræ impotens, quam mala exaſperauerant, Dominicam rectà petere, atque ibi apud Regiæ curiæ Iudices Vaſcum & Anciſum de vi reos agere, in animo habebat. Creditur in itinere merſus fluctibus, cauſam omnẽ & ſua iuſta ſecum ad piſces tuliſſe. Prodidere alij, quum Veraguam iterum cogitaret, applicuiſſe ad quendam eius oræ fluuium: mox aduerſo flumine inuectum & in terrã egreſſum cum omnibus ſociis, à Barbaris mactatũ eſſe: atq. ex eo caſu inditũ flumini nomen, quod nõ procul Zorobarenſibus inſulis Fluuium Perditorum, vulgò Rio de los Perdidos, vocãt. Cui opinioni cauſam præbuit, quòd in huius fluuij ripa hæc verba arbori inſcripta reperta ſunt:*
HAC, MISERO ERRORE FESSVS, DIDAC. NIQVESA INFELIX TRANSIIT.
In tanta prodentium varietate, nihil habeo quod affirmẽ. Sed vtcumq; ea res ſit, iſte, cum collega ſuo Hoieda, infelici exitu inſigne documẽtum prodidit mortalibus, quantum malum ſit Auaritia.

Anciſus

¶ Ancisus à Valboa in vincula conijcitur. mox solutus in Hispaniam concedit. Valboa Australe pelagus detegit. Petrus Arias Gubernator ex Hispania in Antiquam mittitur. Is auarè & crudeliter habitos Indos aduersus Hispanos odio implacabili inflammat.

CAP. XXIII.

POST discessum Niquesæ, inter Antiquenses colonos renata subitò fœdior priore seditio est. Valboa satis gnarus se viribus Baccalaureo superiorem esse, vespera quadam in eius domum irrumpens, hominem corripi iubet; & pecunias eius fisco addicit, Prætoriam potestatem priuato cõsilio sine autoritate regia vsurpasse insimulans. Neque Baccalaureus Regij diplomatis & mandati exemplum proferre poterat: quippe amissum inter alia quum prætoria eius nauis in sinu Vrabensi frangeretur. Valboa verò postquam aliquãdiu Baccalaureum in custodia habuerat, tandem emisit: móxque discessum apparantem, summissis qui rogarent, oblata summi Prætoris iuridici dignitate, retinere conatus est. Ille verò remisso stomachosè beneficio; in Hispaniam concessit, libellum accusatorium plenum querelarum in Valboam secum ferens: quem quum Indico senatui obtulisset; atrox in Valboam sententia lata, sed cuius nulla exsequutio pòst sequuta est; propter mare Australe ab eo repertum.

Hispanorũ fœda inter se certamina.

BACCALAVREVS abierat: Valboa auri cupidine in mediterranea progressus, cum aliquot regulis amicitiam contraxit: in iis cum Panchiaco quodam, à quo [1] pelagi Australis notitiam habuit, & ab eodem illò deductus est. Eum postea, quum baptisandum curasset, Carolum nuncupauit. Is ipse Cacicus quum Valboæ grandem auri vim dedisset, ortæque fortè inter Hispanos in eo diuidendo rixæ essent, libram & lances pugno ita feriit vt omne aurum humi disperger et, simúlque addidit: NON parum equidem vos miror, Christiani, quòd de re adeo vili tanta inter vos oriantur certamina, perinde vt si ea res esui aut potui esset vtilis. Verùm quando vilis metalli tanta cupido vos tenet, in eum locum deducere vos volo, vbi auri sitim abundè expleatis. Secundum hæc dicta, eos ad mare Australe deduxit. Valboa ingentes in ea prouincia opes nactus, Castellam auream ex eo nuncupauit, in qua nunc sita est Panama ciuitas.

Barbari Hispanorũ auaritiam castigant.

INDE varia eius prouinciæ loca perambulans, felici semper successu, sæpenumero per iuris speciem sæuitiam aduersum Indos auri cupidine exercens, magna cum auri & vnionum vi Antiquam Dariensis regressus est: ibiq. decretis supplicationibus, propter repertum ab eo ingentib. cum diuitiis Australe pelagus, festo apparatu & sollenni pompa à colonis obuiam egressis exceptus. Mox naui in Hispaniam missa & scriptis ad Regem litteris, rerũ à se gestarum successum simul & præsentem statum exposuit: Australe iam mare ab se

apertum:

apertum: proinde ſuppliciter ab ipſius Maieſtate petere eius prouinciæ præfecturam ſibi concedi & mille homines mitti, quò facilius eas gentes ſubigere & regere poſsit: ceterum polliceri ſe breui ingentem vim opum reperturum, vt facilè ex ipſis initiis ac documentis colligi poſſet. In cuius rei ſpecimen vigintiquinque ingentis magnitudinis vniones ad eum mittit, & triginta millia ducatorum, collecti auri quintam Regi debitam, aliáque præterea mũnera: quum iam antea quoq. magnã pecuniæ vim miſiſſet, ſed nauis qua ea deferebatur, cum hominibus omnibus demerſa perierat.

REX munus, & vectigal quintæ & Valboæ litteras, læto animo accepit, ex quibus quum intellexiſſet repertum ab eo Auſtralem Oceanum, ſententiam aduerſus eum latã antiquat, eíque attributa noui maris præfectura, mille Hiſpanos in ſupplementum mittit. Ceterum Antiquæ Darienis [2] Petrum Ariam Abulenſem præficit: epiſcopum verò deſignat fratrem " Gobatum, ordinis Franciſcanorum, cõcionatorem ſuum. Inter alia verò quæ Præfecto in mandatis dedit, diſertè edixit vt clementer ageret cum Indis, pacémque illis ante arma offerret. Deniq. ex præſcriptis Hoiedæ & Niqueſæ mandatis ageret: ſempérque prædam ac res quæſitas cum ſacerdotibus & monachis participaret, qui ad eas gentes conuertendas commeabant.

"Io. Cabedum vocãt alij.

HIS mandatis atq. imperio inſtructus Petrus Arias, è portu S. Lucari, anno M. D. XIIII.

quatuor nauibus & carauellis vndecim ſoluit, cum mille & quingentis Hiſpanis. Ad Antiquam vt appulit, Valboa cum omnibus amicis obuiam egreſſus, eum ſumma alacritate excepit, & apud ſe in hoſpitio habuit. Mox quæcunque animo incepta deſtinabat ei penitus aperiens, ſimul qui prouinciarum ſtatus eſſet expoſuit. Lætiſſimo animo audiuit Gubernator, maximam earum gentium partem Hiſpanorum amicitiam colere: itaque in Tumanama ædificia moliri cœpit.

INDE Ioannem Coſtam cum quadringentis Hiſpanis in Comagram ad quærendum aurum duabus carauellis dimittit. Is non tantam copiam nactus, quantam inſatiabilis ipſius auaritia concupiſceret, quotquot regulos in poteſtate habuit, omni genere cruciatus vexare inſtitit: vt cogeret fateri vbinā aurum abdidiſſent. Quinetiam ne Pāchiaci quidem ſubditis pepercit: & ſpoliis ac manubiis in eos graſſatus, ſocij reguli animum adeo ab Hiſpanis alienauit, vt tantū illis infenſus eſſet, & quidem meritò, quantum antè amicus fuerat. Præterea quum magnam eius clientium partem lapidibus obruiſſet, Indos rei indignitas adeò accendit vt concurſu facto & ingenti ſublato clamore in Hiſpanos irruerent, ſubinde iterantes, Impij iſti, ſcelerati, ac perfidi Chriſtiani pereant, indigni quos terra viuos ſuſtineat. Simul Hiſpanos complures trucidant. Tribunus ipſe cum reliquis militibus & ſpoliis carauella vna imminentem peſtem effugiēs, Antiquam repetit, non ſine maxima

Panchiaci humanitas indigna mercede ab Hiſpanis penſatur.

Chriſtianū nomen ob Hiſpanos malè audit.

Guber-

Gubernatoris culpa, qui tanta ſcelera inulta atque impunita omitteret.

Ipse poſtea alios Tribunos militares & duces per diuerſa eius oræ litora dimiſit: in iis Bartholomæum Vrtadum in Achlam, qui egreſſus in terram, per ſimulationem pacis, quotcumque Indos aſſequi potuit, rapuit & pro mancipiis vendidit. Fernandus Valeſius in Caribanam cum octoginta militibus profectus eſt: ſed vix in litus exſcenderat, quum ecce Indi audaciter impetu in Hiſpanos facto, quinquaginta interfectis, ceteros regredi ad nauim & inde excedere cogunt.

Ita Hiſpani, propter aduerſam famam atque opinionem quam de ſe ipſi apud omnes commouerant, tanto vbique odio flagrabant, vt ne eorum quidem conſpectum indigenæ ferre poſſent: & vtrinque quidem, dum Hiſpani Indis libertatem eripere ſtudent, Indi eam acriter defendunt, ad extremam propè perniciem atque internecionem ventum eſt. Ac, quamquam omnis eius fermè oræ accolæ humanis carnibus veſci conſueuerint, ex iis tamen nonnulli, Hiſpanorum cadauera qui prælio ceciderant, ceteris mandentibus, à tali cibo abhorrebant[3]: veriti nempe, ne etiam tum eæ carnes corporibus ſuis aliquid damni adferrent.

Qvoscvnqve capiebant viuos, militares præſertim duces, reuinctis manibus pedibúſque proiiciebant in terram: mox auro

Barbari Hispanis captis, cum fœda exprobratione auaritiæ, aurum in os infundunt.

in os iacentis infuso, cum hac exprobratione auaritiæ, EDE, ede aurum Christiane: ad maiorem cruciatum ac probrum cultellis lapideis alius brachium Hispani, alius humerum, alius crus, abscindebant, & subiectis prunis torrentes cum cantu & tripudiis mandebant: ossa verò suspendebant in delubris & principum ac Regulorum domibus, tropæum & monumentum victoriæ.

1 *Australe pelagus hîc intellige, non quo rectà in Austrum nauigatur, aut quod polo Antarctico subest: sicut nec per Septentrionale intelligi debet mare Glaciale, & quod Arctico vertici subiectum est. Sed quum Indica continens duplici vtrinque alluatur oceano: qui in Meridiem & Occidentem vergit, Australis, vulgò Mare del-Sur: qui in Orientem & Septentrionem, Septentrionalis appellatur, vulgò Mare di-Tramontana.*

2 *Hic Arias, Segouiensis ciuis, gladiator erat, seu (vt Petrus Martyr Mediolan. vocat) hastilusor. Itaque nihil mirum, si eo lanista, ab eius legatis Indi crudelissimè vexati sint, quando ne genero quidem suo pepercit.*

3 *Indi quum infinitos Hispanos trucidarint, eos tamen esui satis aptos negant. quippe duriore & exsucca carne, nisi trucidati tres aut quatuor dies prius macerentur. Cuius rei epistola à milite quodam ad medicum Hispanum è Lima in Peru missa, anno* M. D. LXVIII. *testis est.*

Petrus

¶ Petrus Arias & Valboa dißidentes, domestico fœdere conciliãtur. Mox male cohærens amicitia dißilit. Valboa criminibus à socero structis circumuentus, securi percutitur. Petro Ariæ imperium abrogatur.

CAP. XXIIII.

Ex eo quum omnia Petri Ariæ incepta fœdum atque improsperum exitum haberent, Valboæ risui apertè & ludibrio esse: quæ res in eum Gubernatoris iram adeò accendit, vt mox in rixas & iurgia erumperet. Episcopus fœda inter eos dissidia ægrè ferens, ad reconciliandos eorum animos omne studium adhibet, tantúmque perficit, vt firmandæ concordiæ Gubernator filiam, Valboæ matrimonio iungeret. Eo connubij fœdere pacto, nemo erat qui pacem inter eos firmam ac stabilem fore non crederet.

Ariæ & Valboæ dissidia parũ efficaci fœdere conciliantur.

PERFECTIS nuptiis, Valboa consensu soceri, cum dimidia parte Hispanorum quos ex Hispania adduxerat, ex Antiqua in suam prouinciam concessit: neque ei per quosdam improbos homines, gloriæ ipsius inuidentes, ea diu frui licuit. Illi enim falsis in eum structis criminibus Gubernatoris aures occupant, deferúntque Valboam occultè per amicos tentare animos militum, & partem exercitus Ariæ subductam in suam prouinciam pellicere. Id vbi Ariæ cognitum, literas ad Valboam componit, quarum hæc summa erat: Vt iis vi-

ſis, nulla interpoſita mora ad ſe veniret: conſultandum maximis ſuper negotiis, quæ ad vtroſque pertinerent.

VALBOA, qui tum ad maris Auſtralis oram nauigiis moliendis intentus erat ad nouas veſtigandas terras, his litteris acceptis, cũ quinquaginta militibus in Antiquam feſtinat. eò vbi peruenit Gubernatoris ſoceri ſui iuſſu correptus in cuſtodiam traditur. Mox recitata accuſatio, & crimina eius morte quoque Niqueſæ & Baccalaurei Ancisi vinculis onerantur: ad hæc ſeditioſum, ſceleratum & aduerſus Indos immitem, eſſe obiicitur. denique reum peragit Gubernator & capitis damnat. Valboa contrà obiecta negare, ac deierare de pellectis ad ſeceſsionem militibus falſò & immeritò ſe accuſari. Itaque videret etiam atque etiam Gubernator, quid de ſe ſtatueret: ſe quidem, ſi eius rei tentatæ ſibi conſcius eſſet, numquam in eius conſpectum fuiſſe venturum. Cetera quoque crimina, vt poterat diluebat: ſed vbi vis plus poteſt, parum in iure & ratione præſidij eſt. Poſtremò audire vlterius hominem negat ſe velle Gubernator, & peracto iudicio abduci cum quinque aliis Hiſpanis ac ſecuri percuti iubet.

Socer generum, capite damnatũ, ſecuri percutit.

FINXERE nonnulli Valboam magnum quendam & illuſtrem victoriis ducem fuiſſe, felicitate etiam armorum quolibet Romanorum imperatorum præſtantiorem, propterea quòd omnium quæ cum Indis geſsit bellorũ ſemper victor extiterit. Sed immodicæ illæ eius laudes riſum magis quàm admirationem merentur.

merentur. quippe Romani quondam cum bellicoſiſsimis & ferociſsimis Orientis gentibus bella geſſerunt: Hiſpani verò in Occidente nihil præter bruta animalia & beſtias ſubegere.

Quod quidem eques quidam Hiſpanus optimè intellexiſſe videtur. Is quum in Africa ad Argeriam Carolo Quinto Imperatori militaret, eſſétque vnà cum aliis aliquot equitibus, in iis Ferdinando Corteſio (is eſt qui regnum Mexicanum aperuit & ſubegit, quod ab indigenis dictum Themeſtitan, ipſe nouam Hiſpaniam numcupauit) quum inquam vnà eſſet, ac fortè Maurorum globus hominum multitudine ſuperior in eos irrueret, ipſi verò ad reſiſtendum hoſti ſe impares eſſe cognoſcerent, dant ſeſe in fugam. Ibi Corteſius clamore fugientes ſiſtere, & hortari ſocios vt in hoſtem verſi eum ſtrenuè exciperent. Tum Hiſpanus ille eques, Belua iſthæc, inquit, putat ſibi rem eſſe cum ſuis Indis, quorum vigintiquinque millibus fundendis decem equites ſuffecerint.

Ferd. Corteſii faciles de Indis victoriæ.

ALLATO in Hiſpaniam de Valboa nuncio, grauiter mortem eius Indicus ſenatus tulit propter præclara eius in ſe officia ac merita, & opes Regi ac Regno Caſtellæ ab eo partas, reperto videlicet Auſtrali Oceano, & inde ingenti auri & vnionum copia in Hiſpaniam miſſa. Quamobrẽ tum ob id, tũ maximè quòd Antiquenſes coloni præter hæc multa ad regẽ in Petrũ Ariam ſcripſiſſent, abrogatũ ei imperium eſt: etſi Nominis-dei & Panamæ

coloniis originis suæ initia dedisset,[1] patefacto ex altero loco ad alterum itinere.

1 ETSI *enim Niquesa primus Nominis dei conditor fuerit, & Panamam Indi incolerent: tamen vtramque coloniam Arias Hispanis repleuit, & quinquaginta millium pass. spacio, à mari ad mare iter, ante siluis, lamis, rupibúsque inuiis obstructum, & leonibus, tigribus, vrsis & simiis infestum, primus aperuit.*

Hispanorum præfectorum in Indiæ continenti clades. Alfingeri & Georgii Germanorum cædes. Coloniæ ab Hispanis in Castella Aurea conditæ. Hispaniolenses Indi Hispanicam tyrannidem pertæsi, sibimet ipsi mortem consciscunt.

CAP. XXV.

Auaritia, vt meretur infelix.

VLTI præterea alij Gubernatores & duces eas Indicæ continentis prouincias adiere, omnes vna quærendarum opum & diuitiarum cupidine incensi. sed eorũ nonnulli ab Indis comesti sunt, alij ab ipsis Hispanis trucidati, quòd ipsorũ aduersus Indos rapinis & latrociniis indulgere nollent. Non pauci quoque fluctibus hausti: & aliqui præterea longius à mari progressi auri fame, in mediterranea adeo sese immerserunt, vt in locis auiis & vastis terræ solitudinibus deprehensi, quum eius cæli naturam & tempestatum morem ac præsagia ignorarent, quæ illis in regionibus cum

cum atrocissimis imbribus hieme ruere consueuerunt, neque verò progredi vlterius aut regredi possent, cum omni exercitu interierint.

CETERVM Hispani in ea ora continentis infrà scriptas vrbes condidere, Nomen-dei, Antiquam, Carthaginem, San-martham, Caput-veli, Valentiolam, ditissimæ prouinciæ oppidum, quam Cæsar anno M.D.XXVIII Velzaris mercatoribus Germanis oppignerauit. Illi primum in eam prouinciam Gubernatorem Ambrosium Alfingerum misere, qui auri reperiendi cupidine crebras in eas gentes excursiones, multa sæuitiæ exempla, edidit. Sed eo tandem ab Indis occiso, suffecére alterum stirpis suæ Præfectum, cui Georgio nomen erat. Hunc Hispani qui ei aderant, noctu per insidias incautum in lectulo adorti vulneribus confoderunt: mox excarnificatum & domo extractum, multis cum probris ac contumeliis per viam raptarunt: postremò eius cadauer in proximum saltum abiecere: donec orta luce humaretur. Verùm haud ita multo pòst, Cæsaris mandatu, noxij vt nouissima exempla meriti, exquisitissimis pœnis affecti sunt.

Hisp. sæuitia in Germanos in India peregrinantes.

IAM quum breuem hanc meam Historiam quamaccuratè & commodè fieri poterit contexere pollicitus sim, redeundum eò vnde deflexeram, & siquæ de Hispaniolæ & vicinarũ insularum rebus supersunt, exsequenda mihi hoc loco iudico. Almirante Columbo mortuo, Ferdinandus Rex Didacum filium eius,

eadem autoritate auctum qua patrem ornauerat, Proregis titulo Hispaniolę præfecit: sed imperium ei haud diuturnum fuit. Quippe Hispani, quum sibi imperari à peregrino pati non possent, multa in eum ad Regem scribunt. Itaque Rex exutum magistratu in Hispaniam reuocat. ibi de suis priuilegiis multos annos cum Rege litigans, tandem pendenti adhuc lite & incerto euẽtu iudicij moritur.

Hispanorũ in Christ. Columbi filium ingratitudo.

POST hæc alij Gubernatores, tum Ecclesiastici, tum laici, in Hispaniolam missi sunt: sed Insulani, postquam se vndique perpetuis atque intolerandis laboribus opprimi sentiũt, neque vllum finem adesse malis, aut spem recuperandæ libertatis, in planctus omnes & suspiria effusi crebris votis vltrò mortem optabant. Itaque multi abiecta omni spe, abeuntes in siluas ex arboribus semet ipsi suspendebant, interfectis prius liberis, dicendo: Multo optabilius esse illis semel mori quàm adeo miserè vitam trahere, eiuscemodi latronibus teterrimis & ferocissimis tyrannis seruientes. Feminæ, postquam herbæ cuiusdam succo fœtus sibi ipsæ abegerant; ne videlicet Hispanis mancipia parerent, virorum vestigia sequutæ laqueo vitam finibant. Denique quum per omnes leti vias mortem lacesserent, alius ex edito monte iacto in præceps corpore, alius in mare, alius in profluentem demersus: nonnulli etiam voluntaria inedia vitæ finem inuenere. Erant etiam qui acutissimis è silice cultellis, aut mucronatis vallis pectora & latera transfigerent.

Barbari Hisp. tyrãnide oppressi, vim vitæ suæ afferunt.

QVIBVS

QVIBVS tandem malis effectum est vt ex duobus Indorum millionibus, id est vicies cẽtenis capitum millibus, quibus ea Insula incolebatur, alijs sua manu interemtis, aliis sæuitia Hispanorum & acerbitate operum enectis absumtísque, vix hodie centum quinquaginta supersint. Hoccine est barbaras gentes ad Christianam fidem conuertere? Nam nequis putet cum aliarum Insularum incolis mitius actum esse quàm cum Hispaniolensib. idem planè in Cuba, Iamaica, Portu-ricco & aliis locis, contigit: immo quæcumque postea vindicandis ab solitudine insulis deportata sunt è continenti mancipia, quamquam incredibili multitudine, ad extremum tamen propè omnia ærumnis & miseriis confecta interiere. In summa hoc affirmo, quibuscumque locis Hispani vexilla sua & signa fixerunt, ibi ingentibus sæuitiæ exemplis editis, æterna implacabilis in se odij monumenta indigenis reliquisse.

¶ Indorum Occid. religio & ritus. Medendi mos. Matrimonij leges. Auaritia inde exulat.

CAP. XXVI.

QVOD ad Religionem earum gentium attinet, non solùm in ea insula, sed & in aliis omnibus noui illius Orbis prouinciis, adorabant atque

etiamnunc plures & diuersos deos colunt; depictis simulacris signísque, quorum alia è creta, alia è ligno, nonnulla ex auro & argento, ficta sunt: & quibusdam Indiæ nouæ locis, maximè in Peruano regno, effigie auium, tigriũ, ceruorum aliorúmq. animalium expressa vidi: immo etiam quædam deformi specie, cauda ad pedes vsque promissa, quales vulgò apud nos pingi solent dæmones aut lemures nocturni. Ac quamquam sacerdotes & monachi omni ope conati sint & quotidie conentur ea idola abolere, multa tamen eorum sacrorum antistites defossa in specubus subterraneis asseruant. Quibus clam sacrificantes assiduè supplicant, petúntque qua ratione & via Christianos in perpetuum è suis finibus expellere posint.

Indicarũ gentium pertinax idololatria.

QVINETIAM deorum suorum nomine quemque proprio inuocantes, singulis sua officia tribuunt, & huic huius rei, alteri alterius procurationem, asignant: vti olim factitatum Ethnicis, qui vulgò victoriis præesse terra Martem, mari Neptunum: Æsculapium medicinæ, Herculem diuitiarum atque opum arbitrum esse credebant, illique decimam fortunarum suarum vouebant, quò cetera tueretur atque augeret. Ad eum modum nihil ferè à suis numinibus petunt hæ gentes præter largam ciborum & potus copiam, bonam valetudinem, & de hostibus victoriam. Sæpenumero illis illudit Satan & alia atque alia specie visendum se præbet, sacerdotibus nonnulla eorum quæ precibus exposcunt annuens ac

promittens

promittens. Ac si fortè promissis successus non responderit, illíque de eo conquerantur, continuò excipit: Mutasse se sententiam propter grauissimum aliquod peccatum ab ipsis commissum: ita fallaci excusatione miseros eludit pater ille mendacij.

Satanæ ludibria, quibus Barbaros fascinat.

QVVM Cacicorum Hispaniolæ aliquis præcipuo suo numini sacrum & festum diem celebrare institueret, omnibus subditis & clientibus suis, tam viris quàm feminis, diem ad conueniendum edicebat: illi vbi vndique ad sollenne illud, consueto loco, confluxissent omnes aptè in ordinem sese disponebant. Cacicus ipse agmen antegressus, princeps templum inibat, vbi sacerdotes adorando idolo intenti erant. Ingressus vt consederat, tympanum pulsabat: mox sequebatur vniuersa multitudo præeuntibus viris, qui nigro, rubro & flauo distincta corpora, versicoloribus etiam psittacorum & aliarum auium pennis ornauerant: colla, brachia, crura, coronis, torquibus atque armillis ex concharum marinarum testis redimiti: feminæ puro corpore & nullis pigmētis fucato, virgines quidē prorsus nudę: quibus viri erant, peplis aut castulis muliebria velatæ, sicut in sinu Pariensi & aliis continentis prouinciis fieri solet. Tali cultu habitúque saltantes & patria quædam carmina in laudem Idoli canentes templum subibant: Cacicus tympani sonitu ingredientes salutabat: mox demisso in guttur bacillo vomitum ciebant: vt Idolo palàm ostenderent, nihil

Sacrorum ritus apud Indos Occid.

ſe in pectore mali occultum gerere.

His tam abſurdis ceremoniis peractis, omnes complicatis pectinatim cruribus humi conſidentes, alios quoſdam hymnos cum murmure quodam lugubri concinebant: ac tum ſuperueniebat aliud feminarum agmen caniſtra geſtantium, popanis & panibus plena, & roſis floribúſque odoratis conſperſa: illæ ceteris canentibus circumfuſæ orationes quaſdam illis inſuſurrabant. Alij vt inuicem reſponderent, ſeſe erigebant: donec cantionibus illis peractis, mutato concentu nouam quandam in Reguli ſui laudem ordirentur: poſtremò panem Idolo offerebant[1]. Eum ſacerdotes acceptum & ritè ſacratum diuidebant inter omnes, velut ſanctum aliquid, & fauſti ominis reliquias. Peracto ſacro, omnes admodum alacres atq. hilares domos quiſque ſuas reuertebantur.

Abſurda de Solis & Lunæ origine opinio.

Credebant præterea Solem & Lunam è quodam antro prodiiſſe: & cucurbitam velut ſacrum monumentum habebant, vnde dicerent mare & piſces profluxiſſe: Duo ſimulacra lignea colebant, velut omnis abundantiæ largitores & præſides deos, quorum delubra quotannis Indi peregrinabundi frequentare conſueuerant.[2] Erat inſuper illis Idolum quadrupes inſtar canis, quod (vt fertur) quoties illi bilis commota erat, in ſaltus ac montes aufugeret: ipſi verò ſollenni pompa, ſolicitè quæſitum atque inuentum, humeris in fanum reportabant.

In hac Insula, vt & aliis noui eius Orbis prouinciis, arbusta quædam nascuntur modicæ magnitudinis, arundinum fermè specie: folia vt nucis habent, aut paulo maiora, quæ ab indigenis (apud quos hic mos inoleuit) plurimi fiunt, & ab ipsis quoque mancipiis, quæ Hispani ex Africa eò deuexere. Vbi maturum est, ea folia stringunt & in fasciculos collecta ligatáque in fumario suspendunt, donec inaruerint: quúmque illis vti volunt, spicæ patriæ folium vnum eius herbæ vni folio innectunt, eáque simul fistulæ aut tubi instar compingunt: & eius capitum altero igni admoto, alterum ori inserunt, & spiritum flatúmque ad se retrahunt.

Deniqve tantùm fumi sorbent, vt ora, guttura & capita impleant: tantam interea patientiam præstantes durantésque quoad voluptatis quam inde percipiunt non pæniteat: séque immiti illo fumo adeo inebriaut, vt penitus sopito omni sensu è mentis potestate exeant. Reperiuntur etiam qui adeo auidè ac furenter eum hauriant, vt tamquam exanimes in terram concidant, ibíque maximam diei partem aut noctis, velut stupefactis sensibus & capti mente, iaceant. Nonnulli temperantius & hactenus tantùm sorbent, quoad vertigine capitis corripiantur: neque vlterius progrediuntur. Quàm pestiferum, obsecro, & noxium hoc Tartareum venenum est? Mihi quidem persæpe vsuuenit per Guatimalam & Nicaraguam prouincias iter facienti, vt domum Indi alicuius ingrederer,

Fumus inebrians.

qui eam herbam deguſtaſſet (quæ Mexicano idiomate *Tabacco* dicitur)& ſimulac fœtor acutus tetri illius & verè diabolici fumi nares meas cõtigiſſet,cogerer præproperè inde excedere, & aliò migrare.

Medici iidem & ſacerdotes apud Indos.

In Hiſpaniola atque aliis inſulis, quum eorum medici aliquem ægrotum curandum ſuſciperent,ad fumigandum, vti diximus, ingrediebantur. Quúmque eo ad ſatietatem inebriatus eſſet, tunc præcipua curatio fiebat: donec ad ſe reuerſus mille rerum ſpecies ſibi obiectas, & ſe ex concilio deorum rediiſſe referret. Deinde illi ægrotũ ter aut quater circumeuntes, corpus illius, maximè renes,manibus leniter demulcebant:multiplici interea oris habitu geſtúque,os lapidémve intra buccas tenentes. ea oſſa & lapillos feminæ, velut ſacras reliquias, ſtudioſè condebant,perſuaſæ iis amuletis adiuuari puerperia. Si æger medicum rogaret,quid ſe futurum eſſet,breui ægritudine liberatũ iri reſpondebat:ſi fortè ex eo morbo eum mori cõtingeret, non deerãt excuſationes, ſed hæc longè omnium optima, Mortalis nempe erat. Siquis medicus omiſsis illis rebus & conſuetis ceremoniis ægrotum inuiſeret, in eum grauiſsimè animaduertebatur. Quaſcunque prouincias adire mihi licuit, quantúmque intellexi, iidem medici ſunt & ſacerdotes: & in aliis earum terrarum oris ita ſe habere facilè equidem crediderim: eos patrio idiomate Bohitios appellant, maximæ vbique illos autoritatis: quorum tamen opera & arte nulli ferè,præter primores, vtuntur.

APVD illos vxorum indefinitus est numerus: quàm multas libuit, ducunt: vnam tamen præ ceteris eximiam habent, quæ in ceteras imperium obtinet. Quum Regulus aliquis sine liberis moritur, in principatum succedunt sororum filij non fratrum, quum sui sanguinis haud dubiam stirpem planiùs constet esse quos sorores peperere, quàm hos non satis certa origine genitos. Cuius rei causa est, quòd illis parua pudicitiæ cura & plerisque locis filiæ & sorores inuiolatam castitatem vix retinent, quum permixti virginibus pueri, vt galli gallinacei cum gallinis, nullo pudore tum humi, tum suspensis in aere cubilibus, iaceant. Feminæ partus enixæ, ad mare aut ad flumen deferunt, abluúntque, & deinceps sine vlla cura liberos educant.

Indorum Occid. polygamia.

NONNVLLI istos maximè latrociniis deditos esse, ac minima furta legibus eorum suspendij pœna coerceri dicunt.[3] Verùm quis credat istos furari, quando neque auari sunt, neque diuites, nihílque vilius ducunt quàm argentum & aurum? quibúsque si habere libitum esset, liceret quantum vellent è fodinis, velut aquam è fonte, nullo impediente petere. Quod ad cultum attinet, nudi omnes incedunt: quod ad victum, nemo est qui petenti & domum suam ineunti vltro non det. In sollennibus verò ac festis quibus conuenire illis mos est, cibaria vulgò conferunt, simúlque omnes & promiscuè epulantur, cantant & saltant ad ebrietatem & lassitudinem vsq. Ita dum liberi essent, inuicem se his ludicris

Indi neq. auaritiæ, neq. furto dediti.

oblectabant. Quamobrem inducere in animum non possum vt credam vlla inter eos esse latrocinia, nisi fortè furari didicerunt à primis, secundis & tertiis Hispanis, qui principiò eas terras coloniis occuparunt. Vtinam à Deo nobis concessum esset, ne magis bonis temporalibus affixi essemus quàm illi sunt: equidem Christianum nomen per omnes terras celebre & cæleste esset, si à nobis exularet Auaritia.

1 VETERIS *& purioris religionis fugientia veluti quædam vestigia & imitamenta. Iussit Deus in lege offerri sibi panes, vt eo symbolo admoneret Patres alimenta quibus sustinetur hominum vita, sacra esse ipsi Deo. Exod.25. Atque ita primi homines, tradito diuinitus ritu, è fructibus suis sacrificia Deo obtulerunt, vt profiterentur se eius esse, & omnia illi sua accepta ferrent. Genes.4. Cuius rei mox adulterina imitatio etiam inter barbaras Gentes propagata est. Sed, præterquam quòd illæ erant inanes absque fide ceremoniæ, longè aliud est Deo viuo, aliud idolis sacrificia offerre.*

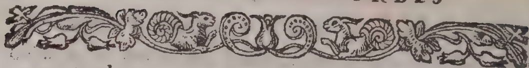
2 REGVLVS *quidam, Gamaretus nomine, Zemis idolum bombycinum habuisse fertur (Corocottum appellabāt.) Hic Corocottus è summo domus culmine, vbi vinctus asseruabatur, sæpenumero exire atque inter feminas regij pagi ac totius circa viciniæ, Satyri aut Incubi instar, oberrare, & cum ijs etiam ludere familiariter, epulari & coire, consueuerat. Mox quum ab eo congressu feminæ partus gemina corona aut alia illustri nota insignes eniterentur, nemo ex Corocotti stirpe ortos*

tos esse dubitabat. Interdum etiam indignabundum delitescere ferebāt, quòd à Cacico aliquid ex quotidiano eius cultu & sacris prætermissum esset. Alteri præterea cuidam Cacico (vt ferè singuli peculiaria numina habebant) Zemen fuisse ligneũ memorant, quadrupedem (Epilguanitam appellabant) qui subinde, quoties irritaretur, in siluas se proriperet. Móxque vt eum abesse senserat Cacicus, multos è suis mittebat qui eum studiosè conquisitum & placatum venerabundi humeris referrent. Ita nimirum inter miseras illas Gentes delicias faciebat Satan. Donec Christianis in Insulam aduentantibus, & iste & ceteri Zemes aufugerent, nec quæsiti reperirentur. Quibus rebus mutationem status & peregrinæ gentis dominatum portendi auguratos fuisse Insulares, scribit Petrus Martyr Mediolanens. Decad. 1. lib. 9.

3 Gonz. *Ouiedus Histor. Ind. lib. 5 cap. 3. ita scribit: Grauissimum peccatum, & à quo huius Insulæ (de Hispaniola loquitur) indigenæ vehementius abhorrerent, quódque acerbius vindicarent, furtum erat. Itaque vel minimo in furto deprehensus, adacto per medium corpus stipite (familiari Turcis supplicio) ibi affixus tandiu relinquebatur, quoad inter cruciatus vitam finiret.*

Hactenus Ouiedus, cui suffragatur Gomar. Hist. gener. lib. 1.

*

Indorum Occid. fruges. Panis faciendi mos. Potus. Pomorum & fructuum variæ species.

CAP. XXVII.

Sementis faciendæ in India ratio.

HÆ GENTES frugem ſuam vulgò *Maiz* vocant (quæ ab Inſula Hiſpaniola, prima à Chriſtianis reperta, conuchitur) vt vinũ Chichia: lintres Canoas: enſes Macanas: regulos Cacicos, nominant. Ad ſementes faciendas terram non arant: ſed modicæ altitudinis ſcrobibus effoſſis, tria quatuórve grana in vnam demittunt, terráque operiunt. Singuli culmi tribus quatuórve paniculis onuſti adoleſcũt, quarum ſingulæ grana centum & amplius fundunt. Maizij ſcapus hominis altitudinem exſuperat, & quibuſdam in prouinciis bis in anno colligitur.

Panis faciendi mos.

FEMINAE piſtrices, quæ Maizij coquendi curam habent, prius ſub veſperam frigidã eius frugis quantæ viſum eſt menſuræ affundunt: ita maceratam, manè ſequentis diei duobus ſilicibus paulatim tundunt & frangunt, quædam erectæ in pedes, quædam flexis humi genibus: ſedulò interea cauentes nequid pilorum aut pediculorum in opus decidat. Maſſa confecta, poſtquam aqua paulatim conſperſerunt, panes modicos aut longa aut rotunda figura vt libet faciunt, & foliis arun-

dinum

dinum inuolutos, rursúsque leuiter aspersos, coquunt. Hic vulgaris panis est,& post duos dies mucescit.

NOBILES verò ita parato vescuntur: Maizij grana in pilis feminæ tundunt & frangunt: mox aqua calida macerata ita folliculis deglubunt vt solus farinæ flos remaneat. Eam quoad fieri potest subigunt, pinsúntque, & massa confecta atque in pastillos distributa, liba aut farracea modica conficiunt: quæ testo rotundo imposita lento igne percoquunt. Genus id testuacei panis operosum est, quum recenti subinde sit opus: atque vt calidus, ita vetus & frigidior, parum vtilis sit: medio verò temperamento salubris, quum neque nimium recens nec vetus est. Quum per earum terrarum inculta & deserta iter facerē, necessitate magistra pinsere id frugis genus didici, ne illud videlicet crudum aut tostum deuorare cogerer. Sed durissimi eius grani pistura molituráque immensi laboris est: ac quum sæpe ad satietatem mihi non superesset, Indorum nobilium more corticem non eximebam, neque verò ad illud multùm pinsendum lacerti mei fame debilitati pares esse poterant.

ALIVD etiam genus panis habent, quod Cazabi vulgò appellant. Id ex Iucca conficitur: radix est napi crassitudine, quæ nullum ex se semen fundit, sed cannas tantùm quasdam nodosas & solidas, viridibus foliis, vt cānabis. Eas cannas, vbi maturitas adest, in taleas duos palmos longas exsecāt, quas in tumulos quosdam (Conuchos appellant) digestas, terra

Cazabi, secundarius panis Indorum.

obruunt. Ex illis intra biennium radices miræ amplitudinis creſcunt: quoties verò id genus panis conficere volunt, earum radicum quantum viſum eſt eruunt, paucas tamen vnaquaque vulſione, quia breui corrumpuntur. Mox purgatas, acutis ſilicibus, quos ad litus maritimum legunt, velut cultellis, exſecant: ac ex iis ſegmentis panno inuolutis ſuccum exprimunt (id præſentaneum venenum eſt, ſi bibatur) deinde Iuccam ita ſubactam inferentes foco, ingenti teſtæ fictili, velut libum farraceum, impoſitam igni tamdiu torrent quoad omnia cohæreant. Poſtremò inde ſublatam maſſam ad ſolem exſiccant, eámque in modicos & maiores veluti paſtillos diſtribuunt.

Id cibi genus, meo iudicio, admodum aſperum atque infelix eſt: ſi loco ſicco & ſudo recondatur, tres quatuórve annos incorruptum durat. Sed ferè quum eſtur, guttur humore aliquo collui neceſſe eſt: alioqui propter aſperitatem fauces angit atque ægrè deglutitur. Mihi quidem quum eo ſicco & minimè humecto vterer, videbar terram mandere: ſi iure carnium diluatur, iucundius eſt, ſed ne ita quidem multò melius. Omnes naues quæ ex Hiſpania in eas oras traiiciunt, rediture eius panis commeatu onerantur, præter eas quę à Vera-cruce, nouæ Hiſpaniæ portu, ſoluunt: ſiquidem in omnibus "Septentrionalis Oceani oris, inſulis & prouinciis quæ ab Hiſpanis incoluntur, ne vnum quidem frumenti granum colligitur. Nauigia verò farina &

" *De eo mari vide ſuprà pag. 104.*

& biſcoctis ſeu nauticis panibus inſtructa è Mexico veniunt: atque inde ducentorum fermè millium ſpacio mulis & carris varias in partes exportantur.

DVO præterea radicum genera illis ſunt, quarum alias Battatas alteras Haias vocant, indiſcreta propè ſpecie ſimiles, niſi quòd Haiæ minores & ſapidiores ſunt alteris. Porro plantantur, & ſextum intra menſem fructum edunt: ceterùm ſapore quidem aliquantulum dulci, ſed ſatietatem mox & faſtidium inducente, exigui etiam admodum ſucci ſunt, ventóſque ac ſuperuacuos flatus gignunt: & vulgò ſub prunis coctæ edi ſolent. Sunt qui dicant eas radices panem ſacchariten (vulgò Martium ſeu Marzapanem vocant) aut caſtaneas ſaccharo condítas guſtu repræſentare: verùm mei palati iudicio, vel ſine ſaccharo meliores ſunt caſtaneæ.

Battatæ et Haiæ radicum ſpecies.

Gomara 2.lib.Hiſt. Gen.

QVANDO in eum ſermonem de Indico pane incidi, haud alienum erit de eorum quoque vino agere, ac præſertim de eo potu quem ex Maizio moliũtur. Feminæ illæ panificæ, de quibus antè, eius frugis quãtum viſum eſt pro modo vini quod facere inſtituerunt, capiunt. Id vbi triuere & pinſuere, in ampla quædam vaſa aquę plena demergũt: tum illę quæ potus eius faciendi curam habent grana aliquot depromũt, & in ollã infuſã aliquantulũ macerãt atque emolliunt: mox aliis feminis quibus id muneris cõmiſſum eſt, tradũt. Illæ ea grana in os accepta, paulatim conficiunt, cõminuúntq. deinde vi quadam & veluti tuſsiendo excuſſa

Indici potus conficiendi ratio.

folio ad id comparato aut fortè ſcutella excipiunt: tum in amplũ vas coniecta reliquo humori admiſcent, nempe ꝙ ſine hoc velut fermẽto nulla ei cæliæ vis inſit, & tres quatuórve horas igni ſufferuefaciunt: poſtremò inde ſublatum liquorem poſtquam deferbuit, refrixítque, linteolo colatum in vaſa infundũt, ita perfectum ac temperatum vt non minus ſuccus ille quàm verum vinum inebriet.

Vuæ agreſtes apud Indos.

ALIA præterea potus genera excogitarũt ex melle, pomis, radicibus, ſed quæ, vt hoc, non inebrient. Magnam etiam arborum vim habent eæ terræ, quæ vuas quaſdam agreſtes ferant. earũ acini, prunorum ſilueſtrium ſpecie quæ è ſpinis & arbuſtis naſcuntur, nigro folliculo veſtiuntur: ſed quia multum illis ligni, parum pulpæ, ineſt, ex iis indigenæ vinum non faciunt. Sunt & ibi arbores oliuarum feraces, ſed quæ inſuaui odore, tum ſapore etiam peiore ſunt.

Variæ pomorum & fructuum ſpecies.

VARIAS fructuum ſpecies, & eas abundè habent: quales ſunt Houi, Platani, Pineæ, Guaiauæ, Mamei, Guanauanæ. Houi prunorum damaſcenorum craſſitudine, pauca carne, grandiore ligno: vbi maturuere flaueſcunt, ſubacidi ſaporis. Arbor eum fructum ferens, magna eſt, folia verò modica. Platani longiores quàm craſſiores ſunt: minores multùm maioribus præſtant. Arbor ipſa folia ſeſquipalmi latitudine, quatuor palmorum longitudine porrigit: inter quæ ramus enaſcitur, qui centum ac plures platanos minores fundit: ſin verò maiores, viginti quinque aut

paulo

paulo amplius. Tenera est hæc arbor, nec nisi semel fructũ fert qui annuo spacio perficitur: & ex ipsis radicibus alij stolones fruticãt. Vbi maturuit fructus, legunt: immaturũ adhuc & acerbum non decerpunt, sed exscissam arborem loco calido reponunt: ibi platani celeriter maturescunt flauescúntq. Corio vestiuntur obtusa cultelli partis crassitudine: quod superest, pulpa est, sapore in dulcedinem vergens. [1] Pineæ arbusculis quibusdam proueniunt, flaui coloris vbi maturuerunt, iucundi odoris, & saporis longè optimi. Itaque in deliciis sunt: mihi certè contigit, sicut & multis aliis, vt æger ceteros omnes cibos fastidirem præter hunc: &, mea quidem sententia, haud quisquam fructus alius per omnes terras hoc amabilior suauiórque est. Demto cortice, quidquid subest pulpa est: dulcis in vniuersum sapor, subaustero aliquantulo temperatus.

GVAIAVVS arbor Persici aut Armenij specie, foliis vt lauri, sed crassis & lõgioribus, celerrimè senescit: fructus eius, mespili similitudine, sed multo crassior, pendens in arbore maturescit: nisi maturus decerpatur, vermes gignit. Hi fructus multa semina & grana clausa habent: purpurei candidis præstant & optimi saporis sunt. Mamei arbor est mediocris nucis magnitudine, lõgiore quàm latiore folio. fructus eius in insula Hispaniola rotundi: in continenti verò longi & crassiores, & gustu iucundiore, sunt. tres quatuórve acinos, seu interiora ligna, habent, pulpa in spadiceum

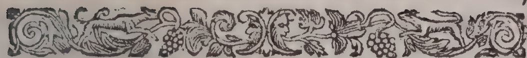
Arbores frugiferæ Indicæ, nobis ignotæ.

colorem vergente, tenui tunica; ſapore aliquantulum dulci.

GVANAVANVS arbor modica & gracilis, fructum fert cordis effigie, corio viridi & ſubtili ſquamarum in morem veſtitum, introrſus candidum. Exſtant etiam, paulo diuerſæ ab his formæ, orbiculares eius arboris fructus, crocei coloris & prioribus illis longè meliores, omnes verò intus acinos exiles ſpadicei coloris gerunt.

1 PINEA, *fructus Indici genus, ſpecie, odore, & ſapore omnium longè nobiliſſimum: cardui altilis, aut nucis pineæ figura, vnde nomen accepit: mediocris melonis craſſitudine. Odorem ex ſe fragrantiſſimum fundit: guſtum mali cotonei, perſici, & pyri muſchati, ſimul referens. Eſtur ſublato illo, quo, veluti ſtrobili, ſquamatim compacto, (quamquam non ligneo) cortice includitur. Gonzall. Ouiedus Hiſtoriæ Indicæ lib.7. cap.13. Eundem planè fructum eſſe puto cum eo quem Braſilienſes Indi* Ananas *vocant, quantum ex deſcriptione D. Ioannis Lery, amici mei, colligo. Hiſtoriæ Nauig. Braſilienſis, nuper ab eo Gallicè editæ, capite 13.*

Indiæ

¶Indiæ Occid. peculiaria insecta. Hispaniolæ breuis descriptio. Cur vino & tritico propè inepta sit. Sacchari ferax est. Mercaturæ, quæ hodie ibi exercentur.

CAP. XXVIII.

IN omnibus suprà memoratis insulis nullum quadrupedum animalium genus repertum est, præter exiguos quosdam cuniculos, canibus haud absimiles. Sed pestiferis insectis maximè infestantur: inter alia Niguæ, magnitudine pulicis, citra vllum sensum inter carnem & vngues, præsertim pedum, sese immergunt, aluntúrq. in puluere. Sæpenumero accidit vt nullus ex iis dolor sentiatur, donec in magnitudinem cicerum aut lentium excreuerint: ac tum iam ingenti lendium copia fruticante, acu aut spina ægrè euelluntur: atque id mali cineribus calidis sanatur. Porro Numidicá mancipia, quæ Hispani in familiis habent, quòd non habeant vnde calceis pedes muniant, ea pestis peruicacissimè infestat: tantáque copia eorum pedes appetit, vt nulla cura aut arte, præterquam igni aut ferro, arceri queant. Itaque multi ex eo digitis pedum aut pedibus integris mutilatis superfuere. Ego verò etiam in ea Peruani regni prouincia, quam Portum-veterem appellant, præterquam quod, propter immodicos labores terra maríque perpessos, totum corpus & crura fœda porrigine obsessa ægrè trahebam, sæpe intra pedes meos tantam vim

Indici pulices, infesti & noxij.

Niguarum istarum reperi, vt necopinata ea res non parum formidinis mihi incuteret. Ac certè, nisi summa sollicitudine abluendo corpori flumina subinde adiissem, malè haud dubiè rebus meis prospexissem: quemadmodum plerisque Hispanis vsuuenit, qui ter quatérve in die abluendi aqua corporis & eluendæ eius pestis pigritia, exesa mox & truncata membra circumtulere.

Hispaniolæ descriptio. IAM à me suprà dictum est, insulam Haytin ab Almirante Columbo Hispaniolam dictam fuisse: quæ mille & ducenta millia passuum in circuitu patet. Ea portubus, fluminibus, piscibus & sale abundat: sed in ea duo celeberrimi lacus, vnus salsas, alter dulces aquas egerens. Ceterum omnium fluminum quæ ab Hispanis in ea insula reperta sunt, vnus maximè auro abũdat Cibaus. Præcipua insulæ vrbs San-dominica est, à Bartholomæo Columbo condita, & ab eodem ita appellata, quòd quum litora insulæ perlustrãs tutum aliquem & commodum portum appulsis eò ex Hispania nauibus quæreret, ad eum fortè locum S. Dominici die applicuit: atque ex eo tota etiam insula San-dominici nomen retinet. Sita est ea vrbs in planicie maritima, & meo tempore quingentis focis & domibus constabat. Ædificia ibi bene structa neque aliter quàm in Hispania sunt. Ad Occidentalem eius partem "Ozonea fluuius in mare delabitur, atque ibidem bonus & tutus portus est, ac multarum nauium capax: ibidem profundissimæ & latissimæ siluæ: in circuitu mille & ducenta

"Oxamam alij vocãt.

passuum

passuum millia excedēs, latitudine ducenta & viginti implet. Arcticus polus ei gradus XXII. & dimidium: Antarcticus vndeuiginti & paulo ampliùs, eleuatur. Longitudo eius ab ortu in occasum porrecta sexcēta circiter passuum millia patet: & totius in vniuersum insulæ forma folij castaneæ figuram exprimit.

NONNVLLI dicunt in ea insula frumentum facilè nasci, parum tamen colligi propter nimis luxuriantem vbertatem soli: deinde abundantia Maizij & indigenarum frugum fieri vt de seminando tritico non multum laborēt Hispani. Verùm ego dico, ibi nec parū nec multum frumenti colligi. Atque huius rei causam quum ex Hispanis quibusdam natu grandibus sciscitatus essem, responderunt mihi, Immodicis caloribus fieri vt generandis nostris frugibus illud solum ineptum sit. atque id toti insulæ commune est. Principiò quidem, quum primùm ab Hispanis incoli cœpta est, coloni aliquot in montibus Cibao vicinis paululum frumenti seminarunt. Inde, quòd planis locis montana frigidiora sunt, circiter medimnos quatuor retulere: sed quia in asperis illis & mōtosis saxetis agricolarum cultus cum vberrimo prouētu elaborare non poterat, in iis sementem facere deinceps cura non fuit. Itaq. ex Hispania farinæ annonā sibi prouidēt, quæ folliculis & cadis cōuehitur. ac si fortè tardātibus nauib. panis defecerit, Cazabi Indico pane vesci Hispanos colonos necesse est, quum non multā Maizij copiā seminare soleant ob aduectitiæ illius farinæ spem.

Gomara Hist. Gen. lib. 1. ca. 35.

Cur Indicum solum frugibus nostris ineptum sit.

EARVM arborum quæ ex Hiſpania eò tranſportatæ ſunt, paucæ coaluerunt: Malus Punica videlicet, Aurantia, Citria, Medica, & aliquot fici duntaxat. Vites ibi plantatæ exiguas quaſdam vuas malignè fundunt, quarum libra dimidio ducato æſtimatur. Ipſe Didaci Equitis ſecretarij vineam vidi multis vitibus & palmitibus conſitam: quam quum vel optimè coleret, vix ad XL. vuarum libras colligebat. Ac ne ipſi quidem botri admodum iucundi ſaporis ſunt, & ferè Februario & Martio vindemiari ſolent. Æſtatis enim initium à Ianuario vſque ad exitum Aprilis: Hiems incipit à menſe Maio, Decembri deſinit. Neque ea tempeſtas anni Hiems dicitur, quia tum frigus ingruat: ſed propter imbres continuos. alioqui enim æſtate ipſa calidior eſt. Quippe tum remittentibus ventis, terra humidi calidiq. vapores exhalant, & multos morbos afferunt. Æſtate contrà inſulam Aquilones continuè perflant, perpetuáque cæli ſerenitas conſpicitur.

Vites in Hiſpaniola ægrè coaleſcunt.

Qualis hiẽs in Hiſpaniola.

HORTENSIA olera, quales braſsicæ vulgares & capitatæ, raphani, lactucæ, cucurbitæ, & melones, magna copia ibi luxuriant: ſed cepæ & allia vix vnquam bona euadunt. Itaque eorum olerum vim magnam naues ex Hiſpania deuehunt, cum aliarum rerum commeatu, id eſt fabis, ciceribus, lentibus, amygdalis, nucibus, ficis, vuis paſsis, oleo, oryza, melle, caſeo, ampullis, catinis, ſcutellis, aromatîs, pannis, ſericeis, aluta, vino, pane biſcocto, aliiſque eiuſcemodi rebus quæ ea tellus

tellus non fert.

IBIDEM omne genus quadrupedum, pecudúmque ex Hispania transuectum ad propagandam stirpem, magno prouentu sobolescit: & Hispani nonnulli sex octóve millia animalium in pecuariis atque armentis possident. Quàm multa visum est eorum cuilibet in suum vsum mactare licitum est, modò pelles ad dominum referat.

IN ea præterea insula magna Sacchari copia fit, ac dum ibi commorarer triginta quatuor machinæ siue torcularia eliciendo sacchario occupabantur. Duæ quidem hæ res Saccharum videlicet & Coria, seu pelles, præcipuæ sunt eius insulæ merces: ac mercatores qui hodie ex Hispania eò nauigant, redeuntes nihil ferè præter hæc inde reuehunt. Quippe Hispani effodiendis metallis, argento & auro, adeo feruidè incubuerunt, vt vix iam granum vnum reperiatur, & maximi precij moneta, quæ hodie in San-dominici oppido percutitur, quatuor tantùm marauedis valet, id est solidum nostratem. Itaque si mercatoribus aurum & argentum comparare libeat, ex eo licet quod nũc tantùm è Peruana & Cap-fondurensi prouinciis, aduehitur à negotiatorib. qui ad equorum, mancipiorum, & mulorum mercatum in Hispaniolam veniunt: ex eo, inquam, auro possint emere, nisi intertrimentum ingens & iactura eos à tali mercatu deterreret. quippe [2] ducatus ex auro puro putóque duorum alterius monetæ precium æquat. Itaque non aliis ferè mercibus quàm

Hispaniola sacchari ferax.

Negotiatorum in Hispaniola mercatura.

Aurũ iam rarum in Hispaniola

coriis, saccharo, casia, & [3] Guaiacano, id est ligno sancto, naueis onustas reuehunt.

1 HOBVS, *seu Houus, procera & pulcra arbor: vmbræ quidem salubritate adeo commendata, vt quoties Indi in militiam aut peregrè euntes, aut greges in pecuariis pascẽtes, cubare sub dio necesse habent, Hobum semper, vmbræ tantum gratia, expetant & quærant. quippe sub ea dormientibus caput nunquam grauari, vt aliarum arborum vmbraculis, ferunt. Mirum præterea de hac arbore proditur. Si fortè in squalidis siccitate cãpis, aquarum penuria peregrè euntibus sitim accenderit: atque illi casu in Hobum inciderint, ablaqueato arboris pede, è radicibus eius taleam exscindunt. Mox alterum taleæ caput ori inserentes, velut gutti aut ampullæ epistomium, altero manu elato, tantam inde humoris vim exsugunt, vt facillimè sitim restinguant. Guttatim videlicet primò inde stillante aqua, mox tractim & continuo veluti filo defluente, vt quamuis sitibundos expleat. Id se expertum scribit Ouiedus Hist. Ind. lib. 8. cap. 2.*

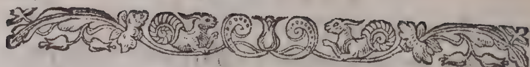
2 AVRI, *etiam in illis terris, raritatem hodiernam & precium his verbis designat. Quum enim aurum primæ notæ (quale illud Peruanum est) ignobilioris notæ monetæ (qualis est nostra) non pari precio, sed ferè duplo contrà rependatur, nihil lucri aduentitij facere possunt mercatores ex auro illo promercali, carius videlicet emto, sicut ex aliis mercibus.*

3 GVAIACAN, *à nostris* lignum Indicum, *seu* lignum Sanctum, *ob mirabiles effectus, dictum: magna est arbor, Ilicis magnitudine,*

ramosa,

ramosa, matrice magna, nigricante, materie quàm Ebenum duriore: cortice crasso, gummoso seu pingui, & quum siccum est lignum, facilè decidente: foliis exiguis & duris, flore luteo, quem subsequitur fructus rotundus, solidus, semina in se continens Mespili modo. Frequens in insula Sandominici. Eius vsus primùm ea ratione innotuit. Magnis doloribus luis Indicæ (malo enim sic vocare quàm, vt nonnulli, Morbum Gallicum: quãdo hæc lues primùm ex cõsuetudine Hispanorum cum Indicis mulieribus, mox Italorum cum Hispanis, orta est: vnde mox in Germanos quoque & Gallos mali contagione serpsit) eo ergo morbo, quem ab Indica concubina contraxerat, Hispanus quidam torquebatur. Eius famulus Indus, in Hispaniola medicum agens, aquam Gayaci illi propinauit, qua non solùm magnis illis cruciatibus liberauit: sed pristinæ etiam sanitati restituit: eius exemplo, plurimi alij Hispani simili morbo infecti, curati sunt. Eius morbi cura Hispali statim euulgata est, ab iis qui ex ea insula redierunt. Hinc per totam Hispaniam, & inde per vniuersum orbem quem hæc scabies occuparat. Hodie passim in pratulis & viridariis Cœnobiorum cùm virilium tum muliebrium plantatur, ob frequentia iis in locis pruriginis & porriginis venereæ contagia, ex voto perpetuæ castitatis.

*

SECVNDI LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

SVPERIORE *libro repertam à Columbo Hispaniolâ aliásq. Indiæ Occid. insulas sæuitiæq; & auaritiæ exẽpla ab Hispanis in iis edita, Benzo exposuit. Nunc vt ex Insulis in Continentem gradum sibi fecerint, cœptum iam priore libro opus, pertexit. Interea obiter, quomodo non tantùm auarè & superbè imperium in Barbaros, sed etiam crudeliter in Nigritas seruos suos, exercuerint: & ipsi vicissim, alienarum fortunarũ raptores, aliis raptoribus, Gallis videlicet, prædæ interdum fuerint, exponit. Multas præterea in varias Indicæ continentis prouincias expeditiones ab Hispanis susceptas exsequitur (verbo, vt Christiani nominis fineis propagarent: reipsa, vt inexplebilem auri sitim, qua ardebant, explerent) atque inde pœnas in eos humanitus & cælitus congestas. Postremò nihil tot Hispanorum laboribus profectum esse perspicuè docet: nisi vt Barbari splendida verba & doctrinam cum rebus ipsis & vita Hispanorum, & ipsorum quidem Ecclesiasticorum, componentes, Christianos omnes, & fidem adeò ipsam, summo Diuinæ maiestatis & Christi gloriæ ludibrio, vel rideant, vel oderint.*

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ,

LIBER SECVNDVS.

¶ Hispani Indicis mancipijs consumtis, alia ex Aethiopia inde vsque adsciscunt. Seruiles tumultus in Hispanoila ex sæuitia Hispanorum oriuntur.

CAP. I.

EX quo eius insulæ indigenæ, nimiis enecti laboribus, ad miserandam cladem & paucitatem labi cœperunt, Hispani è Nigritarum prouincia quondam à Rege Portugalliæ subacta (vulgò Guineam vocant) mancipia sibi prospexere. Ergo magna inde seruorum multitudine aduecta, quum exercerentur adhuc fodinæ, illis ad aurum & argentum elaborandum operis vtebantur. Verùm vbi illæ finem inuenere, ad multiplicandas sacchari fabricas artificiáque se conuerterunt. In eo hodie sese exercent, tum in armentis ac pecuarijs curandis aliísque necessariis ministeriis operam heris suis præbent.

Hisp. seruis, non minus quàm liberis hominibus, crudelißimè abutuntur.

PORRO quando inter Hispanos non crudeles tantùm sed crudelissimi quoque nonnulli reperiũtur, quũ eiusçemodi fortè aliquis

Auaritiæ comes crudelitas.

in ſeruum animaduertere vellet ſiue ob admiſſum maleficium, ſiue ob non lucrifactum & redditum diarium, vel quacunque alia de cauſa bilem illi mouiſſet, vel ob penſum non peractum, nec eam auri aut argenti vim effoſſam, quantam ſolebat: veſperi domum reuertentem, loco cœnæ, exuere induſium iubebat, ſiquo fortè eſſet amictus: & in terram proſtratum, manibus pedibúſq. reuinctis tranſuerſo ligno alligabat (id ab Hiſpanis Lex Baionæ appellatur, quam equidem legem ab immani aliquo dæmone ſcriptam crediderim) mox reſte aut ſcutica tantiſper cædebat, donec ſanguis ex omni corporis parte deflueret. Sub hæc libram vnam picis feruefactę aut olei feruentis ſcutellā vnā guttatim in vniuerſum miſeri corpus inſtillabat. inde pipere patrio, ſale & aqua temperato, perfuſus infelix maſtigia, tabulæ alicui ſuperiacens, & linteo aut ſtragulo inuolutus, tamdiu relinquebatur quoad ipſi hero reddi laboribus poſſe videretur.

Alii ſcrobe effoſſa, mancipium eò tam altè demittunt vt ſolo capite ab terra exſtet, & totam ibi noctem conſiſtere cogunt. ceterum ea ſe medicina vti dicunt Hiſpani, quòd terra liuidum & corruptum ſanguinem exſugens, verberum vulnera & vibices obliterat, carnémque conſeruans nequa plaga vlceretur, celerius perſanat. Attamen ſiquis vehementia doloris fortè moriatur (vt ſæpenumero accidit) non alia pœna multatur eius herus ex legibus Hiſpaniæ quàm vt pro eo alterum Regi perſoluat.

OB tam immanem Hiſpanorum ſæuitiam Nigritæ ſerui aliquot principiò è poteſtate dominorum elapſi, inſulam peruagari, velut deſperabundi, cœperunt. Mox eandem ob cauſam affluentibus vndique aliis, in tantam multitudinem excreuerunt, vt Hiſpanis colonis terrorem & multa negotia faceſſerent. Ac quia reges & populi Æthiopiæ aſsiduis inuicem certaminibus hoſtiles inimicitias exercent, quales ſunt Quinei, Manicongri, Gialopi, Zapi, Berbeſi, & belli iure captos mutuò alij alios Luſitanis vendunt: idcirco in illis etiam terris inteſtino aliquo odio alteri ab alteris diſsident, non ita tamen vt ipſi ſe aliqua iniuria mutuò violent: immò ſi fortè ab Hiſpanis vis inferatur, inuicem ſeſe auxilio ſubleuent & alij pro aliis propugnent. Attamen ſingulæ gentes Reges ſuos aut gubernatores habent, qui ſecretos ab aliis populos ſuos contineant: qua ex re fit vt non tantum damni Hiſpanis inferant, quantum poſſent, ſi conſociatis in vnum animis viribúſque pugnarent.

Domeſtici hoſtes aduerſus Hiſpanos coorti.

AT Præſides & Adſeſſores inſulæ quum in dies magis ac magis Maurorum fugitiuorum manum multiplicari intelligerent, & quotcumque Hiſpanorum in eorum manus inciderent, omni cruciatus genere ab iis lacerari atque interfici, exercitum conſcribere inſtituunt, pérque omnes inſulæ partes, quacumque iſti commorabantur, militẽ ſpargere. Ac primò Hiſpanis incepta feliciter procedere: quippe Mauros aliquot, ſpe libertatis ac pro-

missis illectos, qui fugitiuorum statiua & receptacula nossent, ducendo secum in agmine noctu incautos adoriebantur: quúmque sine vllo metu hostium dormientes & humi velut pecora fusos ac solutos opprimerent, multos vel capiebant vel trucidabant. Verùm posteaquam periculis moniti excubias agere & vigili statione castra tueri cœperunt, omnibus ferè excursionibus ac præliis Hispani inferiores abiere: atque exinde aucto in immensum numero feri isti homines adeo multiplicati sunt, vt quum in ea Insula morarer, pro certo fama ferret eorum agmen plus VII. millibus hominum constare.

ANNO quidem XLV. quum in continenti essem, auditum est Cimaronos (sic ab Hispanis alienigenæ illic vocantur) vniuersos sumtis armis excitos rebellasse, raptímq. omnem Insulam peruagantes nullum iniuriæ aut sceleris genus, quod edere possent, prætermittere. Itaque "Lodoicus Columbus Almirans & Præsides Adsessorésque Dominicæ, legatos vltro ad eos miserunt, oratum ac supplicatum vt pacificè viuere vellent: Se quidem idem pro se præstituros polliceri, neque ipsis vlterius molestiam exhibituros: imò amicitiam eorum se vltro appetere, ac si vellent sacerdotes aut monachos ad se mitti, à quibus Christianæ doctrinæ capitibus erudirentur, se verò multo libentissimè missuros. Ad hæc postulata ab alienigenis responsum est, Sibi quidem hæc placere, & se Christi legi credere: sed eorum amicitiam nolle, quum in eorum

"Christ. Columbi nepos.

eorum promiſsis nihil fidei collocarent.

M V L T I quidem ibi ſunt Hiſpani, qui eam Inſulam breui ab iſtis Mauris & Nigritis occupatum iri pro certo habeant. Quamobrem eius Gubernatores, quum naues aliquæ inde ſoluere & in alias Indiæ prouincias vela dare paratæ ſunt, ſumma cura & vigilantia cauent nequis Hiſpanus, ſine ſuo permiſſu, inſula exeat, etiãſi ſit mercator. Attamen quũ licentiatus Ceratus Præſes in eam Inſulam miſſus eſt, Edictum regium de aſſerendis in libertatem Indis ſecum in Indiam ferens: omnibus iter apertum eſt, & cuilibet liberè commeandi poteſtas facta quocumque ſui quemque vſus ferrent. Quúmque ipſe ea de re à nonnullis Dominicæ ciuibus reprehenderetur, ira incenſus, « Quando, inquit, Cæſarea maieſtas Indos li- « bertati reſtituit, æquum mihi non videtur vt « Hiſpani præter Cæſaris voluntatem eos pro « ſeruis porrò detineant. Itaque ex eo mandata eius omnes exſequi, & ipſe in ea ſententia eſſe vt bene factum crederet, ſi Indi liberè, quocumque vellent, abirent.

Hiſpani iure metuunt ne inde à ſeruis expellantur, vnde ipſi libertatem eiecerunt.

V E R V M poſtquam intellexit Inſulam paulatim redigi in ſolitudinẽ ac deſeri, in tantum imminuto Hiſpanorum numero, vt vix mille & centum ſupereſſent: peregrinorum verò multitudinem ac vires adeo in dies augeri, vt ſi aliquis fortè motus aut tumultus ingrueret, non ſatis Hiſpanorum foret quantum ad propulſandam vim eſſet opus: ac periculum haud dubium eſſe ne ſimul & Inſulam & vitam amitterent; Hæc, inquam, poſtquam ei

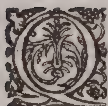
Hiſp. paulatim terras deſerũt vbi ſolitudinem fecerunt.

ſubiecta ſunt, ſemet ipſe repreſsit, & velut occluſa porta ſolutam illam licentiam compeſcuit. Verùm hodie ex omnibus Hiſpanis, qui ab Hiſpania in Indiam haud ſatis certo & explorato curſu nauigant & ad eam fortè inſulam applicant, perpauci omnino reperiuntur qui in ea æquo animo permaneant. ſiquidem plerique omnes qui eò traiiciunt, diuitiarum ſpe iter ſuſcipiunt; neque in ea inſula eius rei copia hodie aut facultas eſt, ſicuti olim fuit.

¶ Galli piratæ Hiſpanas naues ex India redeuntes excipiunt. Hiſpanorum in armandis nauibus parcimonia & negligentia.

CAP. II.

QVANDO in certaminum, quibus Mauri Hiſpanos in India exercuerunt, mentionem incidi, non alienum videtur huic loco ingentia damna, Hiſpanis ibidem à Gallis terra marique illata, exponere. Non multo pòſt quàm hæ terræ primùm inuentæ ſunt, ingenti diuitiarum fama exciti Galli piratæ complures, belli tempore Oceanum infeſtare aggreſsi ſunt, & naues ab India remeantes excipere. Neque illis incaſſum labor: plurimas cepere, & inter ceteras quas ditiſsimas deprædati ſunt, quo tempore inæſtimabilis Peruanæ regiæ

Indiæ opũ fama Gallos piratas inuitat.

gaza

gaza in Hispaniam deportabatur, vnam abduxere tanta auri vi onustam vt vel singulis nauium calonibus & caculis octingenti aurei ducati cuique in partem venirent.

SED præcipua causa, cur Galli tot Hispanas naues inuaserint, nulli rei magis quàm ipsorum Hispanorum auaritiæ asignari debet. Quum enim ab Hispania soluerent, tanta & tam præceps erat magistrorum seu patronorum nauium festinatio, cupidè de mercibus & vectoribus in naues imponendis satagentium, vt bellicis tormentis, quantum satis esset ad propulsandum hostium impetum, siqui fortè occurrerent, munire eas non curarent aut meminissent: imò ne ea quidem saltem copia quanta Indici senatus consulto iubebantur. Is enim edixerat, ne naues nisi duobus æneis tormentis, sex ferreis maioribus vt minimum, tum aliis minoribus, ad eam expeditionem instructæ soluerent: deinde pulueris tormentarij cadorum numerum & aliarum machinarum definiuerat. Præterea certos huic muneri Commissarios siue Inspectores præfecerat, quorum ea procuratio esset vt paratas ad soluendum è portu San-lucari naues inspicerent, viderént que an præscriptis munimentis commeatúque iusso instructæ & perarmatæ essent.

Auaritia cæca & improuida Hisp.

SED magistri nauium, iniectis in manum aureis aliquot nummis, Commissariorum fidem redimebant, perficiebántque vt testificarentur omnia rectè atque ordine esse instructa. Quippe Commissarij Hispalim reuersi,

in domo Indicæ contractationis apud regios magiſtratus per Dei nomen iurabant, naues omnibus rebus abundè atque ita vti deceret munitas eſſe, adeo vt quælibet earum ſola quatuor Gallicis nauigiis ad certamen par eſſet. Ad hunc modum comparatæ Hiſpanæ naues tres, interdum quatuor, ſimul ſoluebant: & quæ earum inſtructiſsima erat, duo triáve tormenta ferrea portabat, dimidia ferè ex parte rubigine exeſa, & cadiſcum vnum pulueris pyrij non valde boni.

In reditu aliqua earum fortè incurrerat in celocem vel myoparonem Gallicum egregiè armatum. Piratæ Galli, iam ſatis gnari quàm malè & negligenter inſtructi nauigarent Hiſpani, etiamſi obuia nauis mille ac quingentorum aut duûm millium doliorum capax eſſet, intrepidè tamen eam adoriebantur: ac primùm per altum bombardæ globum vnum
» mittentes clamabant, Adduc adduc pro rege
» Galliæ. Verùm ſi illi in demittendis ſuppliciter velis longiorem morã facerẽt, tum piratæ maioribus tormentis in mediam ipſam nauim fulminabant. Quo terrore perculſi Hiſpani, quum nullam propugnandi ſui viam cernerent, & omnes vitæ ſuæ metuerent, Gallorum fidei ac poteſtati ſemet permittebant. Gallus extemplò Magiſtrum nauis demittere in mare ſcapham, eúmque ipſum cum Nauarcho & Scriba venire ad ſe iubebat. Mox exactis ab eo rationibus auri, argenti, vnionum, ſmaragdorum aliorúmque pretiorum, quæ naues illę exportare ſolent: è ſuis mittebat qui ea omnia

conuerre-

conuerreret: deinde ſuis quoque in captiuam nauim tranſiliendi poteſtatem faciebat, ſiquid fortè, præter eam quæ redacta eſſet, reſiduæ prædæ inuenirent. Illi vt auidè tranſgreſsi erant, vectores nautáſque ipſos ſpoliare, & ſiqua illi meliore veſte amicti erant, eam laceris ſuis & detritis tegminibus commutare, ac dicere, Hoc aptum eſt tibi, & iſtud mihi: parúmque ibi aut virtus Hiſpana, aut militaris ſcientia proderat. Quippe iſti omnia ferre atque agere, ſcrinia mouere ac reuoluere: deniq. omnes angulos ſcrutabantur & foraminum abdita, ſiquid fortè ibi auri deliteſceret. *Piratarum comitas.*

NONNVLLI Archipiratæ ſatis habuere ſi merces manubiáſque Hiſpanis eriperent: naues ipſas relinquebant. Sed pleriq. eas quoque in Galliam captiuas abduxerunt, & expoſitis in terram Hiſpanis, ac velut miſerti illorum, erogatis in viaticum aliquot nummis, eos in patriam remiſere. Neque vlli ferè ſunt Patroni, Præfectíque nauium & Scribæ claſſiarij, ex iis quidem qui in Indiam nauigant, qui eo quo diximus modo, à Gallis vt minimum ſemel aut bis capti ac ſpoliati non fuerint.

MITTO loqui de aliquot pagis & populis, quos iidem Galli in Inſulis Canariis fortunis ſpoliatos atque euerſos in vaſtitatem redegerunt: mitto etiam de nauibus quas pannis ſaccharo, vino & aliis mercibus onuſtas inuolarunt. Sed ea poſtquam ad Senatum Indicum relata ſunt, apparuítque ſecordiam ſuam malámque adminiſtrationem tam licenter præ- *Canariæ inſulæ direptæ à Gallis.*

dandi Gallis audaciam facere: is Senatuſconſultum eiuſcemodi facit, Placere vti omnes naues quæ toto anno pluribus commeatibus ex Hiſpania in Indiam nauigarent (erant autem eæ cùm minores tum grandiores circiter ſexaginta) vbi onuſtæ inſtructæque eſſent aliæ alias exſpectantes omnes vnâ ſoluerent: tum vt mercatores ipſi tres aut quatuor bellicas naues armarent, quæ claſſem vſque ad Canarias Inſulas proſequerentur, quia vſque ad eum locum ex Hiſpania in Indiam commeantibus periculum eſt. Id ſi ita ſedulò atque ordine curaretur, hauddubiè Gallos prædandi finem facturos.

Hiſpani ipſi Gallis ad prædandum viam ſternunt.

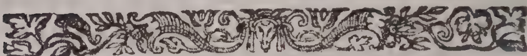
CETERVM quod ad ea damna attinet quæ Galli Indicis quoque populis intulere, non aliis eius rei culpa aſsignanda eſt quàm Hiſpanorum quibuſdam, eius nauigationis peritis, qui Gallos eò ipſi deduxerunt, vel ſola malitia, vel inuidia impulſi; vel iniuriæ vlciſcendæ cupidine. Galli quidem, primò Hiſpanis ducibus vſi, eos curſus ex eo adeò exactè perdidicerunt, vt Hiſpanis ipſis nihil cederent: quúmque initio circa Hiſpaniolæ & S. Ioannis inſularum tantùm litora vagarentur, vbi ex iis locis non tantum proueniebat prædæ quantum ſolebat, progredi vlterius, & ad alias vſque inſulas, ipſáſque adeò continentis prouincias excurrere auſi ſunt. Ergo non mare tantùm latrociniis infeſtarunt, ſed infrà ſcripta quoque oppida & Hiſpanorum colonias populati ſunt. Primùm in Hiſpaniola Portum-argenteum, Azuam, Iaquannam

&

& Maquannam diripuerunt exinanierúntque multis inde abductis nauibus: feciſſéntque idem ipſi San-dominici ciuitati, niſi arx munitiſsima ripæ fluminis impoſita & æneis tormentis validiſsimis munita, eorum conatus repreſsiſſet: vt eam tentare auſi non fuerint, quamquam duces aliqui Galli id etiam comminarentur. Itaque Hiſpani metuentes ne alia aliqua parte in vrbem Galli aliquando irrumpant, quippe nullis cinctam muris, ſemper tempore belli diligentes excubias agunt: imò quum ibi morarer, ciues aggere aut ceſpitibus circumdare inſtituiſſe eam pro certo ferebatur: quod tamen Maurorũ & Nigritarũ fugitiuorum potius quàm Gallorum metu facere velle videbantur.

1 *Quum inuentis nouis Inſulis & mox continenti, facilè appareret rem operoſam & magnæ molis ſuo proprio egere Conſilio & magiſtratu, cui regiorum vectigalium & redituum cura, cui prouincialium cauſarum arbitrium, omnium denique expeditionum rerúmque Indicarum regimen & cognitio ſubijceretur: iam inde ab initio Ferdinandus & Iſabella Catholici reges, Cameram ſeu collegium Hiſpali delectorum hominũ inſtituere, quorum opera & autoritate colonorum & militum ſupplementa, commeatus, ceteráque ad claſſes inſtruendas neceſſaria, Præfectis ac Prætoribus, regijs auſpicijs in Indiam Occid. nauigantibus, ſuppeditarentur. Tum etiam apud eos negotiatores omnes, mercium, quas ex Hiſpania in Indiam portabant, genus & ſummam profeſſi: inde quoque*

reuersi, auri aduecti, vnionum ceterarúmque rerum quas ex India reportarent, rationem redderent. Eam Cameram, Indicæ contractationis domum vulgò vocabant. Postea anno M. D. XXIIII. *Carolus* V. *Cæsar Indicum senatum, statum & sollennem, publica scriptura & sigillo regio instructum, constituit: atque omnium Indicarum causarum supremam cognitionem, criminum animaduersionem, pœnarum & veniæ discrimen, denique omnium rerum quæ ex India in Hispaniam deferrentur, ius atque arbitrium sub eius magistratus ditione esse voluit.*

¶ *Anzulles Hispanus prælio nauali à Gallis funditur. Galli ab Hispanis capti. Auana Cubæ insulæ colonia à Gallis diripitur.*

CAP. III.

ANNO M. D. XLIII. Petrus Anzulles tribun. mil. è colonia Nominis-dei duabus nauibus & carauella vna vela in Dominicam fecit, cum opibus quæ centum millium ducatorum preciū æquarent. In itinere quum ad Iaquannam applicuisset, comperit vix sex antè horis inde Gallicam nauim soluisse, quæ depopulata ciuitate ignem tectis iniecerat. Petrus qui, gloriæ impensè auidus esset, omni auro & argento in eo portu deposito, sublatis dolonibus altum petere intendit, & Gallicam nauim quærere

Hispani à Gallis fusi.

rere

rere. Quam vbi adeptus eſt, expedicre arma vtrique, & magna vi infeſtis roſtris concurrére. Æquo marte & paribus vtrinque animis per quadrantem horæ pugnabatur, quum ecce in medio æſtu certaminis Petrus cum nauticis aliquot ictu tormenti percutitur. Hiſpani, fractis duce ipſo cæſo animis, fugam arripiunt, breuíque in Dominicæ portum ſe condunt. Gallicæ nauis Prætor inſequi fuſos negligens, cœptum iter peragere inſtitit.

Anno ſupradicto, Gallicæ naues duæ vſque ad Dominicæ viciniam prouectæ, carauella vna capta, quæ onuſta mercibus ad Caput-veli tendebat, ad orientale[1] Monæ inſulæ latus ancoras iecere, prædam aliquam exſpectantes. In earum vna Cantabri aliquot (Biſcaynos vulgò vocant) vehebantur. Poſtquam eius rei certus nuncius ad regios Præſides, qui iuri dicundo in Dominica præerant, allatus eſt, liburnicas duas, quæ in portu ſtãtes onera & diſceſſum in Hiſpaniam parabant, celoces duas, & myoparonem vnum armant, eíque claſsiculæ Carionem Trianam præficiunt. Ille ſoluit: Galli ſequenti die Prætoriam nauim, cum celoce vna ceteræ claſsi præeuntem, proſpectantes, ratíque nauim aliquam onerariam eſſe quæ in Hiſpaniam commearet, læti admodum ſeſe ad pugnam comparant. *Hiſpani, Galli ducis ſecordia Gallos vincunt.*

Verùm vbi mox propinquior conſpectus duas alias naueis & myoparonem aperuit, viderúntque eas naueis rectà ad ſe tendere:

tum Cantabri, qui in Gallicarum altera erant, veriti ne de se captis, tanquam subditis Regis Hispaniæ & perduellionis proditionísque manifestis, graue supplicium sumeretur: quòd milliari amplius adhuc ab hoste abessent & commodiore nauigationis cursu vterentur, omisso omni sociorum respectu curáque, vela subrigunt & fugiunt.

ALTERIVS nauis Prætor vbi se desertũ ab sociis videt, & iamiam sibi imminere Hispanam nauim prætoriam cum celoce, neque alias superuenientes procul, neque vllam fugę viam patere, penitus consternatus deditionem facere instituit. Itaque milites ponere arma iubet: quippe amentiæ fore non prudentiæ dimicare velle: quando nulla spes esset, se solum aduersus quintuplicem hostium aciem pugnantem posse vincere: deditis verò (sicut ipsi, quum vincerent, solerent) Hispanos clementer vsuros ex mutuis belli commerciis. Hæc Prætoris verba iracundè repulit Tormentarius quidam, Enimuero sibi quidem, inquiens, deditionem non esse faciendam sed pugnandum videri: & eundem, suo iudicio, ceteris esse animũ. equidem malle fortiter dimicando mortem honestè oppetere, quàm tradentem se vltro in manus inimicorum vitam inglorium trahere. Si paueret Prætor, cur ad bellum iret? etiãsi quintuplices hostes essent, & ipse solus, se tamen ipsos ne pili quidem facere. quippe Hispanos in iis oris militarium artium, maximè in naualibus prælijs, planè rudes atque imperitos esse: in primis tractan-

darum

darum machinarum haud satis gnaros. Itaque fidenter spondere se quatuor tormentorum ictibus Prætoriam eorum nauim perfractam demersurum: neq. dubium quin, ea depressa, ceteræ fugam caperent. Certè si Prætor huic Tormentario fidei atque autoritatis aliquantum præstare sustinuisset, ipsorum rebus melius consultum foret. Quum enim iudicassent omnes magnifica hæc eius verba rebus ipsis & factis comprobanda esse, iámque Gallicæ naui imminens Hispana, disploso tormento, clamaret, Adduc adduc pro Imperatore, veluti iam captæ insultans: illi extemplò tam horrendo tormenti fulmine responsum est, vt parum abfuerit quin perfringeretur. «

GALLICAE prætor, à pugnandi animo alienus, confestim è foris desiliens, ignem è tormentarij manu abripit, alterum fulmen iam displodere parantis. Equidem si tum ignem tormento ille immisisset, globúmque perinde periculoso hostilis nauis loco, vt primum, intulisset, Hispana prætoria, vti dixerat, hauddubiè demergebatur. Immò nisi & ipse Hispanus præfectus mouendis scrinijs aliísque oneribus intentus, foramen à globo factum stipare atque explere properasset, credo vel vno eo ictu perituram fuisse, multa iam accepta aqua. Itaq. sine certamine capitur nauis Gallica, & Dominicam abducitur, tam effusâ ciuitatis lætitia vt si ipsa Gallia capta esset. Galli in custodiam traduntur, maximè qui rerum maritimarum periti erant: Prætor ipse in Almirantis domo propè assiduus erat: nauim

Hispani de captis aliquot Gallis triumphant.

tormentis, rudentibus, velis, ancoris ceterísque armamentis ſpoliatam & prouectam in altum, Hiſpani iniecto igni cremarunt. Ipſi mihi, quum amicum quendam meum qui in vinculis erat inuiſerem, cum Gallis illis ſæpe ſermo erat. Illi verò Prætorem ſuum probris & diris lacerabant, qui turpem adeo deditionem feciſſet: vnde duriter & inclementer habiti grauiſsima incommoda paterentur. Paulo pòſt diuiſi in naueis quæ ex India ſoluebant, in Hiſpaniam miſsi ſunt: in itinere quinque eorum qui carauella vna vehebantur coniurant in Hiſpanos, eóſque de improuiſo adorti in altum præcipitant. Ita potiti carauella, onuſta ſaccharo & quindecim millibus ducatorum ex vectigalibus regiis, cum tam opima præda in Galliam aufugiunt.

Hiſpani coloniarum ſuarum incolumitatẽ à Gallis pecunia redimunt.

ANNO M. D. XXXVI. in Cuba inſula, portum Auanæ inuectus myoparo vnus Gallicus perexiguus (à Gallis vulgò dicitur *Patax*) qui tempeſtate à Prætoria naui diſiectus & eò delatus fuerat, oppidum ipſum cepit. Hiſpani quòd eius oppidi domus ferè ligneæ & palea tantùm tectæ eſſent, metuentes ne id Galli incenderent, ſeptingentis aureis ducatis, incolumitatem municipij ab illis pacti ſunt. Galli eo precio contenti, abeunt. Poſtridie quum tres maiores naues è noua Hiſpania profectæ eò appuliſſent, Ioannes de Roias Præfectus eius oppidi eas aurum, argentum & quæcumque alicuius precij eſſent, in terram exponere, Gallorúmque veſtigia ſubſequi, iubet. Illæ confeſtim ſingulæ ordine portu egreſſæ, præeunte Prætoria, ſcaphis ad pup-

pes religatis, haud procul oppido, in flexu promontorij cuiusdam, ad ostium vicini fluminis Gallos assequuntur. Prætoria nauis in Gallicum myoparonem sola inuehi non ausa, impetum sustinebat donec ceteræ naues adessent. Galli vbi hostem cunctari vident, neque illi satis esse ad lacessendam pugnam animi, aliquot tormentorum globos displodere incipiunt. Inde Hispanis tantus terror iniici, vt nulla defensione tentata, turpiter in fugam versi, & scapha etiam amissa, milites permisti nautis ingenti cum tumultu in terram euaderent. Aliarum nauium vna, quæ non procul sequebatur, vbi à Prætoriæ nauis militib. effusam fugam fieri videt, proram vertit & ipsa, & qui in vltima erãt deinceps fugiendi exemplum sequuti sunt. Ita Galli primò territi ac propè certi captiuitatis, repentè fusis præter spem Hispanis, summa cum voluptate tres eorum naues corripiunt: ac denuo ad Auanam regressi, quum nummorum alterum tantum, quantum prius, vt parcerent oppido, à ciuibus extorsissent, inde porrò abiere.

Ex eo Hispani domus è lapide struere cœperunt, arcémq. imponere portus litori, aduersus incursiones Gallorum bombardis & machinis ingentibus munitã. Situm est id oppidũ in planicie mari vicina quâ orientem spectat: domus instar, cuius porta optimè clausa cetera omnia circum nuda atque aperta sint, nullis cinctum muris, vt cuilibet quacumque velit eò pateat aditus. Itaque eius arcis quam Hispani in ore ipsius portus immoliti erant, *Auanæ situs.*

certiores facti Galli, ad ostium Chioreræ fluminis (id sex millibus pass. ab vrbe abest) applicant: & circiter mediam noctem in terram egressi, de improuiso sub primam auroram magno tumultu vrbem inuadunt. Hispani nec opinato hostium aduentu & fremitu excitati, desilire è cubilibus & quà quisque poterat alius alia porta in siluas diffugere. Ita Galli ædificatam ab Hispanis in ea insula coloniam diripuerunt.

1 MONA *insula inter Hispaniolam & insulam S. Ioannis-de Portu-diuite, 17. gradibus ab Æquinoctiali linea Septentrionem versus, abest: exigua, depressa & plana: sex millibus pass. id est tribus leucis, circiter in circuitu patet. Paucis Christianis & Indis habitatur. Piscinis abundat, aqua dulci & cancris optimis. Est & alia Mona insula Britanniæ proxima.*

2 *Auana, Cubæ insulæ colonia & portus, in septentrionali eius litore sita.*

¶*Hispani per speciem colloquij Gallos circumuentos trucidant. Galli eorum perfidiam grauissimè vlciscuntur, & Hispanicas colonias in Cuba, San-Ioannis & Iamaica insulis diripiunt.*

CAP. IIII.

ANNO LIV. flagrantibus inter Carolum v. & Henricū Galliæ regem bellis Gallica vna nauis ad San-iacobum, Cubæ insulæ, caput cum octoginta militibus, appel-

appellens, ciuitatem diripuit & exinaniit. Atque inde eueſtigio ad Auanam tendens, expoſitis ad Chioreram militibus, hora vna antè lucem oppidum ingreſſi Galli, aliquot Hiſpanos ſpoliarunt: alij fuga ſe proripuere. Galli ſingulas municipij domus irrumpentes, opimam ſe prædam inuenturos rati, manibus propè vacuis reuerſi ſunt. Quippe Hiſpani quum ſæpius iam Gallorum populationibus vexati eſſent, veriti ne idem quoque deinceps accideret, facultates omnes ſuas in prædiis & villis habebant. Interea verò, dum Galli ſcrutandis & exhauriendis domibus intenti ſunt, duo Hiſpani à ſenatu Coloniæ ad eorum Prætorem mittuntur: primùm qui quàm multi illi eſſent, per ſpeciem legationis propiùs explorarent: deinde pretio cum illis paciſcerentur ne oppido ignem iniicerent. Quum de redimenda colonia & captiuis qui in Gallorum manus venerant inter eos ageretur, Gallus prætor ſex millia ducatorum pretium ſtatuit & flagitat. Hiſpani ſe inopes eſſe dicere, & omnes ſuas facultates eius ſummæ pretium æquare non poſſe. Itaque ea de re ſibi adeundos & docendos eſſe magiſtratus, ſine quorum & ſenatus ipſius ſententia nihil tranſigere ipſis per ſe licitum eſſet. Quare poteſtate abeundi à Prætore impetrata, fidéque data ſe poſtera die cum certo reſponſo reuerſuros, vrbe excedunt.

Hiſpani per ſimulationẽ compoſitionis Gallos circũueniunt.

LEGATI ad ſuos reuerſi, rem ad Ioannem d'Ories cęteróſque ciuitatis gubernatores referunt. Illi multitudine hoſtium cognita &

quantam pecuniæ ſummam peterent, in diuerſas ſentẽtias abiere. Maior pars, enimuero pactionem omnem cum eo hoſte abnuere: Gallos ferro potius quàm auro arcendos: nec pecunia, ſed haſtarum & tormentorum ictibus explendos eſſe prædones iſtos pridem nouiſſima exempla meritos, qui latrociniis tantum & rapto viuerent. Neque multitudine formidabiles eſſe, neq. vt altero tanto plures eſſent, vel teruncio eſſe æſtimandos: ac vel paucos illos equos, qui ſibi ſupereſſent, ad eos proterendos ſufficere. Alij contrà ſentiebãt, Tutius videlicet eſſe, ſæuienti neceſſitati ſummittere animos & ſeruire tempori, quàm ſeſe ac ſua omnia fortunæ arbitrio permittere: qui aliter cenſerent, facilè eo imprudentiam ſuam prodere, quòd hoſtẽ contemnerẽt. Quamobrem placere iterum mitti legatos ad Gallum prætorem, qui certiùs de pecunia ipſius voluntatem explorent: quòd ſi de pecuniæ impetratæ ſumma nihil prorſus remittere velit, attamen obligatæ fidei liberatione vtique illi ſatisfactum iri. Poſtremò vbi hæc ita præſtitiſſent, niſi conditiones placerent, tum alio conſilio, quodcumque optimum viſum eſſet, non intempeſtiuè vſuros. Sed multorum inconſulta opinio plùs quàm paucorum prudens conſilium valuit. Itaque aciem inſtruunt, & familias, id eſt Numidica ſeruitia, armant Hiſpani, centúmque & quinquaginta circiter militum manu collecta, noctu apud Gallos omnia ſoluta & ſopita inuenturos rati, in vrbem irrumpunt, vociferantes San-iacobus,
San-

San-iacobus, & emiſſis pilulis plumbeis quatuor Gallos interimunt, in iis Prætoris ipſius nepotem. At ceteri Galli, nihil defixis aut perculſis pauore animis, ſtratis excuſſi pedibus ſeſe excipiunt, & raptis confeſtim armis animosè propugnant. Nec tulere impreſsionem ex aduerſo factam Hiſpani, ſed ad primum glandium plumbearum nimbum, quem Galli effudere, turbati vertunt terga & ſiluarum latebris ſeſe ſepiunt.

PRAETOR ipſe Gallus totam eam noctem, ſtatione circa vrbem diſpoſita, in excubiis pernoctauit, ira ſupra modum incenſus propter cædem ſuorum ac ſui maximè nepotis, ſemet ipſe vltro incuſans, quòd Hiſpanorum fidei & promiſſis crediſſet. Vt illuxit, à militum ſuorũ parte, quidquid picis reperiri poſſet, colligi iubet (erant autem in oppido multæ picis capſulæ eò ex Hiſpania conuectæ ad ferruminandos nauium textus) eáq. inungi domuum portas, feneſtras, laquearia, denique vbicunque materiæ & lignei operis aliquid eſſet: mox ignem tectis iniici, & parietes ipſos ſolo æquari, atq. à fundamentis erui. Iámque domus conflagrare cœperant, quum ipſe ad templum profectus, ne ei quidem pepercit. Id ſpectaculum flagrantis vrbis eminus è propinqua ſilua Hiſpanus quidam conſpicatus, equo vtique fretus, Gallorum ducem ſuppliciter ac demiſsè adiens, Fortiſſime Prætor, « inquit, non te ſatis habuiſſe ad explendum ani « mum tuum vniuerſam ciuitatem ſolo ęquaſſe, « niſi templo Dei etiam ignem iniiceres? Ad «

Galli perfidiam Hiſpanorum atrociſsimè vlciſcuntur.

Frustra pietatem venditat, qui fide sociali caret.

hæc verba Prætor arroganter respondit, Homines, inquit, quibus nulla fides est, ne templo quidem indigent. Tandem verò dirutis domibus omnibus, arcem quoque ipsam direptam solo tenus deiiciunt: & dux, nauem portum inuehi, omnémque egestam ex vrbe prædam eò stipari iubens, ferocitérque Hispanis pestem minitans, inde excessit. Paucos post dies quàm hæc acciderant, ipse eum portum ingressus, deformeis adeo ruinas illas conspexi, vt vix vlla tectorum vestigia & situs dignosci posset.

SAN-GERMANVM colonia est in insula S.Ioãnis de portu-diuite exstructa. eam quum mari vicinam Galli sæpe diripuissent, Hispani translatam ex eo loco in siluam quandam sex mill. pass. procul à litore introrsus in mediterranea retraxerunt. ita se nimirum tutiores & extra periculum futuros rati. Sed ne sic quidem ipsi satis delituerunt. Id enim vbi resciuissent Galli, ad siluestrem vsque illum nidum progressi sunt. In [2] Iamaica insula Hispalim seu Seuilliam, viginti quatuor fermè tectorum oppidum, octo passuum mill. distantem à mari, diripuerunt.

Carthago noua, Hispano duce praeunte, à Gallis diripitur.

PER eadem hæc tempora Carthagine (ea est vrbs & prouincia Indicæ cõtinentis) Iudex quidam fortè nautam, cui aliqua de causa infensus esset, virgis cædi iussit. Ille mox liberatus in Hispaniam atque inde in Galliam transgressus, contractis quinque nauibus postmodum Indiam repetiit. Iactísque in Carthaginiensis portus ostio ancoris, centum milites

in ſcaphas nauium tranſgreſſos in litus exponit. Illi vna ante lucem hora egreſſi in terram, Hiſpanos omnes ſopitos opprimunt, domóſque vi irrumpentes, quæ partim ligneæ, partim ex arundinibus contextæ ſunt, omnes palmarum foliis contectæ, omnia tumultu & clamore miſcent. Nauta cum aliquot Gallis Iudicis domum ingreſſus, qui ipſum virgis cædi iuſſerat, eum repetitis ſicæ ictibus confodit: alij aliò ad prædam diſcurrunt. Hiſpanorum maxima pars fuga ſeſe proripuit, nonnulli interemti, alij captiui facti ſunt. Ita direpta eſt & incenſa Carthago noua, vnde Galli ex manubiis & pretiis captiuorum amplius centum & quinquaginta millia ducatorum tulerunt.

ALIAE naues Gallicæ ante & poſt hæc omnem illam oram prætérlegentes San-Marthæ & Capitis-veli colonias, & alia loca, diripuerunt. Poſtremò, vt aliquando de his Gallorum geſtis agere deſinam, quo tempore in Cubagua vnionum piſcatus florebat, Gallica vna nauis eò fortè applicuit. Hiſpani, ea proſpecta & agnita, lintres duos patrios quinquaginta Indis onerant, eóſque arcubus & ſagittis armatos, aduerſus eam nauim mittunt, perſuadéntq. qui in ea erant pædicones eſſe, quos niſi perdere occuparēt, egreſſuros in terram multíſq. eorum captis, tamquam feminis, ad nefandam venerem abuſuros. Indi prorſus ita eſſe rati, nihil intermittunt donec nauim aſſequantur. *Hiſpanicū ſtrategema in Gallos.*

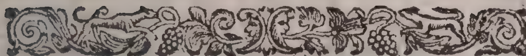
GALLI ſine vlla periculi ſuſpicione aut

metu, nudos homines otiosè contuebantur, rati fortè, opinor, illos ſpectatum eò & ſui viſendi gratia confluere; aut ad commercium vnionum. Sed vt naui propinquarunt barbari, pro margaritis ſagittas in Gallos emittere, & eorum aliquos transfigere. Galli qui vnionum, qui ibi capiũtur, peritiores eſſent quàm venenatæ illius herbæ, cuius ſucco Indi ſagittarum aculeos tingunt, poſtquam ſe ſaucios & letales eſſe eas ſagittas animaduertũt, nulla interpoſita mora, ſublatis velis, abeunt. Neque deinceps, quantum intelligere potui, nauis vlla Gallica eò applicuit. Ea arte atque aſtu Hiſpani iam pleni formidinis infeſtas Gallorum manus effugerunt.

1 SAN-IACOBVS, *primaria Cubæ inſulæ colonia & Epiſcopatus ſedes: tuto & tranquillo portu nobilis.*

2 IAMAICA *inſula, ad Orientem Hiſpaniolæ,* XXV. *ab ea leucarum interuallo diſcreta,* XVII. *gradibus ab Aequinoctiali limite diſtat. Eius caput noua Hiſpalis, & titulo Abbatiæ primaria ſedes: cuius primus Abbas fuit Petrus Martyr Mediolanenſis, is cuius exſtant tres de rebus Oceanicis Decades.*

Cartha-

¶Carthaginensium & San-Marthensium Indorum mores, & commercia. Hispani smaragdos & aurum ab illis extorquent: & pro beneficio, bella, seruitutem & rapinas reponunt.

CAP. V.

VNDECIMO post aduentum meum in Hispaniolam mense, nauim in Indicam continentem vela facere parantem conscendēs, è San-dominici vrbe solui. Sexto post discessum die, [1] niuosi San-marthæ montes nobis sese aperuere, breuíque inde ad Carthaginem appulimus, quam [2] quòd insulam ipsis portus faucibus obiectam habeat, vt Carthago noua in Hispania, ita Hispani nuncuparũt. Hæc insula, octo millia pass. in lõgitudinem, tria in latitudinem patens, quo primùm tempore Hispani eas prouincias attigerunt, tota Indicis piscatoribus habitabatur: nunc verò vix vlla mapalium reliqua vestigia exstant. Neque id mirum vlli esse debet: quando & aliis omnibus in prouinciis tum maritimis tum mediterraneis, quas Hispani transcurrerunt, vix miseræ vllæ Indicarum gentium reliquiæ reperiuntur. Tanti mali causa est, quòd illi populi, quandiu vires suppeditarunt, Hispanorum amicitiam accipere numquam sustinuere, propter intolerabilem eorum sæuitiam atque atroces iniurias in se ac suos ab istis editas.

Indi Hispanorum amicitiam respuunt.

FRVCTVVM, piscium, rerúmque aliarum vitæ tuendæ necessariarum copiam ha-

bent. Pudenda bombycino velo contegunt. In bellis nõ minus feminæ [3] quàm viri prælian tur:ſagittæ venenatæ, tela ſunt: hoſtes captos & cæſos mandunt, & multos quidem Hiſpanos eo modo carnes & fruſta fecere, ceteriſque omnibus ita, ſi poſſint, vtantur. Sollennia ſua olim celebrantes, quammaximè feſto & pulcherrimo cultu poterant corpus ornantes, bullis armilliſque ex auro, vnionibus & ſmaragdis, brachia, crura, faciem, reliquáſque omnes corporis partes impediebant.

PRAECIPVAE eorum merces, ſal, piſces, piper [4], quæ in ea continentis loca deferunt, vbi ea deficiunt, & aliis rebus permutant. Proſperis ſuis quondam temporibus pulcerrimos & nobiliſſimos frugum, fructuũ, bombycis ſeu goſſipij, pennarum, monilium, auri, multiplicium vnionum, ſmaragdorum, mancipiorum, aliarúmque ſuæ terræ commodorum, mercatus inſtituebant: ac mutuo inter ſe commercio quibus quiſque egebat ea capiebat ſine vlla cupiditate aut auaritia, &, Cape, aiebat alteri, hoc, & tu inuicem mihi iſtuc dato. Neque quidquam ferè magis apud eos in pretio eſt quàm eſculenta & cibi. quamquàm hodie maior pars earũ gentium, quod à nobis hauſit, iam temporalia quoque hæc bona cariſſima habere & venerari didicit. Sed vel in hac corruptela non pauci reperiuntur, [5] qui non ea tanti nunc, quanti paulo antè, faciant.

Indica in mutuis cõmercijs ſimplicitas.

HIC quod mihi aliquando vſuuenit referam. Quum fortè eſuriens in domum cuiuſdam Indi incidiſſem, petiiſſémque ab eo an

pullum

pullum gallinaceum venalem haberet: respondit ille, Se verò habere, sed quid vellem cõtrà ipsi dare, petiit. Ego monetæ nummum vnum offero (Regalem seu Realem vulgò vocant) ille nummo è manu mea sumto, quærit quid pullo facere vellem: Comedere, inquam. Indus me contrà in faciem intuens, Regalémque inter dentes tenens, velut demorsurus, Christiane (inquit) si tu me vis dare tibi quod edas, præbe tu mihi vicissim quo ipse vescar. nam quod tu hîc mihi das, nullius vsus est. Quòd si nolis, recipe tuum Regalem, ego verò pullum meum comedam. Ita elusus ab isto, alterius domum me contuli, qui mihi pullum dedit.

Pecuniarũ contemtus apud Indos.

INTER Carthaginem & S. Martham ingens & rapidum flumen occurrit, quod tanto impetu instar torrentis in mare deuoluitur, hieme præsertim, vt retroacto æstu præterlabentes illac naues, facilè inde aquam dulcem capere possint. Gonzallus Ximenez doctor, Petri Lugi eius prouinciæ præfecti legatus, quum ditescere cuperet, cum XLV. Hispanis & myoparonibus duobus flumen illud subire aduersum aggressus, dum per circumiectas ripæ gentes vagatur, smaragdos aliquos reperit: quúmque ex ipsis intellexisset vnde illos sumerent, progredi vlterius statuit, neq. prius finem facere quàm cautes aut fodinas reperisset, quæ eas opes gignerent. Tandem quum aliquot prouincias peragrando emensus, in Bagottam principẽ ditissimum (ex falso vulgi Hispanorũ iudicio) incidisset Doctor, partim

Smaragdi apud Indos Occid. inuenti nouam auaritiæ Hisp. materiem & flãmam subdunt.

gratia, partim rapina magnam auri vim ab eo extorsit, mox petiit vnde smaragdos sumerent. Bagotta Christianorum immodicam auaritiam deprehendens, vt eos suis finibus expelleret, illósque à se amoliretur, in valle Tunia effodi eas respondit. Hoc audito Doctor cum suis ab eo digressus, superatis montibus quibusdam quos Indi obtinebant, in vallem Tessucam peruenit. Eius prouinciæ regulus erat Simandoca. is quum Hispanos modestè & sine vllo detrimēto per fineis suos iter faciētes videret (quippe vetuerat Doctor seuerè nequis quidquam sine permissu indigenarum capere aut attingere auderet, ídque vt gratiam & bonam famam inter eas gentes sibi conciliaret) ille, inquam, eos nihil transitu prohibere conatus, hospitaliter etiam & comiter excepit. In primis verò Doctor ab eo de smaragdorum fodinis sciscitatus est. Regulus peramicè eum ad locum deduxit. Viginti quinque circiter millia pass. ab ipsius ditione aberat tumulus editus, arido & nudo herbis atque arboribus solo. Ibi magnam vim gemmarum à suis subditis effodi iubet, cásque cum aliis opibus atque auro Doctori largitur, nempe qui ea parui faceret, plurísque duceret salis lancem vnam quàm aurum omne & totum illum smaragdorum montem.

Fraus fidē in paruis sibi præstruit, vt quum operæprecium sit, cū mercede magna fallat.

Barbari necessaria pulcris anteponunt.

Cvm hoc pulcerrimo & ditissimo munere ad San-marthanam coloniam Doctor reuersus, nuper inuentæ prouinciæ famam spargit, quæ

quæ adeo auro & ſmaragdis abundaret. Omnes viſendi cupido inceſſit: in primis Petrus Lugus ceteris auidior, arma, nauigia, equos, ceteráque ad eam expeditionem neceſſaria comparat: quúmq. paucos circa ſe haberet milites, Carthaginem ad delectum habendum mittit. Vt libitum inſtructus, quum ad Bagottæ finium limites perueniſſet, & ad illum vicinóſque regulos Chriſtianorum aduentus fama perlata eſſet, ſcelerúmque ac facinorum quæ vbique nefanda ederent, ſumtis armis illi arcere vim aduenarum & libertatem ſuam propugnare properant. Sed vbi ventum ad manus, barbari omnibus ferè præliis vincebantur. Itaque quum & iam multis ipſorum cæſis res ad interneccionem gentis ſpectare videretur: Chriſtianis verò noua ſubinde auxilia Carthagine & San-martha ſummitterentur, feſsíſque ac ſauciis recentes ſuccederent: ſpem omnem pellendi eos à ſuis finibus exuunt, victíque metu ne cladibus attriti ad vaſtitatem tandem redigerentur, abiiciũt arma & pacem expoſcunt. His artibus Hiſpani maximam eius prouinciæ partem ſubegere.

Diuitiarũ admiratio auaritiã, auaritia bella & cædes gignit.

PETRVS Lugus leuibus aliquot præliis Indos expertus, & tranſcurſis gentibus multis omnia igni, ferro, latrociniis, quacumque ibat infeſta faciẽdo, cũ magna auri & ſmaragdorũ copia San-martham reuerſus eſt. Hæc prouincia ab Hiſpanis Granatæ-nouæ regnum dicta eſt, & Georgius Robledus Trib. mil. quum

ibi coloniam condidiſſet, Carthaginem eam nuncupauit, propterea quòd omnes ferè eius oræ perdomitores ac coloni, qui ibi erant quum ipſe eò applicuit, Carthagine noua Hiſpaniæ vrbe orti erant. Illi magnam inde ſmaragdorum copiam effoderunt & porrò etiamnunc effodiunt.

1 SAN-MARTHAE *portus in continenti Indiæ, vndecim tantùm gradibus ab Aequinoctiali linea in Septẽtrionem diſtat, ſub altiſſimis montibus, qui, mirum dictu, inter tantos ardores, opaci ſidíque niuibus, primi nautis ex alto proſpectantibus ea litora aperiunt.*

2 MOX *ſub finem huius capitis aliam eius nuncupationis rationem videtur reddere. Sed hîc loquitur de ipſo portu ſeu tota ea ora, quam obiectu inſulæ ſitũ Carthaginis nouæ, quæ in Hiſpania eſt, referẽtem, ſic vel Columbus vel primi Hiſpani nominarũt. Illic verò agit de colonia, quæ à Carthaginis Hiſpanicæ ciuibus, in nouæ Granatæ prouincia* XL. *paſſ. millibus à San-marthenſi portu, condita eſt. Porro obiectam Carthag. portui inſulam Barbari indigenæ vocant Codego, vti Carthaginienſes Hiſpani ſuam Scombriam appellant. De cuius ſitu vide T. Liuium Annal. lib.26.*

3 ANNO M.D.IX. *Martinus Anciſus aduerſus Zenuenſes einſdem oræ accolas bellum gerens, vnam cepit 20. annos natam, quæ viginti octo Chriſtianos ſua manu interfecerat. Gomara Hiſt. Gen. lib.2.*

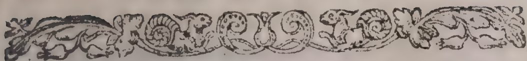
4 TOTO *continentis tractu in quo Nauta, Carthago,*

Carthago, etiam in Nouo regno, magnus est vsus piperis cuiusdam oblongi, quod maiore acrimonia præditum Orientali, magísque aromaticum & iucundiorẽ odorem spirat quàm Axi seu Capsicum, id est Piper Indicum vulgare. Nic. Monard. de simpl. medicam. Indiæ Occid.

4 QVO *liquidiùs appareat quanto in contemtu diuitiarum viuãt Occidentales Indi, hîc ex Ioannis Lery, amici mei, libro quem nuper Gallicè de suis peregrinationibus edidit, bona fide transcribam ipsius cum Brasiliensi barbaro colloquium: Mirantur* (inquit) *non mediocriter nostri* "
Tououpinambaultij (de quadam Brasiliæ gente "
agit quicum Gallis societas erat) quum vident "
Gallos alióſque aduenas è procul remotis terris "
venientes, tantum laboris sumere vt Araboutano "
suo (id est Brasilio seu coccineo ligneo) naueis onu- "
stas reuehant. Itaque magno natu quidam ex bar- "
baris hunc in modum me super ea re aliquando in- "
terrogauit: Quid sibi vult, inquit, quòd vos Mair "
& Peros *(id est Galli & Portugalli) tam procul* "
petitum ligna veniatis? Nulláne vobis ligna ad "
focum tellus vestra suppeditat? Tum ego: Suppe- "
ditat, verò, inquam, & quidem magna copia: sed "
non ex eo genere arborum quales vestræ sunt: Bra- "
silium in primis, quod hinc nostri non ad vrendum, "
vt tu existimas, sed ad tingendum exportant: sicuti "
& vos eo funiculos vestros bombycinos, pennas, "
aliáque rerum inficitis. Hîc ille protinus excipiẽs: "
Verùm tantáne eius ligni copia vobis opus est? "
Enimuero inquam. quum enim (vt hominis ani- "
mum admiratione suspenderem) apud nos vel vnus "

» *mercator plures coccineos pannos, plures cultellos,*
» *& forfices (nota ipsi & familiaria exẽpla subiiciẽs)*
» *plura specula possideat, quàm quanta huc ad vos*
» *vmquã allata sunt: solus ille omne Brasiliũ coemet,*
» *quo plures hinc naues onustæ redeunt. Ah! (inquit*
» *Barbarus) mira planè mihi narras. Mox eorum*
» *quæ audiuerat memor, percontari vltrà perrexit:*
» *At, inquit, vir ille adeo locuples, quem tu refers,*
» *non moritur? Moritur, moritur (inquam) vt &*
» *alij homines. Ibi tum ille (vt isti Barbari commen-*
» *tari amãt, & cœptũ sermonem nullis interruptum*
» *diuerticulis, ad finem vsque haud absurdè perte-*
» *xunt) quærere ex me: Ergo, inquit, eorum quæ iste*
» *moriens bona relinquit, quis heres est? Liberi*
» *eius, inquam, si habet: si non habet, fratres, sorores,*
» *aut proximi eius adgnati. Quum hæc dixissem,*
» *Equidem (inquit meus ille haud sanè ineptus se-*
» *nex) facilè hinc animaduerto vos* Mair *(id est*
» *Gallos) esse insigniter fatuos. Nam quid traijcien-*
» *do mari tantopere vos fatigari necesse est, in quo*
» *superando (sicuti nobis quidem huc appulsi dicitis)*
» *tantum malorum exhauritis? Nempe vt liberis ve-*
» *stris, aut superstitibus cognatis, opes quæratis. Tel-*
» *lus quæ vos aluit, non illis quoque alendis sufficiet?*
» *Nos quidem, & liberos & propinquos habemus,*
» *eósque, vt tu vides, summa caritate amplectimur:*
» *sed quum confidamus fore vt post mortem nostram*
» *terra quæ nos aluit, eadem & illos quoque enutriat,*
» *in eo acquiescimus. Hactenus ille.*

Germani

¶Germani aliquot, Hiſpanorum exemplis edocti, Indos vexant. Illi iniuriarum pertæſi, quæſita morte intereunt. Valle-tunienſium religio, arma & mores.

CAP. VI.

VELZARI (id eſt Velzarorum, ij Germani mercatores ſunt, procuratores ſeu mancipes) audito tam ingenti lucro oblato, è Valentiola profecti & ipſi, ac terreſtri itinere aſperrima loca & niuoſos San-marthæ montes, ducibus Indis gnaris locorum prætergreſſi, tandem in Smaragdorum prouinciam perueniunt. Inde excurſionibus factis & direptis aliquot gẽtibus, ſpoliis onuſti in ſuam prouinciam remeant. Sed Indi vbi ſe aſſiduis iniuriis vexari & vndique opprimi à peregrina gente animaduertunt, pertæſi tot laborum & miſeriarum, diris exſecrantes & blaſphemantes Chriſtianũ nomen, vulgò ſiluas ingreſſi informem exitum deligebant. Feminæ pariter ac viri certatim eò confluentes ſuſpendia quærebant, & quibus frangendæ gulæ laquei deerant, vt in gente plerumque nuda, alij alios adiuuantes, deligatis ad ramos arborum comis, iactóque in præceps corpore, acerbiſſimis lamentis horrendo cum ſtridore atque vlulatu, cælum ac terras implebant, donec miſerrimæ vitæ finem tandem inuenirent.

Supr. huius lib. cap. 5.

Indi vitam fugere, quàm Hiſpanicã tyrãnidem perferre malunt.

VALLIS Tuniæ & finitimorum locorum incolæ [1] Solem vt præcipuum numen, colunt. In bellicis expeditionibus, pro vexillis & signis, clarorum hominum & bellico aliquo facinore illustrium ossa arundinibus alligata circumferunt, quo ceteri ad eorum virtutem imitandam, & pugnam cum hoste alacriter capessendam, accendantur. Arma eorum & tela, lanceæ è ramis palmarum, & enses lapidei. Regulos suos cum aureis monilibus, smaragdis, pane & vino sepeliunt: & in multa eiuscemodi ditissima sepulcra incidére Hispani. Accolæ ingentis illius suprà memorati fluminis [2] Caribes sunt, sicut & San-marthensis oræ indigenæ. Herbarum succo venenato sagittas inficiunt: & ante aduentum Hispanorum capitales cum Bagotta inimicitias & assidua bella exercebãt. Strenui sunt, feroces, vltionis cupidi: ad bella secum Chiappem numen suum, velut victoriæ arbitrum, secum deferebant. eíque priusquam expeditionem inirent, lectas humanas victimas vel ex captiuæ alicuius feminæ liberis, vel ex hostibus captis, mactantes, pluribus sacrificiis litabant: totúmque ipsius simulacrum sanguine oblinentes, carnes inter se ipsi epulabantur.

Barbari etiam clarorum virorũ exẽplis ad virtutem accenduntur.

Humanis victimis litare sibi cogit Barbaros Princeps huius mundi.

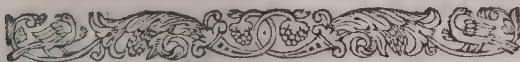
SI victoriam domum referrẽt, effusa cum lætitia cantantes, saltantes, & sese ad ebrietatem vsque potu inuitantes, hostium sanguine quos bello captos adducerent, Idolum similiter vngebant. Victi verò, mæsti & confusi nouis sacrificiis Chiappem placare studebant,

vt

vt deinceps propitius ac volens adesset ipsis & victoriam daret. Multa præterea alia à me de earum gentium moribus referri possent: sed ne fastidium legentibus pariam, ad sequentia propero.

1 SOLEM *vsqueadeo venerantur, vt eum contrà intueri non audeant. Lunæ verò etiam, vt Soli, diuinos honores tribuunt. Gomara Hist. gen. lib.2.cap.72.*

2 *Caribes propriè dicebantur quondam, Boriquenæ, Dominicæ, Matitini, Cibucheiræ (hodie S. Crucis) insularum incolæ: qui canois, id est lintribus monoxylis, vecti, Hispaniolensibus Indis bellũ inferebant. Creduntur Caribes illi insulares originem duxisse è Caribana, Vrabensis sinus orientali ora, in continenti Indiæ Occid.* Caribes *autẽ homines strenui & fortes, Indico idiomate appellantur. Vulgò hodie omnes arcu & sagittis infestos Barbaros Indicæ continentis accolas, ita numcupant.* Caraibes *verò apud Brasilienses, sacerdotes seu vates, dicuntur.*

¶Indiæ continens multis locis desolatur. Indi Hispanicam seruitutem præsidio & difficultate locorum effugiunt. Hispanis ægrè commeatus præbent. Pecuniam aspernantur.

CAP. VII.

IAM, vt ad meam peregrinationem reuertar, quum ad Carthaginem applicuissem: quòd nauis qua vectus eram, multam aquam accipe-

ret, nec inde soluere maturè posset, necesse me fuit aliam opportunitatem ad traiiciendum exspectare. Quadragesimo quarto demum die myoparonem ad Nomen-dei tendentem conscendi. Nos oram semper prætergentes primùm in Vrabensem sinum, mox in portum Achlæ inuecti sumus. Oppidum id est, tantum à mari remotum quantum ballistę telo bis adigi potest: ac tum ibi fortè octo erant domus Hispanis habitatæ: quamquam initio quum ibi condita colonia est, plures viginti erant: sed vt res eorum semper in peius lapsæ sunt, atque etiamnum labuntur, quòd mutuis cladibus & Indos & scipsos attriuerint: maior ferè pars ad meliores sedes quærendas alius aliò dilapsi sunt. Ac propè idem Antiquæ Darienis & aliis eius oræ coloniis accidit, vnde ab Hispanis vulgò demigratum est.

Achla, portus & colonia.

Vide sup. pag. 91.

OCTO antequam portum illum Achlensem attingerem, diebus, eò appulerat vna nauis, quæ onusta mulabus San-dominica ad Nomen-dei vela fecerat. Ea quum ad oram continentis applicuisset, nec regionem calleret nauis Gubernator, pro certo habens se inferiùs ad fines Veraguæ esse, signum soluendi dedit. Qúmque ratus se Nomen-dei versus nauigare Carthaginem tenderet, ad os portus Achlensis applicuit. Gubernator quum nec quò iret neque vbi esset sciret, & suspensus animi terram prospectaret, fortè accidit vt Hispanus quidam illac propter litus inambulans, nauímque in portus faucibus stantem conspi-

conſpicatus, aberraſſe eam à curſu regionis ignorantia ſuſpectaret. Itaque confeſtim domum recurrens arreptum mantile haſtæque alligatum è litore ſublimè erigit. Qui in naui erant, ſigno conſpecto, portum intrant mulâſque in litus exponunt.

CETERVM mercatores, ſi eas rurſum in nauim imponerent, penuria pabuli & incultu hauddubiè perituras rati, nauem ad Nomen-dei mittere, & ipſi mulas terreſtri itinere Panamam deducere, inſtituunt. Ergo ſeſe comparant, commeatus prouident quantum ad iter ſufficere videbantur. Interea me rogant vt comitari ſe vellem: diſcedimus, præeunte nobis Hiſpano quodam non admodum perito duce itineris, & viginti Æthiopicis mancipiis quæ ex mercatorum familia erant. Singulis ſecuris in manu aperiendo itineri erat: quippe abſque eo nulla tranſeundi ſpes, quum denſarum arborum rami alius alio implicati & coeuntes vt perpetuam ſepem obiicerent.

IAM XIV. dierum ſpatium emenſi eramus, vixdũ dimidia itineris parte & paulo amplius confecta, neq. vlla earum gentium veſtigia cõparebant quibus eæ terræ antea frequentibus habitari conſueuerant, quum proſperis rebus vterentur. Iámq. mercatores, deficiente annona, mulam vnam ad veſcendum mactare cõſtituerant, quum ecce veſperi ſub occaſum ſolis è vertice montis cuiuſdam, ſumma cum omnium voluptate, ingentem fumum euolui proſpicimus: dux viæ Indici alicuius mapalis id ſignum eſſe monuit: ſibi tamen haud feſtinandum videri: ſed ſecundam noctis

Hiſpani cõmeatus & hoſpitia nõ reperiunt, vbi ipſi ſolitudinem fecere.

vigiliam exſpectandam eſſe, qua Barbari nec opinantes & ſopiti opprimi poſſent. quippe (aiebat, optima ratione quod dixerat confirmans) ſi nos eveſtigio rectà ad illos iter capeſſimus, ſimulac nos conſpexerint, nihil vlterius cogitantes quàm nos eò veniſſe vt ipſos in ſeruitutem redigamus (vti fieri ſolebat priuſquã ex Hiſpania Edictum Cæſaris de eorum libertate allatum eſſet) fuga ſe proripient in ſiluas: nos verò vnde commeatus inopiam ſubleuemus ad peragendum iter non habebimus. Sic dictum, ſic factum: atque vt tutius lateremus, degreſsi è ſummis iugis vſque ad medium montis, magnam ibi noctis partem ſubſtitimus. Mox egreſsi latebris ad mapalia tendimus. Quatuor erant, & quidem permodica: quæ vt ingreſsi ſumus, & Indi tumultu irrumpentium excitati nos agnouerunt, horribili cum vlulatu vociferari incipiunt, *Guacci Guacci.*[1] Id genus quadrupedis eſt apud eos, quod noctu illic vagari & rapto viuere aſſueuit. Eo nomine Chriſtianos ſcilicet vocant.

Hiſpani Chriſtianũ nomen in tantum cõtemptum adduxerunt apud Indos, vt feris compararentur.

Nos interea ingreſsi omnes ferè qui in mapalibus erant comprehendimus, & ibidem perpetem eam noctem pernoctauimus. Id verò mihi affirmare licet, numquam me talem planctum vidiſſe aut audiiſſe, qualis ea nocte ab illis, maximè à feminis, editus eſt. Quum enim pro certo haberent nos eò veniſſe vt omnes in ſeruitutem abduceremus, deſperabundos caput Mænadum ritu agitantes cerneres, tum inter ſe flebiles voces & queſtus miſcentes: mox capita terræ allidere, ferire

Seruitus etiam barbaris odioſa.

manibus

manibus: dentibus etiam, inſtar ferarum frendentes morſu pannos appetere, ac deſpuere in faciem. Denique, niſi furorem eorum cohibuiſſemus, haud dubiè nonnulli ſibi vim attuliſſent.

TANDEM luce orta & finitis horrendis illis clamoribus, quamcommodiſsimè fieri potuit ſpiritus eorum mitigauimus, ſigníſque & nutibus docuimus, non aliam ob cauſam ad eorum mapalia veniſſe, quàm vt alimentis repertis ad alterum mare cum mulis perueniremus. Neque verò etiam in poſterum illis de ſeruitute eſſe metuendum. ſiquidem Edicto vetuiſſe Caſtellæ regem, ne vlterius pro mancipiis abducerentur. His aliíſque multis eiuſcemodi à nobis auditis recreati aliquantulum & acquieſcere viſi ſunt, fraudem tamen ſubeſſe aliquam ſemper vtiq. ſuſpectãtes. Itaque ab illis pane, piſcibus, fructibus, & aprugna carne (Apri autem illi Indici, [2]ſeu agreſtes ſues, vmbilicum in dorſo gerunt) donati, viciſsim illos cultellis aliquot, & ſalis paululo, remunerati ſumus: quúmque inſuper illis nummos aliquot, ex eorum ſpecie quos regales vulgò vocant, dare vellemus, noluerunt accipere, dicentes eos ſibi nulli vſui fore. *Indi magno animo pecuniam ſpernunt.*

INDE, quum dierum quatuor quiete recreati eſſemus, abeuntes nos Indus vnus vltro comitatus, tamdiu proſequutus eſt, quoad nos in rectam viam ſiſteret. Quum ab eo percontati eſſemus, numquæ Indorum præterea mapalia aut pagi in itinere nobis occurrerent,

Nulli prorſus, reſpondit. quippe Guacci, inquit, partim populationibus, partim cædibus omnia hæc vaſta fecerunt. Hoc edito reſponſo Indus domum ſuam repetit: nos octauo demum die maximis cum laboribus Panamam peruenimus.

1 EANDEM *eſſe hanc feram puto cum ea quam in Noua Hiſpania* Tecoani *appellant, quam tamen illius prouinciæ indigenæ vſqueadeo non expaueſcunt, vt noctu ingredientem domos nil auerſati, nihilque timidius ad eius conſpectum eloquuti, quàm Tecoani, Tecoani, deligere etiam ex omni familia, quem velit, ad paſtum ſinant, felicémque eum exiſtiment quem illa corripuerit. Opimum autem maximè quemque illa & pinguiſſimum ferè pignerari conſueuit. Id ex Hiſpano quodam olim in Mexicana prouincia epiſcopo, poſteà verò ad veram religionem conuerſo, auditum à præſtantiſſimo viro accepi.*

2 *Idem confirmant, qui in Noua Hiſpania agreſtes ſues videre. Idem de Nicaraguenſibus apris ſcribit Gomara Hiſt. gener. lib. 5. cap. 204. Neque diſpares Braſilienſes ſunt, quos Barbari* Taiaſſou *vocant, de quibus Lerius Nauig. Braſil. cap. 10. agit.*

Panamenſis & Veneti emporij collatio. Quæ mercaturæ ab Hiſpanis in Indiæ continenti exerceantur. Hiſpanorum cum Italis duellum.

CAP. VIII.

DICVNT

DICVNT nonnulli eius vrbis, Panamæ videlicet, emporium & negotiationes penè tantas esse quantæ sunt inclytæ ciuitatis Venetiarum. Absurdè id adeò, vt ab istis scriptoribus illustrissimam & magnificam ciuitatem Venetiam numquã visam esse existimem: quæ quidem neque opibus, neque imperij maiestate, neque mercatu, neque diuitiis, neque iustitiæ splendore vlla earum ciuitatum quascumque sol ambit, inferior est. Atque hauddubiè decem tantùm mercatores Veneti mercibus omnibus quotcumque toto anno Panamam importantur coemendis, ipsáque adeò solida etiam ciuitate, facilè sufficerint. Porro nequis me id eleuandæ gloriæ Hispanorum dicere ac per inuidiam putet, eius emporij integram descriptionem, simúlque Nominis-dei prodere volo. Sita est hæc ciuitas in * septentrionalis Oceani litore, vulgò mare Tramontanæ nominant.

Panamensis & Veneti emporij impar collatio.

De eo vide sup. pag. 104.

PORRO quotannis ferè quatuordecim aut quindecim naues, maiores & minores, ex Hispania ad Nomen-dei commeare solent. quarum maxima mille & octingentarum amphorarum est. Aliæ aliis onustæ mercibus, quales ferè hæc sunt: vinum, farina, panis biscoctus, oleum, panni, sericum, denique aliæ res quascumque tum ad vsum domesticum, tum ad tuendam vitam, ferre solet Hispania. Ac nonnumquam vsuuenit tantam earum copiam eò importari, vt vel maior in ipsa Hispania non reperiatur. Ipse quidẽ vidi nonnullos

Nominis-dei emporium.

qui conuectas eò merces vt oliuas, ficus, vuas passas & alia eiusdemmodi, quum nullum earum pretium reperirent, pro naulo & vectura Magistro nauis relinquerent. Sæpenumero contrà tantam rerum omnium penuriam ibidem esse accidit, quòd naues à commeando metu Gallorum impedirentur, vt omnia contrà auro æstimarentur & venderentur, vt vulgò dici solet.

CETERVM appulsis ad Nomen-dei nauibus, Mercatores onera & merces per flumen Chiaram exiguis lintribus mittunt in locum cui Crux nomen est (is XV. millibus Panama abest) ibíque omnia Hispano cuidam consignant, qui rerum aduectarum custodiæ præest, donec à mulionibus Panamam deuehantur. Atque inde aliis nauibus ad" alterius illius maris oram stantibus, maior pars merces in Peruanam prouinciam, atque in omnes ingẽtis illius regni ciuitates Hispanis hodie habitatas, dimittunt. Si verò Panamæ simul & Nominis-dei ciuium & inquilinorum censum agere numerúmque inire libeat, vix, vel vt quum maximè abundarunt multitudine, quatuor millia capitum vnquam habuere. Ex quo Lectoribus facillimè colligere est, an meritò Panama emporij & mercatus amplitudine ditissimæ & illustrissimæ ciuitati Venetiæ æquare se possit.

" *Australis ad cuius litus sita est Panama.*

SED in iis prouinciis Hispani reperiuntur nõnulli adeo vaniloqui & gloriosi, vt suimet laudandi nullum finem faciant, ij præsertim qui Italiam viderunt. Nonnulli dictitant se hanc

Hispanicæ iactantiæ censura.

hanc aut talem arcem expugnasse: se singulari certamine congressos ex hoste victo semper decus tulisse. Alij, sollertia sua atque astu ingentem & celebrem ciuitatem captam ac direptam fuisse: Vnum Hispanum quatuor Germanis, tribus Gallis, duobus Italis, contrà valere. Quingenti certè illorum hauddubiè, Venetiæ depictæ capiendæ facillimè suffecerint; perinde vt si ea casale aliquod esset è stipulis aut lignis compactum, vigintiquinque aut triginta fortè casas seu mapalia continens, quales ferè sunt maximam partem ciuitates & coloniæ ab illis in India ædificatæ. Præter hæc plerique eorum, ex Hispania transgressi non modò in has Indiæ oras sed & in alias prouincias quascumque sub imperio tenent, vento tumidi iactant se ex stirpe Gotthorum, Gusmannorum, & Manricorum, originem ducere: mox verò vt patuit veritas, deprehenduntur in Hispania aut [1] subulci aut opiliones fuisse.

Hispanis militaris virtutis laudem nūquam eripiam. vtinam cetera ad hunc modum.

HIC locus admonet vt Hispani cuiusdam (Montanesio nomen erat) insignem historiam referam. Hic quum paulo ante memorabile ad Rauennam commissum prælium, Senis, magnifica Hetruriæ ciuitate, esset, ac fortè in circulum multorum inter se cōfabulantium, cùm nobilium tum ex plebe hominum, incidisset, magnificè superbéque virtutem efferre Hispanorum, ac ceteros præ illis despicere atque obterere cœpit: inter alias quidem raras eorum dotes, non alios mortalium rotandi ensis peritia ante Hispanos esse. Hæc

verba paulò arrogantius iacta adoleſcēs quidam Romanus (Iulianum vocabant) Parionēſi vrbis regione, in medium progreſſus, excepit, &, Si libet, inquit, tibi ô Montaneſi, ſingulari certamine & paribus armis mecum congredi, faciam vt cognoſcas nullum externum militem, nec bello meliorem nec valentiorem Italo eſſe. Hoc reſponſum generoſum & modeſtè factum omnes qui aderant vna voce approbant.

Hiſpanorū cum Italis duellum.

Conuenit inter eos vt ſuccenturiatum ſibi quiſque militem & ſocium legeret, & ad certamen ſolo gladio Hiſpanico, & chlamyde vice clypei vterentur. Montaneſius ſocium ſibi adlegit iuuenem quendam Cordubenſem ſibi notum, qui gladiatoriæ artis & tractandi enſis peritiſsimus erat. Romano non defuit Tiracoſcia Caſtellanus, adoptatus ab eo & amicè inuitatus ad participandum Italici nominis decus. Vbi dies dicta aderat, ad præclarum illud ſpectaculum tota propè Hetruria concurrit. Senenſis magiſtratus liberum certamini locum conceſsit, celeberrimum vrbis campum, ei rei aptum & ad Theatri ſimilitudinem factum. Ibi tantis vtrimque animis concurſum eſt, tantíſque huic vel illi parti fauentium ſtudiis res celebrata, vt publicum decus ita præproperè ac temere in priuatorū manibus collocaſſe propemodum pæniteret. Hiſpani tandem, veterum gladiatorum ritu dimicantes, priores defatigati & victos ſe faſſi ſunt, iam decem & ſeptem ingentibus vulneribus tum in facie, tum aliis corporis

partibus

partibus acceptis exſangues: quum Italis nouem duntaxat impoſuiſſent. Hæc ludicra pugna non lætis tantùm paſsim vulgi ſermonibus celebrata, ſed & doctè à Poetis decantata eſt, quorum ſemper in Hetruria magna copia eſt.

1 FRANCISCVS *Pizarrus, qui ditiſſimū Peruanum regnum ſubegit, & Marchio fuit, primùm pro ſpurio expoſitus, ac vix tandem à patre agnitus, ſues puer quondã in Hiſpania pauit. Almagri verò, eius ſocij, natales adeo obſcuri fuere, vt eius adhuc ignoretur pater. An autem hîc Benzo falſò vanitatem ementiendæ ſtirpis & nobilitatis in Hiſpanis reprehendat, teſtari poſſunt, qui in regno Siculo & Neapolitano primùm aduentantes Hiſpanos vidêre, cum calceis, aut ſculponeis, è ſparto, reticulato opere conſutis, ſentos, ſqualidos, & planè albis, vt inquit ille, pedibus. Poſtquam enim deguſtatis Italiæ delicijs & veſtiti ſerico, repentè velut Circæo poculo in alios mutati, ſe ſubulcos aut opiliones fuiſſe obliti ſunt, quæſitis titulis,* Dom-Diego *&* Dom-Fernando *vocari ſe iubent.*

*

¶Panamæ & Nominis-dei Hiſpanicarum coloniarum ſitus, AEthiopes fugitiui, Hiſpanorum negotiationes infeſtant.

CAP. IX.

VNC vt Panamam, vnde deflexerã, reuertar, ſita eſt ea ciuitas in planicie permodica ad Auſtralis Oceani oram, mari adeo vicina, vt pleniluniis æſtus in domos quæ in eam partem verſæ ſunt facillimè reſtagnet. Eæ ferè partim arundinibus, partim materia compactæ & propè omnes tegulis contectæ, quum ibi eſſem centum & viginti numerum non ſuperabant. Cõmodum & tutum portum habet, ſed exiguũ: æſtu affluente, naues portum ingrediuntur: remeante exeunt, leuius tamen onuſtæ, ne videlicet tenuiori aqua deſtitutæ in vadis hæreant. Ceterum ita mare reciprocat, aquis in ſuum fretum recurrentibus, vt duorum amplius milliarium ſpatio paulo antè profundo ſalo merſa æſtuaria reddat detegátque, & crebras tantùm alluuies & ſtagna relinquat. Paulo longiùs naues tutæ in ancoris ſtant, & ſcapharum miniſterio ad merces accipiendas aut exonerandas vtuntur.

Panamæ ſitus.

ILLO autem mari ea ferè Panamam aduehuntur: Maizium, farinæ nonnihil, quod ex Peruanis prouinciis eò deportatur: gallinæ & mel. Vaccarum verò, ſuum, aurantiorum malorum, limonum, braſsicarum, ceparum,

lactuca-

lactucarum, melonum, aliarúmq. hortensium herbarum ibi summa copia est. Hæc prouincia Panamensis multis Indicis populis habitari & frequentari quondam solebat, eiúsque omnia flumina aureas arenas voluebant: sed omnia ab Hispanis exhausta & consumta sunt.

E Panama ad Nomen-dei vsque terrestri itinere L. milliarium spatium est. Primo die iter satis facile & commodum reperias: mox verò excipiunt siluæ, quæ vsque ad Nomen-dei pertinent. Medio fermè viæ interuallo flumen intercedit, quod propter multiplices mæandros & tortuosos flexus vix trium horarum spatio traiicitur. Hispanis verò etiam aliquot euenit vt hiberno tempore deprehensi in medio eius fluminis alueo, quum repentè fuso ingentibus procellis imbre excreuisset, neque illi locum opportunum quò se reciperent haberent, aquis haurirentur. Hispanum quendam ipse cognoui, qui in traiectu illius amnis, quum iam imbre auctus intumesceret, neque illi quidquam ad traiiciendum superesset præter vltimum euripum, seu brachium fluminis, mulam inequitans & auro monilibúsque quatuor millium ducatorum precij onustus, prærapida profluentis celeritate abreptus est. Fortè tamē quum ad ramum arboris adhæsisset, ipse incolumis ad terram euasit, rebus omnibus amissis, & solo thorace vestitus Nomen-dei venit.

HAEC ciuitas, porrecta ab ortu in occasum longitudine, ad mare posita est, in vmbi-

lico ingentis siluæ: insalubri & pestilenti solo, hieme præsertim, tum ob ingentem calorem & humorem terræ, tum ob paludem qua ab occidentali parte cingitur. Ergo colonorum ibi crebra funera: domus quales Panamæ, quúmque in ea prouincia essem, in ea vrbe habitabant quindecim aut viginti negotiatores magnarij, qui mercimonia in solidum vendebant: ceteræ domus & tabernæ propolis, aromatariis, nauticis, cauponibus aliarúmque aliquot artium necessariarum opificibus, occupabantur. Omnes mercatores qui Nomine-dei domum habent, habent etiam Panamæ, ibíque tandiu commorantur quoad diuites euaserint.

Nomen-dei cælo & solo graui colonia.

In Septentrionali eius vrbis parte portus est multarum nauium capax. E rebus ex Hispania eò translatis pestilens illud solum has producit: limones videlicet paucos, aurantia mala, raphanos caudæ muris crassitudine, brassicas, lactucas, sed eas perexiguas, perpaucas, nec admodum bonas. Cetera ex Hispaniola, è Cuba, Nicaraguæ prouincia, eò importantur, Maizium nempe, Cazabi panis, caro salita, porci, battatæ radices: è Panama vaccæ, quum non ferè aliunde carnis recentis illis copia sit. cetera, vti antè dixi, ab Hispania subuehuntur.

Vt Hispani seruos sic serui Hispanos vexãt.

Non procul Nomine-dei, ad Orientem, siluas tenent aliquot fugitiuorum Æthiopum populi[1], qui multos Hispanos à Præfectis prouinciæ in suam perniciem missos trucidarunt. Illi quum ad ripas fluminum, quæ siluas illas

interflu

interfluunt mapalia Indis habitata fortè repe-
rissent, cum illis fœdus atque amicitiam pe-
pigere. Veneno tinctis & ipsi sagittis vtuntur,
multíque eorum iter quod Panamam fert ob-
sidentes, quoscumque Hispanos capere pos-
sunt, omnes barbarum in morem lacerant &
necant. Adhæc quum hiberno tempore pro-
pter reflantes ventos, lintres quibus merces
per flumen Chiaram deuehi solent, ad [a] Cru- [a] Supr. pag.
cis stationem tardiùs sæpe perueniant, merca 176.
tores moram pertæsi, terrest r itinere merci-
monia aliqua mittunt: vbi si obtigerit (vt sæpe
fit) agasones in Æthiopas illos fugitiuos in-
cidere, tum illi mercibus omnibus ereptis,
Numidas seruos qui mulas agunt, intactos
abire sinunt, si sese ipsis adiungere noluerint.
Hæc in summa negotiatio est, hoc commer-
cium emporij Panamæ & Nominis-dei.

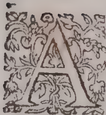
Iam verò quum [a] superius asperrimi & sæuis- [a] Lib. I. cap. 21.
simi soli Veraguæ prouinciæ descriptionem
exsequi promiserim, reddi commodè hoc
loco puto: ídque vt iudicent Lectores quan-
tum intersit aliqua de re ex ore & iudicio ali-
eno, an propria experientia, differere.

1 Æthiopicos *seruos designat, quos Hispani è Nigritarum prouincia in Indiam deuexere. Ii enim iniquis laboribus & intoleranda Hispanorum sæuitia oppressi, tum in Hispaniola aliísque insulis, tum in Continenti tumultus aduersus Hispanos mouent. Nonnulli etiam Barbaris iuncti, in totum Hispanicum iugum excussere. Vide sup. huius lib. cap. 1.*

Veraguæ asperrimæ prouinciæ descriptio. Did. Gottierez Præfectus eam inire audet. Eius regulos beneficijs demulcet. A militibus famelicis deseritur: alios Nomine-dei arcessi curat.

CAP. X.

NNO Salutis nostræ M. D. XL. Didacus Gottierez Mātuæ Carpetanæ ciuis (Madritium vulgò vocant) à Cæsare Carthaginis nouæ, prouinciæ ditissimæ, Gubernator dictus, ex Hispania soluit. Appulsus ad Nomen-dei, phaselo per emissarium seu alueum lacus Nicaraguā petit ad delectum militum habendum, quibus stipatus prouinciam suam iniret. Eius oræ Præfectus erat Rodericus quidam Contreras: ibi propter simultates inter eos exortas Didacus duos circiter annos tempus frustrà terit. Tandem interuentu Episcopi reconciliata inter eos amicitia, quum Roderico sermo apud Didacum institutus esset de ipsius Præfectura, monet horribilem illam regionē propter asperrimas siluas & inaccessos mōtes nulla ratione posse subigi: neq. equis tantùm imperuiam esse, sed pedites quoque ipsos intolerabili cum labore vix eâ iter facere posse. Omnes porro duces ac præfectos, qui eam intrare ausi essent, partim fame absumtos, partim ab Indis trucidatos omnes ferè Hispanos qui eorum auspicia sequuti essent destituisse. Itaq. si eò ire sentētia ipsi staret, cōsulere se vt c. Hispani statiuis ad mare positis ter quatér ve in anno per æstatē modò in hanc modò in illam

Veragua, asperrima regio.

illā partem populabundi excurrerēt, prędásq. agerent ex iis populis qui omnes auro abundarent. Se verò fidem suam iureiurando obligare, si in manubiarum partem veniret, ipsi exercituíque eius res omnes ad victum necessarias suppeditaturum, qualis in India instituí solet. Ad hæc verba Didacus respondet, Enimuero eam prouinciam à Cæsare non ea lege sibi attributam, vt eam exinaniret latrociniis, sed vt coloniis impleret: quòd si aliis fortuna aduersa fuisset, sperare, Deo fauente, eam sibi fore propitiam: inceptum quidem omittere non esse sui animi, multo verò etiam minus cum quoquam labores participare aut societatem coire velle.

His ita constitutis, iter apparat: Maizium, salem, suillas carnes, mel, gallinas, & alia coemit: rebúsque omnibus satis instructus cum sexaginta Hispanis, duabus myoparonibus Granata soluit, & secundo emissarij lacus alueo per quem venerat defluens, breui ad mare peruenit. Inde L. millium spatio oram prætervectus ad orientem, Suere flumine aduerso subiens, prouinciam suam ingreditur. Sex millia progressus inde à mari, ad eius ripam fluminis mapalia aliquot desolata & semiruta prospiciens in terram egreditur, & vt eius loci ac temporis necessitas ferebat, præsidium & hospitium sibi molitur.

Hvc obuiam ei progressi Indorum reguli, ignobilioris notæ aurum quod septingentorum ducatorum pretium æquaret, offerunt. Gubernator eos multa cum comitate & be-

nigno vultu excipit: quúmque neutri alteros intelligerent, variis nutibus significat, se cō venisse vt Salutis animarum iter rationémque ipsos doceret. Mox illos sphærularum precatoriarum ex vitro linea vna seu serto, crotalis, tintinnabulis, & aliis eiuscemodi minutiis, muneratur. Inde sciscitando exsequitur vnde aurum peterent: illi longinquis è regionibus sibi peti respondent, ibique inter arenas fluuinum ex asperrimis montibus decurrētium legi. Hoc edito responso dimissi & ad suos reuersi, subditorum aliquos interdum cum piscibus, fructibus, carne aprugna fumo durata, ad Gubernatorem mittebant.

Hisp. initio à salute animarum facto in aurum desinit.

IPSE multis iam diebus elapsis, quum propter incommodum anni tempus (hiems enim erat) vlterius progredi non posset, & Nicaragua subuecti commeatus iam deficerent, cœpit à Cacicis illis petere, vt se Maizio ad dies paucos iuuare vellent: se enim propediem vlterius progressurum. Illi quamquam nihil vehementius cuperent, quum cogitarent non alia re magis Christianos quàm alimentorum penuria & fame è suis finibus eiici posse: amicitiam tamen Gubernatoris sibi cordi esse simulantes, Maizium, sed quamparcissimè, ei summittebant. At milites quibus suo arbitrio vesci non licebat, tam anxiæ & miseræ vitæ pertæsi, noctu omnes ex composito fugiunt, quúmq. terrestri itinere propter litus ad emissarium lacus Nicaraguensis peruenissent, post biduum phaselos fortè repertos, qui à Nomine-dei veniebant, conscendunt, & Nicaraguam repetunt.

Milites Hisp præfectum deserunt.

GV-

GVBERNATOR desertus à suis militibus, nec quoquam comitatus præterquã vno suo nepote, quatuor famulis & remige vno, cauo in terram facto, defossa ibi vasa salis & mellis plena superaggesta humo obruit. Mox phaselum conscendens ad mare peruenit, Nicaraguam petendi animo: iámque oram soluebat, quum ecce trib. Barientus myoparone vno commeatu virísque onusto inuehitur, qui è Nicaragua in ipsius subsidiũ veniebat. Hoc nouo suppleměto auctus Gubernator restitit: myoparonem verò Nomen-dei petere iubẽs, ei Alphonsum Pisanum nepotem suum pręficit: cui traditis muneribus quæ à Cacicis acceperat, mandat vt quammaximè multos milites conscribat & adducat.

ILLE, vt ad Nomen-dei peruenit, de eius prouinciæ diuitiis dispersa illico fama, viginti septem milites conscribit: quúmque per eos dies fortè in ea vrbe essem, eorum vnus esse volui, quamquam ab Hispano quodam iam prouectæ ætatis viro ea de re correptus. Is quum Carthaginẽsem prouinciã, S. Martham & alia eius oræ loca permẽsus quindecim annorum vsu calleret, monebat ne ad eam expeditionem vllo modo abduci me sinerem: neq. ipsius adeò Præfecti verbis ac pollicitis persuaderi: quippe illis mẽtiri & fallere nihil pęsi esse dũ res suas agãt. Sin mihi eundi staret animus, saltẽ in aliud tẽpus differrẽ: interea rebus ipsis patefactũ iri, quorsũ ea incepta euaderẽt. Apud me, qui tũ iuuenis & viuido ingẽtis animi vigore plenus essem, tũ ditescẽdi cupidus,

Salubre & senile consilium.

Spes diuitiarũ cæca.

parum fidei atque autoritatis ea verba habuere: itaque proficiſci ſtatui. Abimus,& quarto inde die ad oſtium Sueris fluminis appellimus. Sed quum mare intumeſcens ſubire nos alueum fluuij ſine præſenti periculo non ſineret,retrorſum vela dantes Zorobarenſes inſulas perlegimus, quæ in confiniis Carthaginis nouæ & Veraguæ prouinciæ iacent. Quum verò illa prouincia informis & aſpera ſolo ſit, hæc multo etiam peior eſt. Hæ inſulæ exiguæ ſunt & deſertæ ab Indis incolis, qui in montes ex aduerſo in Continenti ſitos profugerunt.

IBI propter contrarios ventos (quippe tum menſis erat Iunius, iis locis initium hiemis) ſeptuaginta duos dies morati, toto illo tempore vix quatuor horas Solem conſpeximus:quum aſſidui ferè & maximi imbres,tonitrua, fulgura, aerem adeo perturbarent, vt cælum ac terras miſceri ac ruere crederes. Fulgetri radius in myoparonem delapſus, Æthiopem vnum & duos Hiſpanos exanimauit,ceteri afflati & attoniti reſtitere. Prætor myoparone ad continentis littus applicari iuſſo,tantiſper progredi ſtatuit,quoad in loca Indis culta & habitata perueniſſet, vnde alimenta expediri poſſent.Sed quum totos octo dies per ſiluas, paludes & montes adeo præruptos, vt vel ſolo aſpectu horrorem incuterent, abſumſiſſet, peractum iam ſpatium relegens, terreſtri itinere propter litus ipſum ire inſtituit. Ea via ſummis cum laboribus (quum nullo cibo propè veſceremur,præter-
quam

quam cochleis, & agrestibus pomis, quibus cercopitheci aluntur, assiduè in illis siluis ex arbore in arborem desultantes) tandem nos ad eum locum tulit vbi erat Gubernator.

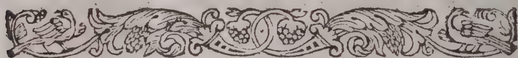
VIGESIMO die postquam eò veneramus, myoparo noster portum subit: cum Gubernator illico in Nomen-dei remittit ad plures milites aduehendos: nos interea aliquot dierum quiete corpora refecimus. Inter hæc multas testudines inusitatæ magnitudinis cepimus, quarum ingens copia quatuor mensium spatio per ea litora diffusa est. quippe illæ in terram egressæ in arenis pariunt oua, vt crocodili solent: quæ mox vehementi solis calore maturantur. Nos detracto earum cortice & sublato adipe, quum eo ingentia fictilia vasa implessemus, carnis quoque aliquantulum saliuimus: sed ea breui corrumpebatur: quum recens quidem saluberrima & esui iucundissima esset.

Testudines inusitatæ magnitudinis

1 NICARAGVENSIS *lacus ab Australi oceano* X. *aut* XII. *tantùm pass. millibus distans, in mare Septentrionale, à quo* C. *leucarum spatio abest, nauigabili alueo sese exonerat. Quidam ex voce Hispanica* Desaguadero, *quæ Emissarium sonat, fluuium vel solo nomine terribilem,* Xaguatorem, *fecit.*

2 NIQVESA *primus infeliciter eam tentauit, de quo lib.* I. *Philippus Guttierez Madriciensis, quum eam prouinciam cum quadringentis amplius militibus iniisset, anno* M. D. XXXVI, *omnes partim fame, partim venenatis herbarum succis,*

consumtos amisit. In quibus ægri & semiuiui duo à sociis, fame in rabiem versis, mactati & comesti sunt. Anno M. D. XLVI. *Christophorus Pega à Lod. Columbo Almirante, ad deducendas colonias eôdem missus, nihilo mitiorem exitum habuit. Itaque Hispani eam prouiciam vt infaustam & indomitam reliquère. Gomar. Histor. gen. lib.2. cap.56.*

¶Did.Gottierez regulos Suerensis prouinciæ primò verbis delinit, mox vinculis onerat, & aurum ab ijs extorquere nititur. Cacicus vnus custodia elabitur.

CAP. XI.

QVo primùm die portum ingressi sumus, Gubernator benignè me mẽsæ suæ adhibuit: qúmque summa cum voluptate mecum confabularetur, maxima pars ipsius sermonum de auro & argento erat: tum de bellis ac cladibus quibus misera Italia attrita fuerat, ac Mediolanensis ciuitas maximè: sed quum deprehendisset me haud satis libenter hæc audire, ex eo me adeo abhorruit, vt conspectum meum ferre non posset. Ceterum his quæ antè dixi prouisis, Gubernator inde soluẽs cum omnib. militib. phaselo suo, & quatuor Indicis lintrib. aduerso flumine subuectus, circiter xxx. millia procul à portu, breui in Sueri fluminis fines progressus est. Hospitium ei præbuit casa, quam

eius

eius prouinciæ Regulus amœnitati dicauerat, quum piscatum ad illud flumen ventitaret. Hæc casa oui figuram referens, longitudine in XL. passus patebat, circumplexa arundinib. & palmarum foliis contecta, quę singulari opere nodis in semetipsos implicatis intexta erant. Erant & alia ibi mapalia, verum haud sanè à vilioribus vulgatísque abhorrentia. Gubernator hunc locum Ciuitatem S. Francisci nominat, quod eo die fortè illò appulisset.

MOX ei obuiam venere Sucræ & Chiuppæ Cacicus, aliíque minores reguli, & fructus tantùm nonnullos ei obtulerunt. Ipse comiter eos excipit, multùm tamen demiratus quòd nihil auri attulissent: ac per interpretem Hispanum, qui cum Indis aliquamdiu versatus erat, & eorum linguam mediocriter didicerat, significat se eò venisse vt rem summæ ipsis consolationi futuram aperiret. Porro quum prandij hora adesset, eósque vesci secum vellet, mensæ adhibentur cum sacerdote & interprete. Sed quum ibi nihil appositum esset præter gallinas & suillam salitam, neque Indorum regulis is cibus satis gratus esset, parcè admodum comederunt: ac plerique eorum cibaria, vt adposita erant, seruis suis humi recubantibus porrigentes aspernari: quæ mox & ipsi per ludibrium obiiciebant canibus.

PERACTO conuiuio, Gubernator sermonem de fidei rebus iniiciens, in hunc ferè modum exorsus est: « IN has terras vestras, fratres & amici mihi carissimi, veni, vt «

Egregia verba, nisi Auaritia omnia fœdaret, quæ & ipsa Idololatria est.

Idololatriam expellerem, qua ad hoc vsque tempus blandis dæmonum illecebris vincti ac constricti fuistis. Deinde vt verum & ad salutem animarum vestrarum ferens iter perspicuè vobis exponerem. Nempe Iesum Christum Dei Filium descendisse è cælis in terras vt genus humanum redimeret. Neque » aliam ob causam equidem sacerdos hic me- » cum vsque ab Hispania profectus est, nisi vt » vos Christianæ religionis rudimentis imbue- » ret. Quamobrem vt Diuinæ legis obsequium, » & Caroli Quinti Cæsaris, Hispaniæ regis ac » totius orbis Monarchæ, imperium subeatis, » animos & studia parate. Indici Reguli hac oratione audita, ne verbum quidem respondere, sed demittere caput, quasi ad omnia tacitè se assentiri annuerent. Ita è mensa consurgentes, domos quisque suas repetunt.

Hoc scilicet erat Indos conuertere.

SEQVENTI die Gubernator Hispanum vnum duobus stipatum Indis mittit ad duos Cacicos, qui in aduersa fluminis ripa manebant, vt illico fide ipsius freti, sine vlla formidine ad se venirent. Vt illi, quamquam ægrè, venerant, Gubernator in cellam penariam intromissos, catena quemque propria onerat: mox in cubiculum deductos ad lectum suum properè alligari iubet: vbi humo substratis foliis cubile, ligneo trunco puluini vsum præbente, vt ipsis mos est, somnum caperent. Hi duo Cacici, illi ipsi erant, qui quo tempore primùm Gubernator prouinciã inierat, septingentos ducatos aureos ipsi obtulerant, vti superiùs diximus. Inde ab illis sciscitando

exsequitur

exſequitur, vbi eſſent ea ſalis & mellis vaſa quæ ad mare deſcendens defoſſa reliquerat. Quippe quum miſiſſet qui quærerẽt, vacuum locum repererat. Illi ſe neſcire reſpondent, neque iis certè indigere quibus ipſi abundarent. Sed Gubernator hoc reſponſo nequaquam acquieſcere, immo vtrique minari malum, ni prorſus ipſi ſatisfacerent. Itaque iunior (Camachiren vocabant) ei amplius duo millia ducatorum, nempe auri maſſas, quamquam ignobilioris notæ, in formam ſuum, tigrium, piſcium, auium, & aliorum animalium elaboratas dedit.

GVBERNATOR paruam auri copiam cernens præ ea quam ſpe ac cupiditate præceperat, ingentem ignem accendi iubet, adductóque in conſpectum ſolo Camachire, grandem ciſtam ante pedes poni. Mox illi ſeuerè interminatus, ni quatuor intra dies tantum auri adferret, quantum ſexies implendæ ciſtæ ſufficeret, fore vt igni cremaretur: à miſero illo regulo, oblato præſentis mortis metu, promiſſum extorquet. Is ergo quum id ſe facturum recepiſſet, ſeruos ſuos ad comparandum pretium dimittit. Ceterum per omnem Indiam indigenis bis térve in die ablui aqua mos eſt: quem morem quum quotidie ſeruaret Regulus captiuus, fortè accidit vt Gubernatoris famulus, cui deducendi illius ad flumen lotum cura incumbebat, domum reductum non ſatis fideli cuſtodia includeret. itaque noctu quæ eum diem ſequuta eſt, euadit. Hinc Gubernator doloris vehementia ægri- *Auaritia inexplebilis.*

tudinem contrahit: & quoties ciſtam illam videbat dicere conſueuerat, vice auri, quod ſperarat, ſtercore implendam & percacandam eſſe.

Alii Cacici Sucræ & Chiuppæ, quum captiuos ſocios ita malè accipi à Gubernatore intelligunt, mapalibus ignem iniiciunt, frugiferas arbores fruticéſque cædunt, fruges & grana è campis in tuta loca deferunt, & vaſtatis agris vt hoſti ſolitudinem facerent, in montes perfugiunt.

Auaritia ne malis quidem minuitur.

In hoc rerum ſtatu, Gubernator, etſi morbo aliquantum impediretur, nihil tamen propterea intermittere quominus alterum Cacicum, qui adhuc in vinculis ſupererat, flagitando vrgeret, dictitans ſe ab illo certam auri ſummam exſpectare. Sed quamuis illum diu multúmque omnibus machinis oppugnaſſet, minaretúrque ſæpenumero ſe occiſurum, ni ab eo aurum acciperet, Cacicus tamen quum ſibi aurum non eſſe affirmaſſet, in eo ad extremum vſque conſtanter perſeuerauit. Tandem Gubernator ira incenſus, niſi aurum adferri ſibi maturè procuraret, raptari ſe illum & canibus obiici iuſſurum, apertè denunciat. Ad hæc Cacicus intrepidè, Mirari ſe, ait, Gubernatorem adeo vaniloquum & mendacem: quando toties cædem ipſi minatus, re ipſa nondum patraſſet. Sibi quidem mori optabilius eſſe, quàm ita in vinculis anxiam vitam trahere. Se fidei eius credentem, vltro in poteſtatem eius veniſſe, quum ab eo comiter ſe acceptum iri, nihil verò minus quàm ita fœdè cruciari,

Ingenuæ & magnanimæ libertatis in Barbaro exemplum.

cruciari, ſperaret. Ad vltimum addidit, ſe non poſſe imaginari quod genus hominum Chriſtiani iſti eſſent, qui tot ac tam nefanda ſcelera per omnia quæcunque adiiſſent loca ederent. mirari ſe, quomodo tellus adeo patienter tam immanes beluas alere & ferre ſuſtineret. His verbis Gubernator perculſus, & ab ingenti iracundia defixus in ſilentium, nihil reſpondit niſi, Iure captum illum à ſe cuſtodia attineri, vt, ſublato ſale & melle, furti compertum.

¶Did. Gotierez, rebus parum ex voto fluentibus, paulatim contabeſcit. A Barbaris interficitur. Indis equitatus formidabilis.

CAP. XII.

INTER has rerum vices Gubernator ſex Indos ſcapham ad mare miſerat ad quendam ſuum clientem, vt ab eo balliſtas, clypeos, aliáſque ſarcinas acceptas aducherent. Illi rebus omnibus acceptis & ſcaphæ impoſitis, curſum auertunt, neque poſtea aut viſi, aut de iis nuntius vllus ad Gubernatorem allatus eſt. Ipſe ſcapha amiſſa, Cacicis fuga ereptis, myoparone non remeante, quum etiam penuria commeatus maior pars militum fugam ſpectaret, anxius mœrore & triſtitia contabeſcebat. Poſtremò quum nihil iam

Indi toties ab Hiſpanis decepti eos aliquando fallunt.

melioris ſpei aut remedij ſupereſſet, velut amens & conſilij inops in mediterranea progredi ſtatuit. Itaque quum militibus iter pronunciari iuſſiſſet, & quidquid frugum ſupererat, quod exiguum erat, inter omnes diuiſiſſet, infirmos & ægros ad mare dimiſit, ac cum iis vnum ex domeſticis ſuis, qui Alphonſum Piſanum moneret, vt ſimulac ad portum myoparone applicuiſſet, ipſum ſequi maturaret. Se verò, vt ille præeuntem veſtigiis con ſectari poſſet, crucibus per interualla diſpoſitis itinera ſignaturum.

IAM verò omnibus ad expeditionem accinctis, Cacicus vbi intellexit ſe cum aliis ſuis Indis & impedimentorum parte à Gubernatore abduci onuſtum ludibrio atque oſtentui: tantum ex ea re mærorem animo accepit, vt puerilem in modum crebros gemitus & planctus ederet. Tandem à Gubernatore precium pro libertate paciſcens, ſi ſolueretur, intra quatriduum magnam auri copiam pollicetur. Gubernator ei libenter vincula exemiſſet, niſi à familiaribus quibuſdam prohibitus eſſet: quum illi dicerent eum ab Indo deludi & pollicitationibus vanis lactari. ac ſi quatuor præterea dies diſceſſum differret, cõmeatus ad iter defore. Semper illi fore ſui redimendi copiam, in præſentia verò præſtare expeditos milites, hac ipſa nocte ad diripiendum eius populum mittere, quàm promiſſorum eius fidem opperiri. quippe ita & alimenta exercitui prouiſurum, & Indica

mancipia ministeriis apta capturum. Id consilium Gubernatori displicuit, metuenti videlicet ne Hispani, siquos mitteret, eo deserto aufugerent.

Ergo iter ingredimur, vixque è tabernaculis egressi eramus quum præsagiens ego, quid nobis tandem fieret, Hispanum quendam his verbis affatus sum: Nos ad lanie- «
nam proficiscimur. Ille verò mihi respon- «
dens: Tu, inquit, vnus eorum es, qui vole- «
bamus isti vel inuito Principatum vnum ac- «
quirere. Quum quinque aut sex dierum iter «
emensi per siluas & montes essemus, nullo humani cultus vestigio nec tugurio reperto: atque inter ceteros montem vnum superassemus xv. millia pass. admodum in altitudinem in descensu abruptum, adeo iniquis & arrectis saxis, vt virgulta & radices arborum circà eminentes sæpe retinere necesse esset, ne fallente instabili gradu in præceps deuolueremur: tandem ad ingentem amnem peruenimus, & ad eius ripam casas aliquot desertas inuenimus, quas venatoribus hospitium præbere consueuisse, repertis intus ossibus & capitibus ceruorum, tigrium aliorúmque animalium, cõiecimus. Ibi Gubernator biduum moratus, ac reperta magna copia eorum fructuum quos vulgò Mamei vocant, & propter exiguum flumen multis eiuscemodi radicibus quales sunt in Hispaniola eæ, ex quibus conficitur secundarius ille panis quem Cazabi vocant: optimi tamen illis saporis & quæ sub prunis incoctæ stomachum non læderent:

De hoc fructu suprà pag. 125.

his, inquam, alimentis repertis ſtrenuè famem expulimus.

VLTERIVS progreſsi, poſt triduum in biuium incidimus: quúmque Gubernator in eo viarum diuortio hęreret vtram eligeret dubius, Indum vnum ex iis quos ſecum captiuos ducebat interrogat, Vtra certius rectiúſque ad aliquem Indorum pagum ferret. Is quum ſe neſcire reſpondiſſet, Gubernator eum ab Æthiopicis ſuis mancipiis abſtrahi ad capitale ſupplicium iubet. Illi eum, vt erat imperatum, iugulant, dicendo, Malos homines hunc in modum tractari. Quum idem à Cacico percontatus eſſet, dixiſſétque & ille ſe neſcire: ab Æthiopibus corripi hominem, & alterius exemplo interfici iubet. Ille vbi eos tendere ad ſe videt, depoſito quod ferebat onere, caput mirabili cum tolerantia ad mortem inclinat. Barbari hominis conſtantia victus Gubernator, pœnam ei ſe remittere & vitam concedere, dixit.

Indi in tormẽtis mori quàm ſuos prodere malunt.

EO loco tres Hiſpani fame adeo debilitati vt ſtare non poſſent, relicti: poſtea ab Indis trucidati ſunt. Sub eius diei veſperam Gubernator animaduerſo nobis nihil ad veſcendum ſupereſſe, quum eorum alimentorum quæ ipſe reliqua haberet, nihil cuiquam impertiri vellet, canes mactari & inter omnes diuidi iubet. Ego tamen partem meam paulo pòſt alteri dedi, quòd ex illis carnibus vermes efferueſcerent. Inde Gubernatorem adij, ſperans fore vt aliquid ab eo obtinerem:

ſed

ſed ille me ad radices arborum delegans, iis me veſci iuſsit. Itaque Hiſpanus quidam eo reſponſo cum aliis audito, Domine Gubernator, inquit, quando proſperæ & aduerſæ fortunæ ſortem nobiſcum ſubire non vis, ſolus bellum gerito. His verbis Gubernator, ſimul Tribunorum precibus, permotus, etſi malè libenter, caſei trilibrem quadram in triginta quatuor partes diſſectam inter omnes diſtribuit: ita veſperam illam vtcumque tranſegimus. *Hiſp. militis libera vox.*

EADEM illa nocte Gubernator coquo ſuo mandauerat vt fruſtum vnum ſuillæ carnis coqueret: quúmque excubiarum agendarum circa gallicinium meæ vices eſſent, illac fortè præteriens, ad ignem accedo. vbi quum dormientes omnes & ſopitos offendiſſem, arreptum confeſtim lignum cultello exacuo, demerſúmque in ollam veruculum illud ligneum in ſuillam defigo: extraho, & in peram meam recondo. Mox ad ſtationem meam & vigilias reuertor, multo lætior quàm ſi in ingentem aliquem theſaurum incidiſſem. Gubernator vt reſciuit, quanquam admodum iratus, nihil tamen grauius eloquutus eſt quàm, Scilicet id tempus eſſe ollæ ſine cuſtodia relinquendæ: ego verò, valedicens radicibus arborum, ſuillam comedi, etſi paulo ſalſior eſſet. *Fames ſagax.*

BIDVO inde quum ad ſiluam quandam peruenißemus, in ipſo ingreſſu Indum repentè conſpicimus ponè arborem ſtantem.

Speculator is erat, qui ſimul vt nos animaduertit, mirabili pedum pernicitate ceruum æquans,ad prouinciæ regulum aduentum noſtrum ſignificatum abiit.Itaque ſequentis diei ſummo manè Indorum agmen repētè in nos ingruit. Fortè Gubernator illa hora naturæ requiſitis parens, ab ea parte erat quâ hoſtes aduenere: itaque primus ab illis interfectus eſt. Illi facto vlterius gradu, horrendis cum clamoribus, ſimul terribili ſtrepitu buccinis & tympanis excitato, omnes purpureo & nigro diſtincti corpora,penníſq. coruſcantibus inſignes, & monilibus ac torquibus colla circumdati (qui mos bella ineuntibus Indis eſt) tumultuosè in nos irrumpunt.

Hiſp. Indos vexantium præmia.

EGO quum enſem & clypeum arripere vellem, ad galeam cuiuſdam commilitonis mei offendi, quam ſub foliis latentem ille accipere non meminerat: eam caſu ita repertam capiti meo impono: atque eius quidem præſidio,per Dei gratiam, illius prælij diſcrimini ereptus ſum. Quum enim nos Indi lapidum nimbo obruerent,eam galeam crebris ictibus adeo ſignarunt,vt fabrili malleo contuſam diceres. Quum vtrinque ſemiquadrantis horæ ſpatio æquo ferè marte pugnatum eſſet, tandem multis interfectis Indis,ceteri terga vertére. Sed quum recentes alij ſubſidio feſſis venirent, nouus de integro labos nobis obiici: & noſtrûm magna pars inedia magis quàm prælij labore confecti, furentiúmque hoſtium tantæ multitudini impares, breui

Indorum de Hiſpanis victoria.

ſaxis

ſaxis ſudibúſque mactati, & palmeis contis in vtrumque latus tranſuerberati ſunt. Ipſe quum Tribuni noſtri lateri hærens, eum ſaxo percuſſum extra ſiluam & moribundum ad terram collabentem vidiſſem, iam ſolus poſt arborem delitui. Ibi quum recenti clade confuſus & conſilij planè inops ſtarem, duo « Hiſpani cruore oppleti ad me veniunt, &, « Quid hîc facis Mediolane, aiunt: quando no- « ſtri omnes occubuerunt, quin iter quâ venimus retexentes vitæ noſtræ conſulimus? Progredior ipſe & alij, ac per medium vigintiquinq. amplius Indorum agmen erumpimus. Omnes ij reguli aut primores erant, quibus lancea tantùm in manu erat, amictus nodo ex humeris dependens: corpora, vt ceteris, nullis coloribus picta. Eorum vnus telum mihi in guttur adigit: ſed irrito ictu ob thoracem bõbyce ſuffultum quo indutus erã. Tandem euadimus, nec procul inde in vertice montis ſacerdotem noſtrum reperimus, qui eò cum duobus militibus ſub initium pugnæ aufugerat.

Dvabvs inde pòſt horis Alphonſum Piſanum trib. mil. obuium habemus, qui cum vigintiquatuor Hiſpanis Gubernatorem veſtigiis perſequebatur. Inter hæc amplius centum Indi necopinantibus nobis ſuperuenerunt, gladiis, clypeis & balliſtis, quas noſtris eripuerant, armati: circumfuſique ſaltando ac tripudiando ex iis nonnulli Hiſpanica lingua clamabant, Accipe aurum, Chriſtiane, accipe aurum. Vbi tamen nos haud ſpernendo numero eſſe viderunt, terga vertêre. *Indi Hiſpanis auaritiam exprobrant.*

Nos inde intolerandis cum laboribus & periculis vix tandem ad mare erepſimus: duo illi Hiſpani, qui mecum prælio exceſſerant, quum propter vulnera viæ laborem ferre non poſſent, feſsi ad radices montis cuiuſdam ſubſtitere. Venere poſtea duo adoleſcentes, qui in iis ſiluis, vbi prælium commiſſum fuerat, tamdiu delitucrant, donec Indi abiiſſent. Egreſsi referebant ſe rei præſentis intuitu comperiſſe, Indos caput, pedes & manus Gubernatoris truncatas, ſimúlque duorum Æthiopum, extuliſſe: ceteros ſpoliatos nudatóſque in præterlabens illac fluentum abiecisſe: atque omnes manubias & ſpolia legiſſe præter ſaponẽ & oleũ. E noſtris XXXIIII. Hiſpani & duo Æthiopes cecidere, ſex tantùm ſuperfuimus: ex hoſtibus multò plures cæſi ſunt. Quatuor fermè millia Indorum erant in acie, quantum æſtimari potuit: ignaui tamen illi & timidi adeo, vt ſi quatuor tantùm equos habuiſſemus, numquam nos illi aggredi auſi eſſent. Indi enim ferociſsimum illud animal vehementius formidant[1] quàm omnia Hiſpanorum arma: neque illud occultum habent, imò palam dicunt non Chriſtianorum virtute, non armis, tormentis, haſtis, gladiis aut balliſtis, ſe victos & ſubactos eſſe, ſed equorum ferocia & furore perterritos. Idque adeò experientia ipſa & præſens rerum effectus docet. Quæcumque enim loca pedeſtres adiere Hiſpani, quò equi penetrare non potuerunt, in iis ſemper ab Indis victi ſunt. In Mexico quidem, quũ primùm ea prouincia ab Hiſpanis tentata eſt, hominẽ

Hiſp. de Indis victoriæ, equis magis quàm ipſis debentur.

equo

equo insidentem vnicum & indiscretum animal esse Indi vulgò credebant.

1 INDIS *Occid. vsqueadeo formidabiles sunt equi, vt & molossi, quum videlicet metuant ne ab illis vorentur, vt mille eorum pedites à tribus equitibus in fugam vertantur. Relat. Nun. Gusman. sect.7. Vide sup. lib.1.cap.24. Itaq. multo pòst occupatam à Ferdinando Cortesio Mexicanam prouinciam, Barbari quum prætereuntes illac Hispanos equites honorificè exciperent, tum maximam curandis eorum equis diligentiam studiúmq, adhibebant. Primùm enim, ingenti hydria plena aquæ equo adposita, nõ vulgari pabulo sed Maizio cùm viridi tum sicco implebant præsepe: mox equili multa herba constrato, rosas desuper & alios flores spargebant: ídque non tam beneuolentia quàm metu, quem iam inde ab initio conceperant, quum à Cortesio domiti iugum accipere coacti fuerant: cuius rei ipsi præcipuam causam equis magis quàm Hispanis tribuerent.*

¶*Hispani quo consilio expeditiones in Indiam susceperint. Ferdin. Sotti & Pamph. Naruaez infaustæ expeditiones. Ferdin. Cortesii in Mexicanos sæuitia & perfidia.*

CAP. X.

IAM ex iis quę diximus colligere possunt Lectores quo animo consilióve Indicas eas gentes subactas Hispani sub imperium egerint. Etsi enim ferè in Historiis quas edidere, virtutes suas laudibus in cælum ferant scribántque se asiduè in illis terris pro Christiana fide pugnasse: res tamen ipsa perspicuè

demonſtrat eos, in illis maximè prouinciis, ſola auaritia incenſos tot expeditiones & bella ſuſcepiſſe. Id verum eſſe argumento eſt Præfectorum & Gubernatorum, qui eò traiecerunt, varietas. Vbicumque enim aurum & opes non inuenere, ibi morari noluerunt. Eius rei exempla aliquot afferam.

Ant. Sedegni expeditio infauſta.

PRIMVM Antonius Sedegnus ſinum Parienſem inuectus cum amplius ſeptingentis Hiſpanis, & auri famam ſequutus, poſtquam diuerſas prouincias per triennium peruagatus, diuitias pro ſpe ac cupiditate ſua non reperit, ibi habitare noluit. Ad extremum aduerſa valetudine correptus, breui deſperatione magis quàm morbo extinctus eſt: & ex tanto militum numero quos ſecum circumduxerat quinquaginta quinque tantùm ad ſinum regreſsi ſunt.

Ferd. Sotti in Floridã expeditio.

FERDINANDVS Sottus cum quingentis Hiſpanis in[1] Floridam cum imperio & Gubernatoris titulo miſſus eſt. Hæc prouincia à Ioanne Pontio Legionenſi primùm inuenta erat: eóque nomine ab eo inſignita, quòd eò Reſurrectionis die appuliſſet, quem vulgò Paſcha floridum appellant. At Sottus ſimul vt prouinciam attigit, per varia loca diſcurrere, & incertis vagari ſedibus, quum pro certo haberet ſe ingentes gazas & theſauros reperturum. Ita oberranti quum aliquot Indi aureis fortè bullis redimiti occurriſſent, ſciſcitatúſque eſſet vnde aurum ſumerent: reſponderunt illi ſe ex longinquis regionibus petere. Ille ratus eos ita dicere vt eum finibus

ſuis

ſuis arcerent, iam ſatis gnaros quid Chriſtiani per eas oras quæ ſitum irent: cruciare aliquos cœpit, & tormentis fateri ſubigere vbinam aurariæ eſſent. Inter alia ſæuitiæ exempla ab eo edita hoc vnum inſigne eſt. Quindecim Cacicos captos iam in poteſtate habebat: niſi locum vnde aurum ſumerent, indicarent, minatur ſe omnes crematurum: miſeri illi metu mortis oblato conſternati, ſecuri de facilitate credentis, nec quid dicerent ſatis ſcientes, promittunt ſe intra octiduum in eum locum deducturos vnde aurum magna copia ſumeret. Iam duodecim dierum iter peregerant, nec vllum auri veſtigium aut indicium exſtabat. Itaque eluſus Gubernator & multùm indignatus, truncatos manibus dimittit. *Auaritiæ crudelis exemplum.*

HAVD ita multo pòſt quum vnus ex principibus eius prouinciæ regulis ad Gubernatorem viſendum veniſſet, munera ei Pſittacos duos & criſtas pennatas afferens, ſciſcitatus ex eo eſt, quis eſſet, vnde domo, quídve quærens veniſſet in eas terras, tot ac tam fœda facinora perpetrans. Gubernator per interpretem reſpondet, id quod ferè alij omnes duces & Præfecti, Se Chriſtianum eſſe, Filium Dei, creatoris cæli & terræ: veniſſe eò vt diuinæ ipſius legis notitia eas gentes imbueret. Ad hæc regulus: Si Deus tuus (inquit) iubet vt alienas terras latrocinando, vrendo, trucidando, nec vllum ſceleris genus prætermittendo, perambules, tibi maturè denunciamus, fieri non poſſe vt vel ei vel ipſius legi credamus. Hoc reſponſo repercuſſus Gubernator abiit, & modò in hanc modò in eam partem errans, *Indi à Chriſt. religione ob Hiſpanorũ ſcelera abhorrent.*

ſpe ditiſsimæ alicuius fodinæ reperiendæ, omiſſa condendæ coloniæ cura, quinto demum anno ſanguinis profluuio periit. Ita miſer vitam pariter & auri ſitim amiſit, & quidquid è regia Attabalipæ Peruani principis gaza manubiarum collegerat.

Auaritiæ merces.

Pamph. Naruaez expeditio ad Fl. Palmarum.

[2]PAMPHILVS Naruaez cum ſexcentis Hiſpanis ad fluuium Palmarum tendens (qui in eadem Floridæ ora, centum millibus paſſ. ſeptentrionalior Panuco eſt) cum dimidia parte exercitus in litus ignotum egreſſus: poſtquã aliò ſe appulſum, periti alicuius naucleri penuria, quàm quò ſperabat, intellexit, neque ibi vllũ auri ſpecimen inuenit: Coloniã inſtituere neglexit. Interea quũ ad veſtigandũ fluuium Palmarum naues & alterã militũ partẽ miſiſſet, ingenti infortunio ictus eſt. Naues tẽpeſtate ad prominentia litorũ eliſæ: Hiſpani propè omnes, hauſti fluctibus: pauci aliquot eiecti in litus, aliquot annos per eas oras latitabundi oberrarunt. Ad extremum[3] duodecim ex iis fame in rabiem verſi, alij alios morſu dilacerarunt. Denique è ſexcentis illis Hiſpanis quos duxerat, vix decem reduces annotati ſunt. Iſti quum Mexicum perueniſſent, publicè dicebant ſe in ægrorum tantùm ora inſufflantes, plurimos ſanaſſe, &, quod maius, [4]tres mortuos reuocaſſe ad vitam. Sed mihi, quæſo, ignoſcat eorum ſanctitas: ego facilius crediderim necatos ab illis quatuor viuos quàm vel dimidium mortuum ſuſcitatum.

Hiſp. mortuos à ſe in India ſuſcitatos vẽditant.

IAM quid dicemus de Ferdinando Corteſio? qui quum nouam Hiſpaniam ſubigeret,

vbi Mexicum regis ipſius Montezumæ ſponte ac voluntate ingreſſus eſt: atque inde frangendis Pamphili Naruaez conatibus obuiam ire neceſſe haberet (qui cum nongentis Hiſpanis ad Veræ-crucis coloniam appulerat: Didaci Velaſquis Cubæ inſulæ præfecti miſſu & mandato, vt eum opprimeret vel expelleret è prouincia, quòd Velaſqui rerum à ſe ipſius auſpiciis geſtarum & nuper inuentæ oræ rationem non reddidiſſet, vt legatum par erat à ſummo Præfecto ad eam ipſam rem ſuſcipiendam miſſum) quum, inquam, ipſum Corteſium Pamphilo aduentanti occurrere oporteret, Mexico egrediens Petro Aluarado trib. mil. cum ducentis & quinquaginta Hiſpanis, præſidium ciuitatis & collectarum manubiarum cuſtodiam committit.

Fer. Corteſii perfidia in ſuos, ſæuitia in Barbaros.

QVVM fortè incidiſſet, vt plures Indi & plebeiis permiſti nobiles, feſto quodam ipſis die, canentes carmina cum tripudiis & ſollēni ſaltatu per vrbem irent, accurrunt ad pompæ celebris ſpectaculum Hiſpani. Ibi ſimulac auro & variis monilibus fulgentes ciues conſpicati ſunt, victi effreni auaritia milites, victus & ipſe Aluaradus, pudore omni peſſūdato, hoſtili rabie in pompam irruunt & turbam inermem promiſcuè cædentes, multis vulneratis, multis interfectis, omnes omnibus illis ornamentis ſpoliant. Sed mox ab Indis tā indigno facinore ad rebellionem & vltionē accenſis, maxima pars eorum Hiſpanorum cæſa eſt.

Impudentis & effrenis auaritiæ exemplum.

HIC parū lætus nuncius ad Corteſiū allatus, eū, debellato Pamphilo, Mexicū properè

reuerti coegit: vnde breui, non ſine maxima Hiſpanorum clade, ab Indis eiectus eſt. Illi poſtquam Montezumam regem ipſi ſuum, qui Corteſij partes fouebat, lapide grauiter ictum interfeciſſent, regẽ alium nomine Qualtimoc creant. Corteſius poſtea multis exhauſtis laboribus, multíſque ſubactis populis, nouo Hiſpanorum ſubſidio auctus, & ingens Indorum agmen ſecum trahens, Mexicum obſidione cingit, & tertio demum menſe vrbe potitur. Eminebat inter cetera ſumma militum alacritas, pro certo habentium ſe ingentibus theſauris diutinam auri famem abundè expleturos. Sed hiantes eorum cupiditates Barbari eluſere. Illi enim omne aurum argentúmque ex publico priuatóque collatum, deſperata vrbis tutela, in lacum, in quo vrbs ſita eſt, proiecerant. Itaque Hiſpani ſpe irrita confuſi & frendentes, pleroſque ciuium, ira in rabiem verſa, torquere crudeliter incipiunt, ſubinde quærentes vbinam aurum eſſet. Sed illos, non verbera, non ignes (quamquam multi inter dolores exſpirarent, aut diſſolutis membris mutilarentur) peruicére quin conſtanter ſe ſcire negarent.

Auaritia Hiſp. ab Indis eluſa.

CORTESIVS ipſe, nihil auri argentíve ac ceterarum rerum quas vrbe excedens reliquerat, comparére vehementer miratus: nec ipſam adeò regiam Montezumæ gazam, quã ingentem eſſe fama tulerat, nec quæ ad ornatum templorum & cultum deorum dicata fulſerant: poſtquam ea vbi eſſent, nulla vi exprimi à plebeiis nobilibúſve indigenarũ poſſe

comperit

comperit: Regem ipſum & regium ſcribam corripi, ratúſque impares dolori aliquid de theſauris certiùs faſſuros, tormentis ſubiici iubet. Sed illi quoque tortorum manus conſtantia fatigauere, nec quidquam ab iis extorqueri potuit. donec ipſe Scriba, quum lento igni ambureretur, Chriſtianorum ſæuitiam increpans, miſerabili cum gemitu ſex intra horas vitam inter cruciatus finiret.

Indi conſtanter mori malunt quàm Hiſ. auaritiam explere.

CORTESIVS quum regem quoq. ipſum obſtinato animo & ſuperante patientia dolores mortem potius oppetiturum quàm quidquam proditurum cerneret, tormenta remoueri iuſsit. Verùm haud ita multo pòſt, quum catenis onuſtum per varias prouincias aliquandiu velut ad ſpectaculum circumduxiſſet ei laqueo gulam frangi iuſsit. Proditum fama eſt indicio Indi cuiuſdam atque accuſatum, clam ſollicitaſſe regulos quoſdam vt manu facta Corteſium & Hiſpanos omnes necopinantes trucidarent. Tradunt alij Corteſium vt ſe eius cuſtodiendi ſollicitudine liberaret, iuſſiſſe interimi: quúmque is apud Corteſium tanti criminis argueretur, ille reum læſæ regiæ maieſtatis videri eum dixit & iudicauit, quòd ſuos ad cædem ipſius atq. Hiſpanorum clanculum conciuiſſet. De tormentis verò ſic apud eum excuſauit, id nimirum à ſe præter morem ac naturam ſuam, Quæſtorum regiorum poſtulatu, factum, quòd intellexiſſet ei cognitum eſſe vbi Montezumæ gaza aſſeruaretur. Et Quæſtor ipſe regius qui aderat, adiecit, Id non à ſe alio conſilio factum quàm vt

Perfidia Corteſii ſæuitia & ludibriis cumulata.

regia vectigalia augeret.

IAM, vtrum hæc quæ nunc edidi & innumera eiusmodi alia quæ à me proferri possunt sint hominum pro fide Christiana pugnantium officia & facinora, an non, nemo adeo hebes est quin facillimè iudicet.

1 FLORIDAM *primus inuenit Ioannes Pontius Legionensis, eámque hoc nomine insignẽ fecit. De cuius expeditione vide infr. in nostro De Gallorum in Floridam nauigatione libello, cap.* I.

2 *Pamph. Naruaez, is est quem Didacus Velasquez, Cubæ præfectus, cum nongentis circiter Hispanis in nouam Hispaniam misit, vt inde Cortesium vel viuum vel mortuum expelleret. Anno* M. D. XX. *Sed is vt prouinciam attigit, fallacibus verbis à Cortesio circumuentus, & præter spem in Cempoala vrbe captus: dum resisteret ac se manu defenderet, alterum oculum, & mox exercitum, amisit. Diu in custodia habitus, ac tandem liberatus, anno* M.D.XXVII. *ad Fluuij palmarum prouinciam expeditionem instituit, infelici exitu.*

3 *Fortè in ea ora adeo fœda tempestas & intoleranda vis frigoris inciderat, vt Indi quibus Hispani ad radices eruendas & piscandum vtebantur cibaria expedire non possent. Itaq. Hispani fame ad tantas angustias redigi, vt quinque eorum in Xamo eius ore litore, consumtis omnibus alimentis alij alios manderent. Neque ex ijs vllus, præter vnum, superfuit, quum non haberet à quo manderetur. Digni visi scriptoribus quorum nomina proderentur: Sierra, Didacus Lopez, Gonzallus Ruiz, Corral & Palacios: quamquam, vt tam*

horren-

horrendum nefas premat Gomara, ſuo more, ab ipſis Indis comeſtos ſcripſerit. Eo quidem adeò conturbatos offenſóſque ipſos Barbaros fuiſſe conſtat, vt ſi id maturè cognouiſſent, quotquot ibi erant Hiſpanorum cæde tam execrabile facinus expiaturi fuerint. Relat. Aluar. Nun.

4 *Id ſcribit de ſeipſo Aluarus Nunez in ſua Relatione: Indum videlicet quendam, quem multis ſignis verè mortuum eſſe conſtaret, ab ſe & ſocijs ſuſcitatum. Penes autorem fides eſto.*

5 *Didacus Velaſquez, Cubæ Gubernator, Ferdinandum Corteſium ad nouam Hiſpaniam, à Griſalua nepote ſuo nuper repertam, occupandam miſerat. Corteſius, iam continentis parte ſubacta, muneris ſibi commiſſi Velaſqui rationem reddere neglexit: ſed rectà ad Cæſarem Relationem ſeu Commentarium prouinciæ repertæ & rerum ab ſe geſtarum cum multis & precioſis muneribus miſit. Id vbi renunciatum Velaſqui, Corteſio, perduellionis damnato, magiſtratum abrogat & Narnaen ad eum prouincia expellendum mittit.*

*

¶*Oua Crocodilorum edulia. Iguannæ lacertarum genus. Manati pisces. Suerensium mores. Animal gemino vtero insigne. Vespertilionum dirum genus.*

CAP. XIII.

ARTHAGINEM nouã redeo, vnde in hæc oratio diuerterat. Postquam ad mare, eo quo suprà dixi modo, peruenimus, ibi nos aliquot dies aduersa tempestas & tumidum mare detinuit. Sed dum ibi moramur, parua res sed iucunda auditu, mihi cum milite quodam intercessit. Ille canem fortè ad mare relictum, quum Gubernatorem in mediterranea progredientem sequeremur, inedia subactus mactauerat: quúmque eius partem igni torruisset, me ad prandium inuitauit, quòd ipsi de quadra casei (quam ab Alphonso Pisano trib. mil. emeram) desectam particulam liberaliter paulo antè elargitus eram. Sed quum accubuissem eóque cibo ita iucundè vescerer, vt nihil vmquam suauius edisse viderer in vita, ille repentè quæ ante me posita erant tollere & dicere, Frater mi, tu nimiùm comedis: ego » vetulus sum & infirmus, tu iuuenis & ætate » integra. Abi hinc, sodes: oh nolo te meo ca» ne vlterius vesci. Hîc ego, quamquam non sa» tis æquo animo, patienter tamen demissis auriculis abij.

Fames pudore caret.

TRANQVILLATO tandẽ mari, soluimus & ad emissarium Nicaraguensis lacus vela fecimus

mus,ibi Lusitanũ quendã assequuturi (Francisco Calato nomen erat) quem Gubernator noster,ob acceptos ab eo mutuò ter mille & quingentos ducatos aureos, legatum suum & Proprætorem designauerat. Sed per contrarios ventos, qui ad Nomen-dei nauigantibus afflabant,ibi vltra bimestre spatium summis omnium rerum angustiis & fame obsessi substitimus: ac nisi oua Crocodilorum nobis summa copia suppeditassent, quæ ad ea litora in arenis reperiebamus, certè maxima pars nostrûm inedia miserè contabuisset. Ea oua, anserum ouis magnitudine paria, si saxis allidantur cõtunduntur quidem,nec tamen franguntur. Itaque cultello ea recludi necesse est. Sapor eorum qualis muschi semiputridi, & principiò quum ab eorum esu abhorrerem, necessitas & penuria me ad aliorum exemplũ imitandum adegit. *Oua Crocodilorum.*

Animalium præterea genus quoddam quadrupes venabamur. [1] *Iguannas* vocant, lacertulis nostris forma haud absimiles: quibus palea quędam è mento velut barba dependet, vertice etiam capitis crista, instar gallinaceæ, insigni:in dorso eminentes pinnas quasdam, velut spinas, subrigunt. Feminæ masculis præstant:oua earum carnium saporem vincunt:& ancipiti victu non magis terræ quàm aquæ assueuerunt. *Iguanna, serpens.*

In eo Nicaraguensis lacus alueo multi & grandes pisçes sunt: in iis vnum eorum genus qui ab Hispaniolæ indigenis vulgò [2] *Manati* appellantur, Neque enim dicere possim quo *Manati pisces.*

nomine eum notent eius quondam loci accolæ Indi. omnes enim propter nefandas iniurias quas ab Hiſpanis perpetiebantur, in vicinas ſiluas ſe abdiderunt. Hic piſcis Lutræ propè formam referens, XXV. pedes longus, XII. craſſus eſt: capite & cauda bouem referens: exiguis oculis, pelle dura & piloſa, coloris veneti, pedes duos elephantinis ſimiles habet. feminæ eius generis, vt vaccæ, catulos pariunt, eóſque gemino vbere alunt. Eorum piſcium aliquot ipſe vidi in perexiguis quibuſdam inſulis, tum etiam in carectis ingentis huius fluuij: in vrbe verò Nominis-dei ſępe eorum carnibus vſus ſum, ſalitis videlicet: earum ſapor vt ſuillæ eſt. Scribunt nonnulli carnẽ eius piſcis guſtu vitulinę quamſimillimã eſſe, vnde è duobus alterum exiſtere neceſſe eſſe colligo: nempe aut Hiſpanum iſtum eam carnẽ tam auidè appetiiſſe vt multò ſuauior quàm eſſet videretur: aut certè vitulinam numquam deguſtaſſe.

Gomara Hiſt. nat. lib. I. cap. 31.

QVOD ad mores Suerenſium Indorum attinet, à ſupradictis parum differunt, niſi quòd humana carne non veſcuntur: eorum lingua diſcentibus facilis: Terrã *Iſcha*: homines *Cici*: morbum *Staſa*: aurum *Chiaruchla*, vocant. In ea prouincia aprorum montanorũ, & ferociſſimorum tigrium ingens copia reperitur: leones etiam, ſed timidi, qui viſo homine fugiũt. Serpẽtibus quoq. abundat inuſitatæ magnitudinis, ſed veneno carentibus: & cercopithecis. Aliud quoque ibi eſt animal (quod ab indigenis [3] *Caſcuij* dicitur) nigri porci ſpecie, piloſum, duriſsimo corio, exiguis oculis, auribus

Suerenſiũ mores.

Caſcuij animal.

bus patulis, vngulis fiſsis, breui promuſcide munitum, vt elephas: barritu adeo terribili vt homines obſurdefaciat: ceterũ carne ad eſum ſuaui.

PRODIGIOSVM præter ea ibi aliud animal viuit, cuius ventri natura alterum ventrẽ marſupij inſtar affinxit. quoties demigrat, catulos in eum loculum recondit & geſtat. Id animal corpus & roſtrum vulpis: manus ac pedes cercopitheci: aures veſpertilionis habet. Ibi etiam pauones, phaſiani, perdices & alia auiũ genera varia viſuntur, ſed longè à noſtris diſcrepantia.

Animal gemino vtero inſigne.

VESPERTILIONVM quoq. dirum genus eam prouinciam infeſtat, qui noctu dormientium corpora morſu appetunt & roſtro pertundunt: neque vſquam alibi, per omnem eam oram quàm longè patet vſque ad ſinum Parienſem, infeſtiores ſunt eæ volucres quàm in ea prouincia. Mihi quidem aliquibus eius oræ locis, Nomine-dei præſertim, vſuuenit, vt eiuſcemodi ſtriges nocturnæ dormientis pedum digitos adeo leniter pungerent vt nihil perſentiſcerem: mane verò culcitã & toralia ſanguine fœdata perinde mirarer vt ſi ingens aliquod vulnus accepiſſem: ſed in hac prouincia, numquam me roſtris foderunt, quin ſenſu vulneris excitarer, & duabus tribuſve pòſt horis grauiter ex plaga dolerẽ. Quinetiam alis ſæpe ora euerberãtes, ſi pedibus calceatis quieſcerẽ, manus ipſas roſtro feriebant. Itaq. quũ arcendę illi peſti nullã cõmodiorem opẽ reperirẽ, parata ſemper in cubili ligamẽta

Veſpertiliones diri.

& fascias vulneribus habebam: & simulac rostrum defigi in me senseram, vulneratum locum fascia inuoluebam: is nullo præterea adhibito remedio triduo aut quatriduo sanabatur. Atque hæc hactenus de Didaci Gottieris gubernatione.

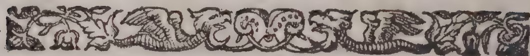
1 IGVANNA *seu Iuanna, commune terræ & aquis animal, non tantùm immergit se fluuiis, sed etiam in arbores erepit. Horribile visu, ijs qui eius naturam non norunt: sed adeo mite ac tacitum, vt nec stridens, nec ingemiscens, nec vinctum strepitum vllum aut clamorem edens: decem imò viginti dies, sine vllo cibo permaneat. Carne gustu & esu suauissima, ac propterea in delicijs: nisi quòd qui lue Indica laborarunt, si ea vescantur, recrudescentes & rebellantes pristini morbi dolores sentiunt. Serrata ei in dorso pinna inest: cauda prælonga, in tenuitatem desinens, & implicans se viperinis orbibus. Oua quadragena aut quinquagena singulis fœtibus edit, rotunda & nucis crassitudine, luteo albóque intus varia, qualia sunt gallinarum, eáque edulia: sed quæ in sartagine non oleo aut butyro, verùm sola infusa aqua vice olei, frigantur. Lacerti speciem habet hoc animal: itaque serpentibus annumeratur, sed innoxijs. Ouiedus Histor. natur. Indic. libro tertiodecimo, capite tertio.*

2 *Manati piscis, ab Hispanis, sic in Hispaniola numcupatus, quòd pinnas ad caput & veluti binas manus habet. Animal id gemino in terris & aquis victu, & amicum hominis, vt tali experimento patuit. Caramataxius Cacicus paruulum*

vnum

vnum quondam captum XXVI.*annos in Guainabo lacu ſuis ædibus vicino, velut in viuario, panis fragmentis aluit. His allectus piſcis adeo cicur euaſit, vt Delphinas veterum ſcriptis celebratos vinceret. Nam quocumque diei tempore inclamatus ab reguli domeſticis*, Matto, Matto, *(ea vox Indis magnificum aut generoſum ſonat) velut ad familiare ſignum ex imo aduolabat, paſtúſque è manu præbebat aſcenſuro dorſum: adeò vt egreſſus in ripam paſtum in ædes ventitaret, & cum pueris colluderet. Siqui fortè animi gratia lacum tranſmittere vellēt, decem nonnumquam dorſo exceptos indefeſſus tranſvehebat. Eo ludicro diu oblectati ſunt Indi: donec iniuria fugatus, per aliquot dies hominum conſpectu caruit. Quum enim Hiſpanus quidam, experiri volens an corio tā duro eſſet quàm vulgò fama ferret, ſeu per laſciuiā, iaculum in eum intorſit. Piſcis etſi ab ictu imperfoſſus manſit, infeſtam tamen ſenſit cuſpidem: & ex eo ſimulac barbatos homines aut veſtitos more noſtro animaduerterat, fruſtra vocaſſes: nec vocatus, nec inuocatus veniebat. Tandem quum fortè Attibunicus fluuius in inſolitam altitudinem creuiſſet, & extra ripas effuſus Guainabo lacui ſeſe immiſcuiſſet, eius alueum ſequutus facetus ille & ſociabilis Matto mare & natales aquas repetijt. Martyr* Ocean.dec.3. *lib*.8.

3 De *vtroque hoc animali agit Pet. Mart.* Ocean.decad.1. *lib*.9.*&* 2.*lib*.9.

Franc. Fernandis & Franc. Montegij in Iucatanam expeditiones. Iucatanensium de Hispanorum dominatu querelæ. Fondurensis prouinciæ desolatio, & indigenarum implacabile aduersus Hispanos odium.

CAP. XV.

NOs è Nicaraguensis lacus alueo egressi, duabus præterea comitati celocibus quæ è Nicaragua onustæ commeatu decurrebant, decimoquinto die ad Nomen-dei appulimus. Ex ea ciuitate in occidentem nauigantibus & eam oram præterlegentibus, quæ tota deserta est, mille fermè milliarium spatio, prouincia Fondurensis occurrit: & trecentis millibus vlteriùs, in eadem illa ipsa ora, Iucatana prouincia aperitur. Eam Hispanorum ducum primus reperit Franciscus Fernandez Cordubensis, qui vixdum in terram egressus pessimè ab indigenis acceptus est. Ergo viginti duobus vulneribus perfossus, & multis Hispanis amissis, ad San-iacobum Cubæ metropolin spe irrita reuersus est.

Fr. Montegij in Iucatanam expeditio. NON ita multo pòst, anno videlicet M. D. XXVII. Franciscus Montegius, audito Iucatanam ditissimam & quæstuosissimam esse prouinciam, è noua Hispania soluit, cum titulo Gubernatoris. Is vbi primum suæ prouinciæ litus attigit, cum quingentis ampliùs Hispanis, multis equis & copioso commeatu: conuenere eò velut ad eum visendum aliquot Reguli. Illi quum amicitiam ipsius appetere simula-

ſimularent, diu apud eum manſerunt: donec occaſione exſequẽdi facinoris oblata, eorum vnus dereptum è latere armigeri Æthiopis aci nacem in Gubernatorem ſtrinxit. Interfeciſſétque ni ille rapto properè ferro ſtrenuè vim propuliſſet. illi nullo alio neque accepto neque illato damno ad ſuos ſeſe proripiunt. Ab eo Gubernator inſtructa ſuorũ acie, pluréſq. in manus diſperſa, Indos pluribus ſimul locis aggredi:& quæcumq. caperet igni ferróq. vaſtare. Indi quoque & ipſi fortiter pro focis pugnabant. Sed ad extremum, poſtquam continuis nouem annorum cladibus attriti, iam propè omnes regulos & duces amiſerant, fractæque cum animis vires erant, tandem arbitrio & poteſtati Hiſpanorum ſemet permittunt. Itaque Montegius prouinciam perdomitam & pacatã, iuxta mandata regia, inter ſuos diſtribuit, & vnicuique eorum quorum ope Indos debellauerat, Indicæ vnius gentis ius ac ditionem aſsignat. Inde ad condendas colonias conuerſus, Hiſpalim, Emeritam, Salmanticam & alias vrbes, exſtruit, quarum maxima vigintiquinque aut triginta fermè domibus habitatur.

His ita compoſitis, partim ſua, partim militum opera, Gubernator quum fortè cum Cacico eius prouinciæ quodam congreſſus ([1]Alquinotep is erat cẽtum amplius ac decem annos vitæ egreſſus, qui tametſi baptiſatus eſſet, ſæpe tamen crebris ſuſpiriis & planctu teſtabatur quantũ ex eo dolorem caperet quòd patriã Hiſpanorum armis ſubactam cerneret)

Is ergo in familiari sermone cum Gubernato-
» re instituto: Montegi, inquit, quondam, me
» iuuene, pestifera quędam lues has terras inua-
» sit adeo sæua vt vulgò homines incredibilem vim lumbricorum euomerent. atque eam calamitatem tanta pestilentia excepit, vt neminem nostrûm cladi superfuturum crederemus. Præterea non multo ante aduentum tuum tempore, nos cum Mexicanis cruenta duo prælia commisimus. quibus amplius CL. millia hominum cecidere. Sed hæc leuia fuerunt præ intolerandis sæuitiæ & auaritiæ exemplis, quæ tu ac tui milites in nos edidistis.

Hispanorum dominatio Indis quauis alia calamitate grauior.

EA regio aspera & ferè saxosa est, fertilis tamen, & piscibus, fructibus Maizióque abundans. Humanis victimis litant, earum tamen carnibus non vescuntur: apud eos nullæ auri aut argenti fodinæ repertæ sunt: vulgò magna apum examina alunt: bombycis seu gossipij copiam habent: eo penulas sindonum aut linteorum instar texunt, & subuculas sine manicis. Id præcipuum vectigal patronis & principibus suis pendunt: ciúsque generis merces Hispani in Mexicum, Cubam insulam, Fondurensem prouinciam, aliásque Indiæ regiones distrahendas dispertiunt.

Hispani, absumtis, aut exactis incolis terras inanes in India obtinent.

PORRO prouincia Fondurensis (vt paucis eam absoluam) quum primùm Hispanorum armis tentata est, quadringentis amplius Indorum millibus habitabatur: quum verò ibi ego essem vix octo mille supererant. Nam ab Hispanis partim cæsi in præliis, partim in

serui-

ſeruitutem abducti & venditi, & intolerandis laboribus in fodinis exhauriendis conſumti, & propè in ſolitudinem redacti ſunt. Pauci quoque illi qui hodie ſuperſunt (vt & ab aliis gentibus quæ Hiſpanis ſeruiunt ferè fit) vbicumque locum aliquem aſperum, ad habitandum vtcumque commodum, inuenerunt, tametſi ægrè, eò trãſlatis rebus ſuis omnes com migrauere, vt Hiſpanorum declinato conſpectu quamminimum ipſis oculi doleant: tantam illi earum gentium gratiam & beneuolentiam ſibi conciliarunt.

IN ea prouincia quinque coloniæ ab Hiſpanis conditæ ſunt, quæ omnes ſimul vix centum & viginti domus continent, eáſque maximam partem compactas arundinibus, ſtorea & palea contectas, maléque & infrequenter habitatas, iam videlicet propè exinanitis aurifodinis, quæ colonos allicerent. Caput earum Trugilium ſeu Turris-Iulia eſt, epiſcopatus ſedes, colli modico impoſita, vicino mari quâ Septentrionem ſpectat. Centum millibus inferiùs Portus eſt, quem vulgò Porto de Caualli appellant. Ab eo portu diei vnius itinere abeſt San-Petri ciuitas in plano ſita, montibus vicino, nec procul inde flumen Vllua, & lacus, in cuius medio tumuli quidam terrei, inſularum inſtar, herbis & virgultis conſiti, ſpirantium ventorũ arbitrio modò huc modò illuc vagi & inſtabiles feruntur.

OCTOGINTA millia paſſ. vlterius Comaiaga & Gratia-dei occurrunt, duæ coloniæ à ſe inuicem amplius centum mill. interuallo

discretæ. Is ager frigore aliquantum temperatus, frumenti mediocriter ferax est. Inde pulcherrima & amœnissima, sed iam desolata, vallis Olanchiana sequitur: in qua Hispani San-iacobũ vrbem condiderũt. ea viginti circiter domus eásq. male habitatas cõplectitur.

Hic vt legentium animis cogitandum subiiciam, quàm æquis oculis eæ gentes nos intueantur, hîc rem quæ mihi cum Indis quibusdam interuenit, lubens referã. Comaiagua fortè comite vno Hispano egressus, ad modò dictam ciuitatem tendebam: iámq. quatridui iter cõfeceramus, nullo humanæ habitationis aut cultus reperto vestigio: quum consumtis cibariis omnibus quæ ferebamus, ad exiguum quendam Indorum pagum peruenimus. Ibi quamamicissimè fieri potest eos rogamus vt commeatu aliquo nos iuuarent: sed neq. precibus, neque gratia, neque pecunia ab illis impetrari potuit, vt hospitaliter quidquã nobis facerẽt aut darent: sed diras imprecãtes nobis, quum etiam velut conspectum nostrum abominati in terram despuerent, vt abiremus denunciabant. Ita excepti, discessimus, & eadem die sub vesperam in vrbem peruenimus. Vbi quum nullum diuersorium esset, in ipsius coloniæ ingressu casam desertam nacti cò succedimus, & incœnati substratis pro cubili arundinibus ad capessendam quietem vertimur.

Indi Christianos vt intestabiles, abominantur.

Mos habebatur in illis regionibus (quo tempore Hispani pro arbitrio, vel potius sine arbitrio & ratione, viuerent, priusquam Indis sua reddita Edicto esset libertas) Hispanos colonos

lonos triumphantes atque exultantes gaudio, quum videlicet perpetuam eam tēporum ac rerum felicitatem sibi desponderent, obuiam vltro egressos viatorum aduētum opperiri: simúlque vt peregrinum aliquem aduentātem prospexerant, concurrere omnes ad eum certatim, & de eo excipiendo pugnare. Nemo erat quin eum comiter salutatum, sexcentis beneuolentiæ signis editis, in domum suam deducere & hospitio accipere cuperet. Nunc verò, longè alia rerū & hominum facies, quoniam non is est Indiæ status qui esse consueuerat. Vbi aliquem peregrè venientem conspexerint, abdunt se in propinquas siluas: aut certè iubent dici, Se domi non esse.

Hisp. primò de alieno liberales, mores cum fortuna mutāt.

ENIMVERO Hispanos quidem etiam reperias, non tantùm in ea vrbe, sed & in plerisque aliis, qui quamquam clientes & vassallos sibi habeant subiectos, ad eas tamen angustias redacti sunt vt vix vel panem ad vescendum habeant. Quum enim Indi nullum vectigal pendant patronis & senioribus suis, nisi ex earum rerum genere quas possident: siquis fortè Hispanus populum suum cogere vellet, vt aliud aliquid præter ea pendat, aut subditos duriter haberet, illico à Gubernatoribus, subditis illis suis & omni in eos iure priuaretur.

1 IDEM *scribit Gomara Histor. gen. lib. 1. cap. 54. nisi quòd pro Alquinotep Alquimpechum vocat, & quidem eius pagi Antistitem, in quem postea ab Hispanis Emerita colonia deducta est. Porro pestiferam eam luem, octoginta ante aduentum Hispanorum annis, per eas terras in homines*

grassatam, tanta vi exundantibus lumbricis vt viscera ventrémque ad exitum rumperent. Bella autem hæc quadraginta antè annis accidisse: atque ob id maximè leues illis eas calamitates visas præ Hispanorum imperio, quòd eos è suis finibus aliquando excessuros minimè sperarent.

¶*Indus quidam mores Hispanorum depingit. Cur Hispanicum iugum Indi acceperint. Nicaraguensis prouinciæ descriptio. Eius incolarum potus. Saltandi ratio. Mons flammiuomus.*

CAP. XVI.

EGRESSIS è prouincia Fondurensi, & ea via peragratis Chiuluteccæ fodinis, subit prouincia Nicaraguæ, ad Australis Oceani oram versa. Eam regionem quum primum peregrinabundus obij, apud vnum è primoribus eius oræ regulis in hospitio fui. Gõzallus is vocabatur, annos iam septuaginta natus, & Hispanicam linguam apprimè callens. Is matutino quodam, quum ipsi fortè assiderem, defixis in meum os oculis, his me verbis affatus est:

Indorum de Hispanis sententia.

CHRISTIANE, quidnã rei sunt Christiani? Flagitãt Maizium, mel, bombycem, penulam, Indicam mulierem ad concubitum: aurum,
» argentũ petunt. Christiani operari nolunt, lu-
» dificatores sunt, aleatores, praui & blasphemi.
» Quum ad Missam audiendam tẽplum ineunt,
» de absentibus detrahunt: & alij aliis plagas &

vulnera

vulnera imponunt. Ad extremum eò euaſit, vt concluderet Chriſtianos minimè eſſe bonos. Qúmque excepiſſem, malos, non autem bonos, ea facere: tum ille, Vbinam ſunt illi boni? inquit. quippe ipſe quidem nondum vllos, niſi malos, cognoui.

Indi ex Hiſp. malis exemplis, de omnib. Chriſtianis iudicant.

TANDEM finito ea de re ſermone, ſciſcitari cœpi ex eo quomodo & quamobrem Chriſtianos in ſuos fines ingredi paſſi eſſent. Is mihi in hanc ſententiam reſpondit: VIR «
bone (inquit) de eo ſic habeto: Quum ſparſa «
de Chriſtianorum ſæuitia, per has prouincias «
fama, qui quæcumque adiſſent loca cædibus, «
incendiis & latrociniis infeſta facerent, ad nos «
quoque perueniſſet, & eos in fines noſtros ir- «
rumpere velle audiuiſſemus: conuocato o- «
mnium amicorum noſtrorum & ſociorum «
concilio, ſociatíſq. conſiliis omnes vna voce «
decreuimus, potius mortem ſtrenuè pugnãdo «
oppetere, quàm pati nos à Chriſtianis ſub iu- «
gum mitti. Eo conſtituto, haſtas, lapides, ſa- «
gittas & quæcumque alia poſſumus, compa- «
ramus. Qúmque iam Chriſtiani finium no- «
ſtrorum limites pulſarent, vltro illis armati «
obuiam imus, & bonam diei partem fortiter »
pugnamus. Ad extremum tamen plerique no- «
ſtrûm impetu equorum perterriti, in fugam «
vertuntur. Itaq. legatos duos ad Chriſtianorũ »
ducem mittimus veniã & pacem orantes: ne- «
que id tamen alio conſilio, niſi vt inſtaurandis «
viribus quies & otium ſuppeteret. Ille nos in «
amicitiã accipit: noſtrûm inde cõplures, diſſi- «
mulato vero animo, cũ cantu & tripudiis, pro «

» iure amicitiæ Christianis familiariter assuescere, inuisere, & multa auri aliarúmque rerum munera illis ferre incipimus. Inde, iis ita inescatis, domos nostras regressi, intra triduum manu facta in Christianos de improuiso irruimus. Sed breui, vt primò, nostri terga vertêre.

» ITA deintegro, eadem mente & consilio quo prius, pacem denuò petimus. Qua impetrata, gentium omnium nostrarum indicto conuentu, communi consilio decernimus, Prius occumbendum esse omnibus quàm vt Christianos dominos acciperemus: eiúsque sine vlla veniæ aut gratiæ spe caput morti deuouemus, qui ex acie fugeret. In huius consilij effectum rursum arma & tela aduersus Christianos comparamus & acuimus. Verùm coniuges nostræ, hoc nostro proposito audito, lacrymis perfusæ ad nos veniunt, supplicésque rogant vt Christianis seruire mallemus, quàm ita fœdè occumbere. Sin nobis sententia staret, consilia nostra in rem vertere, vt ipsas primùm cum paruulis suis liberis interficeremus, ne orbatæ viris in barbatorum istorum & crudelium hominum potestatem inciderent. Hæ vxorum nostrarum mixtæ lacrymis preces fregere omnium animos. Itaque victi vltrò arma ponimus, & rapacissimis Christianorum manibus nos nostráque permittimus.

Cur Indi Hispanicũ iugũ subierint.

» MOX tamen propter iniurias & indigna exempla quę in nos quotidie edebant, aliquot populi in eos rebellionem moliri ausi sunt: sed

ſed tam graues eius pœnas Chriſtiani ab ipſis « expetiuerunt, vt ne infantium quidem ætati « parcerent. Neque eo contenti, alios etiam, quamquam inſontes, captiuos factos, prætexentes nimirum illos quoque aduerſus ſe rebellionem cœptare, cruciabant & pro mancipiis ſub haſta vendebant. Nos per ea tempora neq. coniugum noſtrarum, neque liberorum, neque vllius rei noſtræ domini ac poſſeſſores eramus. Itaque multi rerum tædio, filios ipſi necare, alij laqueis ſemet ſuffocare, alij abſtinentia cibi vltro vitam fugere. Donec Edictum à rege Caſtellæ factum, quo nos in libertatem reſtituti ſumus, tot ac tam intolerandis miſeriis ærumníſque finem tandem imponeret. Hîc Cacicus ille inſtitutum ſermonem clauſit.

Hiſp. acerbus in Indos dominatus.

NICARAGVAE regio non ita ampla, ſed fertilis & amœna eſt: ceterum intolerabili æſtu adeo flagrans, vt æſtate, feruido & ſabuloſo exurente veſtigia ſolo, nemo niſi noctu iter facere poſſit. Sex ibi continui menſes pluuij, à Maio pluuiarum initio facto: reliqui ſex menſes planè ſicci ſunt, diéſque æquales noctibus. Mellis, ceræ, [1] balſami, goſſipij, ſatis ferax tellus, & ſuorum fructuum: in quibus pomi quoddam genus ei regioni peculiare eſt, neque Hiſpaniolæ, neque vlli alteri Indiæ parti conceſſum. Pyri noſtri ſpecie fermè eſt: ligno interiore rotundo, nucis craſsitudine, & dimidio amplius: optimi & iucũdiſſimi ſaporis. Arbor eius generis procera, exiguis foliis

Nicarag. prouinciæ dotes.

vestitur. Paucæ vaccæ & suum copia est, ex iis quæ ex Hispania propagandæ stirpi trãsuectæ sunt. Multi ibi Indorum pagi sed exigui, casas arundineas stipula opertas, modicæ amplitudinis habẽt. Nullius illic metalli fodinæ sunt: quamquam sub primum aduentum Hispanorum indigenæ auro, sed eo ignobilioris notæ & aliis è prouinciis allato, abundarent. Incredibilis ibi multitudo Psittacorum, seminibus infesta: ac ni Priapeia quædam terricula quæ Indi ex arundinibus fabricantur, & excussi fundis lapides absterrerent eas aues, multo plus detrimenti adferrent.

Psittaci satis infesti.

HISPANI quum primùm eam prouinciam subegerũt, propter vberrimam omnium rerum ibi repertam copiam, eam Paradisum Mahumetis nuncuparunt. Duo inter cetera fert hæc tellus, nulli præterea Indiæ regioni concessa, exceptis Guattimalæ, Fondurensis prouinciæ & Mexici finibus totóque Nouæ Hispaniæ tractu. Vnum, Pauonum quoddam genus est, qui in Europam translati, vulgò Gallinæ Indicæ vocantur. Alterum, id quod *Cacauate* vulgò vocant, quod monetæ vsum illis præbet. Id fert arbor modicæ magnitudinis, nec nisi calido loco & opaco viuit. Simulac sole tactum est, contabescit. itaque ferè in siluis vmbroso & humido loco seritur: neque id satis, sed iuxta eius generis arborem, aliam editiorem plantant: quæ simulac adolescere cœpit, eius cacumen ita concinnant aptántq. vt adulta ea arbor Cacauatam inumbret defendátque ita ab æstu vt solis radiis lædi non posit.

Cacauate fructus, moneta Nicaraguesium.

poſsit. Fructus amygdalorũ ſpeciem referẽs, ſiliquis quibuſdã, velut cucurbitis, includitur, craſſitudine & latitudine cucumeris: annuo ſpatio matureſcit. Maturas eas vbi legêre, excuſſum folliculis fructum ſuper ſtoreis expaſſum ad Solem exponunt, donec humorem exſudauerit.

POTVM ex eo confecturi, in teſta fictili ad focum exſiccant: mox lapidibus quibus pinſitur panis contuſum & cõmolitum, fuſúmq. in pateras (quæ cucurbitæ ſpecie è certis arboribus per omnem Indiam enaſcuntur) paulatim aqua temperant, atq. interdum paululo pipere, quali vulgò vtuntur, condiunt, eóque in potu vtuntur. Porcorum ea veriùs colluuies quàm hominum potio. Quum eam prouinciã peragrarem, pluſquàm integrum annum ab tali lora abhorrui: & quum pagum aliquem prętereũtem Indus me fortè aliquis ad bibendum inuitaret, ego verò aſpernarer, multùm mirans, ridénſque abibat. Sed quum mihi vini copia non eſſet, ne ſemper aquam bibere cogerer, alios imitari didici. Ea cælia ſapore aliquantũ amaro, ſatiat & refrigerat corpus, minimè tamen inebriat. Hæc præcipua & cariſſima merx earum regionum eſt: neque quidquam aliud Indi maiore in pretio habent, vbi quidem in vſu eſt. *Potio Nicaraguenſium.*

HARVM gentium mores à Mexicanis nihil propemodum differunt: humana carne veſcuntur: penulis & ſubuculis ſine manicis veſtiuntur: duorum lignorum mutuo attritu ignem accendunt, & hic mos per vniuerſam *Nicaraguẽſium mores*

Indiam inoleuit. Etsi illis ceræ copia esset, nullius tamen ad rei ministerium ea vti nouerant: & ad nocturnum lumen tedas è pinu agresti recisas vrebant. Quatuor earum prouinciarum sunt idiomata: sed Mexicanum in primis elegans, cuius vsus amplius mille & quingentorum mill. spatio patet, & facillimè omniũ discitur. Regulos & principes *Tutruane* appellant, Panem *Tascal:* Gallinas *Totoli:* & *Occomaia*, valet, Exspecta paulisper: Morbum, *Mococoua:* Saltare, *Mitote.*

Saltandi ritus apud Nicaraguenses.

SALTANDI porro hic illis ritus & ratio est. Confluunt in vnum ducenti, trecenti: nonnunquam etiam ter & quater mille homines, pro modo & amplitudine prouinciæ, & pro indigenarum vel modico vel magno numero: tum vt conuenere, campum in quo saltaturi sunt, verrunt & quammundissimè perpurgant. Mox vnus eorum progreditur & chorum ductare incipit, plerumq. retrorsum corpus inflectens: interdum circumagens: ceteri omnes, inconditos illos motus imitantes, præsultorem ordine terni & quaterni sequuntur. Choraulæ qui tympanorum sonitu interim ludum incendunt, carmina quædam & cantus patrios ordiuntur: choragus primus respondet, mox exceptum ab aliis carmen per omnes in orbem decurrit. Alium, flabellum manu gestantem, alium cucurbitam lapillis plenam, alium caput cristis & pennis decorũ, alium brachia cruráq. concharum lineis & corollis redimita cerneres. Illi hoc, alij alio modo corpus variè circumagũt: nõnulli crura

attollunt,

attollunt, aliqui brachia: alius cæcum, alius surdum effingit: rident alij, alij plangũt. Cum his aliísque variis gestibus & motibus corporis, interea sese illo suo Cacauate largè irrigantes, totum diem & sæpe noctis partem tripudiantes, sollennes illos choros exercent.

NAVES quæ per mare Australe Nicaraguam petunt, angustum fluminis cuiusdam alueum inuectæ spatio XXV. mill. pass. ad quendam pagũ appellunt (Realegio ei nomen est.) Ibi duodecim circiter mapalia sunt, ex cannis contexta, & Hispanis habitata: eò autem diuertũt naues, propter opportunam stationem & lignationem commodissimam. Ab eo loco in Orientem diei vnius itinere abest ciuitas Legionẽsis, Episcopatus sedes, ad lacus ripam posita.[2] Franciscus Fernandes eam condidit, sicuti & Granatam, quæ L. vlterius millia ad eiusdem lacus ripam sita est, non procul ab illius emissario seu alueo, quo se lacus in Septentrionalem oceanum exonerat. Hæ duæ vrbes simul vix octoginta domibus constant, quæ partim materia, partim laterculo coctili exstructæ sunt.

Legio, & Granata, coloniæ.

De hoc alueo, pa. 189

TRIGINTA quinque mill. interuallo abest Legione[3] mons flammiuomus, qui per ingentem craterem tantos sæpe flammarum globos eructat, vt noctu latissimè vltra centũ millia pass. incendia reluceant. Nonnullis fuit opinio intus liquefactũ aurũ esse, perpetuam ignib. materiem. Itaq. Dominicanus quidã monachus, quum eius rei periculũ facere vellet, aënum & catenam ferream fabricari curat:

Mons flammiuomus.

Empedocles Dominicanus. móxque in montis iugum cum quatuor aliis Hiſpanis aſcendens, catenam cum aëno in caminum demittit. ibi ignis feruore aënum cum parte catenæ liquefactum eſt. Monachus non leuiter iratus Legionem recurrit, fabrum vehementer incuſans, qui catenam tenuiorem multò quàm iuſſiſſet ipſe, eſſet fabricatus. Faber aliam multò craſſiorem excudit: Monachus montem repetit: catenam & lebetem demittit, res priori incepto ſimilem exitum habuit: nec tantùm reſolutus lebes euanuit, verumetiam flammæ globus repente è profundo exiliens, propemodum & Fratrem & ſocios abſumſit. Omnes quidem adeo perculſi, in vrbem reuerſi ſunt, vt de eo incepto exſequendo numquam deinceps cogitarent.

In ea ipſa ciuitate cognoui ſacerdotem, qui Quæſtoris regij interuentu à rege Hiſpaniæ per literas petiit vt ſibi ducentos ſeruos dari iuberet: pollicitus perfoſſo illorum opera aureo illo monte, ingentes ſe inde diuitias eruturum. Iſti Rex reſcripſit, montem, ſi vellet, ſuo ſumtu aperiret. ſibi enim non eſſe mancipia quæ ad eas fodinas mitteret. Ita inceptum illud omiſſum eſt.

Sacerdos metallarius.

1 BALSAMVM (*vt inquit Plinius lib.*12. *cap.*25.) *vni terræ Iudææ conceſſum, pridem periiſſe creditur. Nunc verò, quod ex India Occid. adfertur, primùm in Hiſpaniola inuentum eſt, Indicæ mulieris indicio. Arbor vnde hic liquor elicitur;* Goaconax *ab indigenis vocatur. Ouie. Hiſt.*

nat.

nat. Ind. lib. 10. *cap.* 3. *Elicitur quoque hodie in Noua Hispania ex arbore Punica malo maiore, cuius folia urticæ similia serrata & tenuia sunt. Indi* Xilo *vocant. Elicitur autem duobus modis. Primùm multis incisuris vulnerato arboris cortice. Altero ramis & truncis eius arboris assulatim & minutim concisis, & in lebete amplissimo feruefactis: mox oleo supernatante collecto. Id priore ignobilius est. Monar. de simpl. medic. Indic.*

2 *Is est qui Iucatanam primus aperuit. Suprà huius lib. cap.* 10. *Quem postea Petrus Arias Abulensis, post Castellæ aureæ imperium abrogatum ob Valboæ mortem, Nicaraguæ Gubernator, capitali supplicio affecit, quòd clandestino fœdere cum Fer. Cortesio inito, occupatam, sponte ipsius, prouinciam armis retinere vellet, Sed oblato falsò crimine insontem oppressisse visus est, sicuti & generum suum antea, ut sublato æmulo, vacua prouincia solus potiretur.*

3 *Montis illius flammiuomi nomen Gomara Masaiam, Dominicani F. Blasium de Ynnesta, edit: scribitque nouum istum Empedoclem & præterea duos Hispanos sciendæ eius rei causa auidos semetipsos tribus corbibus in Vulcanium illum crateram demisisse, quoad eius fieri potuit: atque inde lebetem, catena ferrea reuinctum, ad* CXL. *vlnas deiectum, tandem ubi ad flammã peruenit liquefactũ esse cũ aliquot catenæ annulis. Illos stupefactos tali naturæ miraculo, irrito labore inde prosiliysse. Ceterum anno* M. D. LI. *Ioanni Aluarez Doctori & Decano à Rege concessum esse ut recluso eo mõte metallum erueret. Gom. Histor. gen. libro* 5. *capite* 203.

¶Petri Aluaradi in Peruanum regnum expeditio. Eius mors, & conscientiæ in morte dolor. Vxor eius Deum ipsum increpans, miro eius iudicio absumitur.

CAP. XVII.

Pet. Aluarado, iam partis opibus, per auaritiam & ambitionem frui non licet.

E Nicaragua in occasum tendentibus, tercentum mill. à Legione, numquã longius ab ora maritima abscedendo quàm vt ipsum mare conspici posſit, peruenitur ad Guattimalam. Eam vrbem Petrus Aluaradus, postquam eam prouinciam subegerat, inter duos montes condidit, è quibus semper fumus euoluitur: ac duas prę terea, San-michaelem videlicet & San-saluatorem, quæ centum mill. passf. inter se distant. Iámque hic Aluaradus, perdomita & diuisa ea prouincia, éáque vrbe condita, cum magna pace ac tranquillitate in constituta à se ditione partis opibus fruebatur, quum nuncium accipit, Franciscum Pizarrum & Didacum Almagrum, in Peruanum regnum transgressos, incredibiles ibi diuitias reperisse His permotus, per amicos literas à Cæsare & potestatem transmittendi in illud Regnum, ac cuiuscumque vellet eius partis, quam modò alij Hispani non insedissent, in ditionem redigendæ coloniisq. occupandæ, impetrat.

De his lib. 3. cap. 1.

INDE anno M. D. XXXIIII. septem nauium armata classe è prouincia sua soluens, septuagesimo quarto die ad oram Peruanam appellit. Mox in litus Mantæ egressus, ad eam oram quæ ab Hispanis pòst Portus-vetus dicta est, ducibus Indis regionis peritis assumtis, vlte-

rius

riùs in mediterranea progreditur. Tandē superatis montium quorumdam frigidiſsimis iugis & perpetua niue obrutis (vbi multi Hiſpani frigore diriguerunt, alij penuria victus cæſis equis famem tolerauere) in prouinciam Quiton peruenit.

Id vbi Franciſco Pizarro allatū, extemplo Didacū Almagrum cum CL. Hiſpanis aduerſus eum mittit: qui ſi poſſet, vel eum aditu prohiberet, vel exercitū quem ille adduceret, precio ab eo licitaretur. Almagrus Tombeſiū peruenerat: ibi audito Aluaradum numero militum multò ſe eſſe ſuperiorem, hoſtiliter eum inuadere nō auſus eſt. Ambo ad Liribambam flumen conueniunt: ibi licentiatus Caldera pacem inter eos & amicitiā concilians, iubet Aluaradum tradere quas adduxiſſet copias Pizarro & Almagro: illos verò viciſsim dare Aluarado centū millia aureorum ducatorum, ea lege ac conditione vt ipſe ex eo regno excedens, numquā deinceps eò regrederetur. Hæc pactus Aluaradus cum quatuor famulis Peruo decedit, & ſucceſſu lętus Guattimalā reuertitur. Paulo pòſt perluſtrandæ eius oræ in Occidentem, & nouas terras quærendi conſilium capit: & eò decem liburnicas, myoparones quatuor, inſtruit.

Eodem ipſo tempore quo Aluaradus claſſem adornabat, venere Mexicum Dominicani quidam monachi, peragratis ad Occidentem terris mille amplius milliarium ſpatio: qui vt ex longinquo reuenerant, de illis regionibus mira narrabant. Vulgarunt inter alia, Sibollam prouinciam aliáſque terras

Fr. Marcus de Nixza cum alijs, anno 1539. eam peregrinationem obijt.

fertiles, diuites, auro, cyanis, vulgò Turquinis, goſsipio, aliíſque dotibus, abundare. Ea relatione moti Antonius Mendozza Nouæ Hiſpaniæ prorex, & Ferdinandus Corteſius eodem in regno ſummus Præfectus militiæ, ſuſcipiendæ per ſe aut per legatos eius expeditionis conſilia inter ſe agitant: ſed diſcordibus inuicem animis, quum neuter alteri ſatis fideret, diuerſi alius aliò abiere. Corteſius Hiſpaniam petiit: Prorex Petrum Aluaradum è Gattimala arceſſens, quamcelerrimè poſſet, cum ſuis copiis venire ad ſe iubet. Is breui ſoluens ad Trinitatis portum appellit: & terreſtri itinere Mexicum profectus, de ſuſcipienda in Sibollam expeditione cum Prorege trãſigit. Inde, ſeptingentis militibus conſcriptis, armíſque, equis, & aliis ad iter neceſſariis rebus prouiſis, Mexico ad naues tendit.

In itinere nuncius ei affertur, Indos Xaliſci prouinciæ incolas aduerſus Hiſpanos rebellaſſe: itaque inde cum maxima copiarum parte ad ferendam ſuis opem feſtinat. Vt venit "Petrum Zunicam Hiſpanorum complurium cæde recenti confuſum & triſtem ibi nactus, ambo ad collem editum, quem Indi munitũ manu inſederant, obſidendum properant. Munimentum id erat eiuſmodi: totas arbores ramis inuicem implicatis & coeuntibus cum ingentib. ſaxis colligatas, quodam veluti nexu continenti opere iuncto, perpetuam ſepem hoſti obiecerant. Simúlque vt Hiſpani erigere agmen in collem & ferociter diſcurrere cœperunt, Indi horribili clamore ſublato, cæſis

"Didacum Lopez de Zunigua, vocat Comara.

arborum

arborũ ramis,compagẽ operis ſoluunt. Tum verò prorutis arborũ & lapidũ cumulis,omnia ingenti cum fragore in præceps deferri, & ingentis magnitudinis ſaxa per montis prona de uolui tanto impetu vt maximam ſubeuntium Hiſpanorũ partẽ obtererent. Aluaradus prouoluto in eum equo præceps datus,duos intra dies vita conceſsit.Petentib.à decũbente quid ei maximè doleret, Anima,inquit,vehemẽter mihi dolet. Mediocri homo ſtatura fuit, loquax,perfidus,ſæuus aduerſum Indos,beneficiorum immemor atque ingratus vſqueadeo vt vulgò etiam de eo ſui dicant, Eum nulli amicorum fidem vmquam præſtitiſſe. Poſtremò inceſtis nuptiis infamis, quum duas ſimul ſorores in matrimonio habuerit.[1]

Ambitioſæ & auaræ animæ cruciatus.

Gomara Hiſt. gene. lib. 5.

ALVARADO mortuo, breui, Proregis miſſu, Mexico ad eam expeditionem abiit Franciſcus Velaſques Coronatus cum octingentis militibus, iiſque equitibus pleriſque quum nauibus ad eam prouinciam ſubigendã & habitandam ire abnueret. Vt eò peruenit, pro omnibus diuitiis niuis copiam & commeatus penuriam reperit. Itaque multi equi, & Indicorum ſeruitiorum plerique fame abſumti ſunt. Dux ipſe, quum ſe maiores opes inuenturum ſperaret,progredi vlterius ſtatuit Iámque CL.milia paſſ.emenſus,animalium genus quoddam mediocris magnitudinis,vaccæ forma reperit. Hiſpani in eorum animalium armenta irruentes, multa mactant & famem expellunt. Inde Velaſques, multo fruſtra eius oræ peragrato ſpatio, poſtquam leuibus ali-

Velaſques in Sibollẽſi expeditione pro theſauro carbones reperit.

quot præliis indigenas expertus esset, libertatem suam acriter propugnantes, eorũ aliquot incensis ac direptis pagis: tandem spe irrita fatigatus, probráque ac diras in monachos illos iaciens, qui de eius prouinciæ opulentia tã lætam famã vulgassent, multis amissis Hispanis, pauper & nudus Mexicum regressus est.

Diuini iudicij in superbam & blasphemam viduam exemplum.

NVNC, vt ad Aluaradum redeam, postquam eius mortis nuncius Guattimalam allatus est, Beatrix de Cueua vxor eius, femina equidem animi impotens, vana & superba, quũ Dei opt. max. omnipotentiam cum gratiarum actione agnoscere, & immensam eius bonitatem laudare deberet, in blasphemas voces erupit, dicens, Nihil peius grauiúsque à Deo mali inferri sibi potuisse, quàm quod viro orbata esset. Simul atrari ædes & nigro pingi iubens, non cibum, non somnũ capere, non solatia vlla admittere, sustinuit. Adhæc laceratis crinibus humi corpus abiicere, multáque alia dicere & facere quæ mentis compotem non decerent. Inter hæc tamen magnificas & pompæ plenas exsequias viro duxit: neque luctu aut funebribus lamentis impedita est quominus primorum ciuitatis cœtu conuocato, se eorum suffragiis Gubernatricem prouinciæ designari curaret, omnésque sacramento in verba sua adigeret.

Ambitione luctu quidem minuitur.

SED paulo pòst quàm ea gesta erant, ecce die VIII. Septembris, qui Virgini vulgò sacer est, anno M.D.XLI. imber ingentibus procellis effundi incipit: adeo vt circiter secundam noctis horam quæ alterum ab eo diem sequuta est,

est, Indi quidam Episcopum prouinciæ adeuntes (Franciscus Maroquin is vocabatur) ei significarent, se ad radicem eius montis qui vrbi proximè immineret, terribilem quendã sonum & insolitum fragorem auribus accepisse. Episcopus obiurgat eos, Non vos sæpe « (inquit) monui, ne eiuscemodi rebus aures « præberetis? Iam paulo vltra medium nox processerat, quum repentè magna vis aquarum ex eo monte tanto impetu & violentia, torrentium instar erupit, vt saxa ingentis magnitudinis deuolueret, quæ mox incussa subacentibus petris, maiore vi quidquid obuium esset proterebant. Simul audiebantur per aërem lugubres vlulatus & stridores horrendi: & furuam quandam vaccam multa inferentem damna, & ea loca peruagantem, supersunt qui viderunt.

Inter multas ædificiorum strages, quas ea eluuio aquarum dedit, primam Gubernatoris domum rapuit: & ea clade periit Beatrix ipsa gubernatrix cum iis omnibus quæ cum illa orandi causa (vt fertur) in abditum conclaue seu sacrarium aliquod penetrale, cõcesserant. Ad eum modum breui submersa & concussa repentina vi tota propè illa ciuitas, prostrata est. Centum circiter ac viginti Hispani vtriusque sexus eo casu periere: nonnulli qui sub initium ruentis tempestatis vrbe cesserant, perniciem effugerunt. Luce orta, postquam procella conquieuerat, vicinis vrbi campis Hispani nonnulli debilitati, plerique obtriti, alij brachiis, alij cruribus fractis,

iacentes reperti sunt: inter ceteros puellula quædam illæsa & sine vlla noxa, sublata est, quā ex Indica muliere Aluaradus susceperat. Neque ex ea stirpe quisquam, præter istam, remansit. Post eā ruinā Gattimala in modica planicie, vbi nūc sita est, instauratur, triū mill. spatio à veteri dissita, ad Ortum: constátq. septuaginta quinque aut octoginta domibus laterculo coctili exstructis, quæ magnam partem tegulis contectæ sunt.

Gattimala instauratur.

In ea prouincia frequentes existere terræmotus experientia ipsa didici. Quum enim fortè aliquando essem in cœnobio, veteri Guattimalæ vicino (locus is vulgò Almolonga di-Basso appellatur) & cum monacho colloquerer, super exiguo quodam tumulo, terra adeo contremuit, vt campanæ sua sponte sonitum dederint: maceriæ quibus circumseptus erat cœnobij hortus magna ex parte corruerint: subterranei tubi, per quos aqua ad fontē deducebatur effracti: sacellū maius duobus locis fissum hiaret, & aliquot tegulæ in terram deciderent: terrámque ipsam omnes hiatu profundo discessuram crederent. Durauit hic terror quantum recitando Symbolo Apost. temporis satis est.

Ceterum ea prouincia, quia cælo miti ac temperato subest, frumenti satis patiens est: sed omnium arborum quæ eò ex Hispania translatæ sunt, nulla coaluit præter ficos & Armeniacas malos: verùm & ipsarum quoque fructus quum maturescere incipiunt, sub initium videlicet hiemis, tum insipidi existūt.

Duorum

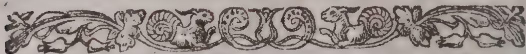
Duorum à Gattimala dierum itineris ſpatio, loco maritimo quem vulgò Izalchi appellant, magna vis Cacauatarum colligitur. Et hæ hodie ferè ſunt Hiſpanorum qui eam prouinciã incolunt, opes: carúmque maximam partem per Nouæ Hiſpaniæ prouincias diſtribuunt, in quibus, quòd id regnum frigidioris quàm calidioris temperamenti ſit, id genus fructus non ſufficienti copia colligitur.

Guattimalenſium mores.

PORRO iſti Guattimalenſes Nicaraguenſibus & Mexicanis moribus ex æquo ferè participant. Itaq. negotiantur mercatúſque & contractus inuicem exercent. Ac plerique eorum artes etiam mechanicas didicere: ſunt enim inter eos fabri materiarij, carpentarij, pictores, aurifices, aliarúmque opifices artium: & hos Hiſpani quondam in ſeruitiis habebant, eóſq. ære emtos varia opificia docuerant: ſed quum heri ipſi aliquod laboris ſui præmium & fructum ex eorum opera decerpere vellent, tum in libertatem reſtituti ſunt. Quotidie venalitia ſua fora & mercatus exercere conſueuerunt. merces, ferè ſunt eſculenta & poculenta, qualia ſal, piſces, fructus, cucurbitæ, battatæ, incocti cũ ramis ficus indigenæ, & ex iis facta potio ita ſcitè & honeſtè miſta, vt ſolus eius conſpectus nauſeam mihi cieret. Præterea goſsipio, penulis, interulis, criſtis pennaceis aliíſque eiuſcemodi, commercia inter ſe agitant.

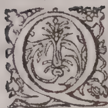
1 PETRVS *Aluaradus, vt Franciſci de los-Couos, qui à ſecretis & intimus conſiliorum*

Cæſari erat, gratiam & fauorem quæreret, duarum ſimul ſororũ inceſto matrimonio ſemet polluit, ídque permiſſu & indulgentia Papæ. Gomara Hiſt.gen.lib.5.cap.209.

¶Indicarum gentium color. Vinum & Ferrum in precio habent. Legendi & ſcribendi in noſtris peritiam mirantur. Hiſpanicum iugum excutere cupiunt.

CAP. XVII.

VOD ad colorem Indicarum gentiũ attinet, in vniuerſum ferè cereo aut buxeo, & fuſco ſeu rauo quàm cuiquam alteri propior eſt: omniúmque quoſcumque in ampliſsimis illis prouinciis videre mihi licuit, pulcherrimi ſunt Pariensis ſinus accolæ & Valentiolæ prouinciæ indigenæ: ij nempe qui in mediterraneis opaca montium incolunt. Cuius rei cauſam eam eſſe arbitror quòd ea loca minus ſolis vapore torreantur quàm plana: ſiquidem maritimæ oræ accolæ ſubfuſco, & velut carnis ſole flagranti ambuſtæ, colore ſunt.

Vinum & Ferrum apud Indos rara & cara.

CETERVM omnium rerum quas Hiſpani in Indiam tranſtulerunt, nulla Indis gratior acceptiórque extitit quàm vinum: & quamquam ipſi è Maizio atque aliis rebus factitia vina & potus moliantur, vti ſuprà diximus

ximus, vulgò tamen dicunt non ita iis quæ ipſi faciunt, villis ali vires vigorémque animi, recreari ſpiritus, ventrem excalefieri, nec ſomnos ita dulces ſuauéſque conciliari, vt illo Caſtellæ. Ferrum prætcrea ad ipſos inlatum carum habuerunt: quum nihil ferè olim fabri carentur præter æneas ſecures, & cultellos è ſilice. Sed ſuper omnia noſter legendi & ſcribendi vſus, Indis miraculo fuit. Itaque quum Hiſpani literas Indis ad aliquem perferendas dabant, nuſquam cogitando aſſequi poterant qua ratione charta alba nigro diſtincta eloqui poſſet.

Indi legendi & ſcribendi vſum mirantur.

CETERVM omnium gentium ac prouinciarum in quas Hiſpani ſubactas hodie imperium obtinent, frequentiſsimæ & hominum multitudine abundantiſsimæ, hæ ſunt, Noua Hiſpania, & ab ea Iucatan, Guattimala, Nicaragua, & nonnulli Peruani regni tractus.

PORRO quum nouum illum orbem quatuordecim annorum ſpatio, vt ſuprà dixi, perluſtrauerim, ac legerim Hiſtorias quas Hiſpani de rebus à ſe in illis regionibus geſtis & ſuis aduerſus Indos victoriis ſcripſerunt: pleriſque in rebus illos laudibus ſuis enarrandis modum egreſſos fuiſſe exploratum ac compertum habeo. Atque in eo maximè, quum iactant ſe ſumma laude eſſe dignos, quòd omnes à ſe ſubiectos in India populos conuerterint, & Chriſtianos fecerint. quod quum dicunt, illos nēpe populos à ſe factos eſſe Chriſtianos, perinde eſſe videtur ac ſiquis, exempli

Hiſpani laudũ ſuarum immodici prædicatores.

Gom. lib. 5. Hiſt. gen. cap. vlt.

gratia, dicat, Panem à pistore bene esse coctũ. Attamen quum Christi Domini nostri & seruatoris doctrinam attentè considero: equidẽ comperio plurimùm interesse inter nudum nomen, & rem ipsam: id est, Christiani tantùm nomen gerere, & Christianum reipsa esse, latè inter se differre.

Peruani Hispanos pro Christianis & filijs Dei agnoscere nolunt.

QVO magis id credamus, vel Barbaros ipsos ea de re sententiam ferentes audire operæpretium est. Nam in Peruano regno aliisq. multis locis, quantumuis Hispani passim vulgarint se Christianos esse, Dei ipsius & parentis cælestis filios: tamen ob intolerãda sæuitiæ exempla quæ aduersus Indos ediderunt, nulla ratione vmquam effici aut extorqueri potuit vt id nomen Hispanis tribuere & agnoscere vellent. Ea nimirum gens multò acriore ac sollertiore iudicio quàm quælibet aliæ Hispanis subiectæ dotata est. Mexicani quidem & finitimi alij populi, ex quo Hispani primùm in eas terras transgressi Christianos se esse dixerunt, eos quoque & ipsi semper ex eo illos hoc nomine numcuparunt. Id verò vt faterentur & dicerent, numquam adduci potuere Peruani, sicuti antè dictum, & suo loco fusius exponetur.

Indi Hispanicum iugum excutere cupiunt.

QVARE, quum extra controuersiam sit quamlibet nationem peregrinæ gentis imperio subiectam, si semet in libertatem vindicare posit, id verò cupidissimè & sine vlla dubitatione facturam: ita Indi hauddubiè, Mexicani præsertim, assiduè dissimulantes excubant

cubant, ſedulò ſemper aſpectantes an ſolitæ naues ex Hiſpania veniant. Ac ſiquid caſu Hiſpaniæ infortunij accideret, ſicuti fieri poteſt (quippe Imperia omnia quantumuis magna & potentia, omnes gentes, populi, ciuitates & regna, humanorum caſuum varietati atque inconſtantiæ, quam vulgò Fortunam vocant, obnoxia eſſe in perſpicuo eſt) ſi clades inquam aliqua memorabilis Hiſpaniam affligeret, nec naues commeare in Indiã poſſent, vt ſolent: vniuerſa quàm latè patet India, iugo excuſſo, rebellaret, atque omnibus Hiſpanis mactatis ſollenne agitaret epulum: atque, vt à quibuſdam monachis accepi, illi ipſi Fratres primi omnium funebre iſtud conuiuium ſuo ſanguine imbuerent, quòd peruerſis indigenarum moribus perpetuò aduerſentur.

ID verum eſſe vnius rei exemplo probaſſe ſufficiet. Anno M. D. LIII. quum Guattimalæ eſſem, eo ipſo tempore quo Galli cum Hiſpanis bellum gerebant: nec, ob metum piratarum, per omnem eam oram ſpatio quatuordecim menſium appuliſſent vllæ naues, præter phaſelos duos (Galeones vulgò vocitant) Aluari Bazani, quorum alter ad Nomen-dei, alter ad Villam-riccam, Nouæ Hiſpaniæ portum, applicuerat: iam Hiſpanorum animos vehemens formido inceſſerat, ne Indi ad res nouandas ſpectarent, quòd iam ex Mauris audiuiſſent Gallos cum Hiſpanis bellum gerere, multáque iam illis damna intuliſſe. Ipſe quidem per eoſdem hoſce dies, quum in eo loco quem Almolongam vocant, paulo

infra Guattimalam, vbi quondam ſita erat vetus Guattimala, cum quibuſdam Indis colloquerer: ſciſcitari ex me vnus cœpit, An Galli haberent equos, & ea quæ faciunt Tau Tau, quũ vellet quærere an Gallis eſſent bõbardæ, nec poſſet. Tum ego excipiens, Habent verò, inquam. Ibi ille ſuſpirium ex imo pectore petitum ducere: & Deo notum eſt quid tum haberet in votis. Certè, tametſi monachorum aſsiduis vocibus illorum aures circumſonent, monentium nequid nouare aut mouere aggrediantur, quia videlicet Cæſar è Caſtella innumeram vim Chriſtianorum aduerſus ipſos emiſſurus eſſet, à quibus multo inclemẽtius, quàm antea vmquam, haberentur: attamen ne his quidem toties iteratis & inculcatis minis impediantur, ſi idonea & opportuna occaſio ſeſe obtulerit, quominus omnes Hiſpanos è ſuis finibus ſi poſsint, exterminent.

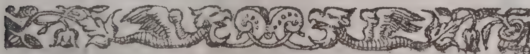
Indi Gallorum in Indiam expeditionem peroptant, vt ab Hiſpanis liberentur.

1 INDIS *principiò perſuaſio erat, epiſtolas quas Hiſpani mutuò ad amicos mitterent, animatas eſſe & loqui. Cuius rei lepidam hiſtoriam narrat Gomara. Mittebat Hiſpanus quidam ad amicum duodecim Hutias (id eſt, cuniculos Indiæ Occid. peculiares) aſſos, ne æſtu corrumperentur. Indum qui deferebat, quum vel obdormiſſet feſſus de via, vel interquieſſet, diutius morantem in itinere fames corripit: tres Hutias abſumit. Reuertitur, litteras ab amico illo ad herum referens, quibus ille de nouem Hutijs ad ſe miſſis gratias amico agebat. Hiſpanus perlectis literis iraſcitur ſeruo: ille duodecim reddidiſſe ſe affirmat. Sed quum*

quum epistolæ indicio proderetur, rubore perfusus verum aperit: & suos ea de re populares commonefacit, ut sibi à folijs & chartis eiuscemodi loquacibus cauerent.

NEC dispar est quod de Brasiliensibus scribit Lerius: *Quum primò (inquit) in eas terras venissem, verba & sententias aliquas, ut sermoni eorum assuescerem, scribebam, eásque mox coram ipsis legebam. Illi, præstigias id esse rati, inuicem his verbis alij alios alloquebantur: Non mirum! istum qui heri ne vnum quidem verbum idiomatis nostri callebat, nunc vi & ope huius chartæ, quæ illum nostra eloqui docet, ita peritè ea sonare ut à nobis intelligatur?* Nauig. Brasil. cap. 16.

Ceterum apud aliquos Indorum Occid. populos literarum vsum esse, allati inde libri prodidere. Iurisperitus quidam, Corales, Darienẽsium prætor urbanus, ad Regem Catholicum scribens, inter alia retulit, Ad se adductum Indum quendam, qui ab hero fugerat ex interioribus Continentis terris versus Occidentem. Is legentem aliquando litteras Prætorem conspicatus, mirabundus accurrit ut videret: dixítque Patronum suum & populares etiam libros habere, sed è folijs arborum simul consutis compactos. cuiusmodi à Cortesio è Colluacana in Hispaniam missi sunt. Petr. Mart. Mediol. Ocean. dec. 3. lib. 10.

¶ *Indi Christianorum iudices. Sacerdotes & monachi in India Occid. auaritiæ dediti. Indi Hispanorum consuetudine deteriores fiunt, & Christ. religionem ludibrio habent.*

CAP. XVIII.

MNIVM eius gentis rerum, quas maximè in India laboraui vt ſcirem, id inprimis intelligere conatus ſum, quid nimirum de Fide noſtra illi ſentiant. Itaque quæcumque ea de re tum ex publicis Monachorum & ſacerdotum quorumdam ſermonibus didici, tum ex iis quæ ipſe vidi & ab ipſiſmet Indis audiui, ea nunc exponere operæprecium duco: vt Lectores inde ſibi ſubiiciant, quantum mala noſtra opera exempláque ſcandalorum apud illos pariant. Prudentes verò ac ſobrios Lectores ante omnia rogo vt æquum huc & attentum animum afferant, ſciántque ſe verè aurea dicta ſententiáſque in primis memorabiles ſummáque admiratione dignas hîc audituros.

Barbari ſurgent in Iudicio aduerſus Chriſtianos multos, & condemnabunt eos.

INDORVM pleriq. ac potiſsimum Regulorum & principũ filij, qui legere & ſcribere didicerunt, atq. adeò Præcepta ipſa Dei, quæ bona eſſe fatentur, idcirco plurimùm mirantur nos ipſos à quibus hæc habent, ea non obſeruare, & vulgò ita loquuntur: HEVS tu Chriſtiane. Vetat Deus ne quis per nomen ſuum in vanum iuret: at tu omni & quidem leuiſsima de cauſa, aſsiduè iuras & peieras. Iubet
» Deus ne falſum teſtimonium dicamus: vos
» verò Chriſtiani nihil ferè aliud facitis, & alij
» aliis detrahitis & maledicitis. Iubet Deus vt
» proximum tuum tamquam teipſum diligas:
» eíque ſua debita remittas, vt tua tibimetipſi
» cõdonari vis: vos verò planè cõtrà facitis. nam
» & à vobis malè tractantur qui minus opi-
» bus valent, & ſiquis quid debeat vobis, vos

eum

« eum in vincula trahendum & coniiciendum curatis: ac quanquam facultatibus careat, tamen vt persoluat vrgetis, & rigidè æs vestrum exigitis. Si inter vos sit pauper aliquis Christianus, ne de vestris facultatibus illi erogetis, remittitis eum ad casas nostras, vt ei eleemosynam largiamur. »

SVNT præterea etiam Indi, qui immodicam auaritiam nostram & furiosam cupiditatem pertæsi, aureum numisma aut bracteam in manus capiant & dicant: EN Deum Christianorum: propter hoc è Castella in terras nostras venere: « propter hoc nos subegerunt, vexarunt, pro mancipiis vendiderunt, & multa in nos nefanda ediderunt: propter hoc bella & prælia inter se agitant, & alij alios mutuò interimunt: propter hoc perpetuò inquieti, alea ludunt, blasphemant, diris se deuouent, litigant, furantur, alij aliorum vxores rapiunt. denique huius gratia nullum sceleris aut libidinis genus prætermittunt. »

Barbari auaritiam Christianorum grauissimè notãt.

IPSE sacerdotem cognoui, Guattimalensi episcopo in primis acceptum, qui per illos Indiæ pagos venale vinum circumferens (quanquam id Præsidum & Gubernatorum edictis prohibitum esset) breuiore quàm sex mẽsium spatio vigintiquinque millia Regalium lucratus esset. Sunt præterea monachi qui palam & interdiu ea flagitia committunt, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. De vitiosis, non de probis hîc loquor: quamquam etiam Franciscanus quidam publicè clamaret, nec sacerdotem, nec monachum, neque episcopum in

Monachorum nefandæ libidines in India.

tota India vllum exiſtere viri boni nomine dignum. Quippe omnes ſe dedere auaritiæ, atque vbi Indos diuitiis abundare intelligerent, eò omnes confluere certatim: vbi verò inopes eſſent, ea loca omnes fugere. Monachus ille, quum San-petri eſſet, Capitis-Fondurenſis vrbe, proximum nauium traiectum exſpectans, vt in Hiſpaniam tranſmitteret: propter hæc verba, Superioris ſui mandato, captus & Guattimalam abductus eſt. Ipſe quoque ſacerdotes inter ſe confabulantes & profitentes audiuiſſe me memini, Se ad quæſtum faciendum, non aliam ob cauſam, ex Hiſpania in Indiam traieciſſe.

Veritas odium parit.

NVNC quod ex Monacho quodam, quum Comaiaguæ eſſem, auditum habeo, referam. Is mihi retulit cognitum à ſe Indum reguli cuiuſdam filium, acutiſſimi ingenij hominem, qui quum adoleſcens in ludum itaret, ibíque legere ac ſcribere diſceret, nemo erat qui non exiſtimaret eum ita virtute ac doctrina præſtantem inde euaſurum, vt ceteris vitæ exemplo præiret. Sed vt trigeſimum ætatis annum attigit, contra quàm omnes exſpectarent, inde impurus, nequam & ſceleratus, rediit. Interrogatus cur è bono improbus euaſiſſet:
» Ex quo (inquit) Chriſtianus ſum factus, per
» Dei nomen iurare, & per Crucem, & per ver-
» ba ſancti Euangelij: ac per Dei vitam blaſphe
» mare didici: eúmque abnego, nec credo. Alea-
» ri præterea didici, & verum numquam elo-
» qui: enſem inſuper mihi cõparaui ad ciendas

Indi Hiſpanorum conſuetudine corrumpuntur.

rixas:

rixas: denique, vt planè ritu Christianorum « viuam, nihil iam mihi præter concubinam « deest, quam breui me domum ducturum « spero. «

QVOD mihi ipsi vsuuenit, commemorabo. Reprehenderam fortè Indum aleæ & blasphemiis deditum. Ille mihi confestim: Nos, « inquit, ex vobis ipsis hæc exempla didicimus. « Ac certè qui ita flagitiosè viuunt Indi, ex iis ferè sunt, qui apud nonnullos Hispanos educati, quibus nullum studium est, præterquam alea ludere, blasphemare, & eiuscemodi alia facere, domestica consuetudine eorum moribus facillimè assueuerunt. Atque hæc ferè sunt miracula & prodigia, quæ Hispani apud Indos edidere.

MVLTI præterea Indi alij reperiuntur, quos si interroges, An Christiani sint: Respondent, se esse: quippe Episcopum signaculo Crucis eorum faciem signasse, & benedictionem suam ipsis impertiuisse: se templum ædificasse, atque intus B. Mariæ imaginem collocasse, postremò campanam comparasse. Fortè aliquando ipse quum ab Indo sciscitatus essem, An Christianus esset: tum ille, Num tu « vis me, inquit, per decem aut duodecim an- « nos seruum esse Episcopi, & curare suam « mulam?

Christianismum in frigidis ceremoniis sitũ etiam Barbari ipsi rident.

ALII eadem de re interrogati dicunt, Sibi quater aut quinquies caput aqua à sacerdote conspersum. Isti tales, simul vt sacerdotem aliquem aut monachum venientem conspiciunt, tum confestim obuiam accurrentes,

» Pater, inquiunt, irrorate mihi caput aqua, » quia volo esse Christianus, etiamsi iam aliàs » baptizatus fuero. Ita initio ab vno facto, cetera plebs quò pergat ignara, vniuersa concurrit. Id ferè vsuuenit iis locis vbi Indi pauci & pauperes sunt, & inter quos nulli nec sacerdotes nec Fratres resident. Ceterum inter monachos nonnulli etiam reperti sunt, qui istos baptisare nollent, quum dicerent, Perinde esse Indũ baptisare, vt brutum aliquod animal. Alij è Castella in Indiam transgressi, ibíq. moribus & exemplis tum Hispanorum tum Indorum inspectis, vtrosque pariter miserantes, retro in Hispaniam ad sua cœnobia reuersi sunt.

1 QVOD *facilè inter omnes constat, omnium propè Indorum Occid. maximè ab humanitate alieni sunt Brasilienses barbari. Quæ tamen sit eorum de Deo notio, quæ laudum & præceptorum Dei admiratio, ex Lerio nostro cognoscere operæprecium est. Is ergo de Tououpinambaultiis Americæ gente agens, ita scribit:* INTER *cetera,* (inquit) *dicebamus illis nos credere in vnum Deum, creatorem cæli & terræ, qui vt orbem & quæcunque in eo sunt, condidit, ita omnia pro arbitrio gubernat. Illi vbi hæc audierant, alij alios intuentes, & in hanc vocem (quæ admirationis nota ipsis familiaris est) erumpentes,* Teh! *defixi & stupefacti hærebant.* Et paulo pòst: *Quum fortè aliquando* inquit, *cum aliis Gallis aliquot in quodam barbarorum pago essem,* (Okarentin *ipsi appellant) & in aperto ac propatulo cœnaremus: confluentes*

Nauig. Brasil. cap. 16.

Barbari

Barbari eius vici incolæ, maiores natu præsertim, cum multis beneuolentiæ signis, circumfusi, neque vel minimo verbo dicentes interfati, nos attentè & tacitè intuebantur. Donec peracto conuiuio, magno natu quidam, quum obseruasset nos ab hymno cibum auspicatos, hymno quoque cœnam clausisse, accedens, ita infit: Quid sibi vult hic ritus quo vos modò vsi estis, quum sublatis pileis omnes, præter vnum qui loqueretur, silentiū tenuistis? Ad quem pertinebat ea oratio quam ille habuit? Vestrûmne præsentium ad aliquem: an ad absentium? IBI ego opportunè oblatam eam occasionem arripiẽs, vt apud eos de vero Dei cultu loquerer: quum præter eius pagi amplitudinem & frequentiam, Barbaros etiam sòlito attentiores animaduerterem: rogare Interpretem nostrum vt suis verbis, meum illis sermonē, quoad capere ipsi possent, explicaret. Tum à quæstione senis exorsus, Preces nostras ad Deum dirigi respondi: eúmque, etsi sub ipsius conspectum non caderet, non tantùm liquidè audiuisse nos, sed etiam quidquid pectore occultum haberemus, id perspicuè cognoscere. Inde ad Creationem mundi delapsus, in primis laboraui vt docerem, hominem nobilissimum inter creaturas à Deo esse conditum, vt eo magis celebrandæ opificis sui gloriæ studeat. Ac nos quidem, quòd ipsum coleremus, eius manu infinitis periculis longissimæ nauigationis in tam vasto mari eripi: eiúsdémque ope fretos, ab omni prorsus Aignan metu (Dæmonem ita appellant, à quo subinde vexantur) tum in hac tum in ventura vita esse liberos. Quare si Caraibum suorum imposturas, & barbarum mandendæ humanæ carnis morem, abijcere vellent, eadem prorsus Dei dona

» *consequuturos, quæ nos habere cernerent. Multa*
» *præterea de humani generis labe ac ruina, vt eo-*
» *rum animos ad Christum prepararemus, subieci-*
» *mus: quoad eius fieri potuit accommodatis ad eo-*
» *rum captum rationibus & exemplis, quæ in præ-*
» *sens fusius exsequi supersedeo. Illi quum nos in-*
» *genti cum admiratione duas amplius horas per-*
» *attentè auscultassent: tum vnus ex ijs autoritate &*
» *ætate grauis, in hunc modum disseruit:* MIRA,
» *equidem, optima & nobis non antè audita, hîc di-*
» *xistis. Ac vestra quidem oratio mihi in memo-*
» *riam redigit, quæ nobis sæpe auos nostros narrantes*
» *audiuimus: Nempe iam inde à priscis temporibus*
» *& tam multis abhinc Lunis quot iam meminisse*
» *non possumus (quippe illi Lunarum numero aut*
» *vicibus, non mensibus atque annis, temporum spa-*
» *tia definiũt) venisse in has terras quemdam* Mair
» *(id est Gallum, seu qualibet alia è gente aduenam)*
» *vestro more vestitum & barbatum. Atque eum,*
» *vt ipsos sub Dei vestri obsequium duceret, eadem*
» *oratione apud eos esse vsum, qua nos hodie affami-*
» *ni. Sed, vt nobis quoque à Patribus per manus tra*
» *ditum est, eos illius verbis fidem adhibere noluisse.*
» *Itaq. mox successisse alium, qui Ensem, symbolum*
» *maledictionis, illis traderet. Inde sequuta inter*
» *nos bella, neque ex eo mutuis cædibus alij in alios*
» *sæuire destitimus. Nunc verò, postquam diuturno*
» *vsu his assueuimus, si nunc repentè auitum morem*
» *exueremus, apud vicinas gentes ludibrio & deri-*
» *sui essemus.*

» HIC *nos summa contentione ac vehementia*
» *testari, tantum abesse, vt finitimorum ludibriis mo-*
» *ueri eos oporteret, vt contrà, si summum illum cæli*

&

& terræ opificem seriò colerent, de omnibus, qui ob «
id vltro molesti essent, victoriam referrent. Postre- «
mò eam verbis nostris efficaciã addidit Dominus, «
vt non multi tantùm Barbarorum, ad eam quam «
ex nobis didicissent legem, deinceps vitam compo- «
situros, nec cæsorum hostium carnes vltrà esturos, se «
promitterent: sed secundùm hoc Colloquium, posi- «
tis humi genibus, nobiscum Deo gratias agerent. «
Ea oratio, quæ ab vno è nostris clara voce in medio «
eorum cœtu ad Deum concepta fuerat, mox illis «
per interpretem exposita est: nos ab illis in pensilia «
è bombyce cubilia, dormitum deducimur. Sed non- »
dum nos somnus corripuerat, quum ecce istos can- «
tantes & conclamantes audimus, Sumendam de «
hostibus vltionem, & plures quàm antea esse man- «
dendos. En inconstantiam miseri huius populi, & «
humanæ naturæ triste exemplar. Mihi tamen «
equidem persuadeo, si Villagagno numquam à «
vera Religione desciuisset, & nos diutius in illis «
terris morati essemus, fore vt aliqui tãdem Christo «
lucrifierent. Hactenus ille.

Unde perspicuè apparet, semen aliquod Religionis inesse illis gentibus, sed eas à Principijs illis naturalibus ad absurdissima commenta & fœdos mores partim insita vanitate, partim malis Christianorum exemplis, facillimè deficere.

¶Indorum pertinax Idololatria. Didaci Lopez epistola; Ecclesiasticorum & Iuridicorum Hispanorum in India Occid. mores ac vitia graphicè depingens.

CAP. XIX.

QVVM Guattimalæ essem, ac sæpe in S.Francisci monasterium commearem, amicitiam cum quodam monacho contraxi (Franciscus Betanzus is vocabatur, experiens homo, & multo omnium earum prouinciarum vsu, tum Guattimalæ tum Nouæ Hispaniæ, peritissimus, qui etiam duo Indica idiomata apprimè calleret & loqueretur.) Quum ab eo aliquando suam ea de gente opinionem percontarer, præsertim in iis quæ ad Fidem nostram spectarent: mihi respondit, Eorum ferè tum natu grandes, veteri suæ Idololatriæ pertinacissimè esse affixos, tum maximè Sacerdotes: ac sæpenumero se suósque collegas superuenisse illis victimas & sacrificia diis suis facientibus. Itaque necessariò eorum filios, vt temporis spatio Religionem nostram imbiberent, à parentibus atque auis suis segregandos esse, & ab eorum consuetudine quamdiutissimè remouendos: ne illos postquam ex ephebis excesserint, præposteris moribus suis imbuant. Postremò addidit, eos quoque qui baptizati essent, nihil ferè habere Christiani præter nudum nomen.

Indorum pertinax Idololatria malis Hispanorum exemplis alitur.

Ex-

EXINDE quum inter commentandum (vt fit) in penitiores de ſpecialibus rebus ſermones paulatim delapſi eſſemus, & ex eo multa tum de moribus Hiſpanorum, tum de earum prouinciarum regimine percontarer: atque ille me in rebus Indicis inueſtigandis curioſum animaduerteret: epiſtolæ cuiuſdam exemplar, legendum mihi tradidit. Eam Baccalaureus quidam ipſius familiaris, Didacus Lopez de Zunega, ad Epiſcopum, Præſidem & Aſſeſſores Guattimalæ cõſcripſerat, durius nimirum ab iſtis coercitus & malè habitus, quòd eorum vitia & flagitioſos mores verbis liberiùs perſtrinxiſſet. Quum verò eam apertam miſiſſet, deſcripſerat ex autographo monachus, à quo & exẽplum infrà ſcriptum deſumpſi. Eius autem ſententia hæc erat:

Hiſpanus, Hiſpanorũ præſertim Eccleſiaſtiicorum, in India mores depingit.

Ex quo me fortuna per orbem terrarum agitare cœpit, Regna aliquot & prouincias peragrando emenſus ſum, & nuſquam non noui aliquid & inuſitati conſpexi. Verùm ex quo ſors mea permiſit vt in has Indiæ regiones, quæ Aureæ appellantur, & virtutis omnis expertes ſunt, traiicerem: tot tantáque « nequitiæ exempla vidi, vt neque eis enarrandis lingua mea, nec cogitatione complectendis animus meus, par eſſe poſſit. In iis « ferè peſſimum hoc animaduerti, quòd inter « vos nulla iuſtitia, nulla virtus, nulla bonitas, nulla caſtitas, ſupereſt: quin omne æuum « veſtrum ſtudiis partium, ſimultatibus, perfidia, vanitate, rapinis, diſſidiis, inuidentia, « odiis, aleis, luſtris, blaſphemiis, inteſtinis «

» bellis, luxu, auaritia aliísque pessimis libidini-
» bus, miserè consumitis. denique qui vestrûm
» optimus habetur, quanto se is ceteris pręstare
» putat, tanto est omnium deterrimus. Summa
» quidem cura notaui ac comperi maximam
» partem vestrûm, quotcumque in Indiam ve-
» nistis, tales esse vt, non dico cælum atque An-
» geli, sed terra & dæmones ipsi vos exosos in-
» uisósq. habeant. Ac pro certo habete, quem-
» admodum tyrannica multa facta per vim per-
» petrastis, ita Christum permissurum vt serui
» omnium per ius euadatis.

» EIVS rei exempla & clara documenta si
» quæritis, historias Græcas Latináſque euolui-
» te, Romam caput & decus orbis considerate:
» Athenas & Spartam, bonarũ omnium legum
» ac morum lumina, intuemini, multásque alias
» ciuitates & regna, quorum vix hodie vesti-
» gium vllum, ac ne memoria quidem ipsa su-
» perest. Si tantæ ciuitates periere, tot opibus
» dotibúsque florentes, ac tantorum Princi-
» pum mentibus viribúsque administratæ, vo-
» bis scilicet talibus, velut eximiis, Deus peper-
» cerit? An putatis Dei bonitatem ac patien-
» tiam passuram vt per omne æui tempus tantis
» induti vitiis, & tot sceleribus demersi perma-
» neatis? Nonne iudiciis admodum obtusis &
» occæcati estis? Scilicet creditis Indos Chri-
stianos futuros, si vos ipsi non estis, nisi fortè
nomine ac titulo tenus? Frustra id quidem.
Nam multo efficacior (mihi credite Domini
mei) ad brutas illas gentes fuerit vel vnius diei
honesta vita & bonum exemplum, quàm

Barbari bonis exẽplis quàm commodis verbis, magis mouentur.

conti-

continuæ integri anni lectiones & doctrinæ. quid enim refert odoriferas roſas ad plebem ore & lingua ſpargere, ſi mox ſpinoſis malorum operum aculeis illam pungitis & vexatis?

Nonnulli dicunt quod veſtra Sanctitas domine Epiſcope, ſatis boni facit: ſed videte vt bene etiam illud faciatis. quippe repeṙiuntur qui & quod alioqui bonum eſt malè faciant: & veſtra Sanctitas ex eo grege eſt. Nam quos veſtire debebatis, eos ſpoliatis: quod amarum eſt dulce, quod dulce eſt, amarum dicitis: mendaces & falſos diligitis: eos qui vera loquũtur, odio habetis. aſpernamini bonos, & turpes probroſóſque honore afficitis: vitioſis fauetis, & vexatis honeſtos. Denique de alieno valdè liberales eſtis, de veſtro parciſſimi. Quid dicam amplius? Nempe hoc, vos multò ad remigandum in triremi aliqua, quàm ad id munus gerendum, aptiores eſſe: ídque affirmare auſim, veſtræ Sanctitati plus eſſe virium ad tractandum remum quàm virtutis ad gubernandum Epiſcopatum.

Alii dicunt, quòd veſtra Dominatio multo honore decorata atque honeſtata eſt. Sed mementote Senecam dicere, Stultorum laudem, à ſapientibus haberi pro argumento infamiæ: quia quidquid ſtulti cogitant, vanum eſt: quidquid loquuntur, falſum: quidquid damnant, laudabile: quidquid approbant, malum: & quidquid laudant, infame.

» denique quidquid agunt & moliuntur, nihil
» nisi amentia est. Sed laudari & honestari ab iis
» qui ipsi honore digni sunt, is demum verus
» honos est: summum verò & præcipuum de-
» cus, placere Iesu Christo.

» CETERVM accepi à nonnullis patientiam
» quam in tolerandis ærumnis meis adhibui,
» vestræ Dominationi plurimùm admirabilem
» fuisse: sed, vt ingenuè dicam, vestra admiratio
» mihi plurimùm admirationi fuit. Nam rerum
» perperam gestarum pænitentia & dolor è sa-
» pientia oritur: sed benè & honestè factorum
» immodica admiratio, non aliunde manat,
» quàm ab exiguo iudicio & minore vsu. Quip-
pe vos id fugit, Nos cum Christo crucifigi
oportere, quantum ad hunc mundum attinet,
si velimus in futuro vnâ cum eo æterna gloria
perfrui. Vos ignoratis luculentam illam Pauli
Apostoli sententiam in posteriore ad Timo-
theum epistola, Omnes qui piè viuere volunt
in Christo Iesu, in hoc seculo persequutio-
nem passuros. Nescitis, quod corpori damno-
» sum est, id animæ esse vtile: nescitis, regnum
» cælorũ non acquiri cursu taurorum, non lusu
» arundinũ, non arca inclusorum nummûm &
» auri copia, non seruorum fodinas exercen-
» tium ingentibus familiis (quales vestra do-
» minatio multos adhuc habet) non dolis, non
» astu, non mendaciis: verùm persequutione, in-
» firmitate, carcere, vinculis, paupertate, fame,
» siti, infamia, ingratiis, exiliis, tormẽtis, variisq.
» ærumnis, quæ assiduè vitam mortalium obsi-
» dent & exercent, eò perueniri. Eas verò res si

Episcopi hodie in Papatu quiduis aliud sciunt & agũt quàm quod sui muneris est.

2.Tim.3.12

vestra Dominatio ignorat, quod facilè equi- «
dem credo, annumerare vosmet potiùs bestiis «
quàm hominibus potestis. «

MVLTA præterea sunt quæ à me dici pos- «
sent, tum de vestra Dominatione, tum de ipsis «
etiam Præsidibus. Sed eiuscemodi rerum tãta «
est copia, vt verear, ne me de iis scribere ag- «
gressum tempus ipsum & charta deficerent. «
Quare verbum non amplius addam. Data «
Trugillij, xx. die Maij. Anno M. D. L I I. «

Didacus Lopez de Zunegua.

¶ Ceratum, integrum Iudicem, Hispanorum flagitiis obuiam ire studentem, mors intercipit. Iudicum onerosum munus.

CAP. XX.

QVVM primò iui Guattimalam, ibi tum Præses erat licẽtiatus Ceratus. Is ille erat Ceratus qui in Dominicã Edictum regium de libertate Indorum tulerat, vti superiùs diximus. Eum tunc Cæsar amotum Insula regendæ illi prouinciæ imposuerat: de quo verè hoc possum testificari, numquam in vniuersa India eo meliorem nec sanctiorem fuisse Iudicem: nec qui iusta edicta mãdatáq. regia rectius obseruaret, semper procurãdo ne Indi ab quoquã Hispano iniuria vlla violarentur, aut haberentur duriùs.

Ceratum Hispanum iudicem, Hispanorũ contumaciæ tædet.

SAEPENVMERO suorum contumaciam arrogantiámque expertus quòd indigenarum salutem procuraret, pertæsúsque, optare solebat vt Deus eum à tam peruerso hominũ genere liberaret. Dicebátq. si Deus traiicere in Hispaniam ipsi concederet, se Regem monere velle, ne deinceps sacerdotem vllum transmittere in Indiam pateretur, propter flagitia eorum & intemperantissimas libidines. Sed morte preuentus, quod in animo habebat præstare non potuit.

ITAQVE successor ei alter Mexico missus est, Doctor Chesada: qui duobus pòst mensibus, quàm Guattimalam venerat, vita concessit. Qúmque ægrotantem monachi aliquot » consolarentur, dicendo, Domine Præsidens esto bono & hilari animo; aliáque eiuscemodi pro tempore subijcerent: ille excipiens, Ah quî fieri potest, inquit, vt is hilari animo sit, cui tot rerum ratio ipsi Deo reddenda est?

Iudicibus muneris administrati ratio Deo reddenda.

HOC dictum memorabile, huic loco inserere operæpretiũ visum est, vt inde sibi exemplum sumant Iudices & Magistratus: id est, vt perinde iudicent de aliis, qualiter à Deo de se iudicium ferri volent: atq. ita bene subductis sui muneris rationibus ex hac vita exeant, [1] vt in futura æternùm non plangant.

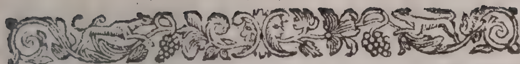
1 INSIGNE *Ludouici, cognomento Diui, Galliæ Regis, exemplum in eam sententiam exstat. Is enim quum fortè aliquãdo ex Psalmis Dauidis preces ad Deum conciperet, interuenit aliquis, qui pro reo quodam capitalis criminis gratiam peteret. Rex, quasi aliud agens, annuit. Mox verò quum*

incidisset

incidisset in versic. Psal. 106. *ibi*, Beati qui faciunt iustitiam in omni tempore. *tum protinus reuocari iussit eum cui gratiam concesserat, eámque irritam fecit: memorabili edita sententia, Principem qui punire potest crimen, nec punit, non minus coram Deo reum esse quàm si id ipse perpetrasset. Pietatis esse opus, non sæuitiæ, iustitiam facere. Annal. Gall. Sed in primis memorabilis Oliuarij Galliæ Cancellarij casus & exitus, Iudicibus documento esse debet. Is quum tristem in pios viros, qui Cabrerijs & Merindolij Prouinciæ oppidis puram religionem exercerent, sententiam latam suffragio suo contra conscientiæ iudicium, approbasset: ac postea veritatis cognitione imbutus sæpenumero fassus esset cũ lacrymis, se meritò ob id à Deo reiectũ: tamen in tumultu Ambosiano præcipuus inter eos Iudices sedit, qui multos pios ac strenuos viros, tyrannico peregrinorũ iugo & Regẽ ipsum & populum Galliæ liberare fortius quàm feliciùs molitos: velut perduelles, reluctante conscientia, damnarunt. In iis quũ Petrus Campagnacus, litteratus adolescens, ad causam dicendam productus esset: Cancellarius, eo neque audito neque interrogato, Suspendite, inquit, suspendite hunc hominem. Quid? suspendite, ait Campagnacus. Facilè tibi quidem id dictu est. At si tu, ex quo id factis es promeritus, suspensus esses, iam ante triginta annos pauisses coruos, nec tot scelerũ minister fuisses. Recordare mecũ, quid admiseris quũ Pictauij Iuri ciuili operã dares. Nũ te eo tempore vnum è contubernalib. tuis sceleratè interfecisse meministi? atq. inde in tantum patris odiũ venisse, vt ex eo te in conspectũ suum venire vetuerit? Ac reipsa quidẽ*

Arquinuillerius quidam, Oliuarij tum socius, perditus nebulo, propter hoc facinus Lutetiæ suspensus fuerat. Ad hæc verba adeo perculsum memoria facinoris Oliuarium fuisse cōstat, vt obruto mærore & insania animo, & inde graui morbo implicitus, horribiliter aduersus Deum ipsum fremeret. Tanta interea ægritudinis & horroris vehementia, vt quamquam defecto corpore & assiduis morbis debilitato: phrenetici tamē instar aut robusti alicuius adolescentis, totum cubile concuteret. Ita ægrotantem inuisit Cardinalis Lotharingus: sed Oliuarius, quum suos eius aduentu cruciatus augeri sentiret, facessere properè cubiculo iubens, ne ipsius quidem conspectum pati potuit. Vt verò paulò longius semotum animaduertit, tum altiùs ingemiscēs in has voces erupit, AH, Ah, Cardinalis, tu nos omnes in æternum exitium trahis. Tum accedere ad ægrum Cardinalis, & consolando vltrà spiritus eius mitigare: Eum videlicet tentari, inquiens, ab immundo spiritu, sed in fide perstandum esse. Egregiè, inquit Cancellarius, egregiè, scilicet quasi hæc tu credas. Inde aspectum eius auersatus, & nihil eloquutus vltrà, paulo pòst vita concessit. Inter lentos cruciatus, Annæ Burgij senatoris integerrimi (cuius iudicio, Cardinalis præcipiti iussu rogatúq. victus, subscripserat) mortem præcipuè deflebat. Hæc est merces Iudicum, quibus Aulicæ gratiæ fumus, sua conscientia potior est.

TER-

TERTII LIBRI SVMMA ET ARGVMENTVM.

*

HISPANI, *subactis, aut certè tentatis, Indicæ continentis oris aliquot, Castella Aurea, Noua Hispania, Nicaragua, Iucatana, aliisque quæ Septentrionem spectant: nunc quoque versas in austros prouincias affectãtes, Peruanum inprimis regnum ditissimum, Pizarro & Almagro ducibus, occupãt, & legitimo rege præter fas interemto, in prouinciæ formã redigunt. Mox inter eos, vbi hostis defuit, fœda de principatu coorta dissidia, bella ciuilia accendunt: ne sublatis quidem partium ducibus exstincta.*

INTEREA *graui cum tyrannide seruitus gliscit aduersus Indos: cui tollendæ, & simul componendis prouinciæ motibus, mittitur à Cæsare unus & alter. Mota in vtrumque contumaciter arma: sed in vltimum, Proregem videlicet, præcipuè, ab omnibus ferè colonis sæuitia Edictorum offensis, Gonzallo Pizarro duce, publicum bellum suscipitur. Prorex prælio victus interficitur. Cæsar quando vi aperta non processerat, astu rem aggrediendam ratus, vulpem mittit in Indiam, Petrum Gascam. Is, precio & præmiorum spe pellectis in se hostium ducib. ac copiis, Pizarrum viribus exutum & facilè victum morte adficit: atque ægrè compositis Peruanis rebus in Hispaniam reuertitur.*

His *exactis, Benzo in describendam Peruanorum religionem, mores & instituta excurrit: docétq. quam Hispani non tantùm de se, sed de omnibus quoque Christianis, opinionem apud eas gentes conciuerint: Nimirum non esse homines ex hominum stirpe genitos, sed immanes quasdam beluas ex barbari elementi spuma concretas ad humani generis perniciem. Vsqueadeo barbariem inter Barbaros ipsos exercuimus. Postremò librum suo ex India in patriam reditu claudit.*

NOVÆ

NOVAE NOVI ORBIS HISTORIÆ,

LIBER TERTIVS.

¶ Fr. Pizarrus, Did. Almagrus & Fern. Luques, inita societate, expeditionem in Peruanas regiones suscipiunt. Indi Pizarrum & Almagrum malè accipiunt. Illi tandem multos post labores in speratas opes incidunt.

CAPVT I.

IAM ¹ Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, Fernandus Luques sacerdos, Panamæ, certis partísque opibus fruebantur, quum pro certo accipiunt omnem illam oram Meridiem versus auro, argento, cranis, & smaragdis abundare. Itaq. tres isti simul societatem ineunt, quúmque inter eos re communi consilio deliberata, sententia stetisset, nouas terras ire vestigatum, fide inuicem accepta & data promittunt pro se quisq. fidelem ad id operam collaturos; partásque opes, terras & gentes subactas, ex æquo inter se fraternè diuisuros.

Auaritia inquies, & media sinter opes inops.

HIS vbi conditionibus res inter eos transacta est, naues, arma, commeatus, omnia classi ornandæ necessaria, comparant. Mox ducentis & viginti contractis militibus atque in naues impositis, Pizarrus & Almagrus anno

M.D.XXVI. paucis alius post aliũ dieb. Panama soluunt: sacerdote ibi relicto, vt quæ ad expeditionem necesse essent, curaret. Pizarrus ea ora tercentum millium spatio pernauigata, tandem litus tenens in terram egreditur. Ibi obuiam Indi progressi ad litus, terræ aditu Hispanos prohibent, multísque interemtis, Pizarrum ipsum cum aliis aliquot saucium prælio excedere cogunt. Ipse tam inauspicato principio deterritus, Panamã reuertitur, iam suscepti consilij pænitens. Diuersa in parte Almagrus flumine aduerso subiens, quod ipse S. Ioannis numcupauit, benignè ab indigenis exceptus est, & ab iis tria amplius aureorum ducatorum millia dono data retulit. Inde ad mare secundo amne defluens, & oræ aliquantum præteruectus, in eundem fortè incurrit locum vbi socium eius malè acceptum fuisse diximus. Ergo Almagrum quoque ibi egressum Indi ferociter adorti, alterum eius oculum lapide grauiter feriunt, quem paulo pòst amisit: maximámque militum eius partem fœdè trucidant. Itaque multis amissis Panamam quoque & ipse regredi cogitur.

POSTQVAM eò peruenit, Pizarrum ibi nactus, ei significat terram ab se detectam ditissimam auri esse. itaque sibi videri de integro instaurandam classem, & denuò ad eam subigendam eundum. Quare percuratis vulneribus, cum ducentis militibus & multis Indicis mancipiis, duabus nauibus, & lintribus aliquot patriis quibus Indi singulis arboribus cauatis nauigant, portu soluunt: qúmque maximis

maximis laboribus per altum eandem illam quam priùs oram tenerent: non tamen eodẽ quo primùm loco, in litus egrediuntur. Indigenæ, quum gentem illam barbatam haud satis probam esse iudicarent, strenuè in Hispanos impressionem faciunt, multísque eorum cæsis, ceteros ad naues fundunt fugántq. Hispani appulsu litoris prohibiti in Gorgonem secedunt, perexiguam & desertam insulam, quæ sex tantùm mill. freto à continenti discreta est.

Mira in Barbaris iudicij sagacitas, qui ignotos tam bene nossent.

IBI quum ea prouincia potiri cuperent, propter ingens auri oblatum specimen, nec ad id perficiendum satis militum haberent, Almagrum ad supplementum arcessendum ire placuit. Ipse eius rei causa Panamam regressus, quanquam paulo tardius ibi moratus, cum octoginta quinq. Hispanis reuersus est, & Pizarrumcum omnibus suis propè exanimatum fame reperit. Mox tamen vino, pane biscocto aliísque cibariis quæ Panama subuecta erant, refectis corporibus, inde soluentes, viginti millia pass. longius appulsi, ingenti diuitiarum spe in litus desiliunt. Sed vix egressis Indi lanceis saxísque armati superueniunt, & in Hispanos animosè gradum inferentes, interemtis aliquot, ceteros è finibus suis arcent. Hispani rem haud satis obuiam & paratam experti, in insulam desertã concedunt, quam quòd galli gallinacei effigie promontorium haberet, insulam Galli numcuparunt.

PIZARRVS ira & dolore in eam gentem incensus, ob tot interfectos ab ea milites, vlcisci suorum cædem cupiens, socium Panamã

remittit, eíq. negotium dat vt quammaximè multos milites contrahat & adducat. Parantem abire Almagrum plerique Hiſpani ſequi volebant, ſuæ cupidini infenſi, terrámque ipſam & ſperatas eius diuitias exſecrantes: ſed quum illis duces ipſi poteſtatem abeundi, imò etiam ſcribẽdi ad ſuos, dare abnuerent, ne fortè aduerſam de ea ora ſpargerent famam, & nouum ſubſidium impedirent, remãſere. Sed ne ita quidem fama cohiberi potuit, quominus Hiſpanorum clades & miſerias vulgaret: ſcripſere nonnulli Hiſpani clanculum ad amicos de morte ſuorum, de laboribus intolerandis ærumníſque in quas incidiſſent: quàm miſero ſtatu res eſſent, poſtremò de aſperitate ipſius regionis: plurimùm de Almagro & Pizarro querentes, quòd plerique ipſorum morbis impliciti, quum Panamam ad curanda corpora regredi vellent, liberum commeatũ ab iis impetrare non potuiſſent.

Hiſpani milites vota ſua exſecrantur.

FORTE paulo antè quàm Almagrus Panamam appelleret, ei prouinciæ Petrus Flumineus (vulgò *de-los-Rios*) impoſitus fuerat. Is tali de Hiſpanis nuncio accepto, ſubitò domeſticum quendam ſuum ad inſulam Galli expeditè ire iubet, ac Pizarro edicere, graui conſtituta pœna, ne quemquam Hiſpanum inuitum ibi detineret. Pizarrus ex eo Gubernatoris mandato ingentem cepit dolorem: quum maxima pars Hiſpanorum qui cum eo erant, inſula excederet. Ceteris qui remanſerunt, (quatuordecim erant, omnes ferè ſodales nautici) plurimas gratias agit, ac ſpe ingenti

ſplendi-

ſplendidíſque promiſsis onuſtos rogat vt patienter durare aliquot dies vellent, donec Almagrus cum nouo ſubſidio rediret. Ergo dies aliquot in inſula tolerant, oſtreis, cancris & piſcibus veſcentes: donec tandem ab Almagro nauis commeatus ſubuehẽs venit: ſed ſine militum ſupplemento, propter improſperam famam quæ de ea ora Panamæ increbruerat.

Dura militia, niſi quòd inter omnia aurì fames duriſsima eſt.

In ea inſula Pizarrus aliquamdiu moratus & cum eo pauci illi, in ſumma rerum omniũ anguſtia, ſine vlla auxilij ſpe, poſtquam diu multúmque inter ſe conſultaſſent quid facto eſſet opus, tandem communi conſilio oram eam præterlegendam eſſe ſtatuunt, ſiquæ fortè ipſis diues & proſpera regio occurreret. Quingentûm millium ſpatium emenſi, quum Chiræ Peruani regni prouinciæ litus tenerent: ibi exſcenſu in terram facto, pauca indigenarum pecora & Indos adoleſcentes aliquot excipiunt, qui linguam Hiſpanicam diſcerent.

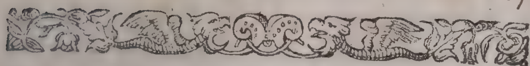
Inde Tumbeſiam regreſsi, de magnis videlicet eius populi opibus ab Indis edocti, quum ad tentandum terræ aditum non ſatis animi Hiſpano cuiquam eſſet, propter ingentem Indorum multitudinem, qui per omne ſpatium litoris effuſi conſpiciebantur: Petrus quidam, Creta inſula ortus, periculum vltrò ipſe facere ſtatuit. Itaque machæra oblonga, ex iis quæ ambabus manibus tractantur, armatus, in litus egreditur. Non parum admirationis incuſsit indigenis barbati

hominis tunc primùm à se visi species: ille intrepidè per medios progressus, ab eius oræ Præfecto comiter & honorificè excipitur. Mox ab eo in turrim præsidiariam introductus, in qua templum Soli dicatum inerat, postquam id tantis opibus, quantas vix animo caperet, excultum ornatúmque conspexit, in admirationem adeo defixus stupefactúsque hæsit, vt ea per somnium intueri se duntaxat crederet. Ad portam animalia quædam specie leonum & duos tigres, sed innoxios, reperit. Qúmque abeuntem aliquot aureis emblematis & monilibus Præfectus donare vellet, Cretensis, velut talia aspernaretur, abnuit, dissimulans se ea quærentem in eas terras venisse. Regressus ad nauim, quæ & quanta viderit refert.

Auarus callidè vitia sua dissimulans.

1 FRANC. *Pizarrus, is est quem Hoieda Vraba decedens, legatum suis militibus præfecerat. supr. lib. 1. cap. 19. Tum verò, quum fortunam sibi ipse laboribus, aut, vt maxima pars Hispanorum militum qui tum in India erant, rapinis, fecisset, Panamæ in re ampla & lauta erat. Fernandus Luques, scholæ cantorum primicerius (vt vocant) diues, ibi etiam manebat. Is postea exhaustis in quæsitu Peruani regni pecunijs, & eo inuento ab socijs exclusus,* Pazzo *vulgò vocatus est, id est, stultus, quòd fortuna bene vti & certis iam opibus frui nesciuisset. Gom. Hist. gen. lib. 4. cap. 1.*

¶ *Pizar-*

¶ Pizarrus, missu sociorum, in Hispaniam ad impetrandam repertæ prouinciæ subigendæ potestatem, nauigat. Sibi soli impetrat. Almagrum ab se alienat. Mox reconciliati, tertium socium extrudunt.

CAP. II.

INCREDIBILI gaudio Pizarrus perfusus, quòd in tam diuitem oram incurrisset, extemplò signo abeundi pronuntiato, in Panamam vela dat. Ibi sociis Chiræ felicitatem & [1] Tumbesiæ oræ diuitias, aperit. Illi quum superfundenti sese lætitiæ, quantam vix animo caperent, temperare non possent: ambo, Almagrus videlicet & Fernandus Luquez, Franciscum Pizarrum mittere in Hispaniam statuunt, qui à Cæsare Tumbesiæ subigendæ potestatem peteret. Verùm à pecunia imparati, consumtis videlicet in earum terrarum quæsitu fortunis omnibus, mille quingentos ducatos aureos ab amicis mutuos sumunt, & ad sumtus illi erogant. Pizarrus in Hispaniam appellit, Senatum Indicum adit: & oræ à se nuper repertæ indicem & relationem exhibet: simul sumtus à se in ea factos & labores exhaustos referens, atque ingentes diuitias regiæ Castellæ coronę pollicitus, Tumbesiæ potiundæ facultatem regiménque sibi tantùm postulat, nulla sociorum mentione addita. Quæcumque petierat obtinet. itaque diplomate in eam rem à senatu scripto, à Cæsare cõfirmato, instructus, contractis aliquot militibus, è portu San-lucari *Pizarrus societatem fraudat.*

de Barrameda cum quatuor fratribus, Ferdinando, Gonzallo, Ioanne Pizarro, & Martino de Alcantara, vela in altum facit.

QVVM breui secundo vento vsus, ad Nomen-dei, atque inde Panamam peruenisset, magnificè à sociis exceptus est: sed mox vt illi resciuere sibi tantùm Pizarrum in Hispania negotiatum, suis priuatim rebus, non communiter societati, prospexisse, æquis oculis eum deinceps intueri non potuere: Almagrus præsertim, qui tot sumtus à se & maiores quàm à Pizarro factos reputans, & exhaustas facultates, & tres totos annos in ea expeditione consumtos, & amissum oculum: & super hæc etiam vt pecunia ab semet mutuò accepta, Pizarro ad impensam præbita esset: vt is ad vniuersæ societatis vtilitatem, non suam vnius, procurãdam in Hispaniam missus fuisset, memori animo reuoluens, impatientissimè id factum & implacabiliter ferebat. Pizarrus mitigare vltrò eius spiritus conabatur. Se nihil videlicet à Cæsare impetrare potuisse causatus, præter Tumbesiæ subigendæ potestatem: bono tamen interea Almagrus animo esset. quippe fidem suam ipsi obstringere, daturum se operam vt & ipse aliud aliquod imperium in eadẽ prouincia obtineret. Adhæc quum esset inter eos societas: posse ipsum, tamquam summum Gubernatorem, de rebus omnibus pro arbitrio & pari secum iure statuere. Sed parua eius verbis apud Almagrum fides: imò etiam iste ob hæc nugarum ludibria multò aduersus eum indignatior, palam dicere, Pizarrum falsum & perfidum esse.

Dißidiorũ Pizarri & Almagri initia.

DENIQVE quum aliquot dies in his simultatibus & iurgiis consumsissent, Pizarrus tandem necessitate magis quàm voluntate adductus: quum se videlicet sumtibus exhaustũ & pecuniis ac commeatu vacuum (quibus contrà abundare Almagrum, nec quidquam erogaturum ob discordias intelligebat) quum se inquam, nisi cum Almagro in concordiam rediret & ab eo nummis iuuaretur, prouinciam suam tardiùs initurum cogitaret: doctorem Gamam rogat vt inter ipsos concordiam reconciliet. Quid multa? istius interuentu in gratiam inuicem redeunt: iubet doctor Almagrum Francisco Pizarro arma, equos, & quidquid commeatuũ prouisum haberet, & pecuniæ insuper certam summam, tradere. Pizarrum verò vicissim quoscumque honores & dignitatum ornamenta à Cæsare acceperat, ea cum Almagro participare. Ita conditionibus & pactis redintegratis, tertio socio Fernando Luque excluso, pacem & concordiam denuo inter se ineunt: acanciendis artius promissis consecratam Hostiam[2] sumentes, iureiurando firmant se integra fide mutuã amicitiam ad mortem vsque inuiolatam conseruaturos.

Pizarrus & Almagrus iureiurando amicitiam confirmant, sed quod mox violent.

HIS ita transactis, Franciscus Pizarrus cum centum quinquaginta militibus & equis multis, Panama moliens, Almagrum cum quanto posset maximo subsidio quamocyssimè subsequi iubet. Inde Colonchiam appellit prouinciæ Guancauilichiæ portum, vnde in Punam insulam transgressus à Præfecto perami-

cè exceptus eſt. Verùm vt ille fœda nefandáque Chriſtianorum facinora expertus eſt, per ſingulas domos aurum & argentum quærentium, feminas ad ſtuprum rapientium, ceteráque perpetrantium quæ à militibus fieri amant: cum valida Indorum manu Hiſpanos ex tota inſula expellere nititur. Sed quum impreſsionem ab hoſtibus ex aduerſo factam ferre non poſſet, cum multa ſuorum iactura, ſiluas fuga petiit. Pizarrus crudeliſsimè victoria vſus, cum multis Hiſpanis in Tumbeſiæ continentis oram L. mill. interuallo ab inſula diſtantem traiicit.

Hiſpani præclaris factis Punenſium animos ab ſe alienant.

SIMVLAC continentem attigit, indigenę auditis, quæ Hiſpani in Puna perpetrarant, in arcem aliquantum à mari diſtantem confugiunt. Pizarrus prouinciæ Gubernatorem per nuncios arceſsit, eius amicitiam multùm ſe appetere teſtatus: is verò non tantùm ire abnuit, ſed etiam hoſtiliter omnibus viribus inſultãs ei quanta maxima damna potuit intulit. Itaque Pizarrus noctu flumen tranſgreſſus cũ parte copiarum, præeuntibus peritis itinerum ducibus, ſpinas, ſaltus & aſperrima quæque locorum penetrans, hoſtes incautos & ſomno ſolutos opprimit. Mox ingenti eorum cæde facta, Tumbeſiam reuertitur, vrbémque captam totam diripit, & omnibus ornamentis delubrum Solis ſpoliat.

1 *Tumbez, ſeu Tumbeſia Peruani regni oræ maritimæ prouincia, non procul ab Æquinoctiali linea, Meridiem verſus, & Indorum vrbs eiuſdem nominis, mox Hiſpanorum colonia,* XII. *leucis à*

Puna

Puna insula distans: unde Pizarrus Peruanarum opum primum specimen praecepit.

2 *Id ab illis, secundò rupta concordia, & denuò reconciliata, factum scribit Gomara: atque horribili iureiurando sancitum ab Almagro nouum illud fœdus, nempe: Vter prius fœdus rupisset, tum vt Deus illius corpus animámque ad inferos detruderet. Sed ambitio auaritiáque omnia sacra iuxtà ac profana proculcant.*

3 *Puna insula ex aduerso Tumbesiæ prouinciæ sita, duarum leucarum freto à Continenti discreta,* XLVIII. *mill. pass. in circuitu amplectitur. Hodie San-iacobi insula ab Hispanis vocatur.*

¶ *Attabaliba Peruanus Rex, finibus suis Hispanos excedere iubet. Pontificem Rom. non agnoscit. Velut neglecti Euangelij reus, vi ab Hispanis capitur.*

CAP. III.

PER eos dies Attabaliba,[1] Peruanæ prouinciæ rex Cassiamalcæ erat. Is audito peregrinam gentem barbatam in suos fines ingressam, cum terribilibus quibusdã ac prodigiosis animalibus omnia loca percurrere, & cędibus ac latrociniis infesta facere: legatum ad Franciscum Pizarrum mittit, minitans nisi subditos suos tranquilla pace frui sineret, patriámque repeteret, breui infortuniũ inuenturum. Ad hæc Pizarrus respondit, Se non eò venisse cuiusquam offendendi animo, sed vt ope atq. opera eos iuuaret qui suam amicitiam expeterent: id sibi disertè ab Impera-

Pizarrus subdolum animum specie amicitiæ & pietatis tegit.

re principe suo mandatum: neque se posse sine magno dedecore ad eum reuerti, nisi prius Regiam ipsius personam vidisset, eíque res ad felicitatem tum corporis tum animi pertinẽtes exponeret. Sub hæc Pizarrus Casiamalcam versus contendit: & per Chiræ prouinciam iter faciens, à Regulis vltro de iungenda secum amicitia interpellatur, qui ob occupatas ab Attabaliba suas terras cum eo capitales inimicitias gerebant. Ac quia eo fortè loco nauigabile flumen erat, quà tutò subire naues poterant, condendæ ibi coloniæ sedem eligit, cui San-michaelis nomen fecit: & quò quisque suum diligentius asseruaret, manubias & prædam omnem inter socios partitur.

Attabal. Hispanos nondum expertus contẽnit.

INTER hæc Attabaliba Christianos aduentare atq. vlterius tendere audiens: sed eos paucos, defatigatos & molles vsqueadeo vt non nisi ingentibus Pachis (sic illi equos nominant) iter ingredi possent, de barbatis illis ridere ipse, & remissis ad eos legatis denunciare si sua illis vita cara esset, ne longius progredi auderent. At Pizarrus, Enimuero sibi necesse esse respondet, Maiestatem ipsius coram cum debito honore visere: simul exercitũ procedere iubet: quúmq. Casiamalcã peruenisset præmittit legatos & magistros equitũ qui regis animum statúmq. explorarent, eíque indicarent, venisse Hispanum ducẽ adeundi eius cognoscendíq. auidum. Ille sub aduentũ Hispanorum duo fermè mill. interiùs secesserat. Legati, vt in conspectũ regij agminis venere, agitare equos & glomerato gressu solo insultantes huc atq. illuc circumflectere incipiunt.

Indi verò ad noui huius monstri conspectum obstupescere. At ipse rex nihil eo spectaculo moueri, non mirari: interea tamen irasci, quòd parum reuerentiæ atque honoris sibi exhibitum à barbatis illis crederet.

FERDINANDVS Pizarrus per interpretem e imperatoris fratrem esse significat, qui Papæ ac Cæsaris, amicitiam eius vltro appetentium, missu è Castella venerit. Itaque veniendi ad se & coram colloquendi ei potestatem faceret. Quippe habere ad Regem ipsum summis de rebus mandata, eáque coram exprome re velle: quibus editis mox in patriam reuersurum. Attabaliba ad hæc, Ea se cũcta facturũ inquit, dũ ante omnia suis finibus excederent.

EA lata conditione, reuersus ad suos Ferdinandus, magnificum regis paratum & stupendam opulentiã prædicat: ceterũ eum in suo regno aduenis sedes concedere nolle. Quæ eum diem sequuta est nox, quàm lõga fuit, tota ab Hispanis ducibus instruendis ordinibus & animandis militibus consumta est: Victoriã videlicet esse in manib. & cum stolidis ignauísq. rem fore, quos vel solo equorũ hinnitu ac fremitu perterritos, pecorum ritu, ad satietatem trucident. Inde Pizarrus, instructis ordinibus & dispositis circa palatiũ & in ipsis portarum limitibus aliquot maiorib. tormentis, suos hostile quidquã cœptare, nisi signo edito, vetat.

Indorum diuitiæ Hispanorum auaritiam & sæuitiã irritant.

SIMVLATQ. illuxit, ecce Rex amplius XXV. millibus Indorum stipatus, velut in sollenni triumpho, hominum humeris portabatur, circumpendentibus vndique aureis monilibus,

Regius Attabalibæ paratus.

versicoloribus auium pennis præfulgens, interula sine manicis vestitus, & pudenda bombycina fascia velatus. Sinistrum regiæ frontis latus purpureus è lana tenuissima floccus honestabat, supercilia eius & genas inumbrans: pedes, breuissimo obstragulo calceoli ornabant. Tali cultu & paratu triumphali ciuitatem & palatium iniit, ibi barbatorum aduenarum legationem per otium auditurus.

INTER hæc viam sibi ad regẽ faciens frater Vincẽtius de Valle viridi ordinis Dominicani monachus, altera manu Crucẽ, altera Breuiarium gestans, ratus fortasse Attabalibam repentè in magnum aliquem theologum euasisse: per interpretem ei significat, Se Sacræ maiestatis Cæsareæ mandatu eius excellentiam adiisse, ídque cum autoritate Romani Pontificis, cælestis Seruatoris vicarij, qui Cæsari terras antè incognitas, & nunc primùm inuentas dederit, vt eò doctos pióſq. homines mittat, qui sanctissimum eius nomen publicè apud eas gentes prædicent, eáſq. fœdis ac diabolicis erroribus liberent. Inter hęc verba monachus Regi[a] Legẽ Dei exhibet, & ab eo omnia ex nihilo creata prædicat. Inde ab Adamo & Eua exorsus ordine exsequitur, vt Christus è cælo descenderit, vt assumta humana carne in vtero virginis, in cruce mortẽ obierit: atq. inde resurgens à mortuis, ad plenam generis humani redemtionem, in cælos ascenderit. Mox ad resurrectionẽ mortuorũ & vitam æternã delapsus, vtramque affirmat: & à Christo Petrum primum eius vicarium, Ecclesiæ gubernandæ impositum testatus, simul autoritatem Pon-

Euangelij Barbaris annunciandi noua & monacho digna ratio

[a] Sic ille Breuiariũ suum vocabat.

tificũ ipſius ſucceſſorũ adſtruens exponénſq. poſtremò Cæſaris & regis Hiſpaniarum, totius orbis Monarchæ, opes ac potentiam exaggerat. Itaque pro officio facturum Regem ſi illius amicitiam accipiat, ſi vectigalem clientémque eius ſe ferat: denique ſi abdicatis falſis diis, diuinæ Legis & Chriſtianæ religionis fidem & obſequium induat. Id niſi ſponte fecerit, pro certo habeat ſe eò vi atque armis coactum iri.

His auditis Rex, Se haud grauatè ſummi orbis Monarchæ amicitiam accepturum ait: ſed ſe & liberũ & regem ei quem numquam viderit tributa pendere, id verò ſibi parum æquum & honeſtum videri. [2] Pontificem autem inſigniter fatuum & impudentem eſſe eo facilè prodi, quòd aliena tam liberaliter largiatur. De Religione verò, ſe ſuam abiecturum planè negauit: ac ſi ipſi in Chriſtum crederent, qui in cruce mortuus eſſet, ſe in Solem credere qui numquam moreretur. Inde à monacho percõtatur, vnde ſciret Chriſtianorum Deum ex nihilo creaſſe omnia, & in cruce mortuum eſſe. Monachus ab eo quem haberet libro ea doceri reſpondet. Simul librum Attabalibæ porrigit: ille acceptum inſpectúmque aſpernatus & renidens, Hic liber, inquit, « nil mihi dicit: mox ad terram afflixit. Monachus « illico librum recolligere, & quantum niti poterat clamitans, Hiſpanos ad cædem accendere: [3] Agite Chriſtiani (aiebat) agite « & tam fœdi facinoris pœnas expetite: Euangelia ludibrio habita & proiecta ſunt. Trucidate iſtos canes, qui legem Dei ita contu-

Pontifex de alieno liberalis.

Crudelis concionator.

maciter aſpernantur.

Haec & talia quum magna voce dixiſſet, Franciſcus Pizarrus explicatis vexillis ſignum pugnæ, vti propoſuerat, edit. Inde fulminantia tormenta primum Indis terrorem inferunt: mox iam inſueto ſtrepitu attonitis ſuperueniunt equi, æneis tintinnabulis & crotalis latè tinnitum cientibus colla & crura circumdati: poſtremò circumſtrepentibus vndique tympanis admiſto clangore tubarum extra ſe raptos barbaros & ancipiti circumuentos malo, Hiſpani inuadunt. Indi quos non tantùm inſolitus machinarum fragor perculerat, ſed equi quoque, ferociſſimum animal, & tam acutis enſibus fœda illata vulnera turbauerant, abrumpunt ordines, & quæ cuique patebat ad fugam via velut lymphati erumpunt. Tum verò Hiſpani equites ferociter in hoſtem velut profligatum incurrrunt, & fugientes proculcant: qui quum ob nimiam multitudinem alij ſuper alios cumularentur, ruinæ ſimilem ſtragem dedere. Hîc horribili cæde Hiſpani lanceis & gladiis in cadentes barbaros debacchari.

Hiſpanorũ zelus, pro Euangelio ſcilicet.

Hiſpanorũ equitum facilis de Indis victoria.

Pizarrus peditum agmen ducens, rectà ad Attabalibam tendere, quem Indi multi circumſtipabant: quúmque pugnæ immemores corpora tantùm ante ipſum regem obiicerent, Hiſpani cædendo gradum promouebãt, donec ad Attabalibam viam ſibi per hoſtium ſtragem facerent. Vt verò tandem ad eum peruenere, tum quiſque capti regis opimum decus expetens, Indos lecticarios cędere. Et iam

clade

clade ferentium è sublimi illa sella delabebatur, quum Franciscus Pizarrus amiculo illum corripiens ad terram detraxit. Ad eum modum proiectus è sella ac prouolutus Attabaliba, nullo resistente, capitur, & Pizarri fidei ac potestati sese permittens, custodiæ traditur. Ea res bello finem imposuit, sine vllius Hispani cæde ac vulnere, præterquam Pizarri, cuius manus, quum Regem capere vellet, à milite Indum appetente, ferro icta est. Ferdinandus Pizarrus cum equitatu totum eum diem fugientibus instans, omnes vias Indorum cędibus repleuit, quum nulli neque ætati neque sexui victorum crudelitas parceret.

PER omne prælij tempus ipse quoque monachus milites clamore incendere non destitit, monens vt Indos punctim magis quàm cæsim ferirent, ne videlicet ensium laminas perfringerent. Hispani quum sanguinolentam eam victoriam de infelici illa gente retulissent, totam noctem quæ eum diem excepit, tripudiis & festo luxu ouantes transegere.

Monachus ex concionatore lanista.

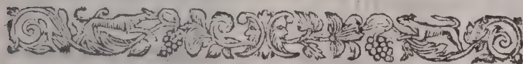
1 PERV *propriè prouincia exigua & inops est, quam Franciscus Pizarrus Panama soluens, impetrato à Petro Aria Gubernatore commeatu, primam aperuit, quinquaginta leucis Panama distantem: à qua postea impropriè totum illud ingens Attabalibæ regnũ & vniuersæ prouinciæ, quæ per omnem eius oræ longitudinem, mille & ducentarum leucarum amplius spacio, repertæ sunt,* PERV *ab Hispanis dictæ sunt. Aug. Zarat. Hist. Peru, lib. 1. cap. 1.*

2 *Alexandri* VI. *Pontificis, exstat bulla, qua has terras Ferdinando & Isabellæ eorúmque successoribus donat. Eius verba quæ huc pertinent, » hæc sunt: Vt tanti negotij prouinciam, Apostolicæ » gratiæ largitate donati, liberius & audacius assu- » matis: motu proprio, non ad vestram vel alterius » pro vobis super hoc nobis oblatæ petitionis instan- » tiam, sed de nostra mera liberalitate & ex certa » scientia ac de Apostolicæ potestatis plenitudine o- » mnes insulas & terras firmas inuentas & inuenien » das, detectas & detegendas versus Occidentem » & Meridiem (fabricando & construendo vnam » lineam à polo Arctico, scilicet Septentrione, ad » polum Antarcticum, scilicet Meridiem: quæ linea » distet à qualibet insularum, quæ vulgariter num- » cupantur de los Açores & Cabo-verde, centum » leucis versus Occidentem & Meridiem) Aucto- » ritate omnipotentis Dei nobis in beato Petro con- « cessa ac vicariatus Iesuchristi qua fungimur in ter- » ris, cum omnibus illarum dominiis, ciuitatibus, ca- » stris, locis & villis, iuribúsque & iurisdictionibus » ac pertinentijs vniuersis, vobis heredibúsque & » successorib. vestris (Castellæ & Legionis regibus) » in perpetuum tenore præsentium donamus, conce- » dimus & assignamus: vósque & heredes ac succes- » sores præfatos, illarum Dominos cum plena, libera » & omnimoda potestate, autoritate & iurisdictione, » facimus, constituimus, & deputamus, &c. Quo iure hæc dare potuit Papa, in quæ nullum ius vnquam habuit? Nisi fortè quia Christus cæli ac terræ heres est, cuius bonus iste Pater vicarius est, scilicet.*

3 *Eo facto facilè prodidit hic Pseudopropheta*

quo

quo ſpiritu ageretur. Quippe non ſic Chriſtus: qui arundinem quaſſatam non confringit & linum fumigans non exſtinguit. Matt.12.20. Itaque talem mox frugem Epiſcopus meſſuit, qualem monachus ſeuerat: nimirum à Barbaris in Puna inſula fuſte poſtea eliſus.

¶ *Attabaliba libertatem ab Hiſpanis ingenti precio paciſcitur. Hiſpanorum de ſua nece conſilia ſubolfacit, & de ſe commotas ſuſpiciones purgat. Hiſpani eius ſpoliis diteſcunt.*

CAP. IIII.

POSTERA die Pizarrus Attabalibam inuiſit, conſolatur, & vetat metuere ne interficeretur. Rex iniquiſſimam ſuam fortunam incuſans, iniectas ſibi catenas conqueri: dein gnarus quid Hiſpani concupiſcerent, Pizarro ſpondere, ſe ſi libertas ipſi promitteretur, tantum aureorum & argenteorum vaſorum daturum, quantum implendo cœnaculo in quo erat, ſufficeret, ad id altitudinis quò ſublimè elata manu pertingi poſſet: ea tamen lege ne vaſa frangerentur quoad pactam ſummam tradidiſſet. Promittit Pizarrus libertatem, & conditionem accipit.

Attabaliba de Hiſpanorum ſæuitia ſecurus, auaritiam eorum explere nititur, ſed fruſtrà.

ATTABALIBA libertatis cupidus, & Pizarri promiſſis innixus Præfectos quoſdam ſuos per omnes regni prouincias, Cuſcon maximè, dimittit (ea vrbs ſexcenta millia Caſſiamalca diſtat) diſertis additis mandatis, vt

quamocyssimè fieri posset redemtionis suæ pretium properarent. Itaque breui ex omnibus Regni partibus affluunt Indi aurum & argentum vehentes: sed quum iam menstruum spatium exiisset, & vixdum dimidia pretij pars aut paulo amplior esset contracta, propter immanem pecuniæ impetratę summam: Hispani fremere incipiunt, Attabalibam nempe specie contrahendæ pecuniæ, ingentem conflare exercitum, & in sua omnium capita conducere. Itaque maior pars Franciscum Pizarrum hortantur, vt de eo capitale supplicium sumat: fecissétque iam tum hauddubie, ni nobiles aliquot viri illum de ea sententia demouissent.

Hispani Attabalibæ crimina & necē struunt.

ATTABALIBA exitij sui consilia coqui subolfaciens, multùm de Pizarro conqueri, ac dicere, Nihil causæ esse quamobrem pristinum in se animum exueret: neque vsquam in suo Regno vlla hominum conuenticula aut cœtus fieri, nisi ad curandum & conuehendum corporis sui pretium: quod quidem quia longinquis è regionibus comportaretur, ad tam breuem quàm vellet diem præsto esse non posse. Quòd si verbis suis parum fidei inesse suspicaretur, aliquos ipse è suis Cuscon mitteret, vnde maxima pars pecuniæ imperatæ ventura esset. Itaque Pizarrus eò Sottum trib. mil. & duos prætera Hispanos mittit. Illi quum in ipso itinere obuios subinde Indos aureis & argenteis vasis onustos haberēt, rem ita esse vti Rex dixerat facillimè comperiunt: quum tamen Cusci opulentisśimæ vrbis

Attabaliba aduersas de se suspiciones rebus ipsis reuincit, sed frustra.

diuitias

diuitias ipsi capessere oculis concupiscerent, regredi è via noluerunt.

FERDINANDVS Pizarrus, fratris iussu, cum equitibus aliquot diuersa loca peruagatus, in multos & ipse Indos incurrit, qui aurum Cassiamalcam conueherent. Inde in interiora progressus in Pacamam peruenit, vnde quoque ingens auri & argenti summa deportabatur. Summa pretij pro redemtione Attabalibæ persoluti, cum eo quod præda contractum erat, duos auri milliones, id est vicies centies aureorum castellanorum millia, superauit. Ea pecunia in vnum collata, postquam quinta Regio fisco seposita est: [1] vt singuli quod suum erat seruarent, inter omnes pro meritis & dignitate cuiusque diuisa est.

Hispani Attabalibæ adhuc viuentis, videntísq. spolia inter se diuidūt.

QVVM inter hæc fortè aduenisset Didacus Almagrus, ei quoque, nequem tumultum moueret, debitam pecuniæ partem, eiúsque militibus, nonnullis quingentos, quibusdam etiam mille ducatos Pizarrus dedit. Secundum hæc Ferdin. Pizarrum & vectigal quintæ ad regem Hispaniæ mittit, cúmque de rebus à se gestis edocet: cum Ferdinãdo multi Hispani, triginta & quadraginta millium ducatorum precium referentes, in patriam reuersi sunt.

1 Ex *ea præda Regi in quintæ vectigal quadringenta aureorum castellanorum millia obuenere. Hispano equiti cuique octo mille & nongenti castellani, seu pesi aurei, vt vocant: & trecenta sexaginta argenti pondo. Pediti mille, quadringenti & quinquaginta aurei pesi: & centum octoginta pondo argenti. Nulli vnquam milites, adeò diuites,*

nec tam breui, nec tam paruo labore ac periculo, euaſerunt. Sed plerique qua facilitate tantas opes quæſiuerant, eadem amiſere: ganeis alij, alij alea. Intentis quidem interim adeo rerum precijs, in tanta auri argentíque vilitate, vt caligæ è panno triginta caſtellanis æſtimarentur: ocreæ tantumdem: penula nigra centum: ſcapus chartæ, decem: amphora vini, viginti: equus tribus, quatuor, immò etiam quinque, millibus ducatorum veniret: quo pretio etiam poſtea aliquandiu ſtetere. Ita ex eo quæſtu plus ſumtus quàm lucri, & in ſummis diuitiis ſumma inopia. Gom. Hiſt. gen. lib. 4. cap. 117.

¶ Attabaliba morte adficitur à Pizarro. Quiſquix eius legatus prælio ab Hiſpanis vincitur. Franciſcus Pizarrus Cuſcon, Peruani regni caput, captam diripit.

CAP. V.

HIs ita, vti diximus, confectis, Franciſcus Pizarrus, Didacus Almagrus, ceteríque duces communi conſilio deliberant quid de Attabaliba ſtatui par eſſet. Nonnulli necandum eſſe: alij ſoluendum cenſebant: erant etiam qui in Hiſpaniam mittendum ad Cæſarem dicerent. Tandem quum omnes ſententiam rogati dixiſſent, vicit ea pars quæ necandum cenſebat.

TRADITVM eſt à nonnullis, Indi cuiuſdam Philippilli [1] indicio proditum ac necatum Attabalibam, quum videlicet ille Franciſco Pizarro occulta Attabalibæ conſilia

enun-

enunciaſſet, clanculum Indos ad Hiſpanorum cædem ſollicitantis. Verùm ipſe audiui ac comperi Pizarrum ex quo Attabalibam captũ in poteſtate habuerit, iam tum ſtatuiſſe eum è medio tollere, quò faciliùs eas prouincias ſubigeret: quippe ſublato capite, membra haud difficulter in perpetuam ſeruitutem conceſſura. Atque id verum eſſe, perſpicuè ex eo appa-ret, quòd Pizarrus, niſi Attabalibæ necem ſuffragio ſuo comprobaſſet, poterat eum honorificè in Hiſpaniam ad Cæſarem mittere: quod vt faceret multis precibus ab eo Attabaliba contendit. Ergo non ſine omine ac Dei nutu contigit, vt omnes qui de necando Attabaliba conſenſerunt, poſtmodum infelicem vitæ exitum inuenirent.[2]

Attabal. ab Hiſpanis necatur, vt faciliùs eius ſubditos ſub iugum mittant.

AT tum Attabaliba, accepto mortis ſuæ nuncio, lugubriter in ſuſpiria & lacrymas effuſus, Barbarorum aduenarum ſceleratam perfidiam incuſare exorſus eſt. Mox quum Pizarrus ſententiam in eum latam ipſi edidiſſet, totus in preces abiectas verſus, eo prorſus ritu, quo Solem præcipuum ſuorũ numinum Indi adorant, tali ad eum oratione vſus eſt: PLVRIMVM te miror, inquit, Imperator, « quòd quum fidem tuam iureiurando obſtrinxeris, te, ſi pecuniȩ promiſſæ ſummam darem, « non tantùm mihi, exemtis vinculis, libertatem redditurum, ſed etiam ceſſurum finibus « meis: mihi tamen, poſtquam pactum pretium « accepiſti, libertatis loco extremum & infame « ſupplicium iudices. Si Philippillus me apud « te criminatus eſt, de ſubditis clanculum ad «

Attabal. verbis Pizarrum fruſtra flectere conatur quem auro nequiuerat.

» veſtram cædem ſollicitatis, ficto crimine ab
» eo circumuẽtus ſum: neque id mihi vmquam
» in mentem venit. Itaque vitæ vſuram mihi vt
» concedas te rogo, quando aduerſum te nihil
» morte dignum nec admiſi nec cogitaui. Ac ſi
» mihi parua apud te fides eſt, mitte me in Hiſ-
» paniam ad Cæſarem, cui ingens auri argentíq.
» pondus muneris loco deferam. Quod ſi vi-
» tam mihi eripis, pro certo habeto, ſubditos
» meos non prius cõquieturos quàm alio crea-
» to rege, veſtra omnium Barbatorum interne-
» cione necem meam expiauerint. ſi verò vita
» conceditur, Regnum quietum ac tranquil-
» lum continebo: neque erit quiſquam qui com
» mouere ſe audeat. Vt finem orationi Attaba-
liba impoſuit, manantibus vbertim lacrymis, Pizarrus excipiens, iam reuocari poſſe ſententiam negauit. Itaque eum Numidis, quos talibus miniſteriis aſſuetos habebat, ad ſupplicium tradit. illi laqueum ceruicibus innexum cuneo ligneo intorquent (id Hiſpani vulgò Garrottum vocant) & fauces regi elidunt.[3]

HVNC vitæ finem Rex Attabaliba habuit: vir mediocri ſtatura, prudens, animoſus, & imperij cupidus. Quo tempore primùm Pizarrus eius regnum ingreſſus eſt, cum Guaſcare fratre natu maiore, qui in Regnum paternum ſucceſſerat, bellum gerebat: cúmque mox captum necari iuſsit. Vxores multas habuit, quarum precipua & legitima, ſoror erat, Pagha nomine: & ex iis aliquos liberos ſuſtulit. Ceterum omnium rerum noſtratium quas Hiſpani ei oſtentarunt, nullam libentius

inſpe-

inſpexit quàm vitrum, dixítque Pizarro, Se plurimùm mirari quòd quum in Caſtella rei tam pulcræ copiam haberent, perueſtigandis metallis adeò vilibus auro & argento, peregrinas terras & maria obeundo, ſemetipſos fatigarent. *Attabal. vitrum auro antepo-nit.*

Eius parens Guaiuacaua dictus eſt, popularibus dum viueret adeo carus & venerabilis, vt eum etiam hodie lugeant, ac vulgò perſuaſum habeant illum ad vitam propediem reuocatum, regni gubernacula ſuſcepturum. Iacet in Quitenſis vrbis finibus, maiorum ſuorum tumulis illatus, cum immenſa auri & argenti elaborati copia, hominum, feminarum, animaliúmq. omnis generis ac piſcium effigie. Hiſpani ſedulò ſepulcrum eius à compluribus Indis etiam tormentis vehementiſſimis, quæſiuere: ſed fruſtra. Neque illi vnquam eum locum indicio ſuo prodiderint, etiamſi omnes ad vnũ interficiantur.

Interfecto rege, Franciſcus Pizarrus Caſsiamalca mouens, Cuſcon regni Peruani caput, occupare properat. Obuiam fit ei cum exercitu Quiſquiz Attabalibæ legatus, & præcipuus ducum, qui cum magna multitudine in aciem progreſſus Barbatos perſequi & Regis ſui necem vlciſci magno animo ſtatuerat. Eum tumultuariis aliquot præliis expertus Pizarrus, tandem cum ingenti Barbarorum ſtrage in fugam verſum, Almagro cum parte copiarum perſequendum & reliquias belli exſtinguendas, relinquit. Ipſe, quinque *Quiſquiz Attabal. principis ſui necem vlciſci ſtudet.*

t.ij.

tantùm Hiſpanorum iactura facta, vlterius progreſſus, quum iam Cuſco in conſpectu eſſet, & multi paſſim ignes apparerent: ratus fugiſſe ciues & ignem ſubieciſſe vrbi, equites ad rem explorandam præmittit. Illi ignes eſſe è ſpeculis accenſos deprehendunt, qui Barbatæ gentis aduentum Præfecto ſignificarent: procedunt tamen animi alacres, & iam fermè in collem vrbi propinquum euaſerant, quum repentè ſeſe oſtendentes Barbari, ſubeuntes Hiſpanos propellunt & ſaxis obruunt.

INTER hæc ſuperueniens Pizarrus, fugientes ſuos colligit, & cū omni equitatu in Barbarorum cuneos effuſis habenis inuectus, vertit pugnæ fortunam, & feriendo ac cædendo obuios, Indos in fugam auertit. Illi furioſo equorum impetu & acri gladiorum acie perterriti, arma etiam paſſim abiecere quò expeditius fugerent. Interueniente nocte Pizarrus inſidias metuens, eo ipſo loco in quo eum nox deprehenderat ſuos conſidere iubet & caſtris locum capere. Itaque Indis fugiendi ſpatium datum eſt, quorum plerique cum pecoribus, veſtimentis, & ſale, deuios montes petiuere. Poſtera die Pizarrus Cuſcon ingreſſus præſidium obtruncat, ceteros capit, vrbem diripit, & ditiſſimum Solis templum ſpoliat. Itaque magis prædæ è Cuſco quàm ex Attabaliba Caſſiamalcæ contractum eſt. Sed ne ita quidē expleta hiāte militum auaritia, omnes inſatiabili auri cupidine ardentes, captiuos omni genere

crucia-

cruciatus torquere, vt defossas pecunias & sepultos thesauros proderent: vt verè quidem hîc exclamare nobis liceat, O quot Nerones, quot Domitiani, quot Commodi, quot Bassiani, quot immites Dionysij, eas terras peragrauere! Ibi reperti sunt Hispani qui trucidatos ad ludicrum oblectamentum Indos vorandos canibus obijcerent [4].

Hisp. moru militu crudelis auaritia.

DIREPTA Cusco, & diuisa inter Hispanos prouincia, Marchio in maritimam oram regressus, Didacum Almagrum ibi repertum nuper victæ prouiciæ Gubernatorem designat, & eò cum imperio mittit. Ipse ciuitatem-Regum nouam coloniam ad fluminis Limæ ripam condere incipit: inde Trigillium proficiscitur, vt captiuos Indos inter Hispanos colonos diuideret, quorum opera in subigenda prouincia vsus erat.

Lima, seu Regum-ciuitas, colonia.

1 PHILIPPILLVS *hic, vnus erat ex iis adolescentibus Indis, quos Hispani principiò in Tumbesia ora exceperant, vt Hispanicam linguam discerent: de quib. huius lib. cap. 1. Hic quum vnius ex Attabalibæ concubinis amore deperiret, pactúsque ducturum eam in coniugem, si fortè moreretur Attabaliba: explendæ cupidinis auidus, Regi insidias struit, & conciri ac sollicitari ab eo clanculum populares aduersus Hispanos Pizarro defert. Gomar. Hist. gen. libro 4. cap. 118. Attamen, si Benzoni credimus, totus hic mimus ab Hispanis fictus & compositus videtur, vt Attabalibæ necis inuidiam ab se in alium deriuarent.*

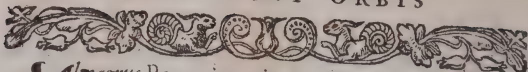
2 *Franciscus Pizarrus & eius fratres Didaco*

Almagro gulam laqueo frangi curarunt. Didaci Almagri filius Didacus Fr. Pizarrum domi suæ interfici iussit: quem mox Vacca de Castro capitali supplicio adfecit. Ioannes Pizarrus ab Indis in Cusco vrbe mactatus est: Vincentius de Valleviridi monachus ille, qui primus Hispanos ad cædem Indorum accenderat, in Puna insula fustibus elisus à Barbaris. Ferdin. Pizarrus iñ Hispania in vinculis consenuit. Gonzallus Pizarrus vltimus fratrum Pizarrorũ, quum aduersus Regem Hisp. bellum in Peru mouisset, captus à Petro Gasca & vltima pœna affectus est. Ita iniusta Attabalibæ cædes omnium propè eius autorum tristi exitu tandem pensata & expiata est.

3 *Prodigia nonnulla mortem eius, & quæ inde sequuta sunt mala, portendêre. Nam XX. diebus antequam hæc acciderent, ingens cometes, Cuscon versus, maximam noctis partem effulsit. Terrificum id sidus repentè conspicatus Attabaliba sub vesperam, eo die fortè solito lætior, verso ad Hispanos sermone: » Breui, inquit, in his regionib. magnus » aliquis Princeps óccidet. Ita nimirum imprudens mortem sibi imminentem prædixit. Ceterùm (vt Hispani scriptores tradunt) Pizarrus eum proditionis damnatum, nisi baptisaretur, viuum comburi iussit. Quum ad supplicium duceretur, Christianum fieri cupere se dixit. Itaque Pizarri iussu baptizatus: mox remissa pœnæ acerbitate, alligatus ad pálum, medio Cassiamalcæ foro strangulatus est. Adeò non puduit istum subulcum cum Indiæ rege tam fœdo more agere.*

4 *Tantæ huius sæuitiæ, cuius non pauca exempla exstant, adeo nonnumquam canes ipsos puduit,*

vt crudelitatis alienæ ministerio fungi non sustinerent. Memorabile vnũ referam. Didaco Salazari, (cuius inter San-ioannis insulæ primos occupatores celebre adhuc nomen est) canis erat molossus, acer & Barbaris in primis infestus: Bezerrillum vocabant. Nocte quæ diem, quo Cacicum Mabodomacam prælio Hispani vicerunt, sequuta est, Salazar canem aduersus Indicam anum, quæ inter captiuos erat, emittere constituit. Id vt commodiùs faceret, epistolam tradit vetulæ perferendam ad Gubernatorem, qui duobus inde fortè milliaribus aberat: sed eo consilio vt simulatque à suorum conspectu ablata esset, canem in eã solueret. Ea quum læta abiret, sperans se huius epistolæ beneficio libertatem consequuturam, vixq; inde lapidis iactu abesset: Salazar canem emittit: is vetulam facilè assequitur. Misera anus, vbi molossum furibundum ad se rectà tendere videt, humi residens, his eum idiomatis sui verbis mulcere incipit: Domine canis, domine canis, ego fero istas litteras ad Gubernatorem: obsignatam epistolam ei ostendens: & addens, Ne sæuias in me, domine canis. Hîc canis, velut supplices illas & abiectas preces sensisset, protinus mitigato impetu substitit, & sublato altero crure, vt canes ad parietem solent, eam perminxit. Ea res Hispanis, qui ferociam & sæuitiam animalis nouerant, miraculo fuit: puduítque ipsos feminam interficere cui canis pepercisset. Ouied. Hist. Ind. lib. 16. cap. 11.

¶ Almagrus Peruani regni Mareschallus designatur. Chilensem prouinciam petit. Mangus Attabalibæ frater rebellat. Cuscon vrbem capit. Pizarrus vndique in eum auxilia contrahit.

CAP. VI.

Almagrus Mareschallus Peru.

PER eos fortè dies Almagrus litteras à Cæsare accipit, quibus, se ab eo Mareschallum Peruani regni designatum intelligit: & vltra fines prouinciæ à Pizarro deuictæ trecenta millia pass. suo imperio attribui. Hoc tam læto nuncio auctus, quum Cuscon vrbem extra terminos prouinciæ Pizarri, & sui imperij esse sibi persuaderet, repentè priuato consilio Indica mancipia & agros de integro partiri pro sua libidine instituit.

ID vbi cognitum Pizarro, extemplò Ioannem fratrem suũ cò cum Hispanis aliquot & imperio mittit, qui Almagri conatis obuiam iret: ne videlicet absque suo permissu quidquam ab eo in prouincia nouaretur. Ioannes re inchoata, necdum perfecta, reuertitur. Itaque Pizarrus ipse per dispositos equos Cuscõ petit, Almagrum conuenit. ille primò Cæsareis literis fretus, Pizarro obsequi negat: ad extremum tamen, vbi viribus se imparem cognoscit, se ad omnia paratum quæ ille vellet, esse simulat.

Indorum strategema.

CETERVM Indi quũ terras suas desolari quotidie, haud satis æquo animo ferrẽt, & noua subinde auxilia Hispanis summitti, priusquã amplius crescerent, libertatis recuperãdæ

cupi-

cupidine, Christianorum vires dispergere statuunt. Itaque disseminant Chilen prouinciam Cusco mille pass. millia distantẽ, versus Magellanicum fretum, auri & argenti ditissimam esse aliisque rebus omnibus abundare quæ ad tuendam vitam sufficerent. Hanc tam speciosam occasionem extrudẽdi Almagri oblatam amplexus Pizarrus, non prius stimulare hominem destitit quàm illum ad eam expeditionẽ suscipiendam impulit. Conuenit inter eos, vt si felicem eam ac commodam prouinciam iudicasset Almagrus, eius administrationẽ propriè sibi à Cæsare peteret: sin minus, reuersus prouinciæ iam paratæ & communibus armis partę æquam portionem acciperet, ex pactis & conditionibus quæ inter eos Panamæ conuenissent. Ita nouis de integro sacramentis mutuam amicitiam sanciunt & inuiolatã ad extremum conseruaturos confirmant.

Almagrus in Chilen prouinciã sterilem, per speciẽ honoris ablegatur.

INDE Almagrus destinata exsequi pergit, & equis, armis, rebúsque aliis ad expeditionẽ necessariis comparatis, cum quingentis militibus multísq. Indicis seruitiis mouit: ac quãquam immensis laboribus & intolerabili propè tempestate vexatus per montes perpetuis obsitos niuibus iter faciens, vbi maxima pars Indorum, & aliquot Hispani equíque frigore obriguere: procedere tamen quò intenderat perseuerauit, ac vix tandem in Chilen prouinciam peruenit.

HAVD multò post Almagri discessum, Ferdinandus Pizarrus Limam appellit à Cæsare diplomata & priuilegia afferens: Vnum

videlicet fratri ſuo, quo is Marchionis titulo augebatur:alterum Didaco Almagro, eodem exemplo quo literæ quas iam ille à Cæſare de honore ſibi delato acceperat. Atque hic fons fuit, vnde mox atrocia inter eos orta bella tamdiu durauere, quoad altero in vinculis ſtrãgulato, altero altero domi ſuæ interfecto, vtriuſque exitio finirentur. Sed hæc, quum ad inteſtina bella ventum erit, ſuo loco dicentur: neque de his alia ferè trademus quàm quę vulgò nota & omnibus manifeſta ſunt. Quum enim hiſce de rebus multa à multis audierim, alios aliter ea narrare atque in multis diſcrepare inter ſe comperi, ſtudiis videlicet partiũ aut fauore cuiuſque in ſuum ducem propenſo præoccupatis animis. Addo etiam amplius, in illis terris veri perpaucis curam eſſe.

Peruani, duce Mango, aduerſus Hiſpanos rebellant.

INTER has rerum vices Mangus Inga Attabalibæ frater, cuius capiti Franciſcus Pizarrus diadema regium impoſuerat, quum tumultum & nouas res moliretur, à Ferdinando Pizarro oppreſſus eſt. Is regulum ferreis compedibus onuſtum Cuſcenſis arcis cuſtodia incluſit. Sed breui ab eius fratre Ioanne, vinculis leuatus eſt, quum præter magnum auri pondus ei datum, etiam ſe fidum atque amicum fore promitteret. Mox tamen vt emiſſus eſt, Hiſpanos animaduertens diſperſis agminibus, cædibus incendiiſque latrocinij veriùs quàm iuſti more belli, omnem prouinciam peruagari: clanculum contractis militiæ ducibus & rebus omnibus ad bellum neceſſarijs com-

comparatis rebellionem cœptat. Ac repentino impetu loca aliquot circumuolitans, multos Hiſpanos aurifodinis intentos opprimit, & cum Indis quoque ipſis, quorum illi opera in auro effodiendo vtebantur, interficit. Mox vnum è legatis ſuis, cum Indorum non ſpernẽda manu ad occupandã Cuſcon mittit. Ille necopinanti ciuitati ſuperueniens, arcem quoque eodem impetu capit, & Ioannem Pizarrũ cum aliquot Hiſpanis interimit. Eam quum breui recuperaſſent Hiſpani, paulo pòſt Mangus Inga centum amplius millibus Indorum circumſeſſam denuo expugnat, incendit, & maximam Hiſpanorum partem trucidat.

MARCHIO audita rebellione Mangi, nec tantam armatorum multitudinem quanta erat, ab eo excitam ratus, Didacum Pizarrum in eum cum ſeptuaginta quinque Hiſpanis mittit: ſed iſtorum cladis ne nuncius quidem ſuperfuit. Nec diſpari euentu cum Barbaris pugnauit Morgouius trib. mil. qui Guamanga profectus vt opem Cuſco ferret, ab Indis cum multis Hiſpanis oppreſſus eſt. Itaque Marchio Gonzallum Tapiam cum octoginta equitum turma cò properare iubet: ſed & iſtę cum maxima ſuorum parte non procul Guamanga occubuit: Gaeta quoque alius trib. mil. & quinquaginta ſimul Hiſpani, parem exitum habuere. *Hiſpanorũ ab Indis acceptæ clades.*

INTEREA Marchio anxius animi, quum multo elapſo tempore neque à fratribus, neque ab aliis ducibus & legatis ſuis nuncium vllum acciperet, & nonnihil mali ſuſpectans:

præter ſuperiores duces Franciſcum Godoiũ cum quadraginta equitibus eò dimiſſum, quæ compererit renunciare iubet. Ille in anguſto ſaltu deprehenſus, quum vndique irruentibus barbaris fœdam ſuorum cædem ante oculos cerneret: vitæ magis quàm decoris memor, quum fortè præualenti equo veheretur, eum in fugam vertit, & in ipſo itinere de rerum omnium euentu à quibuſdam Hiſpanis certior fit. Vt Limam regreſſus eſt, Marchioni clades ſuorum, obſidiones vrbium & exſcidia renunciat: inſuper etiam addens, aduentare ingentem hoſtium exercitum & rectà Limam tendere.

MARCHIO extemplò Petrum Lermam cum quinquaginta equitum turma & multis Indis amicis obuiam ire hoſti iubet: ac poſtridie ipſe quoque vrbe egreſſus, hoſtibus pugnandi copiam facit. Acerrimè vtrinque & æquo propè marte res geritur: tandem Indi, quum impetum Chriſtianorum ferre non poſſent, terga vertunt & collem non procul Lima editum ac munitum occupant. Multi eo prælio Indorum cecidere: ex Hiſpanis duo tantùm: multò tamen plures ſaucij, & Petro Lermæ dentes lapidis ictu excuſsi ſunt.

Pizarrus auxilia vndique corrogat.

INTEREA Marchio, tanta rerum anguſtia conſtrictus, quadringentis Hiſpanis amiſſis, & ducentis amplius equis: quum neque à fratribus nuncium vllum acciperet, & Almagrum in Chilenſi prouincia mortuum eſſe crederet, & in tanta militum penuria tot repentè hoſtibus circumuallaretur: primùm

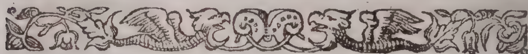
Alphonſum

Alphonſum Aluaradum, qui Chiachiapoios ſubigebat, quamocyſsimè arceſsit, & cum ſuo exercitu accurrere in ſubſidium iubet. Simul literas & nuncios diuerſa in loca dimiſit, Trugillium, Panamam, in Nicaraguam, in Nouã Hiſpaniam ad Ferdinandum Corteſium & alias Hiſpanorum colonias: atque ex omnibus auxilia exciuit. Primus omnium ducum Hiſpanorum Alphonſus Aluaradus Limam peruenit: quem mox Marchio legatum ſuum & totius exercitus ſummum imperatorem deſignat.

Is cum trecentis Hiſpanis, maximam partem equitibus, obuiam ire hoſti properat, nõ prius conquieturus quàm deletis funditus Indorum copiis Cuſcon obſidione ſoluiſſet. Primùm igitur deiectis Indis è montibus Limæ propinquis quos inſederant, longiùs progreſſus Tizoiam præcipuum Mangi Ingę legatum quinquaginta amplius millia Indorum in acie habentem, prælio fuſum terga vertere coegit. Ipſe quum in Sauſam vrbem ad ſaucios curandos conceſsiſſet, ibi Gomezium Tordoiam & ducentos Hiſpanos ſibi à Marchione miſſos in ſubſidium reperit. Mox inde degreſſus Tizoiam denuo obuium habet. is nouis ſupplementis inſtaurato & aucto exercitu, ſolutos recenti victoria Barbatos oppreſſurum ſe ſperauerat. Vbi in conſpectu fuere acies, neutris certamen detrectantibus, ſtrenuè pugnatur: donec ingenti edita ſtrage, Indi in fugam verſi ſunt.

Peruani reges ſuos olim Ingas vocabant.

1 MAGELLANICVM *fretum, quod à Ferdinando Magellane Lusitano repertum est, anno* M.D.XX. *quum ad Austrum vltra Æquinoctialem plagam tres & quinquaginta gradus confecisset. Ex ea classe, vna nauis, Victoriæ nomine insignis, anno* M.D.XXII. *toto circumuecto orbe, Hispalim rediјt. Itaque eius nauclerus, Ioannes Sebastianus de Cano, scutum suum insigni orbis effigie, & his circum inscriptis verbis, nobilitauit,* PRIMVS CIRCVMDEDISTI ME.

¶ *Almagrus è Chilensi prouincia redit. Mangus fuga montes petit. Almagrus Cusci ingressu à Ferd. Pizarro prohibitus clam vrbem intrat. Per speciem colloquij structas à Fran. Pizarro insidias declinat. Mox prælio victus à Ferd. Pizarro capitur, & in custodia necatur.*

CAP. VII.

DVM hi motus agitantur, diuersa parte Almagrus Chilensem regionem inopem & sterilem, non vt fama erat, diuitem nactus, ex ea prouincia excesserat. Iámque appropinquabat Cusco, quum Mangus Inga, audito eius aduentu, metuens ne ipsius simul & Marchionis copiis circumfusus atq. inclusus vndique exitum non haberet, abiecta recuperãdi sui status spe, cum viginti amplius Indorum millibus, soluta Cusci obsidione, montes quosdam Guamangæ imminentes insedit. Sed quum locus incultus & asper tantæ multitudini alendæ non sufficeret, paulatim dilapsi ferè omnes in diuersa abiere. Ipse Mangus tribus tantùm aut quatuor millibus Indorum

rum comitantib. amicitiã Hiſpanorum in totum aſpernatus, inter illos montes conſedit.

Mangus eorum verbis ſibi os ſublini nõ ſinit, quorũ mores nouerat.

QVVM aliquanto pòſt præſes Gaſca, regno huic componendo quæſitus, poſtquam Gonzallum Pizarrum capitali ſupplicio affecerat (vt inferiùs dicetur) miſſis ad Mangum Indis eum ad ſe arceſſeret, iuberétque ſub imperium ſuum ſine vllo metu concedere (quippe ſe eò veniſſe vt pœnis noxios & præmiis bonos afficeret: ſe componendis prouinciæ motibus & reſtituẽdæ omnium libertati miſſum eſſe:) quum, inquam, Gaſcæ miſſu, Indici legati hæc Mango expoſuiſſent: Tum ille, Ecquid putatis, inquit, vos mihi facturum hunc Apum (ſic illi Principes vocant) poſtquam me ipſius fidei ac poteſtati permiſero. Hîc Indi, Idem de te ſtatuet, inquiunt, quod Franciſcus Pizarrus de tuo fratre. Petet abs te plenam auri & argenti domum: mox te ſtrangulandum carnifici tradet. Ita irrita legatione Indi domum reuerſi ſunt.

Bellorum ciuilium inter Almagrum & Pizarrum tẽtamẽta.

QVVM, vti diximus, Mangus Inga deuios montes fuga petiiſſet, Didacus Almagrus breui Cuſcon perueniens, ciuitatem velut ſuæ prouinciæ, Gubernatoris iure, ingredi voluit. Sed Ferdinandus Pizarrus introire parantem repulit, cauſatus, Sibi non licere eum in vrbẽ accipere abſque Marchionis fratris ſui permiſſu, cuius nomine atque auſpiciis ei prouinciæ ipſe præeſſet. Ceterum ſi tanquam priuatus intrare vellet, eum verò multò libentiſsimè cum militibus ſuis excepturum, tantiſper dũ de fratris voluntate certior eſſet

factus. Hîc Almagrus dicere, Vt domum suã iniret, nihil sibi esse opus fa cultatem à quoquam petere. Tandem multis vltro citróque inter altercantes commutatis verbis, postquã Almagrus Pizarrum perstare in incepto nec se admittere velle comperit: noctu amicorum quorumdam ciuium ope vrbem intrat, & Ferdinandũ ac Gonz allum Pizarros incautos opprimens, vtrumque separata custodia attineri iubet. Ac Ferdinandus quidem, vt totius mali causa, ab eo mori iussus esset, ni amicorum interuentu & accuratis precibus protectus veniam obtinuisset. Luce orta Almagrus ex Regij diplomatis præscripto, approbantibus ciuibus, publicè præconis voce Gubernator pronunciatus est.

Almagri in hostem clementia, ipsi postea exitiosa.

INTER hæc nuncius adfertur Almagro, Alphonsum Aluaradum, Francisci Pizarri legatum, cum valido Hispanorum exercitu castra habere ad Abancaiam flumen. Ergo metuens ne ille copias aduersum se duceret, Hispanos ad eum aliquot mittit, qui denunciarent, vt aut Cuscon in fidem & imperium suũ concederet, aut exiret è prouinciæ suæ finibus. Sed vbi legati non reuertebantur, nempe ab Aluarado retenti, copias instruit, & fidissimis suorum tum ciuitatis tum captiuorum custodiam committens, Cusco cum non spernenda manu mouet. Quum sub noctem ad Abancaiam peruenisset, nuntiatúmque esset eius pontem magno Hispanorum præsidio obtineri: transmisso raptim vado, de improuiso Aluaradi castra ingreditur; eúmque sine cuius-

cuiuſquam cæde cum multis Hiſpanis capit.

Almagrvs eius victoriæ ſucceſſu inflatus, Cuſcon reuertitur, & iureiurando affirmat ſe non prius quieturum quàm omnes Pizarriſtas ex Peruano regno eieciſſet. Aluaradum in eandem cuſtodiam qua Gonzallus Pizarrus attinebatur, condit: illi, præmiorum ingentium ſpe corruptis cuſtodibus, nocte quadam ambo vinclis elapſi, in vrbem Regũ perueniunt & Marchioni hæc omnia exponunt. Ille, quingentorum militum manu facta, rectà in Almagrum ducere conſtituerat: ni Ioannes Guſmannus, Didacus Mercatus procurator eius, & monachi aliquot ordinis D. Mariæ Mercedis, eius deſtinatis obuiam iſſent. Illi enim ex apparatu Marchionis in Almagrum ingens aliquod malum oriturum præſagientes, reducere eos in mutuam gratiam conati ſunt. Itaque tota controuerſiæ deciſio iſtis concordiæ ſequeſtribus committitur. Illi ita pronunciant, Placere vt vtrique arma ponerent: Almagrus Ferdinandum Pizarrum è cuſtodia emitteret: ambo in Hiſpaniam ad Cæſarem ſcriberent, qui de integro eorum prouincias atque imperia definiret: poſtremò ambo Malam locum colloquio deſtinatum conuenirent ad ſanciendam concordiam, decem tantùm equitibus ſtipati.

His conditionibus latis, Marchio Lima Malam contendit & Gonzallo fratri ſuo negotium dat vt cum omni exercitu ſequatur: ceterum in tranſitu, quâ Almagrus iter facturus erat, aliquot tormentularios in inſidiis cõ-

Pizarrus ſpecie recõciliationis Almagrũ inſidijs captat.

dat, qui hominem incautum interimant. Eius conſpirationis monachos quoque conſcios fuiſſe fama eſt: cuius tamen non is ſucceſſus fuit quẽ exſpectauerant. Simul enim vt Almagrus Malam peruenit, cum Marchione congreſſurus, Pizarri miles quidam propiùs ſuccedens ei in aurem dicit, Si cara illi ſua vita eſſet, ſtatim nulla interpoſita mora abiret. Ille extemplò in equum aſcendens cum comitibus abiit: quúmque inſeſſum à tormentularijs locum fortè animaduertiſſet, diuerſo itinere Cuſcon trepidè repetit. Multùm interea de Pizarriſtis & monachis conquerens, dicénſq. Inde à Pilati temporibus non iniuſtiorem vmquam editam fuiſſe ſententiã fraudémque quàm quam iſti moliti eſſent.

MARCHIO res patefactas & infenſum Almagri diſceſſum cogitans, ac veritus ne de fratre Ferdinando, quem adhuc in poteſtate habebat, grauius aliquid conſuleret: Didacum Aluaradum Cuſcon ad placandum eum mittit, rogátque vt quacumque ratione pacem concordiámque inter eos conciliet: iureiurando affirmans ſe inſidiarum quas frater paraſſet planè ignarum eſſe, eáque omnia haud volenti ſibi accidiſſe. Aluaradus vera ea eſſe perſuaſus, ad Almagrum properat: ei quę audiuerat aperit: rogans vt vel in communis inter ipſos amicitiæ gratiam pateretur ſibi perſuaderi, vt pacem quàm bellum mallet. Quippe nõ eſſe conſcium Marchionem ſtructi aduerſus eum doli: denique illum fidem ſuam iureiurando obſtrinxiſſe, imperij ſui finibus contentum

tum nihil aduersus Almagrum moturum, donec à Cæsare noua constitutio afferretur.

Almagrus incolumẽ emittit hostem, quem ignominia irritauerat.

ALMAGRVS, etsi à nonnullis amicorum moneretur ne Marchionis promissis fidem adderet: precibus tamen Aluaradi permotus conditiones accipit & conciliata de integro amicitia Ferdinandum Pizarrum liberat. Marchio vbi fratrem solutum habuit, eo stimulante, fidem datam & toties tam sanctis iuramentis confirmatam abrumpens, breui Almagrũ dolo aggreditur, missis Chincam qui ei significarent: Recentissimè à Cæsare allatas esse literas, quibus iuberet vt ipse in prouinciã à se repertam & domitam actutũ concederet. Ad hæc Almagrus respondet, Se quidem, si mandati Cæsaris inspiciendi sibi copia fieret, protinus obsequuturum: sin minus, certum esse sibi Prouincia sua non decedere. Marchio rescribit, Nisi protinus sponte Cusco excederet, se illum inde vi eiecturum: ídque non fœdera inter ipsos pacta violantem, sed nouo illo Cæsaris mandato fretum, quæ sua essent pro suo iure repetentem facturum. Almagrus perstare in proposito, & negare se prius decessurum quàm visis Cæsaris literis.

Pizarrus belli Almagro inferendi occasiones rimatur.

HOC accepto responso, Marchio, valida Hispanorum manu contracta & multis Indis, Lima mouet: palam ferens se ad expellendos Chinca inimicos, prouinciæ suæ haud ambiguè oppido, contendere. Almagrus vt hostem adesse cognouit, viribus haud satis fidens, in Gaitaram montem editum & saxo-

ſum conceſsit: ſed inde quoque vrgentibus inimicis deiectus, Cuſcon raptim aufugit atque ibi ſuis ex trepidatione collectis, ab Indis galeas & alia munimenta corporis ex auro & argento fabricanda curat: omnes Hiſpanos qui aduerſariis paulum modò ſtudere viderentur, cuſtodiæ tradit: primores etiam nonnullos maximè ſuſpectos ſtrangulari iubet.

Prælium inter Almagristas & Pizarristas

MARCHIO itineris labore fatigatus, Ferdinando fratre ſuo ſummo Iuris Prætore deſignato, alteri fratri Gonzallo legato ſuo & Prę fecto militiæ cura belli permiſſa, vtrunque copiis omnibus in Almagrum Cuſcon tendere iubet: ipſe ad vrbem Regum reuertitur. Almagrus hoſtium aduentu cognito, obuiam egreſſus, duobus millib. paſſ. procul ciuitate, munito loco caſtra poſuit: diſtributíſque vt potuit, copiis Hordonio trib. mil. primam aciem ducendam tradit: ea expeditis velitibus, cetero peditatu & Indorum quorumdam ſociorũ auxiliis conſtabat. Ille militari via ducens, inter montem & ciuitatem ad ripam exigui lacus conſtitit. Equitibus Franciſcum Chlauẽſem & Ioannem Tellũ præficit: Alphonſum Pereſium alia Hiſpanorum turma & multis Indis anguſtos calles ad montem ſpectantes inſidere iubet: vnde ſi opus eſſet, in hoſtium latera incurreret.

FERDINANDVS Pizarrus è monte in planum degreſſus, poſtquam hoſtes quietos animaduertit, Mercadillium trib. mil. cum magna parte equitatus & Indorũ ſubſidio numquid inſidiarum aut latentis doli ſubeſſet, exploraturum

ploratum mittit. Ille quum in Alphonsi Peresij cohortē incurrisset, Indos socios in aduersarios Indos irruere iubet. Ita contractis pugnæ initiis, Pizarrus tormentularios in equitatum hostium emittit: illi pilularum grandine multos deiiciunt. Franciscus Chlauensis quum suos malè haberi cerneret, aliquot machinas displodi iubet. Icti globis nonnulli hostium ceciderant: ceteri perculsi terga vertebant: ni superuenientes Pizarri fratres castigassent territos, & confirmatis suorum animis prælium instaurassent. Acrior inde coorta pugna: summa vi vtrimque res geritur: tandem funduntur Almagri milites: Pizarrus crudelissimè victoria vsus est. Almagrus æger pugnæ interesse non potuit: sed è collis vertice prælij euentum contemplatus, vbi suos fusos conspexit, fugam & ipse capessit. Ferdinandus Pizarrus fugientium tergis inhærens Almagrū assequitur, captúmque in custodiam tradit. Inde quæstione de eo habita, reum peragit & capite damnat: arguens, quòd è Chilensi prouincia reuersus vi Cuscon irrupisset, quòd se & fratrem nullius flagitij compertos in vincula coniecisset: quòd prouinciæ agros pro libidine, nullo imperio aut mandato Cæsaris fretus, iterum diuisisset: ad hæc multis Hispanis necis causa fuisset: postremò ruptis induciis & iureiurando aduersus regium magistratum pugnasset.

Almagrus à Ferd. Pizarro capite damnatur.

ALMAGRVS postquam capitalem in se latam sententiam indicta mòrte cognouit, ingenti animi dolore ictus, ad Cæsarem prouo-

cat. Pizarrus prouocationem admittere nolle. Itaque Almagrus totus in preces versus, illum per Dei gratiam ac misericordiam orare vt sententiam reuocare vellet. Se iam prouectæ ætatis, debilem, podagræ etiam doloribus infestari: ni soluere se vellet, at custodia clauso paucos illos qui superessent vitæ dies ad meditandã peccatorum pænitentiã concederet. Adhæc meminisset sua maximè opera Marchionem carissimum eius fratrem in tantum honoris & diuitiarũ fastigium euectum esse. Ipsum quoq. Ferdinandum aliquando apud se fuisse in custodia: in quem etsi pro suo iure animaduertere potuisset, vim tamen ab eo abstinuisse.

Pizarrus in Almagrum inexorabilis, cui vitam debebat.

SVPPLICAVERE præterea pro eo apud Ferdinandum multi nobiles, in primis Didacus Aluaradus, qui quum eos in pristinã concordiam redigeret, vitæ suæ sponsione, Ni datam fidem seruarent, pro quouis eorum pacisci se paratum affirmauerat. Ipse quidem tum ac ceteri, manantibus effusè lacrymis, & verbis eiuscemodi quæ ferocissimi leonis animum frangere, & cor adamante durius emollire, poterant, Pizarrum flectere conati, frustra operam consumsere: neq. iste, obstinatus & clausus ne quo affectu perrumperetur, peruinci vllis precibus potuit vt miserationis signum vllum ederet. Ergo Didacus animo aduersum suprema firmato, confessione defungitur & testamentum facit. Pizarrus laqueo ei gulam frangi in carcere: mox exanimis ceruices amputari medio vrbis foro iubet. [1] Hunc

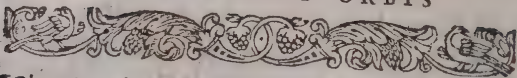
Almagro gula laqueo frangitur.

vitæ

vitæ finem habuit Didacus Almagrus.

MVLTIS ea sæuitia displicuit: maximè omnium Didaco Aluarado. is ergo paulo pòst in Hispaniam transgressus est, vt meditatas in Franciscum & eius fratres querelas ad regem deferret. Sed quum in id vnum strenuè incumberet, breui Vallæoleti moritur, veneno, vt fertur, sublatus. Ceterum Almagrus obscuro & vltimæ sortis homo, quando & eius adhuc ignoratur pater, literas nesciit: ceteroquin diligens, honoris auidus, si quē præmio donaret id ab omnibus volebat intelligi: sæuitia aduersum Indos insignis: Didacum filium ex Indica concubina Panamæ susceptum eiusdem secum nominis reliquit. *Almagri natales.*

1 HAEC *in vrbe Cusco, anno* M.D.XXXVIII. *acciderunt. Eius autem mortem non tantum lætam Pizarro Marchioni, sed eius quoque sponte ac iussu perpetratam, sequentia prodiderunt: quum plerique etiam paci consultum ferrent, diremta æmulatione inter Almagrum & Pizarri fratres, quorum alteri se fratres imperantis, alter consortem imperij, cogitaret. Itaque prudenter à Pizarro factum ex Machiauelli placitis, qui Reipublicæ nouæ statum condi & componi non posse asserit, si plures pari imperio rerum arbitri existant. Quippe commune duobus aut pluribus imperium quum rarò concors sit: vnius hominis ingenio atque autoritate omnia constitui multò esse satius.*

¶ Pizarri, Almagro sublato, varias expeditiones suscipiunt. Ferd. Pizarrus in Hispaniam transgressus custodia clauditur. Franc. Pizarrus ab Almagri factione interficitur. Did. Almagrus filius, imperium prouinciæ occupat.

CAP. VIII.

Hispanorũ in varia loca expeditiones.

PIZARRVS, sumpto de Almagro supplicio, prædam inter milites diuidit & res Cuscensis ciuitatis componit. Inde ad Marchionem fratrem regressus, de nouis terris vestigandis cum eo delibérat. Id vbi visum, Petrum Valdiuiam ducentis cum militibus in Chilensem prouinciam mittunt: Gonzallum Pizarrum in Coliaum ditissimam auri regionem: qua subacta mox in[1] Cassiæ (vulgò Canellæ) oram transijt: vnde postea pauper & accisis rebus reuersus est: Petrum Vergaram in Bracamorios: sed is in inopem & bellicosam gentem incidit, quæ propterea ad hanc diem inuicta & indomita mansit. Duces præterea & tribunos mil. plures Trugillium, Chiachiapoiã & ad alios populos diuersis cum agminibus mittunt. Ita Hispani variis expeditionibus alia atque alia appetendo loca, immuneris hominum cædibus atque infinitis sæuitiæ exemplis editis, maximam partem eius regni, vt ceteras Occidentalis Indiæ prouincias, in solitudinem & vastitatem redegerunt.

MARCHIO expeditis ad dictas prouincias subigen

ſubigendas legatis ac ducibus, fratrem ſuum Ferdinandum in Hiſpaniam cum Almagri cauſſa & (vt dicũt) proceſſu, ac quintæ Regiæ vectigali, mittere conſtituit. Ferdinandus, quamquam diſſuadentib. amicis ne iret (quippe ipſum nullis argumentis mortem Almagri Cæſari probare aut excuſare poſſe: adhæc Aluaradum ad Curiã grauiſſimas querelas cùm de ipſo tum de fratribus eius deferẽtem præoccupaſſe animos) ſoluit tamen, ingenti ſuimetipſius fiducia, venditans ſe pro ſummis in Regiam Maieſtatem collatis officiis, compoſitis videlicet prouinciæ motibus & ſeditioſis pœna coercitis, ingentia præmia meritum. Verùm quum in Hiſpaniam appuliſſet cum magna auri vi, non multo pòſt quàm in Regiam venerat, Cæſaris mandatu correptus in arcem Medinæ-campi (vulgò Mottam vocãt) incluſus eſt. neque quid eo factum ſit, deinde auditum eſt.

Almagri ſanguis Ferdin. Pizarrum in Hiſpaniam vſque, ad pœnas expetendas, perſequitur.

POSTEAQVAM Ferdinandus Pizarrus Lima ſoluẽs in Hiſpaniam vela fecerat, multi in ea ciuitate & aliis prouinciȩ locis vtriuſque Almagri, cùm parentis tum filij, amici ſupererant: ſed ij ſparſi, egentes, nulla neq. re neque ſpe, omnibus videlicet fortunis à Pizarri factione euerſi & ſpoliati. Inter eos princeps vnus maximè eminebat Ioannes Rada. Is primò clanculum cum Didaco Almagri filio de vlciſcenda patris eius morte conſilia agitare: mox vt eius primùm inſtinctu conflata & orta coniuratio eſt, occultè arma conferũt, amicos & confœderatos aggregant, mittúntq. ad

remotos vt quamdiligentissimè possint Limam omnes cõuolent. Non defuere qui Marchioni immatura adhuc coniurationis consilia proderent: sed ille quum significatum esset Almagristas perniciem ipsi moliri: ista haud sanè magnifaciens, ratúsque hæc renunciãtes odio potius in eos quàm vero moueri, ferè respondebat, Sinerent illos suis miseriis conflictari: satis iis infelicem suam sortem oneri esse, vt vexari grauiùs nihil opus esset. Quinetiam quum denuo de cauendis insidiis moneretur, quippe haud dubiè cædem ipsi ab inimicis parari: etsi aliquantulum commotus est, id tamẽ sibi credibile nõ esse, dixit.

Fr. Pizarrum nimius hostium contemtus perdit.

ATTAMEN ne planè lentus in suo periculo esse videretur, Ioannem Velasquen Prætorem vrbis arcessi iubet. Is quòd fortè ægrotaret, pro se doctorem Picadam collegã suum & Iudicem ordinarium (ex eorũ ordine quos Hispani *Alcaldes* nominãt) mittit. Hunc Marchio interrogat, num sui occidendi occulta consilia à Didaço Almagro iniri alicunde sub olfecisset. Ille nullo se ea indicio comperisse, aut sensisse affirmat: ceterum nihil ipsi timendum videri, dum rectum integrúmque magistratus sceptrum haberet in manibus. His verbis acquiescit Marchio.

DVM exsequendæ cædis occasionem exspectant coniurati, admonentur, nisi facinus maturarent, omnia mox emanatura. Itaque Ioannes Rada, & vndecim coniurationis participes armati trãsuerso vrbis foro decurrẽtes & vociferantes, VIVAT REX ET MORIATVR TYRANNVS: domum Marchionis irrumpunt.

Is tumultu exaudito, & quid eſſet ſuſpectans, claudi atrij fores, firmari aditus, iubet: ipſe ad muniendum corpus vertitur.

INTEREA dum armatur Marchio, Franciſcus Chiauenſis, Præfectus-prætorio, fores palatij recludit: ratus autoritate ſua coniuratos cohibiturum: ſed vt via patuit Almagriſtæ violenter irrumpunt, & ipſum Præfectum gladio in caput altè impacto interimũt. Doctor Velaſquez ſceptrum prætorium mordicus tenens, ne intercideret, per feneſtram in hortum præcipiti ſaltu ſemet ipſe deiecit. Martinus de Alcantara Marchionis frater natu maior, cum aliquot domeſticis, ratus ſe aduerſus tot manus parem futurum, conclauis oſtium tutabatur. Inde tandem armatus foras proſilit Marchio, qui quũ vnum ex omnibus ſuis fratrem ſupereſſe cerneret: Euge, mi frater, inquit, pugnemus ſtrenuè aduerſus proditores iſtos: per Deum iuro nos duos ſolos iſtis omnibus cædendis pares eſſe. Sed Martinus multis vulneribus confoſſus breui cecidit: ipſe tamen ſolus egregiè ſe defendebat, donec irruentibus vndiq. inimicis, vnus cuſpidem in medio eius gutture ita fixit, vt exanimis in terrã ꝓcideret.

Fr. Pizarrus ab Almagriſtis interficitur.

HIC Pizarro vitę finis fuit. Trugillio Hiſpaniæ vrbe ortus erat, robuſto & vegeto corpore, ſtrenuus manu, ingẽtis animi: verùm falſus, crudelis ac negligẽs & literarũ ignarus. Gonzallo Pizarro patre genitum ferunt, qui in Nauarræ regno ordines duxerat: & alij quidem legitimũ eius filium, alij ſpurium tradunt: expoſitúmq. in cunis ad tẽpli portã, nec repertũ

qui tollere aut alere vellet[2]: mox à patre agnitum, vt adoleuit, paſcendis ſuibus rus ablegatum: quum gregis pars aberraſſet, pauitantem nec auſum reuerti domũ fugiſſe Hiſpalim, atque inde in Indiã cum Alphonſo Hoieda Vrabenſis prouinciæ Præfecto tranſiſſe.

Fr. Pizarri natalium nobilitas.

VVLNERE letali ictus Marchio animam agebat: Almagriſtæ nihil cunctati foras ſe proiicere, & per vrbem volitantes vociferari, VIVAT REX ET DIDACVS ALMAGRVS. Ad eas voces multi amici Marchionis tumultu exciti concurrunt: inde vulnera & cædes partium: ſed quum Almagriſtæ multitudine & animis longè ſuperiores eſſent, facilè aduerſarios fundunt: Marchionis domum aliorúmque diuitum ciuium amicorum eius diripiunt, quorum alij capti, alij metu dilapſi fuga aut latebris diſcrimen vitauere. Didacus Almagrus Gubernatorem ſe ferens, omnes iurare in ſua verba coegit, quoad Cæſar Peruanis rebus proſpiceret. Mox ſceptrum inſigne Iuridicæ poteſtatis familiariſſimis ſuis tradit: trecentos milites legit: arma & equos quibus non fidebat adimit: & ſummum Præfectum militiæ Ioannem Radam deſignat.

Did. Almagrus fil. Peruanæ prouinciæ regimen inuadit.

HIS confectis, Cuſcon properat: ibíque à nonnullis aduerſæ factionis ciuibus diſſimulanter excipitur. Inter hæc iurgium fortè inter[3] Garciam Aluaradum & Chriſtophorum Sotellum nobiles Hiſpanos oritur: Aluaradus Sotellum mucrone transfigit: qúmque Didacum ipſum per inſidias interficere deſti-

naſſet,

naſſet: Didacus, patefacto dolo, in Garciæ caput, quam ipſi ſtruebat, perniciem vertit.

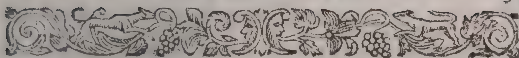
1 POST *mortem Almagri, nuncius ad Fr. Pizarrum allatus eſt de inuenta regione Canellæ feraci in Quitenſi prouincia, Orientem verſus. Itaque ad eam occupandam Gonzallum Pizarrum fratrem mittere ſtatuit. Porro arbor hæc, Canellæ ferax, in prouincia Zumaco, ſub Aequinoctiali linea ſita, reperta, ampla eſt, foliis lauri, minutis baccis racematim cohærentibus, qui calyce, ſuberino aut querno ſimili, continentur, ampliore tamen & magis cauo, colore nigricante. Ac tametſi multæ paſſim huius generis arbores ſilueſtres exſtent: diligenter tamen & magna cura eas in ſuis prædiis indigenæ colunt. Itaque ex cultis longè nobilior Canella quàm ex aliis naſcitur: eámque illi in precio habent, quia è circumvicinis regionibus, merces alias & vitæ tuendæ neceſſaria omnia, huius aromatis ope redimunt. Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru. lib. 4. cap. 1. & 2. Petrus Cieça parte prima Chron. Peruani, cap. 40.*

2 *Eum etiam expoſitum & Suis vberibus alitum aliquot dies ſcribit Gomara. Porro, quanquam in tanta trepidatione omnium, mors eius tamen multò miſerabilis fuit: nec erat quiſquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoueret illa facies: Marchionem, & tot opum paulo antè dominum: qui tot à ſe repertas prouincias occupaſſet & diuiſiſſet: non teſtamenti condendi, non veniæ peccatorum à Deo rogandæ, ocio dato: in ſua colonia, inter ſuos populares ac milites, per inſidias ciuiles, quas multi prodidere, nemo prohibuit:*

media luce duodecim hominum coniuratione interfectum: quum in tanto eius discrimine nemo colonorum, quos ferè omnes clientes & beneficiis suis obstrictos habebat, ad opem ferendam accurreret. Mox etiam festinato & vix plebeio funere raptim contectum, ne amputaretur caput ludibrio futurum: direpta à coniuratis domo, repentè ad tantam inopiam redactũ esse vt funeri sumtus deesset. Hæc Limæ in Peru accidêre, anno M. D. XLI. *die* XXVI. *Iunij.*

3 *Christophorus Sotellus & Garcias Aluaradus Cuscon vrbem, Did. Almagri nomine, præsidio & pari iure obtinebant. Quum in iurgio Sotellum Garcias interfecisset, eiúsque magno desiderio angi Didacum animaduerteret: vltionem ab eo metuens, occupare facinus, & Didacum ipsum tollere statuit. Id quum perpetrare palam non auderet, occulta molitur. Didacum ad conuiuiũ inuitat, inter epulas incautum obtruncaturus: ni cœna iam condicta Didacus monitus, paratas sibi ab Garcia insidias, ægritudine simulata, valetudinem excusasset. Simul tribunos cum militibus aliquot, Sotelli amicos, in penetrale cubiculum condit. Garcias parato conuiuio, ipse cum amicis ad arcessendum domo Didacum proficiscitur: & quamquam ab vno & altero in via de insidiis à Didaco structis monitus, perrexit tamẽ ire: donec Didaci ædes ingressus, venire ad conuiuiũ rogat. Ille primò excusans, tandem ægrè assentiri, & è cubili se alleuans præeuntem Garciam sequi. Interea fores clauduntur, & ab erumpentibus ex omnibus cubiculi partibus coniuratis, Garcias confoditur. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 4. cap. 14.*

¶ *Vacca*

¶Vacca de Castro à Cæsare componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur. Is Did. Almagrum prælio victum captúmque capitali supplicio afficit.

CAP. IX.

MOX sequuntur alij rerum successus. Postquam enim Cæsar funestas Hispanorum discordias, Almagri mortem, Pizarri & aliorum cædes, audiuit: Licentiatum Vaccam de Castro in Indiam mittens, quæstionem acrem exercere & vindicare in noxios iubet, ac prouinciam quampacatissimè fieri posset, extinctis dissidiis componere.

Vacca ad tauros indomitos coercendos à Cæsare mittitur.

HIS cum mandatis Vacca ex Hispania soluens, Panamam peruenit: vnde in Peruanum regnum vela faciens, propter aduersos ventos portum Bonauenturæ petere coactus est: vbi in terram egressus, summis cum laboribus omnem Venalcazaris prouinciam terrestri itinere emensus, vix tandem Quiton vrbem attigit. Ibi exploratis Didaci actis & consiliis, auditóque eum Gomezij Tordoiæ imperium spreuisse, cui vt Cuscon vrbem Vaccæ nomine occuparet mandatum erat: Trugillium petiit, eiúsque ciuitatis tutela Moræ legato suo commissa, cum ducentis militibus, quos variis è locis raptim contraxerat, Limam contendit. Ibi regiis literis mandatísque coram editis, ab omnibus ciuibus Gubernator Peruanæ prouinciæ agnoscitur.

INDE, decem millibus ducatorum mutuis ſumtis ad ſtipendia & ſumtus belli, milites contrahit, arma & equos comparat, & cum quingentis Hiſpanis Guamanguam properans, ex eo loco ad Didacum Almagrum ſcribit, qui iam Cuſco cum exercitu mouerat: vt poſitis armis ſe fidei eius ac poteſtati permitteret. Si vltro obſequeretur, pollicetur non tantùm quæcumque antè peccaſſet ei condonaturum: ſed & liberaliter daturum, vnde honorificè in prouincia viuere & ordinis ſui dignitatem faſtigiúmque tueri poſſet. Ad hæc Didacus reſpondet, Si ab eo patris ſui præfecturam obtineret, & diploma Cæſareum, quo veniam præteritorum conſequeretur, his ſe contentum fore: Sin minus, ſe eius verbis parum fidei habere: quando quo tempore de fœdere & pace palàm ſecum ageret, clam milites ſuos aſtu ad defectionem ſolicitaret.

Vacca Didac. Almagrum verbis mulcere ſtudet.

VACCA Didaci animo cognito, Guamanga, quòd is locus aſperior eſſet, mouens progreſſúſque, edito in planicie tumulo, quem indigenæ Chiuppam vocant, in conſpectu hoſtium, conſedit. Hîc Didaco rei bene gerendæ præclara occaſio ſe offerebat, ſi ea prudenter vti nouiſſet. Nam Vaccæ milites quum agmen in cliuum montis erigerent, ſi defeſſos & ſolutis ordinibus ſubeuntes adortus eſſet, parua manu fundere poterat. Poſtera die ambo duces copias in aciem educunt, ſuóſque pro ſe quiſque hortantur: victoriæ præmia ingentia oſtentãtes: victos contrà, vitam, decus, fortunas, imperium, amiſſuros. Didacus ſuis tormen-

Almagrus occaſione vti neſcit.

tormentis loco plano constitutis, quibus Petrus Cretensis præerat, rectà in hostilem aciem fulminabat: magnámque cladem hosti intulisset, ni id tempestiuè animaduertens Franciscus Caruaial, Vaccæ Castrij primarius signifer, aciem paulum ex eo loco in vicinum obliquans, vbi à tormentorum ictibus tuta esset, exercitum seruasset. Didacus ab vtroque machinarum latere equitatum, pedites in medio constituens: ipse in dextro cornu stetit, vbi multos Indos lanceis, lapidibus, iaculis & variis missilium generibus armatos locauerat.

VACCAE de Castro acies hoc modo stabat, ipse inter primores cum triginta equitibus ceteram aciem antecedens: postea tamen suorum rogatu in postremum agmen sese recepit. Equitum alæ duæ ab vtroque cornu locatæ: dextrum Alphonso Aluarado, læuum Petro Aluarez Olguino, cum Regio vexillo tuendum datum: pedites in medium accepti. Indi qui in Didaci auxiliis erant, primi ante ceteram aciem progressi, pugnam lacessentes, ab hostibus strenuè pelluntur. Tum Didacus ferociter in hostem inuehitur: iámque acri vndique coorto certamine, Castrij pedites tormentis aduersariorum potiti: & Didaci milites multis hostium cæsis, duo rapta signa referentes, omnia tumultu & dissonis clamoribus repleuerant: quum iam propinqua nox & dubia victoria omnes ad pugnam acriùs incenderet. Ergo vtrisque ad extorquendam hosti victoriam ingenti animo cōnitentibus,

multum ibi ſanguinis fuſum eſt. Ad extremum Vaccæ victoria fuit, ſed ea non incruenta. A parte Cæſaris, trecenti amplius Hiſpani cecidere, & ducum ipſorum pars maxima: Almagriſtarum centum fermè & quinquaginta: nonnulli Guàmanguam & alia loca, prout quemque fuga tulerat, diuerſi petiere: ſed Vaccæ iuſſu capti, Licentiato Gamæ traduntur.

Is cognitis omnium cauſis, in noxios, ſed maximè in duces ipſos & ſeditionis capita, animaduertit: quoſdam diuerſis equis diſtrahi, alios è patibulo ſuſpendi iuſſit: milites aliquot exilio damnauit. Didacus ipſe è prælio, ſequentibus tantùm quatuor militibus, Cuſcon fuga petierat, eas ſibi latebras tutas fore ratus: ſed Rodericus Salazar vrbis Prætor, quem ipſe multis beneficiis doníſque honeſtauerat, clade eius audita, quorũdam aliorum ciuium conſenſu eum correptum Vaccæ tradidit. Is Didacum capite plecti iubet: eius morte prouinciæ pax reddita. Mox Vacca Indos captiuos inter milites, qui fidelem ac ſtrenuam operam ei bello nauauerant, velut prædam diuidit: ceteros ad nouas terras ſubigendas dimittit. Inde Indis de integro calamitates gliſcere, quos Hiſpani, vacui bellis, aurifodinis exercendis, aliíſque intolerandis laboribus vexabant.

Almagrus ab amico cum fortuna fidem exuente proditur.

Almagrus capite plectitur.

¶ *Blaſeus*

¶Blascus Nunez Prorex, SC. de Indorum libertate rigidiùs vrgens Hispanorum odia in se concitat. Gonz. Pizarro duce, publicè aduersus Proregem bellum ab ijs suscipitur. Prorex Procuratorem regium interficit.

CAP. X.

DVM apud Peruenses hi rerum motus agitãtur, Indicus Senatus, Cæsaris iussu,[1] Edictum de Indis in libertatem restituendis de integro cõfirmat:& Peruanæ prouinciæ prorex designatur [2] Blascus Nunnez Vela, ingentis spiritus atque animi vir. Hic Cæsareo diplomate instructus, cum quatuor Adsessoribus, licẽtiato Didaco Cepeda, Petro Ortizio, Ioanne Aluarez & doctore Lisone, ab Hispania soluit. *SC. de Indis in libertatem restituendis.*

QVVM sub finem Ianuarij mensis, anno M.D.XLIIII, ad Nomen-dei appulisset, ibíque Hispanos è Peruana prouincia transgressos reperisset, cum magna auri & argenti vi discessum in Hispaniam parantes: cognoscere ex illis voluit quibus artibus aurum illud quęsissent.[3] Quippe istos Indica mãcipia quę ipsis in parte prædæ obtigissent vendidisse acceperat, contra leges nuper in Hispania latas. Itaq. Regiis magistratibus vt aurum illud retineãt, quoad verum quærendo cognosceret, imperat. Ea res multis ciuibus noua atque insolens visa est: præsertim quũ in ea vrbe id ab eo tentaretur, quæ extra ipsius prouincię fineis esset. Ipse tamẽ nihilosecius, nisi Adsessorũ & aliorũ

Hiſpanorum, quorum opes in ea colonia multùm pollebant, interuentu ac precibus mitigatus eſſet, pecunias eas omnes hauddubiè in fiſcum redacturus erat: ac ſic quoq. ægrè admodum omnia dominis reſtitui iuſſit.

Proregis in Adſeſſores ſuos ſalsè dictum.

Exin terreſtri itinere Panamam petit, vſqueadeo Adſeſſorum pertæſus propter crebras ipſorum inter ſe altercationes: vt ſubinde diceret, Ab Cæſare & Senatu Indico ſe quatuor Adſeſſoribus ineptiſſimis inſtructum, quorum vnus adoleſcens eſſet, alter ſtolidus, tertius ſtipes, poſtremus inſcitia inſignis. Quippe Cepeda adoleſcens erat, Ioannes Aluarez ſtolidus: Petrus Ortiz, imperitus literarum, & Latinæ linguæ planè ignarus, & quartus ſtipes & ineptus homo. E Panama in Peruanum regnum vela faciens, decimotertio quàm ſoluerat die Tumbeſiæ oram tenuit: neque vlla nauis tam breui curſu ſpatium illud vmquam percurrerat.

Indorum ſeruitus ſoluitur.

Ab eo loco reſtituendæ Indis libertatis initium faciens, vetat ne Hiſpanis quidquam commeatus aut mercium dent, niſi perſoluto precio: vetat ne Hiſpani ipſis ad baiulāda onera & vecturam ſarcinarum inuitis abuterentur. Nam qui ante eum ei regno præfuerant Gubernatores, edicto iuſſerant, vt omnibus Hiſpanis qui pedibus iter facerent, eorum locorum Cacici tres Indos baiulandis eorũ ſarcinis attribuerent: equitibus verò quinque: inſuper ſingulis pullum gallinaceum, cuniculũ, & patrij vini (quod illi *Azua* appellãt) lagenã vnam, ſine vllo pretio præberent. Hæc omnia Prorex ſuſtulit.

QVVM

QVVM fortè Tumbesiæ in sacerdotem & Gonzalli Pizarri clientem quendam domesticum incidisset, qui prælio aduersus Didacum Almagrum gesto interfuerant, vtrumque in patibulum egit: in vrbe San-michaelis Didacum Palominum Indis vassallis priuauit, quòd eos durius & inclemẽtius haberet. Grauissimè se in eos animaduersurũ minabatur qui ipsius imperiis atque edictis audientes non essent.

INDE Trugillium trãsgressus Edictum de Indorũ libertate promulgat: quúmq. ab eo ciues prouocare vellẽt, prouocationẽ non admisit: causatus se à Cęsare expressum disertúmq. mandatũ habere Edicti strictè adeo & exactè seruandi, vt appellationem ab eo nullã aut exceptionem admitteret. Omnes obstinatam & inflexibilem Proregis duritiã experti, & ipsum & leges, & earum latores diris exsecrabantur. Qui seruos regio signo inustos habebãt, vulgò sortem suã miserãtes dicebant, nullã sibi aliam superesse opem, nullã præterea rationem qua vxores, liberos & domũ sustentarent. Qui eas prouincias subegerant, conceptũ animis dolorem perferre non poterant, palam conquerentes: Postquam, pro imperio & gloria Cæsaris corporibus & fortunis consumtis, ei opulentissimum & pulcherrimum Regnum suis manibus quæsiuerint, egregia scilicet sibi precia laborum persolui.

SED cum acerrimè omniũ perstrinxit monachus ordinis D. Mariæ (Petro nomen erat) quum in has voces erũperet: Indigna præmia suam Maiestatem iis reddere, qui tam fidelem

Monachus intempestiuæ libertatis pœnas morte luit.

& ſtrenuam operam ei nauarant: & eas leges explendæ auaritiæ latas rapinam potius quàm ſanctitatem & iuſtitiam redolere. Neque aliò ſpectare omnia Edicta quæ ex Hiſpania venirent, niſi vt augerentur Regij reditus. Itaq. his verbis offenſus Prorex noctu carnificem ſum miſit qui monacho gulam frangeret.

IAM ſuperbiæ Proregis & durarum eius legum fama vbique ſparſa erat, quum Hiſpani malle ſe mortem oppetere, quàm eiuſcemodi morem gerere legibus palam ferẽtes, omnib. locis tumultũ & ſeditionẽ agitãt. Miſerat fortè Prorex Cuſcõ ad Vaccam de Caſtro legatũ quendã ſuum. Is rogatu ciuiũ admittere eum in vrbẽ noluit: ac breui cum multis Hiſpanis, quo propiùs rerúm ſtatum inſpiceret, in ciuitatem Regũ cõtendit. Appropinquãtem vrbi cum magno comitatu ciues admonent ne ingrediatur. quippe vereri ſe ne aliquid ſecus quàm vellet ipſi accideret, ob excluſum Proregis Legatum. Præterea quòd tanto agmine ſtipatus veniret, ſuſpicionem de ſe aliquã moturum. Itaque Cuſcon potius reuerteretur, & ciuitatem Regis nomine obtineret. Sed Vacca regredi haud ſatis autoritati ſuæ decorũ exiſtimans, maximã comitatus partẽ dimittit quominus ſuſpectus eſſet, & cœptum iter peragit. Breui Limam ingreſſus, commotum ciuitatis ſtatum & res perturbatas offendit.

NONNVLLI ciuium Proregem monuerant, vt quãprimum poſſet, Trugillio venire properaret priuſquã Vacca de Caſtro Limam ingrederetur: is ergo feſtinãter oppido egreſ-

ſus

ſus Limam magis itineribus contendit. In itinere, eo loco cui Foſſæ nomẽ eſt, inſcripta parieti hæc verba reperit: *Quiſquis fortunas meas ereptum veniet, maturè videat quid agat. nam id quidẽ capitis ſui periculo fecerit.* Præterea ei ſignificatum eſt, decreuiſſe Limenſes ciues eum Peruenſi prouincia eijcere, niſi Edictorum effectum ſuſpenderet, quoad à Cæſare rebus aliter proſpectum eſſet.

His ſimul de rebus plurimùm indignatus Prorex Foſſa mouet: quúmq. iam Limæ appropinquaret, Guilielmus Suarez Regius procurator (Factorẽ vulgò vocãt) obuiã ei egreſſus iuſiurandum ab eo nomine ſenatus exigit: Priuilegia videlicet, beneficia, & iura ipſis à Cæſare conceſſa ſarta & tecta cõſeruaturum, prouocationémq. à nouis legib. admiſſurum. Prorex iuſiurandũ ita concepit, Se quæ ad obſequium & honorem Cæſaris pertinerent, ea omnia facturum. Ita ciuitatem ingreditur: maximæ parti ciuium parũ gratus eius aduentus fuit: ſed multò acrius odia omniũ in ſe accẽdit quum Edictum de liberandis Indis promulgaſſet: quúmq. à familiaribus rogaretur ne faceret, quippe ſeditionem aduerſus eum conciturós Hiſpanos, contumaciter reſpondit, Se voluntatem ſuam & Cæſaris mandata prorſus exſequi velle. Mox etiã Vaccam de Caſtro in cuſtodiam tradit, Edicta ſua Cuſci admittere noluiſſe eum arguens, & aſſumta Gubernatoris autoritate Indos inter Hiſpanos diuiſiſſe: poſtremò, non facta à Rege poteſtate, armis aduerſus Almagrum certaſſe.

Prorex dũ de ſummo iure nihil remittere vult, odia omnium, mox rebellionem, excitat.

PROREX tum ceteris factis, tum maximè Vaccæ vinculis, cuius in se beneuolentiam studiúmque multò quàm antea maius Limenses experiebantur, tantam omnium ciuium inuidiam, tantum odium in se cõciuit, vt plerique Hispani Gonzallum Pizarrum crebris literis solicitarent, vt Cuscon quãcelerrimè veniret. Incidisse res magni momẽti de quib. cum eo ibi agere vellent. Is tum fortè erat apud Ciarchas fodinis suis prorsus intentus, nec de his rebus quidquã cogitans: tum verò frequentib. nunciis & literis excitatus, Cuscon venit. Ibi coniurationis principes sæuitiam Edictorum exponunt, quæ Prorex attulerat: quam etiam ipse intolerabili cõtumacia oneraret, omnem ab iis prouocationẽ respuẽs. Itaq. Gonzallum orare omnes vt propugnandę vitæ ac fortunis suorũ summum se Ducem & Procuratorem partibus ostenderet. Polliceri ac iurare singuli se strenuam fidelémq. operam nauãdo fidem illi datam ad vltimum præstituros. Abnuere primò Pizarrus, & id à se expectari petíq. non debere dicere: quippe Edictis repugnare, quid aliud esse repugnare ipsi Cęsari, qui eorũ obsequiũ effectúmq. tã exactè vrgeret? Verùm qui eas terras subegerãt Coloni, inceptũ suum ab omni rebellionis suspicione purgãtes, & caussam probantes, flexere tandem vt imperium illud à se suscipi fateretur.

Gonz. Pizarrus dux partium.

HIS suffragiis Gonzallus Pizarrus Gubernator & Procurator generalis Peruanarũ prouinciarũ designatus, vexilla depromit & breui quadringentos amplius milites contrahit.

Hæc

Hæc ita Cuſci geſta eſſe poſteaquam Proregi allatum eſt, Hieronymum Loaiſam Limenſem epiſcopum Cuſcon ad Gonzallum mittit, oratum vt ſuſcepta aduerſus Regem ſuum belli conſilia omitteret: ac Limam ad reconciliandam ſecum concordiam veniret. Id quidem eum pro certo habere poſſe, nullã ipſi incommodam Legem ab ſe allatam eſſe: imò veniſſe vt eum ingentibus præmiis & meritis afficeret. Verùm Epiſcopus à Pizarro neque auditus neque admiſſus, irrita legatione rediit.

PROREX, cognito Pizarri animo, metuẽs ne ille prius ad Limam cum exercitu eſſet quàm ipſe bello neceſſaria paraſſet: quinquaginta tormentularios ad præſidium ſui corporis comparat: quantum militum poteſt contrahit: è variis locis noua ſubſidia arceſsit: Quintæ vectigal retinet, quod Vacca de Castro confecerat vt primo quoq. tẽpore in Hiſpaniam mitteretur: ac magnam præterea pecuniæ ſummam in ſumtus belli & ſtipendia militum mutuò ſumit. Itaque breui ad eum Petrus de Puellis Guanuco, Gonzallus Diaz è Piura cum multis Hiſpanis è Quitenſi prouincia profectis confluunt: ſed iſti paucis pòſt diebus quàm Limam venerant cum omnibus ferè militibus aliiſque trib. mil. ad Pizarrum transfugiunt. Nec multo pòſt aliquot nobile qui apud Factorem ſeu Procuratorem regiũ in hoſpicio erant, cum duobus eius nepotibus à Prorege ad Pizarrum tranſiuere. Id vbi Proregi nunciatum, extemplò Alphonſum de Monte-maiore cum quinquaginta equitibus

ad capiendos transfugas mittit. Ille fugientes assequutus, proditur à suis & ab iis quos persequebatur, capitur: inde omnes vno agmine ad Gonzallum Pizarrum concurrunt.

Prorex Procur. regium interficiẽs, sibimet exitium adfert.

INTEREA Prorex, quem non minus defectiones suorum quàm hostium apparatus angebant, Factori in primis succẽsebat, ei vtique vehementer infensus, quem totius mali causam esse suspicabatur. Tandem hominem noctu arcessit: víxq. ille domum eius ingressus » erat, quum iræ impotens, Ecquæ tandem sunt » istæ quas moliris proditiones, Factor? in ma» lam tuam rem huc ad me venisti, quem tu te» chnis tuis peruertis. Ad hæc Factor: Ego tam » bonus Regis seruus sum ac dominatio vestra. » Prorex: Mentiris per gulam, inquit, simúlque pugionem stringens gemino ictu eum confodit: deinde ingestis vulneribus confectum à domesticis, proiici in præceps è cœnaculi pergula iubet: corpus eius à Proregis mancipiis licentia tenebrarum, quum nemo prohiberet, pedibus tractum & multis ludibriis vexatum est. vt illuxit, honorifico funere effertur.

LICENTIATVS Caruaial, vbi fratrem à Prorege interfectũ cognouit, iurauit se non prius quieturũ quàm mortem ipsius vltus esset. Ea quidem Factoris cędes plerisq. ciuium tãtùm terroris iniecit, vt ne eadẽ à Prorege in se exempla ederentur vulgò pauitantes, Gonzalli Pizarri aduentum ardentibus votis optarent, qui ipsis perpetuã eam formidinẽ demeret.

1 QVIBVS *de causis id factum sit, ex Hispanis scriptoribus paulo altius repetam. Per ea fermè tempora transgressi ex India Occid. in Hispa*

niam aliquot Ecclesiastici homines: & bono, vt sibi videbantur, zelo impulsi, Regi & Indici consilij proceribus renunciarunt, quàm profligata licentia Hispani aduersus Indos sæuirent. Quippe nō tantùm eorum fortunas ferre atq. agere, ipsos ad onera ferenda, velut iumenta, adigere: immodicis tributis grauare, & verberare: sed etiam, velut mancipia ad metalla damnata, in aurifodinas & piscatus vnionum demergere. Itaque quemadmodum in insulis San-dominici, Cuba, San-Ioannis de portu diuite & Iamaica, omne propè indigenarum genus miserijs & laboribus interijsset: ita in Noua Hispania & in Peru breui omnes Indos à stirpe absumtum iri, nisi maturè obuiam iretur. Porro eius mali maximam culpam sustinere Gubernatores ipsos, eorum legatos, & Maiestatis ipsius Procuratores, Episcopos, Cœnobia, cetera̍sque eiusmodi Speciosas personas, quæ fauore & opibus subnixæ, nullam ex legibus actionem aut pœnam metuerent. Hæc & similia, tum alij, tū maximè inter ceteros Dominicanus quidam, Bartholomæus de Casis, sedulò inquisita, ad Cæsarē retulerant. His ille acceptis Indico senatui negotiū dat, vt adiunctis Iurisperitis & religiosis alijs viris, ijs malis remediū adhibeat. Illi, rebus sat cognitis & deliberatis, Edictum XL. *capitum seu legum condunt, quarum summa hæc erat:* PLACERE *Indos liberos ac sui iuris esse: ac proinde nemini fas in posterum Indum vllum aut ad fodinas aut ad piscādos vniones adigere: imò ne ad præbendā quidē geruli operā, nisi fortè ijs locis vbi alia vecturæ ratio non suppeteret, ac ne tū quidē, nisi persoluta laboris mercede. Præterea Indis qui vectigales Hispanis essent, pro cēsus habitu & modo tributa indici. Omnes Indos subditos patro*

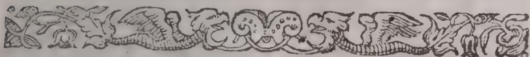
norum aut seniorum suorum morte vacuos: omnes fundos, agros, Indos vassallos, qui episcopis, monasteriis, Ptochodochiis seu Hospiciis publicis per totam Indiam assignati essent, sub Regiæ coronæ dominium ac ditionem redigi: adeo vt ne ipsi quidem Gubernatores, eorúmve legati, & Regij procuratores vassallum vllum Indum aut seruum retinerent. Porro omnes Indos, qui extra natalis soli fineis quoquomodo abducti essent, eò remigrare ac reduci, & Christ. religionem doceri. Hactenus de legibus, & causis earum. Nunc cur Prorex cum Adsessoribus in Peruanam prouinciam missus sit, paucis expediam. Quum Peru, totius Indiæ ditissima prouincia, è Regia curia, cuius sedes Panamæ erat, supremum ius peteret, quod duo tantùm Iuridici Adsessores redderent: nec maxima anni parte commodè vtrinque nauigari posset: inde accidebat vt longa causarum dilatio & tardus litium exitus esset. Itaque quum Peruanarum rerum maximi momenti status id exigere videretur, Præsidẽ Proregis titulo, quatuor Adsessoribus comitatum eò mitti, nouámque ibi Curiam statui placuit. Ceterum hæ leges Madricij latæ & promulgatæ sunt, anno M. D. XLII. *eásque manus suæ subscriptione Cæsar Barcinone confirmauit. Ex Hispanis scriptoribus.*

2 *Primus Prorex in Peru missus est Blascus Nunnez Vela Abulensis, tum regiorum Castellæ satellitum Præfectus. Magno vir animo, rectus, & qui aduersum blandientes incorruptus, summos cum infimis æquo iure regeret: inprimis Regia mandata exacto cum rigore nec simulatè exse-*

qui

qui studiosus. Experimentum sui dederat in Malacæ & Cuencæ præfecturis. Attamen & iræ impotentem fuisse, & suspicionibus properum, & credulum nimis, & præcipitem in pœnas, res ipsa & exitus postea docuit.

3 *In aliena prouincia intempestiuè imperium exercere visus est: quum (ex eo capite Legum, quo iubebantur Indi natali solo reddi, quocumque modo inde abducti essent) Peruanos Indos per Panamensem prouinciam conquiri, atq. inde nauibus in Peru auehi iussit. August. Zarat. Hist. Peru. libro 5. capite 2.*

¶ *Prorex Trugillium migrare constituit. Tumultu Limæ orto, capitur & custodiæ traditur. Gonz. Pizarrus partium imperium & bellum in Proregem suscipit. Machicaus Panamam diripit. Inoiosa ei sufficitur. Verdugus Nomine-dei potitus, mox inde à Pizarristis eijcitur.*

CAP. XI.

PROREX vt perfecto demum facinore magnitudinem eius intellexit, omniúmque in se accensa odia, hostis debellandi spe amissa, cum Regio senatu Trugillium migrare constituit. Instaurare eo loco vires cogitabat: itaque quamuis repugnantibus Assessoribus, duas naues instrui iubet, & Alphonsum Richelmum Regium Præfectum ærarij, Alphonsum rationarium Quæstorem, alióśque præterea nobiles euocari iubens: negotium dat iis vt in diem crastinum præsto sint. Quippe Trugillium na

Prorex nemine persequente, fugam spectat.

uigare ſibi eſſe in animo: & Velam Nunnez quidem fratrem ſuum terra cum militibus mittere: ſe verò cum coniugibus ac fortunis omnibus tum Adſeſſorum, tum colonorum, maritimo itinere abituros. Nulli eorum ſatis animi ad contradicendum fuit: ergo magis nō auſi repugnare quàm conſilium probantes abeunt, & omnia Adſeſſoribus enunciant.

Illi quum inter ſe ea de re deliberaſſent, Lima non excedere ſtatuunt: ſimúlque edicunt ciuibus, ne coniuges neu quid rerum ſuarum exportari & in naues imponi ſinerent. Ipſi quoque Proregi fortiter obnunciantes, commonefaciunt ſi Lima diſcederet, hoſtibus auc̄turum animos: manentem contrà frenos eorum audaciæ iniec̄turum. Præterea ſibi à Cæſare diſertè mandatum vt in ea ciuitate, non alibi, ſedem figerent: neque aliò migrare, ſaluo eius imperio, ſibi eſſe liberum. Prorex tamen omni obnunciatione & obteſtatione neglec̄ta, pertinaciter in propoſito perſtans diſceſſum parabat: quum in ciuitate ingens repentè tumultus oritur. Rapta arma: Vela Nunez ſtans in foro cum aliis Proregis ducibus, mox deſertus à militibus, metu hoſtium in cœnobium San-dominici confugit: alij domum Proregis irrumpunt, & fores occludunt: circumfuſi ædibus ciues quadrantis horæ ſpatio Proregem obſident: quem milites clamoribus magis quàm armis propugnabant: quum innoxiis lancearum haſtilibus, cuſpidibus retro verſis, ſubeuntem propellerent hoſtem, & fiſtulas ferreas ſine globis in vanum diſploderent.

Limæ ex trepidatione Proregis tumultus oritur.

TANDEM Antonius Robles ſcala in murum euadens, domum irrumpit: portam recludi iubet: Dominicani quidam monachi Proregem adeunt & vt ſeſe dedat admonent. Ille tandem eorum precibus expugnatus, Laurentij Aldenæ aliorúmque aliquot trib. mil. fidei ſeſe permittit: & ad licentiatum Cepedã deduci ſe iubet. Vt in conſpectu fuit, ingenti dolore anxius, quòd obuius quidam, ipſum, dum deducitur, infeſto tormenti ictu appetierat, Cepedam ita affatur, Domine Cepeda, inquit, rogo te, nequis me interficiat, vt mei curam habeas. Cepeda cohortatus ne paueſceret, eum domum ſuam deducit. Mox etiam Adſeſſores conſolantur hominem, & ſe eius calamitate grauiſsimè affici affirmant: ſe vt caperetur neq. operã neq. conſiliũ dediſſe: ſed quãdo ita accidiſſet vt in ipſorũ poteſtate eſſet, pro bono atq. ipſius vtilitate facturos vt eum in Hiſpaniam ad Cæſarem mitterent.

Prorex capitur.

IN eo ſtatu res adhuc erant, quum ciuitatẽ noui de integro motus inuadunt. Nonnulli Proregem ſoluendum: alij contrà interficiendum cenſebant, aut certe è ciuitate pellendũ. Tandem diu multúmq. inter ſe altercati ciues in eam ſententiam omnes deſcendunt: Remittendum eſſe in Hiſpaniã ad Cæſarem, vti paulo antè diximus. Quippe eius diſceſſum multa ſequutura commoda: Pizarrum videlicet arma poſiturum: pacatam fore prouinciam: atque ea Cæſari ſatisfactura. Ergo quæſtione de Prorege habita eíque culpa totius motus aſsignata, cum fratre in nauim imponunt, centum amplius millia ducatorum

Prorex in Hiſpaniã remiſſus liberatur.

domum referentem, quæ partim muneribus, partim ſtipendiis, partim rerum venditarum pretiis, contraxerat. Eúmque cum omnibus fortunis licentiato Aluarez in Hiſpaniam deducendum tradunt. Is ad Tumbeſiæ oram appulſus, Proregem liberauit: quo facto ei mox exitium attulit.

EODEM ferè tempore Gonzallus Pizarrus Cuſco mouens (paulo antè interfectis Philippo Gottierez aliiſq. aliquot nobilibus, quòd ad Regem multa aduerſus ipſum ſcripſiſſent) duobus à Lima mil. paſſ. caſtra lòcat. Qúmque ibi accepiſſet, Proregem ſolutum Tumbeſiæ exercitum contrahere: priuſquam vrbem ingrederetur, quo in ſe animo Aſſeſſores & nõnulli ciues eſſent cognoſcere voluit. quippe non paucos inclinatis in Proregẽ ſtudiis eſſe audiuerat. Ergo à ſenatu, omnium colonorum nomine qui eas oras ſubegerant, ciuitatis imperium poſtulat, quantum id Regij obſequij reſpectus & totius prouinciæ communis vtilitas poſtularet. Maxima ciuium pars deferendum ei imperium cenſebat, metuentes ne vi irrumpens vrbem ipſam diriperet: alii, Cepeda maximè, valida militum manu cõ tracta fretus, omni ope propulſandum contendebat: ſed vbi cognouit maximam militũ partem tranſiiſſe in caſtra Pizarri: tum etiam à nonnullis, quòd vim quàm leniores vias experiri mallet, correptus: quum illi ſine vtriuſque partis grauiſsimo damno prælij aleam tentari poſſe negarent, ſpecioſiora ſuadentibus acceſsit. Hæc enim ſimulata tantùm erãt:

neq.

neque alio animo ab iis iactabantur, nisi vt Regis os fallaci obsequij specie sublinerent. Omnium ergo consensu Gonzallus Limam ingressus, Gubernator, addita exceptione, dicitur: Nempe ea lege vt quoties Cæsar de rebus aliter statuisset, ipse eo se munere vltro abdicaret: interea illud fideliter pro boni & Christiani viri officio, sub Dei & Regis auspiciis & imperio, gereret.

Gonz. Pizarrus Gubernator Peru. designatur.

GONZALLVS iam Gubernatorem agēs res ciuitatis componit, Senatum abolet, insidias ab eo metuens: quadraginta millia ducatorum à Regio fisco mutua sumit ad stipendia militum: Machicaum trib. mil. Panamam mittit: Doctorem Teiadam in Hispaniam delegat, qui Cæsarem de prouinciæ statu, & quæ nouas leges sequuta essent incommoda, certiorem faceret.

Bacicaum Hispani scriptores vocant.

MACHICAVS penuria maiorũ nauium, duobus phaselis vela fecit cum L. tormentulariis: & oram præterlegens duas naucis ad Trugillium, & vnam in Tumbesia ora cepit: Proregi terrorem intulit: Ioannē Lanez in fugam vertit: aliquot milites in Portu-vetere contraxit: & prope Tabogam naue vna potitus, eius magistrum, quòd demissis properè velis in deditionem non venisset, ex antenna suspendit. Mox in Panamam appulsus, quum Ioannes Gusmannus qui militum pro Blasco Prorege delectum habebat, eum ingressu vrbis prohiberet: intercessit eius prouinciæ Gubernator. Nam quum audisset Machicaum nō alia de causa eò appulisse quàm vt doctorem

Teiadam, legatum & procuratorem à communi Peruensis prouinciæ ad ipsum Cæsarem missum, comitaretur: Gusmannum cohibuit. quippe ęquum non esse inquiens legatis moram & impedimentum offerre, & nulla de causa humanis cædibus materiem occasionémque præbere. Itaque Machicao patet aditus: ipse cum maxima suorum parte in terram egressus, naues aliquot quæ in portu stabant occupat: milites qui Ioannem Gusmãnum deseruerant omnes sibi adiungit, cum multis volonibus erronibúsq. qui Nomine-dei eò cõfluxerant: Bartholomæum Peresium trib. mil. eiúsq. signiferum interficit: ac multò plures interemisset, quòd initis de ipso occidendo consiliis ad exercitum eius tradendum Proregi conspirassent, nisi sibi consuluissent fuga: tormenta vrbi propugnandæ comparata capit: negotiatorum tabernas vestiendis militibus exhaurit, se aliâs pro mercibus pretium persoluturum pollicitus. Exactis per hæc scelera aliáq. multa aliquot mensibus, octo nauibus & quadringentis amplius militibus auctus, Panama in Peru renauigat.

Machicaus Panamam diripit.

PORRO metuens Gubernator Pizarrus ne Prorex è Panama bello vires facillimè repararet, quòd is locus nauibus quæ ex Hispania ad Nomen-dei appellunt opportunus & cõmodus esset, eum portum sibi occupandum statuit. Sed quum audisset Panamenses ciues & mercatores de Machicai latrociniis & rapinis plurimum queri, abdicato ei munere, Petrum Inoiosam in eius locum sufficit. Non defue-

Inoiosa Machicao sufficitur.

defuere qui intercederẽt & Machicao munus illud continuari vellent:ſed hæc ſententia obtinuit. Inoioſa, Proprætoris ſeu ſummi claſsis præfecti titulo auctus, cum centum quinquaginta tormentulariis è Calliao Limæ portu ſoluit: inde oram præterlegens Velã Nunez in portu Bonauenturæ cum xx. millibus ducatorum corripit. Is in eo portu duos myoparones inſtruebat, traiicere in Panamam cogitans ibíque Proregi fratri ſuo milites conſcribere. Eum captum Inoioſa Limam ad Gubernatorem mittit: qui mox eum tumultus cientem & colonias ad Proregis partes fouendas ſollicitantem capite plecti iuſsit. *Proregis frater capite plectitur.*

INOIOSA præterea Gonzalli Pizarri filium, quem captum Vela Nunez ſecum ducebat, recuperat: & cum ea præda è portu Bonauenturæ ſoluens tribus nauibus & duobus myoparonibus. Panamæ oram tenuit. Ibi tum fortè Ioannes Lanez milites Proregi contrahebat. is vt naues conſpexit, extemplò pulſari tympana iubet, & in forum cum militum agmine progreſſus, quantum niti voce poterat ciues inclamat: Prodite foras Proditores, & regiam prouinciam à tyrannis defendite. Hæc verba multorum indignationem odiúmque in eum commouerunt.

POSTERA die Petrus Caſaus ſummus eius prouinciæ Prætor (Iuſtitiarium maiorẽ vocant) Ioannis Lanez rogatu, milites Nominis-dei colonia excit: ſimúlque ad Inoioſam mittit qui cauſam aduentus eius quærerent. Ille ſe ad Ferdin. Machicai nomina

luenda & diſſoluenda veniſſe, reſpondet: eo facto, mox in Peruſium regreſſurum. Attamen vbi ille Panamæ arma in ſe ſumi & vim parari intellexit: nec pati vllomodo velle Ioannem Lanez vt vrbem intraret: milites in terram exponit, & inter prominentes litoris ſcopulos collocat: myoparones cum aliquot tormentis oram radere iubet. Altera ex parte Ioannes Lanez Panama obuiam egreſſus, cum trecentis amplius Hiſpanis, caſtra prope hoſtem locat. Iámque tormentarius, iuſſu Laneſij, machinæ vni ignem immiſſurus erat: quum monachus quidam ordinis D. Mariæ, crucifixi imaginem geſtans, cum Petro Cabrera mula circumuectus, PAX, PAX, alta voce proclamat.

Inoioſæ ſtrategema

PROGRESSI ad colloquium vtriuſque partis duces, his legibus fœdus ineunt: Vt Inoioſa XXV. tantùm militibus comitatus vrbem intraret: Reliquum exercitum & naues ad Tabogam inſulam procul vrbe remoueret donec Machicai debita perſoluiſſet: poſtremò nobiles viros duos, quoſcumque Lanez legiſſet, fidei obſides daret. Inoioſa his acceptis conditionibus, Balthaſſarem, comitis Gomeræ filium, & Paulum Meneſium trib. mil. obſides tradit. Ita fallacibus promiſsis circumuento Laneſio, pax inter eos componitur. At paulo pòſt, quum perſoluendis militum ſtipendiis pecunia Laneſio deeſſet, milites eius terni quaternìve ex vrbe in Tabogam commeantes & ludicris cantionibus, quominus ſuſpecta res eſſet ſeſe oblectantes, per omne induciarum

duciarum tempus, paulatim omnes duci suo elapsi ad Pizarristas transfugere. Ipse tandem ab omnibus destitutus, vno reliquo pedisequo, fugæ comite, Panama decedit, & Carthaginem sese recipit. Inoiosa orbam præsidio vrbem cum exercitu intrat, festas inter militum voces clamantium, VIVAT REX ET GONZALLVS PIZARRVS. Mox ad Nominis-dei coloniam occupandam & eum portum tutandum Petrum Cabreram & generum eius cum duabus cohortibus mittit.

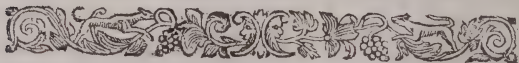
NON multo pòst Melchior Verdugus, Pizarri partibus infestus, cum ducentis militibus per emissarium Nicaraguensis lacus secundo amne defluit. Ad Nomen-dei noctu forte quum appulisset, milites exponit. Egredientium in terram militum tumultu excitati coloni, Gallos esse arbitrati, in siluas confugiunt. Melchior in Cabreræ ædes ignem inijci iubet, illum simul conflagraturum cum domo ratus: sed iam ille in Panamam cum genero aufugerat. Ad eum modum Verdugus Nomine-dei potitus, eam præsidio munit.

Verdugus Proregis partes fouens Nomen dei capit.

AT ciues, quum multas à militibus iniurias quotidie paterentur (illi enim militari licentia merces & quæque obuia rapientes, aliáque infanda edentes facinora, ius etiam prætexebant sceleribus: Id nimirum meritò iis accidere qui Tyrannos aduersus Regem defenderent) graues de illatis sibi à Verdugo damnis & iniuriis querelas ad doctorem Riueram, eius prouinciæ Gubernatorem deferunt. Is Panamæ manebat: ac tum Petri Inoio-

ſæ auxilium implorans, cum eo Nomen-dei cum centum & quinquaginta tormentularijs properat. Prius tamen quàm vim adhiberet, Verdugum obteſtatur, vt præſtitis impenſis & penſatis damnis quæ colonis intulerat, prouinciam ſuam extemplò repeteret. Id niſi ſpõte faceret, vim & arma exſpectaret. Ad hæc Verdugus, Et eum & colonos grauiora mereri, quando tyrannos in regia prouincia fouerent, reſpondet. Inoioſa tam contumaci reſpõſo offenſus, ciuitatem irrumpit, ſuos vndique inuadere hoſtem iubet. Verduguenſes tanta tormentulariorum copia perterriti, adhæc, vt qui nihil præcauiſſent, incompoſiti inordinatíque, omiſſa defendendi ſui cura, terga vertunt: & princeps fugæ ipſe Verdugus in myoparonem raptim inſiliit: certatímq. milites nauigia è portu moliti inde omnes, præter vnũ vulnere impeditum, trepida fuga exceſſere.

Verdugus Nomine-dei eijcitur.

¶Centenus à Caruaiale funditur. Prorex prælij fortunam aduerſus Pizarrum expertus vincitur & interficitur.

CAP. XII.

HÆC Panamæ & Nomine-dei gerebantur: interea Gonzallus Pizarrus ad opprimendum Didacum Cẽtenum, rebellionẽ aduerſum ſe molientem, Franciſcum Caruaialem Præfectum caſtrorum legatum ſuum mittit. Is Cẽtenum ad Potoſiam aſſequutus, aggreditur, funditq.

vſque-

vſqueadeo captiuis militibus immitis vt omnes ſuſpendi laqueo iuberet. Centenus ipſe inter tumultum cum Lodoico Riuera & famulo vno in montes quoſdam aſperos Indis habitatos elapſus nõ procul Arequipa, perniciẽ effugit. Caruaial ea victoria inſoleſcens & varia per loca infeſta arma circumferens, omnia ſanguine, ferro flammíſque miſcuit, Ciarchas diripuit: atque ex eo loco Arequipam, dein Cuſcon regreſſus, latrociniis, ſuſpendiis, & corporũ dilacerationibus, quoſcumq. Regis partibus fauentes cepit, atrociter vexauit.

EODEM ipſo tempore Prorex in Popaiano, prouinciæ Venalcazaris agro erat: à Gonzallo Pizarro inſtante acriter cedenti diu iactatus, eius manus vix effugerat: tum verò ibi deliteſcens quum mendaci fama accepiſſet Pizarrum è Quito Limam conceſsiſſe, etſi captiuitate fratris non mediocriter angeretur ſpem tamen recuperandi imperij, vindictæq. à Pizarriſtis expetendæ, non omnem abiecit. Itaque Sebaſtiani Venalcazaris ope quadringentos Hiſpanos contrahit, aciéque inſtructa procedens: vbi Ottabalũ peruenit, Gonzallũ nec Limã profectũ, nec procul abeſſe cum valido exercitu aduerſus ipſum venientem cognoſcit. Hoc tam inopinato nuncio perculſus ſub veſperam crebris ignibus ad fallendum hoſtem paſsim excitatis, inde prima ferè vigilia mouit: & per inuios ſaltus atque aſpera teſqua raptim exercitum ducens, ne vllo quidem quietis momento ad relaxandũ laborem dato, totã eam noctẽ & magnã ſequentis

Prorex vires inſtaurat.

diei partem, ducibus Indis, ingens viæ ſpatiũ emenſus eſt. Ac vix tandem, fatigatus & propè examimatus ſiti, Quiton peruenit. Ibi quum Numidica mulier aquæ ampullam vnam ei porrexiſſet, ſitim reſtinxit: & à ciuib. de exercitu Pizarri diligenter ſciſcitatus, vbi validum eſſe comperit, aliquantulum expauit: mox collecto animo, multis conſulentibus vt poſitis armis Gonzalli fidem ac clementiam experiretur: Vel mori ſtrenuè ſibi eſſe melius reſpõdit, quàm ſe tali viro, id eſt tyranno, dedere.

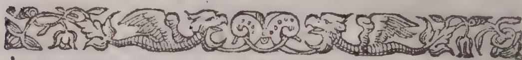
Prorex à Pizarro victus interficitur.

EXINDE nonnullorum fidei ciuium diffiſus, Quito egreditur & tribus ab vrbe paſſ. millibus in modica planitie, caſtris locum deligit. Pizarrus quem diſperſis paſsim exploratoribus nullæ hoſtis res fallebant, fuga Proregis comperta & quanto flexu viæ copias circumduxiſſet, milite ſequi iuſſo cedenti inſtare conſtituit, & poſtera die patentibus locis eum adeptus, caſtra caſtris contulit. Prorex animoſiùs quàm prudentiùs ſuos in aciem eduxit: neq. illi pugnam detrectant. Ac primo congreſſu tormẽtularij Pizarri pilis plumbeis hoſtium aliquos obtriuerãt: hinc trepidantes equitum alæ Proregi circumfunduntur: ille animoſè pugnam ciens omnes pariter in hoſtem ducebat. Sed tranſuerſam Regiorum aciem, equitum turma duce Cepeda incurſans, facillimè perrupit. Prorex ex equo deiicitur, quúmq. oppreſſus pondere armorum niti ad reſurgendum non poſſet, ignotus aliquandiu inter ſuorum hoſtiúmque ſtragem fefellit. Mox quum Quitenſis æditiuus illac fortè præter-

præteruectus, propius ſe ad eum applicuiſſet, tum Prorex: Abſtine à me manus, inquit: ego « ſum Prorex. Sacerdos, Opportunè: tu is es « quem nos quærimus. Ac confeſtim ad licentiatum Caruaialem accurrens, lætum illi hoc nuncium perfert. Is Factoris fratris ſui cædem *Sup.ca.10.* vlciſci ardentiſſimè cupiebat, quem Prorex manu ſua, vt antè diximus, interemerat. Ergo properabat vt iacentem hoſtem confoderet: ni Petrus de Puellis deſcendere equo parantem cohibuiſſet, Haud ſatis decorum ipſius autoritati eiuſcemodi facinus edere, admonens. Ille igitur, ſeruo ad cædem eius miſſo, Proregem obtruncari iubet. Interfecti caput abſciſſum Quiton Caruaialis iuſſu defertur, & patibulo, vnde capita noxiorum pependerant, affigitur. Neque eo ludibrio contenti nonnulli, barbam etiam contemtim vulſerũt. Tandem tamen corpus ſublatum, deportatur Quiton, & poſtera die iuſſu Gubernatoris honorificè conditur.

Eo prælio Pizarriſtarum quinque cecidere, aliorum paulo plures. Gubernator moderatè victoria vſus, cum hoſtibus clementer egit. Venalcazarem quoque, quamquam aduerſus ſe pugnaſſet, donis proſequutus, in ſuã prouinciam remiſit, & aliquot præterea Prætores & duces. Boniliam Præfectum-ærarij, & alios Quitenſes ciues captos, Chilen in exilium miſit. Sed illi comparata clanculum naui in nouam Hiſpaniam aufugére. In Guaiaquil Manuelem Statium Propræfectum miſit: ad Portum-veterem, Lupum Aialam: Sauſam

Alphonſum Mercadillium: Trugillium, Didacum Moram. Ad hunc modum ceterarum ciuitatum imperiis diſtributis, Petrum de Puellis quoque legatum Quito præficit, & inde progreſſus in ciuitate Regum ingēti omnium lætitia exceptus eſt.

¶Petrus Gaſca componendis Peruanæ prouinciæ motibus mittitur à Cæſare. Ad Gonzallum Pizarrum ſcribit. Pizarri & rebellium reſponſum. Multæ vrbes à Pizarro deficiunt. Centenus Cuſcon occupat.

CAP. XIII.

INTER hos Peruenſium motus, nuncius affertur Cęſari Proregem à Limenſibus captum, à Gonzallo Pizarro motam contumaciter rebellionem & ſumta aduerſum ſe arma. Ex quo ingenti dolore affectus eſt, grauiter Adſeſſores incuſans, quòd talia conſenſu ſuo approbaſſent. Mox comperto, præcipuam mali cauſam à Prorege ortam: illúmq. quum nollet prouocationem à nouis legibus admittere, ſeditioni materiem & flammā ſubdidiſſe: aliquātum mitigatus, ne prouincia maius detrimentum acciperet, ſuperioribus vulneribus ſanandis quieti ingenij hominem legere inſtituit. Nemo ad eam rem licentiato Petro Gaſca aptior viſus eſt, viro quem aſtutiſſimæ vulpis quàm ferociſſimi leonis ſimiliorem facilè eſſe crederes. Hunc Præſidis titulo auctum

Vbi leonina pellis non ſufficit, vulpina aſſuitur.

auctum, omníque imperio, autoritate, & quibuscumque voluit petiítque literis ac diplomatis instructum, in Perusium mittit.

Is licentiato Cianca & Renterio comitibus adiunctis, anno M. D. XLVI. ex Hispania vela fecit, ac prospero vsus vento quinquagesimo quinto quàm soluerat die ad Nomendei appulit. Inde terrestri itinere Panamam progressus, quamoccultissimè fieri poterat, quo statu Pizarri res essent, sagaciter odorando & sciscitando peruestigabat. Siquando à Pizarristis fortè interrogaretur, quam ad rem ex Hispania missus esset, omnibus comiter ac sæpe capite aperto respondebat, Se ad componendos Peruenses motus, & abroganda Edicta quæ Prorex attulerat, venisse: ac obliteratis venia omnibus quæ deliquerant, summopere se cupere eas prouincias in pristinum statum reducere, vt omnes honestè pacificéque viuerent. Interdum etiam familiariùs cum gregariis militibus sermonem socians, bono animo & hilari esse iubebat: se omnia velle recta & molli via consequi: quinetiam diuitiis omnes expleturum pollicitus, non se aliò tendere affirmabat quàm vt ius earum prouinciarum recuperaret: & ipsi agnito errore sub imperium Cæsaris redirent.

Gascæ in subodorandis hostiũ consilijs mira sollertia.

His & aliis multis eiuscemodi splendidis dictis omnium oculos perstringens, simul Inoiosam aggreditur, & ad tradendã sibi cum exercitu classem solicitat. Dein ad Pizarrum

Gascæ falla ces ad Pizarrum litteræ.

litteras mittit,[2] quarum ſententia hæc erat: Si Imperium & arma ſponte poneret, veniam ipſi omnium antè actorum à Cæſare tribui, & abrogatis legibus nouis omnibus fortunas ſuas relinqui. Porro ne eorum qui ipſius partes hactenus ſequuti eſſent, fidei nimiùm inniteretur. quippe illos, ſimulac vocem Regis audiſſent, veniam & pacem offerentis, omnes ab eo ad vnum defecturos, & perniciem eoſdem ipſi allaturos, quibus ſalutem ſuam crederet.

HIS acceptis litteris Pizarrus, aduocato primorum conſilio, omnes ſententiam liberè dicere iubet. Illi, re diu multúmque deliberata, tandem congruentibus ferme in vnum omnium ſentẽtiis decernũt, Primùm omni ope Gaſcam Peruanæ prouinciæ aditu prohibendum eſſe: deinde mittendum legatum ad Cæſarem, qui de Proregis morte ei explorata omnia & certa referret: tum Regiæ eius Maieſtati ſupplicaret, vt propitia voléńſque prouinciæ imperium Gonzallo Pizarro confirmaret. Id ſi ab eo impetrarent, magnam vim pecuniæ ei ſe vltro contributuros. His decretis, F. Hieronymum Loaiſam & Laurentium Aldanam in Hiſpaniam delegant, ac epiſtolam ad Gaſcam Præſidem communi omnium nomine ſcribunt, legatíſque eam, ſexaginta quatuor Prouincialium, qui eas terras pro virili parte manu ceperant, chirographis ſubſcriptam & obſignatam ad eum perferendam tradunt. Exemplum eius infrà ſcriptum eſt:

MA-

Gonzalli & partium ad Gascam magnanimum responsum.

MAGNIFICE domine, te Panamam aduenisse, & nunc quoque de traiectu in Peruensem prouinciam cogitare, accepimus. Equidem si paulo maturius & ante Proregis mortem venisses, id nobis non minus iucundum quàm vtile futurum fuisse testamur. Nunc autem post tot intestina bella & Hispanorum cædes non tantùm parum tutus in has prouincias aduentus tuus, verumetiam detrimētum aliquod grauius allaturus est. Quare multo satius videtur, & cum publico omnium bono coniunctum vt tu in Hispaniam cum legatis nostris redeas, quos ad Cæsarem mittimus, vt ei horum motuum causas successúsque & consilij nostri summam exponant: petántque ab eo vt Gonzallo Pizarro huius prouinciæ imperium proroget ac confirmet, peritissimo omnium viro ac longo rerum & tractandæ prouinciæ vsu assuefacto: qui etiam propter singulares ipsius virtutes ab omnibus meritò velut Parens-patriæ habetur & diligitur: qui prouinciam pace & iustitia regit, qui Regia vectigalia ac reditus sartos tectósque præstat. Ac nos quidem eam gratiam à Cæsare accepturos confidimus, propter egregia in eum merita & constantem in obsequio & fide perseuerantiam: quam, etsi ab ipsius Legatis & Præfectis bellis ciuilibus, & rapinis adeo voracibus, vt ne vectigalibus quidem regiis pepercerint, crudeliter vexati, integram hactenus retinuimus. Facilè quoque nos ei probaturos speramus, quæcumq. propugnandi nostri causa sumtis in eos armis gessimus. quidquid

» enim huius fecimus, quod leges permittunt,
» iuris noſtri tuendi gratia fecimus. Quare ve-
» niam aut gratiam criminum nullam ab eo pe-
» timus: quando deliquiſſe in eum aliquid nobis
» conſcij non ſumus. Te verò pro eo ſtudio ac
» zelo, quo hactenus ſemper in Dei cultum &
» Regis obſequium affectum eſſe præ te tuliſti,
» magnopere oratum volumus, vt Hiſpaniam
» repetas, & quæ his prouinciis recreandis
» commoda neceſſariáque eſſe pro tua pruden-
» tia perſpicis, ea coram ipſe Regiam maieſta-
» tem edoceas. Quod te quidem ita facturum
» ſperamus.

LITTERAS quoque dant ad Inoioſam (& hoc idem Pizarrus Laurentio Aldanæ in mandatis dedit) vt Petrum Gaſcam L. millibus ducatorum donatum in Hiſpaniam remitteret: aut ſi potius ita videretur, eum interficeret. Id mox, allatis Panamam literis, Laurentius Aldana Præſidi Gaſcæ indicauit, monuítque vt ab occultis hoſtium inſidiis ad ipſius cædem ſtructis caueret. Præterea ei pro certo retulit Pizarrum numquam ſponte paſſurum vt Peruanam prouinciam intraret: quamquam alioqui complures bene in Regem animati eum multo libentiſſimè viſuri eſſent. Ceterum quum Inoioſa nullo pacto adduci poſſet vt claſſem Gaſcæ proderet, nempe fidei Pizarro datæ nondum immemor, ad vltimum tamen Cæſareis literis inſpectis, quibus anteactorum omnibus qui à Pizarri factione ad Regem deſciuiſſent venia [illegible] dabatur,

Inoioſa claſſem Pizarri, Gaſcæ prodit.

dabatur, expugnatus eam tandem tradidit: Tanta re tam facilè potitus Gasca, sine qua frustra in oppugnando Pizarro se fatigasset, ingenti lætitia, eundem Inoiosam vt antè classi præficiens: ceteros quoque classiarios duces suo quemque gradu atque ordine quem priùs obtinebat relinquit. Simul Nomine-dei aliquot tormenta & machinas aduehi iubet, quas ex Hispania transtulerat: mox etiam Mexico, Guattimala, Nicaragua, Dominica, missis ad præfectos litteris, milites, equos, arma, commeatus, contrahit: pecunias in stipendia militum mutuas à Mercatoribus sumit: Laurẽtium Aldanam ad promulgandas Veniæ generalis literas & nouarum legum abrogationem, tribus nauibus in Perusium mittit.

Gasca hostium duces præmiis & honorum specie inescat.

Ille Panama soluens, nullo loco priùs terram attigit, quàm in Calliaum Limæ ostium peruenisset. Inde nauim vnam è tribus Trugillium, alteram Arequipam mittens, pluribus simul locis Regia diplomata & classis defectionem euulgat. Qua ex re factum est vt maxima pars ciuitatum, fama de classe ab Inoiosa Gascæ prodita sparsa, à Gonzallo Pizarro deficeret. Primùm Trugillij Didacus Mora, Quiti Rodericus Salazar ab eo desciuere, quorum hic Petrum de Puellis iacentem in lectulo pugione confodit: Franciscus Vlmeus in Guaiaquil Emanuelem Statium interemit, iam tribus aliis in Puna insula ciuibus interfectis. Quæ quidem cædes iam refixo explicatóque aduersus

Amici cũ fortuna fidem mutantes.

rebelles & proſcriptos vexillo regio, impunè graſſabantur.

QVVM fortè tantas inter rerum procellas ad Portum-veterem eſſem, Didacus Mendez Lupum Aialam cepit, Moralem trib. mil. ſtrangulari iuſſit: ſed ab iſtis hæc vlciſcendi potius rabie quàm ſtudio iuſtitiæ fiebant. Didacus Centenus à Didaco Aluare Arequipa excitus, è montium latebris, in quas ſe abdiderat, prodit, & ſe Aluari iungit. Mox affluentibus quotidie aliis, cum octoginta Hiſpanorum globo, quos eiuſdem cauſæ ſors aggregauerat, Regis nomine Cuſcon occupare properat: eam tum trecentorum militum præſidio Antonius Robles obtinebat, quos paulo pòſt ad Pizarrum ducturus erat. Id vt comperit Centenus, noctu vrbem intrat: hoſtes incautos & ſopitos opprimit. Multi trucidati, vulnerati plures: dux ipſe viuus capitur: ei Centenus ceruices abſcindi iubet, & ceteram multitudinem, amiſſo duce, ſub imperium Regis facilè redigit.

QVA victoria admodum inflatus, Cuſco mouet, & Potoſiam aduerſus Alphonſum Mendozzam & Ioannem Silueiram contendit. Hi duo Pizarri legati erant, eo loco iuſſa eius cum valida manu expectantes: ſed vbi Centenum aduentare intelligunt, ei obuiam vltro egreſſi copias iunxere. Quibus ille viribus auctus Tiquacacenſis lacus clauſtra occupat & cum exercitu ibi conſidet, eo conſilio vt Præſidem opperiens, ſimul obſeſſo eo tranſitu omnia itinera hoſti intercluderet.

IOMNIVM

1 OMNIVM *quæ in Peru acciderant nuncium accepit Carolus Cæsar in Germania (vbi tum aduersus Protestantes bellum gerebat) per Didacum Aluarez Proregis Velæ cognatum & Franciscum Maldonadum Gonz. Pizarri domesticum. Eorum porro malorum remedium aliquamdiu dilatum est, tum quòd Cæsar Castella abesset, tum quòd morbis nonnumquam implicitus, grauioribus curis non vacaret. Tandem Petrum Gascam eò mitti placuit, qui tum ex Inquisitionis Hispanicæ collegio & consilio erat, cautum & cordatum virum, & cuius animum ingentibus negotiis parem sollertiámque expertus fuerat Cæsar, tum eo apparatu, quem paucis antè annis in regno Valentiæ aduersus Turcarum & Maurorum classem fecerat, quam imminere Hispaniæ allatum erat: tum aliis negotys, quæ propriè ad Inquisitionis munus & Infidelium conuersionem spectarent. Hunc virum Cæsar, abrogatis durioribus illis Edictis, quæ Blasco Velæ exitium attulerant, attributo libero imperio, componendis Prouinciæ motibus delegit. Neque ille, gnarus plura consilio & astu quàm vi perfici, superbiorem titulum asciuit, quàm Præsidis Regiæ audientiæ siue Curiæ Peru: nihil aliud palam præ se ferens, quàm se missum esse, vt omnibus ignosceret, & quam mollissima via consequi posset omnia in pristinum statum restitueret: acceptis tamen à Cæsare litteris, sigillis & chirographis, quorum autoritate, si opus esset, vires & milites contraheret: sed id clam. August. Zarat. Histor. Peru. libro 6. capite 6.*

2 PETRVS *Gasca longa epistola Gonz. Pizarrum monuit vt abdicato Gubernatoris munere, sponte sub fidem atque imperium Cæsaris concederet. Eius exemplum exstat apud August. Zarat. Hist. Peru. lib. 6. cap. 7. Eam per Petrum Hernandem Paniaguam misit, simulque Caroli Cæsaris litteras ad Gonzallum Pizarrum scriptas, Anno* M. D. XLVI. *Earum litterarum sententia hæc erat:*

Rex.

» GONZALLE *Pizarre, tum litteris tuis,
» tum aliorum relatu, certiores facti sumus de exor-
» tis in Peruanis prouinciis motibus, ceterísque rebus
» quæ ibi acciderunt, ex quo Prorex Blascus Nunez
» Vela legatus noster, & cum eo Regiæ curiæ Au-
» ditores eò missi sunt: quòd nimirum illi nouas leges
» atque Edicta, à nobis facta ad iustum earum re-
» gionum regimen, & clementer tractandos earum
» indigenas, rigidiùs exsequi vellent. Ac certum
» quidem habemus, nec te, nec eos qui te sequuntur,
» eo consilio secessisse vt imperium nostrum exuere-
» tis: sed tantùm vt rigorem & asperitatem declina-
» retis, qua dictus Prorex ita vti strictè volebat, vt
» nullam ab iis legibus prouocationem admitteret.
» Itaque, totius rei veritate accuratè perspecta, si-
» mul audito Francisco Maldonado, qui abs te &
» Prouincialibus colonis missus nobis omnia retu-
» lit: licentiatum Gascam, è sanctæ & generalis In-
» quisitionis corpore ac consilio nostro eò mittere vi-
» sum est. Quem idcirco mandatis ac potestate in-
» struximus, vt, eis terris pace ac quiete reddita,*

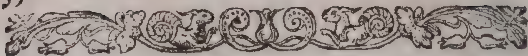
quæ-

quæcumque ad Dei cultum, prouinciarum constitutionem ac decus, & colonorum, clientium nostrorum, & indigenarum, commoda pertinere ipsi videbuntur, ea omnia curet ac prouideat. Quare vobis mandamus atque iniungimus, vt quæcumque dictus Licentiatus nostro nomine vobis edixerit, ea præstetis, ac perinde dicto audientes ei sitis, vt si ea à nobis ipsis mandata essent: tum vt quantocumque poteritis, fauore & ope eum iuuetis, quò faciliùs commissa à nobis perficere & exsequi possit. Quod vos præstaturos confidimus. Ac me quidem scito habere in memoria, & habiturum benefacta & officia in me vestra, tum quæcumque Marchio Franciscus Pizarrus frater tuus imperij mei propagandi causa, præclarè & fortiter gessit: atque eorum tum liberis eius tum fratribus suo tempore præmia persolutu-rum. V E N E L O, XVI. *die Februarij. Anno* M. D. XLVI.

EGO REX.

Mandato suæ Maiestatis:

Franciscus de Eraso.

¶ Gonz. Pizarrum amicorum præcipui deserunt. Centenus ab eo, prælio vincitur. Chilensem prouinciam, suadente Caruaiale, petere abnuit.

CAP. XIIII.

INTEREA Pizarrus è Regum ciuitate miseram partium ruinam, & paulatim diffugientes cum fortuna amicos, conspiciens, eos præsertim qui suscipiendi huius incepti præcipui ipsi autores & participes fuissent: ac iam à Petro Inoiosa, in quo vno maximè spem ac præsidium rerum suarum collocauerat, classem Gascæ proditam, atque ab omnibus ferè sociis populis sumta in se arma: ingenti quidem dolore percuti, non tamen tot aduersis casibus frangi aut animum abiicere. Itaque aduersum mala insistens spei, Ioannem Costam ducentis cum militibus Trugillium aduersus Didacum Moram mittit: sed is quum Didacum Cassiamalcam concessisse & se validiorem esse comperisset, Limam reuertitur. Eum mox Pizarrus cum maioribus copiis Cuscon ablegat, vt inde Centenum eiiceret, quem in ea vrbe esse existimabat. Paulo post istius discessum, Laurẽtius Aldana Limensem portum quatuor nauibus inuectus, ingentem Pizarri exercitui terrorem intulit.

Gonz. Pizarri inuictus in aduersis animus.

IN ea trepidatione Ioannes Roias & Alphonsus Maldonatus cũ multis aliis Pizarrum de-

deſeruere. Pizarrus ne plures ad hoſtem tranſfugerent veritus, Lima Arequipam migrare conſtituit: ſed ne ea quidem res licētiati Caruaialis fugam morari potuit, qui cum omni familia, cognatis & amicis repentè à Gonzallo deſciuit. Eius hominis tranſitio Gubernatoris animum vehementer pupugit, quòd is è primoribus exercitus ducibus erat, & inter omnes amicos præcipuo honore cultus à Pizarro. Ergo ipſe Lima excedens, per celeres equos ad Ioannem Coſtam ſcribit vt quamcelerrimè Arequipam veniat. Quum prope Guamanguã eſſet, Sottus ſummus Pręfectus caſtrorum, Martinus Vlmeus trib. mil. cum maxima cohortis parte, eum deſeruerunt. Interea Arequipam ipſe, Laurentius Aldana Limam ingreditur, & vexillum Regium attollit.

Pizarrus amicorum præcipuorũ defectionibus vulneratur.

GVBERNATOR, reuerſo Ioanne Coſta, dubius animi, cum & reliquos amicos qui fidem non mutauerant, in conſilium adhibet, quid optimum factu eſſet exquirens: neque enim iam de imperio ſed de ſalute agi. itaque quando retinendæ prouinciæ nulla ſpes eſſet, vitæ ſaltem conſulerēt. Quum omnibus noua exilia, nouas quærendas terras placeret, & ad id Chilenſis prouincia opportuna videretur: Pizarrus militem ire in ordines & diſpoſito agmine ingredi iubet. Quingenti ferme Hiſpani milites, multis Indis lixis & calonibus admixtis, erant.

AT Pizarrus cogitans recto itinere tendentibus neceſſariò tranſeundũ eſſe, quà Centenus cum mille ac ducētis Hiſpanis anguſtias

quaſdã inſederat, Franciſcum Spinoſam cum triginta equitibus viam propter alueum Tiquacacenſis lacus ſequi iubet, vt hoſti velut illac ituri ſpeciem præbens, eum ad impediendum tranſitum in illam partem auerteret. Ipſe verò diuerſa via, Caruaiale Præfecto-caſtrorum cum toto exercitu præmiſſo, per Vſcouium aſperrimos Guamangæ montes præſtringens tendebat. Ibi ſacerdos fortè repertus, Cæſarei exercitus explorator, ab eo ſuſpendi iuſſus eſt. Centenus ab Olea trib. mil. qui ad eum tranſiuerat, de Pizarri cõſilio edoctus, ex eo loco mouet & Pucoranum properat. Pizarrus vbi hoſtem rectâ ad ſe tendere, comperit: ſe Guarinæ ſaltu & hoſtilibus copiis clauſum ac viribus imparem: mittit ad Centenum, Se prouincia omni vltro excedentem in Chilen migrare: proinde tranſitum liberum abeunti concederet. Centenus enimuerò negare ſe daturũ, ſed petere vt ſe in ipſius fidem ac poteſtatem permitteret. At Pizarrus:
» TV NON es Rex, inquit, vt me tibi dedam:
» tu nuper vnus è meis clientibus & domeſticis
» eras: verùm quum fortè aliquid à me flagitan-
» ti negaſſem, tù aduerſum me arma ſumſiſti.

AB hoc reſponſo, Centenus vlterius pergens, emiſſarij Tiquicacenſis lacus ponte interſciſſo, Pucoranum peruenit, ibíque XV. millibus paſſ. à Pizarro caſtris poſitis aliquot dies conſedit, ratus hauddubiè Pizarri milites ád ſe tranſitionem facturos. Verùm vt ab illis nihil moueri videt, octo millia paſſ. propius hoſtem admotis caſtris: copias Alphonſo

Prælium Pizarri cũ Centeno.

Men-

Mendozzæ & Ioanni Silueræ legatis tradit. Ipſe, lateris dolorem cauſatus, cum Ioanne Solano Cuſcenſi epiſcopo in tutum locum ſecedit. Alphonſus Mendozza & collega, quibus hoſtem vltro aggredi certum erat, aciem tumultuariè, ac contemtu hoſtis negligenter ordinãt. ſiquidem iam certam victoriæ ſpem præceperant animis, multa & vana iactantes & ludicra inter ſe cientes certamina, quum videlicet ſe Pizzarriſtis, etiamſi triplo tanto plures eſſent, facilè pares eſſe dicerent.

CARVAIAL de ordine & loco in quo hoſtium acies inſtructa ſtabat ab exploratoribus edoctus, confeſtim ad Pizarrum, Illu- «
ſtriſſime Gubernator (inquit per Deum iu- «
rans) ecquid proditores iſtos inuadimus? quid «
ceſſamus? victoria quidem in manibus eſt. «
Simúlque diſpoſitis agminibus, cum maxima tormentulariorum parte ceteram aciem ſtrenuè antegreſſus, repentino incurſu hoſtium ſtationes irrumpit. Ac primo quidem congreſſu tormentularij ingentem ſtragem faciunt. Sed Alphonſus Mendozza cum XL. tormentulariis, & omni ſuorum equitatu in Pizarri alam vehementer inuectus, propè in fugam verterat: ni Caruaial huc illuc ad animandos milites agmina obequitans, quãto in diſcrimine eſſet Gubernator animaduertiſſet.
Simúlq. is Ioãnem Torrem ad opem ferẽdam «
nomine ciens: Agedũ, inquit, patrono noſtro «
ſuccurramus, qui in magno periculo eſt, niſi «
maturè ſubueniatur. Ergo accitis promtiſſi- «
mis in eam partem accurrentes, præliũ inſtau-

rant, nec tantùm labantem ſuſtinuere aciem, ſed omnibus viribus ad victoriam conniſi, pepulere hoſtem. Tandem Centeniani quum furẽtium inimicorum impetum tolerare non poſſent, abruptis ordinibus & defeſſi funduntur. Simulac ſuorum fugam Centenus è tuto conſpexit, non exſpectato epiſcopo, inſiliens in equum aufugit. E Pizarri exercitu circiter octoginta Hiſpani cecidere. Cepeda & Ioannes Coſta vulnerati ſunt. Ex hoſtibus quadringenti & quinquaginta deſiderati ſunt: in iis Ioannes Siluera & alij tribuni mil.

Pizarri victoria de Centeno.

SECVNDVM eam victoriam Pizarrus Caruaialem cum XXX. tormentulariis verſus Arequipam mittit, ſi fortè Centenum fugientem exciperet. Is Centeno nõ reperto, vrbem intrans, aliquot ciues pecuniis ſpoliat. Pizarrus Bobadiliam trib. mil. cum totidem militibus, Ciarchas petere iubet, & quidquid equorum armorúmque nactus eſſet capere: Machicao & ſex aliis Hiſpanis gulam laqueo frangi curat, quòd ſub initium pugnæ ad Centenum transfugiſſent: ceteris ignoſcit, quum fidelem ipſi operam præbituros in poſterum promitterent. His geſtis, Guarina mouens Cuſcon petit: vrbémque intrans cum ingenti omnium ciuium metu, licentiatum Martellum & duodecim alios è primoribus ciuitatis ſuſpendi iubet: ex auro & argento arma fabricanda curat, vrbémque excubiis & valida cuſtodia firmat.

TRADVNT nonnulli, Pizarrum à Caruaiale monitum, ne militum quos ex Centeni clade

clade collegisset, & aliorum præterea quorumdam fidei crederet. quippe prodituros eũ vbi se occasio tulisset. Verùm potius in Chilensem prouinciam concederet, quacumque transiret terram vrens populánsque & sequẽtibus hostibus omnia vastitate præripiens, ne commeatus militi, neu pabulum equis suppeteret. Porro ad hæc respõdisse Pizarrum, Sibi stare animo, aut vitam amittere, aut prouinciam seruare. Tum Caruaial, horribiliter deierans: Age, inquit, pergamus, quando ita lubet, Illustriss. Gubernator: mihi quidem scias tam bonas ceruices esse quàm Dominationi tuæ. Equidem si tam sapientis consilij ratio à Pizarro accepta esset, frustra in eo persequendo Petrus Gasca caput scaberet, & incassum se ac militem fatigaret, nihil ex eo incepto præter inritum laborem in Hispaniam relaturus. Verumtamen Pizarri res eum exitum habere necesse erat.

Proditorũ numquam tuta fides.

Pizarrus sano consilio vti nescit.

¶Gasca in Peru traiicit, Pizarrum prælio vincit. In eum, in Caruaialem & ceteros noxios animaduertit.

CAP. XV.

INTER hæc Præses Gasca duodecim onerariis nauib. cùm magnis tũ modicis Panama soluit, quæ omnes fermè mercibus onustę erãt, cum quingentis militibus quos in omnes na-

ues diuiſerat. Ex iis Liburnicam vnam, ſeu biremim celerem, quę remigio impelleretur, efficere conatus eſt: ſed fruſtra, prærapida aquarum celeritate impeditus, quæ iis interdum locis torrentis inſtar decurrunt. Ergo decurſum eum maris aduerſum ſubiens atq. ægrè inde eluctatus, hiberno videlicet tempore: vix tandem in Mantæ portum peruenit.

FORTE tum Portum-veterem Franciſcus Vlmeus cohortis vnius præſidio obtinebat: is audito Præſidis aduentu, cum Didaco Mendez aliíſque ciuibus ad eum excipiendum obuiam egreſsis, ei ad mare occurrit. Ibi ab illis cognoſcit quo in ſtatu res Pizarri eſſent, & vt ab eo omnes propè ciuitates defeciſſent: vnde incredibili affectus lætitia, poſtquam tamen Moralis, Emanuelis Statij trib. mil. aliorúmque ciuium patratas cædes accepit, tali oratione eos increpuit: Vos, inquit, dum Regi ſeruire vos dicitis, per ſpeciem obſequij & hominum cædes patratis & priuatas iniurias vlciſcimini. Rex eiuſcemodi obſequiis non eget.

Hiſp. multi ob ſimultates multos interficiunt, quibus cauſam partium prætendũt.

MOX inde digreſſus, breui Tombeſiam appellit: tribunũ mil. ad San-michaelis coloniam mittit, qui transfugas à Pizarro deficientes colligeret: Mercadilium trib. mil. à Bracomoriis arceſsit. Breui quoque eius accitu Quito Salazar, Popaiano Sebaſtianus Venalcazar cum multis Hiſpanis venere. Exin nuncio accepto, Didacum Moram Caſsiamalcæ eſſe cum valida manu, & omnibus ex locis ad partes iuuandas auxilia concurrere, Præſes miſsis

misſis ad Nouæ Hiſpaniæ Præſidem literis, remittere ſe illi cogendi ſupplemẽti laborem ſignificauit, quippe eo opus non eſſe. Eodem exemplo ad Nominis-dei, Nicaraguæ, & aliarum regionum Præfectos vnde auxilia exciuerat, ſcribit. Neque ex iis vllus venit, præter licentiatum Ramirem: is nauim vnam militibus & commeatu onuſtam ad Gaſcã adduxit.

INTEREA Gaſca Inoioſam per montana cum maxima parte copiarum mittit, vt Hiſpanos qui Sauſæ erant colligeret: ipſe maritimo itinere Trugillium profectus de Centeni clade ibi nuncium accipit. Ex quo non mediocri dolore affectus, aliquandiu hæſitauit an vlteriùs procederet. Donec trepidantem confirmarunt ſui, hortantes ne hac vna clade territus irritum inceptum omitteret: quippe ipſi ad profligãdum hoſtem abundè ſupereſſe militum: ad hæc hoſtilis exercitus maximam partem inuitam Pizarro ſeruire: ſimúlque vt vexillum Regium conſpexiſſent, ingratam militiam deſerturos. Quibus ille monitis acquieſcens, verſúſque in conſilia belli, Alphonſum Aluaradũ ad cohortes accipiendas quas Laurentius Aldana contraxerat, Limã delegat: exploratores multos cùm Hiſpanos tũ Indos ad itinera & cõſilia Pizarri ſpeculãda præmittit.

INTENTO in hæc Gaſca, Epiſcopus Cuſcenſis & Alphonſus Mendozza, cum paucis victi exercitus reliquijs Trugillium ſuperueniunt: & diuerſa ex parte Didacus Mora Caſſiamalca: Petrus Inoioſa & alij duces aliis è locis ſuas eò quiſque copias adducunt.

Gascæ apparatus. Iam Præses circa se non spernendam manum mille & quingentos milites habebat. itaque quod supererat, arma inspicit, vehendis machinis carros instaurat, plures globos & pilas ferreas, hastas, & lanceas, fieri curat. Quibus perfectis, cum toto exercitu mouet: Indi sarcinas & commeatus humeris ferebant, iique longo versu vincti ne aufugerent: sub iniquo onerũ pondere laborantes plerique agmen sequi nõ poterant: alios adeo vehemens sitis fatigatos exurebat, vt linquente spiritu humi corpora *Hisp. sæuitia aduersus Indica mancipia.* prosternerent. Ergo istos, quum alleuare se non possent, Hispani immaniter gladiis detruncabant: quorumdam etiam, quibus catena collo inserta erat, capita amputantes, ne videlicet in iis eximendis longiorem moram tererent, aut si funibus reuincti essent, costas & latera ferro transfigentes: nonnullos quoque cruribus, alios naso, quosdam lacertis, aliquos etiam cruribus amputatis, truncos & laceros abiiciebant: donec tandem Præses Sausam, Indi Guamanguam peruenere.

PORRO iter facienti primùm obuius fit Valdiuia, ad eius opem è Chilensi prouincia accurrens, ac post eum Centenus: sed quum Andagolianorum prouinciam ingressus esset, alimentorum inopia atque insalubrium ciborum perniciosi succi (quippe exercitus Maizio duntaxat immaturo cocto, aut certè raptim tosto, vescebatur) tum etiam continui imbres & humidum terræ, per omnem ferè exercitũ morbos vulgauere: donec Abancaia flumine transmisso, allata ab indigenis & finitimis populis

pulis cibaria, militem vtcumq. refecere.

Eo loco quum interſciſſos ab hoſte pontes omnes Præſes cognouiſſet (iunguntur autem flumina earum regionum eiuſcemodi pōtibus: Prælongas arborum virgas, eadem ferè craſsitudine qua perticæ ſalignæ apud nos ſunt, ſimul connexas, móxque inſtar rudentũ intortas, reticulato opere ab vtraque ripa deligant: ex his ita contexti ponticuli, quamuis non equiti, pediti tamen facilem tranſitum præbent) quum ergo eius formæ pontes abruptos nunciatum eſſet, eos Præſes ab Indis reponi & inſtaurari iubet. Quibus incredibili celeritate refectis, Apurimam fluuium haud procul Cuſco cum exercitu incolumi tranſmittit: præter paucos milites & equos, qui prærapida vi fluminis ablati & aquis hauſti ſunt. Inoioſa & Petrus Valdiuia quum in vlteriorem ripam euaſiſſent, cum LXX. tormentulariis editum collem, munitum natura & vtriſque opportunum, dum totus exercitus traducitur, occupant. Vix eum locum inſederant, quum Ioannes Coſta cum quinquaginta tormentulariis ad eum capiendum Cuſco egreditur. Sed vbi hoſtes in vertice conſpexit, extemplò in vrbem regreſſus Gubernatori, adeſſe hoſtes & à Præſide tranſmitti flumen renunciat. Ille cum nongentis Hiſpanis & multis Indis Cuſco egreſſus, in conſpectu hoſtium ad Saguiſaguanam caſtra locat.

PRAESES, traiecto fluuio, quum fortè locum frigore ac gelu infeſtum, lignorum & commeatus inopem, inſediſſet, veritus ne ſui

ad Pizarrum transirent, cui eæ res abundè sup petebant, maturè acie decernere instituit. Itaque bonam noctis partem in expediendis armis consumit: ac luce orta milites ingentium præmiorum spe ac promissis implet, quod sæpe dixerat etiam atque etiam inculcans: Irent fortes ac pugnam strenuè capessérent: se qui omnia eorum causa vellet, bene meritos de se milites præmij expertes numquam passurum. Mox signis explicatis rectà ire in hostem iubet. At Pizarri clades à Cepeda cœpit. Quum enim eum ad angustias quasdam colli vicinas, quas hostis petiturus erat, occupandas præmisisset, ille repentè ad Præsidem trãsfugit, & post eum quinquaginta tormentularij transeunt. Ceteri destituti à sociis & subito pauore perterriti, abiicere arma, & quâ quisque potuit, alij in castra Cæsaris, alii aliò erumpere. Tum Inoiosa quantum niti poterat clamitans, hortatur suos instare perculsis. illi nullius rei magis quàm prædandi memores, ad diripienda impedimenta vertuntur: minus tamen prædæ quàm sperauerant ex hostium castris redactum est. Cæsarianorum vnus tantùm Hispanus in acie cecidit: hostium, quinque.

Gascæ de Pizarro victoria.

GONZALLVS Pizarrus ab omnibus præterquam à paucis legatis & tribunis mil. destitutus, ad Ioannem Costam conuersus, Nos verò, inquit, tribune, quid faciemus? Costa:
» Quid superest, inquit, Illustriss. Gubernator,
» nisi vt exemplo Romanorum fortiter moria-
» mur? Tum Pizarrus excipiens: Absit, absit, inquit,

Pizarri in rebus deploratis magnanimitas.

inquit, vt honore & opibus amiſsis, animam quoque perditum eam. Secundum hæc dicta fortè Villam Vicentium prætereuntem conſpicatus, ſciſcitatúſque qui eſſet, poſtquam is reſpondit, ſe exercitus Cæſarei primum Tribunum eſſe (Sergentem-maiorem vulgò vocant) tum ipſe, Et ego, inquit, male fortunatus Gonzallus Pizarrus ſum. Inde ab eo ad Præſidem deducitur: cultu in primis eo die notabili. Inſigni & præualēti vehebatur equo, quem præfulgentes argenteis bullis phaleræ vndique adornabant: ipſe munimentum corporis leue indutus, nitentem ex auro puriſsimo galeam, criſtis, & ſigno plurimis clariſsimis ſmaragdis diſtincto decoram gerebat.

Gaſcæ ad Pizarrum captum oratio.

PRAESES verò cum in conſpectum adductum ſic alloquutus eſt: Quàm rectè feciſſe tibi videris, Gonzalle Pizarre, qui occupata Cæſaris prouincia aduerſus eum arma ſumſeris, & vectigalia eius conſumſeris? Pizarrus: Meos reditus, inquit, conſumſi, non Cæſaris: prouinciam verò mihi pro meo iure vt Gubernator poſsidere viſus ſum, quam videlicet ego ac fratres mei armis ſubactam pro virili manu cepimus. Hoc reſponſo audito, & Pizarro è conſpectu amoueri iuſſo, Præſes eius iudicium licentiato Ciancæ committit. Is vbi edita in reum crimina cauſámque cognouit, ei perduellionis ac proditionis noxã iudicat. Præſes damnatum ad capitale ſupplicium poſtera die abduci iubet. Corpus Cuſci humatum, caput Limam delatum eſt, & in foro, ſepto cancellis ferreis loco, pilæ lapideæ impoſitum. Hic Gonzalli Pizarri fuit exitus.

Pizarri mors.

Vegeto ac valenti corpore vir fuit:valetudine prospera,animi magni: auarior tamen quàm liberalior, literarum planè imperitus, & facili in omnes credulitate.

Caruaialis exitus.

POST hæc in alios quoque noxios animaduersum. Caruaialem semiquadrantis horæ spatio ad caudam religatum per campum traxit equus: mox è patibulo suspensum in quatuor partes dissecuit carnifex. Quum ad supplicium traheretur,imperatorem suum Gonzallum Pizarrum crebrò suspirans flagitabat. Pridie quàm moreretur, quum eum Didacus » Centenus fortè inuisens ita cōpellasset, Dom. » præfecte-castrorum,inquit, vbi nunc sunt tui » illi militares vngues?ita ei respondit, Mihi,in- » quit,erepti sunt in ipsa acie tamquam bellato » ri strenuo:sed tu vt vili & ignauo prostibulo » ortus, è prælio fugisti. In eo viro sæuitia auaritiæ par fuit: & exiguo illo temporis spatio quo in Gonzalli Pizarri exercitu Præfecti castrorum munus obiit, amplius trecentos Hispanos occidit.[1] Quum aliquem suspenderet, » sæpenumero ridens ei dicebat: Audiui te esse » equitem: æquum est igitur eum tibi haberi » honorem qui tuæ dignitati & nomini conue- » niat. En tibi aliquot arbores:ex iis quamcum- » que libuerit deligito: ea tibi à me fiet gratia » vt ei quam optaueris suspendaris. Mox vbi miserum talibus sarcasmis aliisque eiuscemodi ludibriis eluserat, suspendi iubebat:assiduè secum ad eius operis ministerium quatuor Numidas circumducens. Longum esset commemorare fœda omnia & crudelia facinora

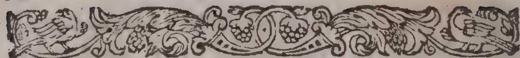
quæ

quæ iste pasſim edidit. Mortuo Caruaiale, Ioannes Coſta & Ioannes de Torre aliíque vndecim tribuni mil. ſuſpenſi ſunt: multi milites virgis cæſi & in Hiſpaniam ad triremes damnati, alij in Chilenſem oram exſulatum miſsi, Valdiuiam eius prouinciæ Gubernatorem ſequuti ſunt.

1 OCTOGINTA *annorum tum erat Caruaial. Sub Gonſaluo Fernando, imperatore celebri, ſtipendia fecerat. Bellator primus, Rauennati prælio ſignifer: ceterum ſæuitia adeo inſignis vt de eo prouerbium vulgatum ſit inter Hiſpanos Crudelis vt Caruaial. In eo prælio quo victus eſt ad Guarinam Didacus Centenus à Pizarro: Ferdinandus Bacicaus, inclinatam ad Centenum victoriam cernens, nec tranſire apertè auſus, clanculum ſeceſſit: neque tamen adeo fefellit, quin eius rei certior fieret Caruaial. Ergo, fuſo Centeno, Bacicaum corripiens: & Compatrem ſuum per ludibrium appellans, vt reuera erat, multáque alia in eum ſalſé iaciens, in patibulum egit. Adeò ne ſimplici quidem ſæuitia in amico contentus fuit. Aug. Zarat. Hiſt. Peru libro ſeptimo cap. tertio.*

*

A

¶ Gasca res Peruanas componit. Milites promißis explere frustra conatur. Contreræ fratres in eius pecunias inuolant. Ille, recuperatis omnibus, in Hispaniam traycit.

CAP. XVI.

SVBLATO partium duce Pizarro, Præses Cuscon ingressus, Hispanos omnes qui vassallos & subditos haberent, quosdam donis, plures promissis onustos, domum remisit: de strenua & fideli erga regem opera eorum gratias agens. Dein Gonzalli Pizarri aliorúmque qui perduellionis damnati fuerant, ædes solo æquat, & areis salem inspergit: mox Cusco excedens Purimam petit. Ibi cum Hieronymo Loaisa Archiepiscopo Limensi & Petro Lopez scriba suo de assignandis agris diuiden dísque inter colonos Indis vassallis, consilio habito habito: Inoiosæ centum millia ducatorum annui reditus attribuit: Valdiuiæ paulo minus: sed hic postea non diu vixit. Veneno sublatum fuisse ferebant. Ceterum Præsidem in hæc præmia & annuos reditus amplius decies centena & quinquaginta ducatorum millia pluribus erogasse constat.

Gasca duce de se benemeritos præmiis afficit, milites negligit.

VERVM vulgata eius diuisionis fama, multi milites, qui summis periculis ac sudoribus strenuam fidelémque operam Regi præbuerant, ac gaudio alacres haud ambigua spe mercedem laborum exspectabant: vbi se solos

los indonatos & præmiorum expertes præter mitti videre, vehementer conqueri de Præside ac fremere apertè cœperunt. Mulcebant iratos benignis verbis ipse & Archiepiscopus quantum poterant: Sibi quidem non esse in præsentia dicentes; quod vltra largirentur: sed breui daturos operã vt omnes dignã meritis gratiam referrent. Sed illi dictis vsqueadeo non placabantur, vt etiam vecordes seditiosis ac contumeliosis vocibus eos increpare & ferocissimè obloqui auderent.

Earvm aliquot haud illepida exempla referam. Haud multis abhinc annis Cordubæ Monacha erat (Magdalenam de Cruce appellabant) non tantùm plebis opinione, sed Hispaniæ quoque procerum iudicio pro diua & fatidica vulgò habita. Quin ipse Cæsar expeditionem nullam ferè aut inceptum aggrediebatur, vt ad eam velut ad oraculum non mitteret, rogarétque vt fusis pro se precibus rem Deo commendaret. Tandem aliquando fraude patefacta, compertum est sortilegam eam mulierem esse, eíque cum diabolo familiarẽ consuetudinem intercedere. Eiuscemodi Magdalenam de Cruce ipsum Præsidem esse, ei in os exprobrauit miles, eúmque iniri à diabolo: Archiepiscopum videlicet iis ambagibus designans, quòd Præses nihil sine eius consilio & sententia ageret.

Militum Hisp. in Gascam salsè dicta.

Alivs obiecit, astutiorem eo vulpem cælo non tegi. Alius furens & exspes ei dixit, Se in quamremotissimas terras abi-

re velle, vnde ne nomen quidem Hiſpaniæ audiret. In hunc adeò exarſit Præſes, vt niſi optimos precatores habuiſſet, qui à Præſide ei veniam exoraſſent, eum illico in patibulum acturus fuerit: tum verò remiſſa vltima pœna
» in Chilen relegauit. Quidam etiam miles ri-
» dens Præſidem ſic affatus eſt: Domine Præ-
» ſidens, date mihi, quæſo, de gratia birrettum
» illum quem vos habetis in capite. Tum Præ-
» ſes & ipſe renidens: Ecquid vis illo facere?
» inquit. Miles: Volo comburere, ait, & redi-
» gere in puluerem ad facienda maleficia: quan
» doquidem vos cum illo tot bonos viros
decepiſtis: Alij vulgò in eum iaciebant, Veniſſe eum vt veniam daret tyrannis, & fidos Regis ſeruos occideret. Nonnulli minaciter dicebant, Niſi daret vnde viuerent, ſemet vltro vndecumque poſſent rapturos.

Hic tam perturbatus rerum ſtatus eò tādem erupit, vt non pauci coniuratione facta Inoioſam interficere, Præſidem vinctum in Hiſpaniam mittere, Cæſarem per litteras orare decernerent, vt ſanctum atque innocentem aliquem virum eò mitteret, qui agros & ditiones prouinciæ omnibus vt quique meritus eſſet, de integro diuideret. Verùm quum omnia foras emanaſſent, captis conſilij autoribus & in Hiſpaniam miſsis (in iis erat ſacerdos Cantaber, qui ſe eo bello operam nauantem Cæſari quadraginta millia ducatorum conſumſiſſe dicebat) ea tum quidē coniuratio in præſens repreſſa eſt. Verùm non

multo

multo pòst quàm Præses Perusio in Hispaniam vela fecerat, noua seditio erupit. Octingenti exciti Hispani quendam Franciscũ Ernandem ducem & caput sibi imponunt: Petrum Inoiosam, Balthasarem Castellanum equestrem ducem, fratrem eius, & Didacum Palominum obtruncant, & quoscumque alios tribunos mil. & illustres viros adipisci potuere, qui primò Gonzalli Pizarri partes sequuti ad Gascam defecerant. Sed is motus statim restinctus est, sublato seditionis capite Ernande, quem noctu sui cum aliis aliquot tribunis interfecere. *Seditio militaris in Peru.*

CETERVM Præses, nequid incommodi ab iratis pateretur metuens: tum etiam ne contumelias & probra quîs à militibus lacerabatur coram ipse audire ac videre cogeretur: Purima relicta Limam concedit. Ibi Regiam curiam & iuridicos magistratus constituit: prouinciæ statum composuit, quæque ad eius regimen pertinerent descripsit. In primis edixit vt sacerdotes ac monachi in singulos Indorum pagos tributi & Christianam fidem edocentes, falsas & peruersas opiniones ex eorum animis euellerent. Hispanos omnes, qui subiectos sibi vassallos & clientes haberent, omnium Indorum censum agere iussit, & vniuscuiusque fortunarum recta æquáque æstimatione inita, pro censu tributi modum describere. Ceterum in singulis quà irent pagis missam vnam Spiritus sancti (vt vocant) celebrari voluit, quem æstimatores orarent vt diuina ipsius ope adiuti in *Gascæ Edicta in Peru*

censu peragendo sanctè atque innocenter sese gererent.

Sed eo demum perfecto, summæ tributi imperatæ Indi reclamauerunt: Sibi multo plus indici querentes quàm pendere possent: maxima videlicet indigenarum parte vel assiduis bellis exstincta, vel enecta laboribus, quibus ab Hispanis inclementiùs vexati essent. Edixit præterea vt Indici vassalli suis Senioribus seu patronis ex earum tantùm rerum genere tributum penderent, quas tellus sua funderet. Quippe ante hæc Hispani aurum & argentum, quamuis deesset, ab illis flagitantes, vt quærerent, tormentis vrgebant: ac siqui fortè, quum nec possiderent aurum, nec vnde parare possent haberent, in siluas se abdiderant, Hispani eos veluti feras indagantes sagaci canum odoratu peruestigabant: multósque ita repertos efferati canes dilacerauere: ipsi verò, damnata vitæ spe, tantas ærumnas suspendio finiebant. Vetuit præterea Præses ne in posterum Hispani Indos inuitos ad ferenda onera adigerent: quamquam in nonnullis prouinciis, præsertim in Quitensi, penuria iumẽtorum eos onerari permisit.

Hisp. sæuitiæ exemplum.

Porro earum omnium rerum curam Archiepiscopo Limensi & quibusdam Dominicanis commisit: qui tum Hispanorum tum Indorum causis inspectis, vbi verum comperissent, pro sua prudentia de rebus statuerent. Ipse verò totus in accumulandis Cæsari pecuniis, Hispanos prouinciales omnes,

quibus

quibus agros & ditiones aſsignauerat, ſtipendiarios facit, penſione impoſita quam Cæſari ſoluerent. Licentiatum Gamam in Quitenſem prouinciam, Gabrielem de Roias diuerſa parte in Potoſiam Iudices aſsiduos cum Dominicanis aliquot monachis mittit, ac nominatim eis negotium dat vt peragrantes omnes eas terras, tum ab Hiſpanis colonis, tum ab Indis ipſis pecunias quantas maximas poſſent conquirerent. Atque illi ad eam rem minimè ſegnes, non ius aut verum in cognitionibus, ſed ſolam opum magnitudinem, ſpectabant. Itaque paſsim ſpecie iuris " obiiciendo, Tu in Regem rebellaſti: tu Gon- " zallo Pizarro operam præbuiſti: tu euentum " ſpectaſti vt fortunæ tua conſilia applicares: " tu optaſti vt vinceret & prouinciæ imperium " occuparet: his, inquam, & aliis eiuſmodi ſpe- " cioſis accuſationum coloribus, ambo ingentem pecuniarum vim collegerunt. Inter hæc Gabriel de Roias in itinere ſubita morte extinguitur: ac plerique ferebant iuſto Dei iudicio interceptũ: & à Deo tandem exauditas eſſe diras & maledictiones vulgò à miſeris prouincialibus in acerbiſsimos illos exactores iactas: móxque iſtum horribilis cacodæmonis ſpecie quibuſdam Dominicanis monachis apparuiſſe.

AT Præſes, poſteaquam quantam maximam potuit vim pecuniarum collegit: quæ decies centenûm & quinquagenûm millium Caſtellanorum ſummam æquabat, Pro- *Gaſca è Peru decedit.*

præsidem in sui vicem licentiatum Ciancam relinquens, Lima decessit, & myoparonem Ioannis Caietani conscendens breui Panamã appulit: móxque inde statim Nomen-dei cum pecuniarum parte profectus, Quæstorem regium reliquam summam, quamprimum posset, mittere ad se iubet.

BIDVO postquam inde decesserat [1] Rodericus Contreras eiúsque frater, inconsulti iuuenes, Roderici Contreræ Gubernatoris Nicaraguæ, filij, cum centum octoginta militibus de improuiso Panamam irrumpunt. Isti Fratrem Antonium Valdiuiesam illius prouinciæ episcopum interemerant, quòd ad Cæsarem multa in ipsorum patrem scripsisset cui ob id abrogatum munus & erepta prouincia fuerat.

Contreræ fratres collectas à Gasca pecunias rapiunt.

Tum verò ingressi Panamam quadringenties millies amplius ducatorum auri inuolant: neglecto argento vt grauiore & minoris precij. Nec ea præda contenti nonnulli milites, qui quũ ad triremes à Præside damnati in Hispaniam mitterentur, naue vna rapta in Nicaraguam aufugerant: vindictæ cupidine ardentes, Nomen-dei quoq. petere statuunt. Ergo diuiso trifariam exercitu, Rodericus cum septuaginta quinque militibus terrestri itinere Nomen-dei contendit: frater eius cum totidem socijs secundo amne Chiagro defluens, eôdem iter capessit: ceteri ad præsidium nauium & partę prædæ custodiam remanent.

VIX Panama egressi prædones erãt, quum

ciues

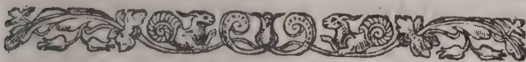
ciues manu facta cum centum & quinquaginta amplius mancipiis, abeuntes insequuti, primùm eos assequuntur qui per Chiagrum flumen delabebantur, eósque adorti facillimè fudũt. Mox alterum quoque adepti agmen, & illud profligant. Rodericus & monachus quidam cum quatuor aliis Hispanis in vicinas siluas se abdunt: nec deinceps quidquam de iis compertum est.

RODERICI frater quum non compareret, diligentissimè inter cæsorum cadauera quæsitus; ac reperto fortè adolescentis cuiusdam corpore, quum illum ipsum vnus militum eius esse diceret, etsi lutulenta & confusa facie satis quis esset internosci non posset: quisquis tamen ille esset, auulsum corpori caput in medio Panamæ foro ferreis cancellis septo loco pilæ impositum est. Tres & triginta Hispani capti, labore ac vulneribus fessi reuinctis ponè tergum ad ligneum cuneum manibus in vrbem tracti sunt & in custodiam traditi. Eos ibi prætor quidam rerum capitalium, proprio motu, crudeliter pugionum ictibus confodit. Ceteri qui in nauibus erant, audita suorum clade, scaphis subitò fugam capessunt: sed breui omnibus captis, præcipui quique suspensi, ceteri ad triremes damnati sunt. Interea Præses, audito Contrerarum latrocinio, cum valida manu Nomine-dei aduersum eos egreditur: sed accepto in itinere de eorum clade nuncio, & receptis pecuniis, in vrbem regressus, breui inde in Hispaniam traiecit [a].

1 QVO tempore Petrus Arias Abulensis Nicaraguam prouinciam à se inuentam regebat, filiarum vnam Roderico Contreræ Segobiensi in matrimonium collocauit. Is morte Petri Ariæ prouinciam, Regis concessu, obtinuit, eámque tantisper rexit, quoad noua Curia in Gratiæ-dei vrbe in Gattimalæ & Nicaraguæ confinijs, constituta est. Nam Iuridici eius Adsessores, non tantùm imperium Roderico abrogarunt, sed & eum Indis, quos in ditione tum ipse tum filij eius habebant, ex Legum præscripto priuarunt. Is de iniuria sibi facta, vt putabat, questum ad Regem in Hispaniam nauigat. Sed Rex & Senatus Indici proceres, quamquam multa præclarè facta, meritáque tum sua tum soceri sui proferẽtem, repellũt, & obseruationem latarum Legum sancientes, quod ab Adsessoribus iudicatũ erat suo iudicio confirmãt. Id vbi ad Fernandum & Petrum Contreras eius filios in Indiam allatum est, feroces iuuenes arcere eam cõtumeliam ferro, & quod iure nequiuerant vi extorquere statuunt. Et fortè iam sua sponte ægris animis superueniunt ex Peru milites, Ioannes Bermeius aliíque contubernales, partim ex ijs qui Gascam aduersus Pizarrum sequuti, nulla ab eo strenuè nauatæ operæ præmia acceperant: partim ex ijs qui fractis Pizarri partibus, quas tutati erant, extra Peruanæ prouinciæ fines, Præsidis iussu, deportabantur. Illi, diuersis causis Gascæ infensi, incendere adolescentes, hortari vt rem strenuè capesserent: haud dubiè, si ducentis aut trecentis militibus in naueis impositis, Peruanum aliquem portum tenuissent, fore vt quotquot Gascæ ob nulla aut malignè reddita

præmia succenserent, in partes transirent. His ergo & aliis stimulati illi, milites occultè contrahunt, arma conferunt, & cœpta accelerant. Porro quum eius prouinciæ Episcopum in omnibus ferè negotiis patri suo aduersatum fuisse meminissent, vltionem ab eo ordiri statuunt. Ergo die quadam ingressi ex composito milites Episcopi domum, quum tesserarum fortè lusu sese oblectaret, hominem obtruncant. Inde nouo sanguine imbuta circumferentes arma, vexillum palàm erigunt, & semet Libertatis vindicem exercitum nuncupant: mox raptis vndecumque nauibus per Australe pelagus in Panamam vela dant. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 7. cap. 12.

2 GASCA *in Hispaniam reuersus, Valleoleto in Germaniam ad Car. Cæsarem transiuit: vbi rebus à se gestis expositis, Palentiæ episcopatu ab eo ornatus est.*

¶ Nauigationis è Panama in Peru ratio. Portu-veterensis prouinciæ incolarum mores, superstitio peruicax, & nauigandi ratio.

CAP. XVII.

PRIVSQVAM Peruanis rebus & falsis opinionib, quas eæ gẽtes de nobis cõcepere, finem imponã: quo modo quóve cursu è Panama in hoc regnũ nauigetur, exponere hîc mihi consiliũ est. Ergo nauigaturi in Peruanas prouincias, ferè inde à mẽse Ianuario vsq. ad finẽ Aprilis soluere *E Panama in Peru nauigantium cursus.*

consueuerunt. quippe hæc totius anni maximè idonea ad nauigandum eò tēpestas est: ac tum aperta illa maria, æstate videlicet obtinente, & assiduè Subsolano & Coro spirantibus. Quæ naues quacumque alia tempestate vela faciunt, ingenti maris sæuitia & periculis conflictantur. Porro onustæ naues Panama primùm in Tabogam aut alias vicinas insulas aquatū decurrunt (quæ Perlarum, id est vnionum, nominantur, ob repertam ibi ab Hispanis vnionum copiam) mox in altum prouectæ circiter centum & quinquaginta millia pass. versus Occasum nauigant, flexo videlicet in eam partem cursu, propter rapidos aquarum æstus, qui torrentis instar perpetuo lapsu in Ortum decurrunt. Inde correcto cursu rectâ in Perusium tendunt.

QVO tempore primùm Panama eò nauigaui, nauis qua vehebar mense Iunio soluit. itaque quòd ea hiberna tempestas illic esset, omnes ferè vectores morbis impliciti sunt: quia naues quæ ea maria nauigant constratæ ac tectæ non sunt, vt quæ in Septētrionali vehuntur Oceano (id est, eo qui aduersam continentis Indicæ partem alluit) itaque in illis sub diuo morantes perpetuò verberari imbribus necesse est. Ad hunc modum nauigantes tandem ad Gorgonam insulam appulimus. Nauis-magister (Patronum vulgò vocant) vbi se in eam deferri videt, Hæc, inquit, terra dæmonū est: quippe nulla toto eo itinere peior nauibus nec statio nec nauigatio occurrit. Tradidere nōnulli asśiduè in ea insula pluere: sed

Gorgona insula.

sed

ſed in eo falluntur. Octo quidem certè continuos anni menſes, inter tonitruum fragores, & coruſca fulgurum, adeo effuſos ibi ruere imbres verum eſt, vt elementa ipſa inter ſe certare ac miſceri videantur. Quum nos eam inſulam attigimus, iam veris initium erat, quod ibi ſub finem Maij incipit: itaque quod tempus in Panama hiemis eſt initium, id in illa altera regione ineuntis æſtatis principium eſt.

Porro vicini continentis oræ accolæ auro abundant, & cacuminibus arborum mapalia ſua, velut nidos, ſuſpendunt. Eam oram, quia paluſtris & inequitabilis eſt, Hiſpani ſubigere nondum potuerunt. Gaſpar Andagoia quum ad Baiam, id eſt ſinum, Sanmatthæi eſſet, cum centum & quinquaginta militibus æſtate populabundus eam prouinciam percurrebat, tabulas ſæpe ad protegendum militem aduerſum incidentia circumferens. Quippe Indi ſtrenuè ſaxa, tragulas, ollas feruida aqua plenas, & quidquid ſors in manus dederat, ſubeuntibus ingerebant. Hiſpani verò ſecuribus arbores tandiu cædere, quoad & ipſæ & ſuperſtructæ domus ingenti fragore prociderent: interea tamen ſæpe non inulti Barbari, nec niſi mutilatis aliquot Hiſpanis, interdum etiam eliſis atque obrutis, cadere. Tandem quòd aſperior ea eſſet regio, neque in tam informi omnis humani cultus ſolitudine alimenta exercitui expediri poſſent, Andagoia cum ſatis magna auri copia inde deceſſit: neq. ea loca vllis Hiſpanis hodie habitantur.

Domus arboribus ſuperſtructæ.

IAM quia hi tractus maxima anni parte importunis quibuſdam ventis ab Occaſu vel à Meridie perflantur, tum etiam propter rapidos maris æſtus & torrentes aquas, velut præcipiti alueo perpetuò decurrentes: neceſſe eſt quotidie veſperi iactis in ſalo ancoris ad ea littora conſiſtere: mox luce orta flantem à terra ventum ſequi atque inde moliri. In quo ſæpenumero vſuuenit, vt dum naues prouehi cogitant, in contrarium repulſæ peractum iter relegere cogantur, ac totos interdum quindecim aut viginti dies circa promontorium vnum hærere, ſicuti nobis contigit. Quum enim Caput S.Franciſci in conſpectu haberemus, centum triginta millibus paſſ. à Capite Paſſao diſtans (quod quidem caput in Portus-veteris finibus eſt) rati eum locum Indis habitari, vt quondam ſolebat, quotquot vectores in ea naui eramus, victus penuria (iam enim tertius menſis abierat ex quo Panama ſolueramus: & facilè mercatores qui eadem naui vehebantur, nos miſerrima fame contabeſcere potius paſſuros, quàm vel buccеam panis elargituros, apparebat) conſumtis igitur propè alimentis, terreſtre iter capeſſere decreuimus.

ERGO vigintiquatuor eiuſdem fortunæ ſocij in terram exponimur, & ſinguli cum quatuor Maizij ſcutellis ignotum iter quò caſus & error ferebant ingredimur. Peruenimus ad flumina, quibus Quiſimiæ nomen eſt: quatuor ſunt haud magno inter ſe ſpatio diſcreta: ea nos ſummis laboribus ac periculis, præ-

prægrãdibus arborum ramis quæ in ripa fortè rimantibus occurrebant, simul iunctis & colligatis insidentes, tandem superauimus. Ceterum quum aqua salsa esset, ęstu videlicet confundente dispares vndas (quippe stata vice exæstuans mare, non tantùm his fluminib. sed & aliis quæ in eum Oceanũ defluũt, mixtũ subit, & xv. amplius milliũ spatio alueos inuehitur) ergo vt biberemus puteos fodere necesse erat.

TANDEM ad Caput Passaũ peruenimus. Ibi Indos crematis tuguriis penitus se in siluas abdidisse vt cõperimus, in alterum promontorij latus trãsgressi, ad sinũ Caraquã procedimus. Is sinus Aequinoctiali lineæ subiectus est. Ibi quò iremus incerti, quum neque in aduersam sinus partem traiicere possemus, nec alimenta suppeterent, cancris & cereis quibusdam prunulis vescebamur, quîs quum parum carnis inesset, lignum seu os interius simul comedebamus: & aquam certè salubrẽ ex lacu exiguo, quem haud procul mari in siluis reperimus, bibebamus. Ibi XXII. dies morati quoad nauis portum intraret, quum pro certo omnes haberent nos vel fame exstinctos, vel ab Indis mactatos esse: vbi à Nauarcho conspecti sumus, missa confestim scapha excepti, ea nocte in naui requieuimus.

POSTERA die egressus Portum-veterem petij. Id oppidum habitatum Hispanis viginti duas fermè domus ex arundine contextas & palca tectas continet. Ea prouincia propemodum in vastitatem & solitudinem redacta est: indigenæ smaragdorum copia olim

Portus-vetus colonia, & prouincia.

abundabant, & earum gemmarum feraces fodinas penes ſe occultas habent: neque hactenus tamen vllis tormentis adduci potuere, quanquam multis ſæuitia torquentium exſtinctis, vt locum Hiſpanis indicarent. Mihi tamen aliquādo retulit Ioannis Dolmos trib. mil. diſpenſator quidam, Indicam mulierem ipſius concubinam locū illum ei edidiſſe: nec eum id poſtea euulgare voluiſſe, veritum ne Rex eas ſibi fodinas attribueret. Multa quoque aurea & argentea vaſa in ſupellectili quondam habebāt: ſed ea Hiſpani omnia conuaſarunt: itaque hodie nihil Patronis ſuis ſeu Senioribus pendunt, niſi ex iis fructibus quos è ſua terra percipiunt: vnde fit vt pauci Hiſpani coloni eam oram inhabitent.

Gom. Hiſt. gen. Ind. lib. 4. cap. 195.

TRADIDERE nonnulli, eius prouinciæ indigenas fœdos ſuos mores & falſæ religionis errores paulatim abiicere: neque vltra falſorum ſuorum numinum reſponſis fidem addere, ex quo ſacerdotum & monachorum opera ſancti Euangelij vocem audierint. Ego verò, quamquam ita eſſe optauerim, Deúmq. orem vt id propitius faxit, verè tamen teſtari poſſum, nullos adhuc neque ſacerdotes neque monachos ad concionandum aut fidem noſtram edocendam eos populos peragraſſe.

Portu-veterenſiū peruicax ſuperſtitio.

Quin ipſi quoque eam derident, palámque ac publicè dicunt, ſe nolle Chriſtianos eſſe, ſceleribus videlicet & nequitia noſtra deterritos. Ac quantumuis Præſes Gaſca edixiſſet, (vti ſuprà memorauimus) vt in ſingulis earum gentium pagis ſacerdotes & monachi manerent

rent

rent & erudiendis Indorum potissimum filiis operam darent: Hispani tamen huius coloniæ municipes, & aliarum præterea aliquot, vehementer reclamarunt. Quippe sacerdotem vnum quadringentos ducatos in stipendium annuũ petere: id verò pretiũ esse maius quàm quantum omnes simul Indi Patronis suis tributi penderent.

Ac quia eo ferè tempore Perusio excessi, quorsum res postea euaserit, nescio: sed dum in ea prouincia morarer, sæpe fallendi temporis gratia Indicos illos pagos tum maritimos tum mediterraneos perambulans, in eiuscemodi quiddam incidi. Ingressus fortè aliquando viculum quemdam ignobilem (Chiarapotum appellant) indigenas in fano solitis sacrificiis faciendis occupatos comperi. Quúmque inter strepentium tympanorum sonitum patria quędam carmina canentes audiuissem, propiùs visendi cupidus, delubrum ineo. Sed vix pedem intuleram, quum sacerdotes, toto vultu iracundiam testante, propemodũ mihi in faciem despuentes, festinanter me foras eiiciunt. Ibi vidi Idolum è creta tigridis effigie, ac duos pauones aliásque aues, quas suorum deorum sacrificiis dicatas habebant. Ibi præter hæc fortè adolescens aliquis mactandus aderat (quomodo apud eos humanis victimis litare fas ac sollemne est) mihi tamen tunc videre non licuit.

Alia quadam die vsuuenit mihi vt Picalancemam profectus, Indos eius pagi incolas compotantes deprehenderem: quúmque pro-

piùs accedens, per otium ſpectare vellem quo modo ſe largius potu inuitarent: quatuor repentè ex illis minaci gradu ad me tendunt, & OH Chriſtiane, inquiunt, nebulo impure, perfide, faceſſe properè è finibus noſtris. Ego quum præter has minas, ſimul illos in meum enſem manū iniicere velle animaduerterem, proripio me in fugam: & apud me conſtituo Indis numquam deinceps interuenire, qua die ſollemnia ſua agitarent.

Indi Chriſtianos ſacrificiis ſuis intereſſe nolunt.

PRAETER eos quos commemoraui, plures quoque perluſtraui pagos, quales ſunt Caua, Camulioua, Camuxioua, & alia earum gentium loca, quorum incolæ Indi aliqui filios ſuos enecant, ne Hiſpanis ſeruiant. Pro certo refertur, Mantæ regulos pulcherrimum & nobiliſſimum ſmaragdum habere, oui gallinæ magnitudine, quem inter præcipua numina colunt. Manta porrò, oppidum ad mare ſitum, vna è præcipuis eius oræ vrbibus quondam erat: & priuſquam Hiſpani eam prouinciam inirent amplius duobus Indorum millibus habitabatur: quum ex tanto numero vix hodie fortè quinquaginta ſuperſint. Nec diſpar ſolitudo in aliis eiuſdem prouinciæ municipiis facta eſt. Quum aliquando Lupus Aiala ab huius ciuitatis Regulo peteret, an Chriſtianus eſſe vellet: reſpondit ille, Se neſcire, &, Faceret ipſe vt viſum eſſet. Ita Lupus Indum baptizari iubet, & Didacum numcupat: ſed ne ita quidē cicuratum Hiſpani cuiuſquam contrà os intuentem vmquam animaduerti. Eius ſubditi fœdis morib. bruti, ſpurci,

Manta oppidum.

Peruenſes inuiti Chriſtianiſmū ſubeunt.

maſculæ

masculæ veneri dediti & vitiis omnibus inquinati sunt.

PER omnem eius oræ longitudinem, Indi omnes eius maris accolæ aquam salubrem bibunt; quam è puteis manu factis hauriunt: & peregrè ituri omnes cucurbitam ea aqua plenam efferunt: nisi qui fortè Manta in Portum-veterem iter faciunt. Quippe illi aquam putealem ferre negligũt, veriti ne in aliquẽ fortè Hispanum incidant, qui eam eripiat & bibat: sed duo millia passuum in mediterranea progressi aquam quadã ex rupe manantem, nigrã, spurcam & fœtidam, excipiunt: hauddubij nimirum talem Christianos non bibere.

Indi ne aquam quidem liberè ferre, metu Hispanorũ audent.

EA regio calidi & humidi temperamenti est: itaque serenũ ac purum cælum vix vmquã ibi conspicias. Ceruis, porcis, gallinísq. ex earũ genere quę ab Hispania ad stirpẽ propagandã transuectæ sunt, abundat: neque vlla in Indiæ parte melior ex Maizio panis fit quàm illic. quamquam iis tamen nõ assentior qui panem illum triticeo anteponunt. Mellis præterea, sed acerbi, ac ceræ, sed ignobilis, neque admodum bonæ, satis ferax: peculiare quoddam fructuũ genus habet (indigenæ *Papaie* vocãt) ficuum specie, modicorũ magnorúmq. quale nusquã in India, præterquã in eo regno, vidi. Arbor quę illud pomũ gignit, procera & gracilis: fructus sapore dulci est. Ibi etiã aliud ficuũ genus exiguorũ visitur (*Tũne* nominãt:) sed & illi aliis prouinciis, vt Nicaraguæ, Guattimalæ & toti Nouæ Hispaniæ regno, cõmunes sunt.

Gom. Hist. gen. Ind. lib. 5. cap. 215.

CETERVM omnes in vniuersum Portus-

veteris prouinciæ Indi ferè pustulis quibusdam obnoxij sunt, seu verrucis: quæ è facie aliísque corporis partibus erumpentes, quum maximæ sunt, nucis iuglandis crassitudinem æquant. Id morbi genus & ipse expertus sum: nullo doloris cruciatu afficiunt, fœdæ, sanguineæ, ac ne aliud quidem remedium desiderãt quàm vt maturitate exspectata, tenui filo constrictæ abscindantur. Indigenæ eius gentis ora coloribus fucant: nares, labra aures & genas perforant, ac festis suis diebus aurea monilia, vniones, iis foraminib. velut emblemata includunt. Quod ad cultum attinet, maxima pars subuculis non manicatis vestiuntur: ceteri nudi, & sæpe totum corpus nigro fucantes, incedunt.

Pustulæ Peruenses.

INDI vniuersæ illius maritimæ oræ accolæ piscatui in primis student. Lintres quibus tum ad piscandum tum ad nauigandum vtuntur, instar ratium, tribus, quinque, septem, interdum etiam nouem aut vndecim tignis leuissimis iunctis, expassæ manus effigie, contexunt, ita vt medium tignum ceteris longiùs promineat: eósque modò longiores, modò breuiores fabricantur, ac pro longitudinis & latitudinis modo vela expandunt. Porro vbi per tranquillum eiuscemodi rates diu remigio subegere, panem, fructus, aliáque eiusmodi in mare, velut sacrificium, porriciunt: orantes vt prosperum ventum immittat: quippe se defessos esse, neque ad remigandum vires vltrà sufficere.

Peruẽsium lintrium forma.

¶ *Guan-*

¶Guancauilichiæ regionis incolarum mores & cultus. Guainacauæ transitus. Zarza-parilla herba. Chimbos mons.

CAP. XIX.

PORTV-VETERENSIS prouinciæ fines proximè Guancauiliqui regio excipit, regni Peruani prouincia inferior. Eius oræ maritimæ primus pagus, Colonchi appellatur, S.Helenæ prominenti proximus. Eius pagi ac populi Principem sæpe vidi, annorum fermè sexaginta hominem. Digna certè Principe ei facies, corpus vegetum robustúmque & prospera valetudine erat. Subucula non manicata,& rubro tincta, amictus, torquem ex auro purissimo, sextuplicato circa collum circulo, quasi maiores corallij surculi, aut baccæ,crassitudine,gestabat, annulúmque in digitis: illi quoque ex auribus perforatis baccæ & aurea stalagmia pendebãt. Sinisterioris brachij carpum pellucida gemma instar speculi, tuendæ oculorum aciei,exornabat.

QVO tempore Hispani primùm eas terras ingressi sunt, principatum obtinebat in ea prouincia Regulus (Baltacho ei nomen erat) qui apud suos venerabilis non magis imperio quàm autoritate ea loca regebat. Iste nemini adeuntium aut visentium assurgebat, prætérquam Colonchio illi principi, de quo antè dixi. Attamen iste Cacicus nulla vmquam

adduci persuasione potuit vt Legem Dei vellet audire. Eum aliquando Patronus suus me presente, ita alloquutus est: Colonchie, inquit, volo vt Christianus fias: at ille abnuens: Domine, inquit, iam mihi propè acta est ætas, neque idonea, vt Christianus fiam: at filios meos potius, vt voles, cape, & eos quidquid visum fuerit edoce: quippe illi munia ministeriáque moris tui facillimè obire assuescent: me verò id ætatis maiorum meorum legem & instituta relinquere non iuuat.

Peruenses reguli à Christ. religione abhorrent.

Eius prouinciæ homines è superiore maxilla quinque aut sex dentes excutere solent: ac si causam quæsiueris, id elegantiæ se causa facere respondent. Subucula non manicata, vt Portus-veteris indigenæ, amiciuntur. Pudenda fascia bombycina velāt, cuius extremæ vittæ ad talos vsque demissæ, instar equinæ caudæ ab tergo dependent. Feminæ præcinctorio aut castula, nodo reuincta & ad medium crus demissa, integuntur. Eius prouinciæ populi Hispanis in vrbe Guaiaquil habitantibus seruiunt.

Eam coloniam principiò Hispani in planicie Chioni fluminis ripæ imposuerant, quadraginta millibus pass. procul mari. In illis autem regionibus immensæ quædam panduntur planicies, velut infinita camporum patentium superfusis aquis mersa æquora: tum densissimæ siluæ, cum incredibili copia crocodilorum. Adhæc octo anni mensibus tanta vis culicum eas terras infestat, vt mirer vllos incolas ibi posse viuere. Itaque Hispanos

Peruenses culices infesti.

eo

eo loco manẽtes, vbi nox aduenerat, vt quiescere possent, vela & conopæa circum pandere necesse erat, quod & ipsi quoque Indi adhuc faciunt. Quamquam etiam illi cubilia sublimè quatuor scapis arundineis firmissimis, leui tabulato, suspensa imponunt: & in hunc modum quiescunt, minus videlicet ita infestis culicibus.

ANNO verò M. D. XLVI. continuis imbribus auctus fluuius ille non ingentem modò stragem dedit, sed totos circa campos & maximam regionis partem, illámque adeò ipsam vrbem, inundauit & obruit. Quare Hispani viginti millia passuum propiùs mare nouæ vrbi sedem deligunt, eámque ad ripam eiusdem fluminis colli imponunt. Is locus Transitus-Gainacauæ appellatur tali de caussa. Gainacaua ducem quendam suum cum valido exercitu, ad subigendam eam prouinciam quondam miserat. Dux quum traducere exercitum decreuisset, indigenas transuersis tignis trabibúsq. iniectis, quomodo schediæ & rates compingi solent, fluminis transitum ponte iungere iubet. Perfecto opere, quum iam exercitus cum impedimentis transiret, hostes funibus abscissis põtem soluunt: multi in flumen præcipitantes gurgitibus hauriuntur: ceteri interclusi à suis ab circumfuso hostium exercitu propè ad internecionem cæsi sunt.

Guaiaquil vrbis inundatio.

Gainacauæ transitus.

GAINACAVA vbi suorum cladem accepit, magno cõtracto exercitu, Quito mouet,

& ex illis montibus in plana degressus, eam gentem ingenti cæde perdomat. Post eam victoriã, iungendi aggere fluminis cupido eum incessit, vt pedestri transitu in vlteriorem eius eius ripam tutò, quum visum esset, transcurreret. Iámque aggestis saxis & terra ingens moles iaci in alueum cœperat, & aggeris longitudo iam viginti & amplius passus impleuerat, quum Gainacaua propter latitudinem, altitudinem & rapiditatem fluminis quidquid ingerebatur absorbentis, incepto destitit. Hanc ob causam eum locum Hispani Gainacauæ-transitum nuncuparunt: vrbémque ibi à se conditam, San-iacobum, quæ ædificiorum & incolarum frequentia à Portus-veteris colonia nihil differt.

San-iacobum colonia.

Eius fluminis ostio Puna insula obiecta est, & ea quidem in ditione Regis. Eius indigenæ, quomodo & fluminum accolæ & aliæ earum prouinciarum gentes, quoad suppeditarunt vires, continua aduersum Hispanos gerentes bella multos interfecere. In iis, quum F. Vincentius de Valle-viridi, cum XLII. Hispanis Didaci Almagri furorem fugiens, (quo tempore ille Franciscum Pizarrum Marchionem interfecit) in eam insulam se abdidisset, nocte quadam Indi fustibus & clauis omnes ad vnum trucidarunt. Hic erat monachus ille, qui cum Attabaliba Cassiamalcæ colloquutus erat, quum is à Francisco Pizarro captus est (vti superiùs dictum est.) Eum Cæsar Episcopum Peruanæ prouinciæ designauerat.

Monachus primus Peruensium bellorum instinctor, digna operæ præmia refert.

In

In Puna & finibus Guaiaquil & Portusveteris, herba quædam ramoſa reperitur: foliis vt roboris, ([1] *Zarzaparilliam* vocant) quæ venereæ contagioni & aliis morbis medetur. Ea nempe duobus ſilicibus trita expreſſus & percolatus ſuccus, admiſto aquę calidæ modico, ægrotis bibendus porrigitur. Ij mox hauſta eius potionis, quantam natura patitur, mẽſura, loco calido compoſiti, quoad tolerare poſſunt exſudant. Eo medicamento tres aut quatuor dies, vt viſum eſt, vtuntur: biſcocto tantùm interea pane & pulli gallinacei aſsi paululo veſcentes. Alii eius herbæ ramuſculos duntaxat aqua incoquentes, ius eliciunt quod interdiu bibant: & eo ſorbitionis genere nonnulli duos treſve continuos menſes vtuntur.

Zarzaparillæ, herbæ vtendæ ratio aduerſus veneream luem

In prouincia Guaiaquil & aliis verſis in Orientem regionibus, hiems menſe Nouembri incipiens vſque ad finem Aprilis durat. Maio veris initium eſt, Octobri exitus. In ora eius maritima, inde à Tumbez Auſtrum verſus, adeo rari imbres ſunt, vt vix triennij quadrienniíve ſpatio paucis miſerè expreſsis pluuiæ guttis planicies illæ aſpergantur. Itaque ibi partim ob nocturnos rores qui copioſè cadunt, partim diurnis accolarum irrigationibus humentia ſata adoleſcunt. Arenoſæ quoque ibi planicies iacent, in quas numquam impluit: in montibus contrà octo menſibus anni pluit: nonnulli etiam obſiti niuibus & perpetuo rigentes gelu conſpiciuntur. A eſtate venti quidam aſsiduè à Meridie incolis no-

xij infeſtíque admodum ſpirant.

Chimbos mons altiſſimus.

Qvvm è Guaiaquil Quiton iter facerem, Chimbon montem, in altitudinem XL. milliũ paſſ. editum & omni prorſus humano cultu vacuum tranſgreſſus ſum: quo in itinere, niſi Indus quidã pauxillulo aquæ oblato mihi ſubueniſſet, ſiti planè extinctus eſſem. Poſtquam tandem in verticem perueni, pauliſper conſiſtens, nouas illas & mirabiles terras ſubiectas oculis è ſublimi tanta cum admiratione deſpexi, vt inuſitata quædã, velut in ſomnis, viſi ſpecies oculis meis oblata videretur.

In hac ingenti prouincia Quitenſi, vt & in aliis nonnullis Peruani regni regionibus, quum plerique populi peculiare idioma habeant, vulgò tamen Cuſcenſis lingua in vſu eſt. Quum enim Inguæ (id eſt Peruani Reges) eas prouincias ditioni ſuæ adieciſſent, edixere vt omnes Cuſcenſem linguam ediſcerent, eámque patres filios ſuos edocerent. Ex eo igitur illud idioma per vniuerſas eas prouincias quæ eorum imperio ſubiectæ erant, promiſcuo vſu obtinuit.

1 Eam *herbam vbi primùm viderunt Hiſpani tum in Noua Hiſpania, tum in prouincia Hõdurenſi, Zarzæ-parillæ nomen ei indiderunt, ob cognationem quam cum Smilace aſpera habet, quã Hiſpani Zarza-parillam vocant. Ceterum de varijs huius exhibendæ & vtendæ rationibus, copioſè agit Nic. Monardus in lib. de ſimplic. Indiæ Occid. medicamentis.*

Peruano

Peruanorum religio & ritus. Cultus. Pecora. Ebrietatis studium. Opificia. Vini apud Peruenses summa caritas.

CAP. XX.

HÆ gentes etsi cum dæmonibus colloquia misceant, [1] Solem tamen pro numine præcipuo habent. Ab eo beneficium aliquot petituri tum Principes, tum sacerdotes, manè, oriente eo suggestum quoddam editum, lapideum, conscendunt: ibíque demisso capite stantes, complosis ac confricatis inuicem manibus, mox in cælum sublatis pasśísque vt si Solem ipsum amplecti vellent, certas quasdam preces concipiunt, petentes ab eo quibus indigent. Nunc verò etiam quum ab Hispanis vexantur, eos vti Solem adorant, precantes vt misericordia in se vtantur, néve ipsis noceant. *Orandi ritus apud Peruanos.*

INGENTIA ibi delubra numinum, præsertim Solis, & immensæ opulentiæ erant: incrustati intus auro & argento parietes: multæ quoque sacris dicatæ virgines (*Mamaconæ* appellabantur) nulli operi præterquam nendis texendisque tantùm ornamentis deorum vacabant. Humanis victimis litant, viros ac pueros mactantes, quorum tamen carnes non mandunt. Pecudes quoque, aues & alia animalia immolant: & hostiarum fuso

ſanguine Idolorum ora & templorum portas inungunt. Quum dęmonis colloquium expetunt, aut ſeminare, aut aliud quid aggredi in animo habent, ſacerdotes aliquot dies ieiuniũ ſibi indicunt.

Sepeliendi ritus. MORTVOS regulos magnificis & ingentibus ſepulcris inferunt, ac cum eis multum aurum argentúmque elaboratum, formoſiſsimas vxores & quas viuentes ipſi maximè dilexerunt, famulos, veſtes, fruges, vinum quæq. alia cariſsima, ſimul defodiunt: ne videlicet eis cibus ac potus deſit quoad in alterum mundum peruenerint. Quæ ſepeliendi ratio in pleriſque Indiæ regionibus vſurpatur.[2] Atque iſti Immortalitatem animæ credunt. *Immortalitas animæ apud Peruenſes credita.* Eiuſcemodi multa ſepulcra ditiſsima Hiſpani repperere: pauca tamen illa præ iis quæ adhuc ſuperſunt. Multos dies defunctos lugent.

VIRI ſubucula ex lana aut bombyce non manicata veſtiuntur, & pendente nodo ex humero altero penula: nobiles caput faſcia inuoluunt, & floccum è lana geſtant, qui in ſiniſtram aurem propendet. Ex herba quadam candida, cannabis ſpecie, calceos conficiunt. *Peruenſiũ cultus.* Feminæ longa palla ab humeris ad talos vſq. promiſſa indutæ, & faſcia quatuor digitos lata præcinctæ (*Chiumbi* appellant) ad pectus acus aureas & argenteas affixas præferunt, quas *Topi* nominant: ac ſuperimpoſitum aliud breue amiculum geſtant, quod *Liquida* appellatur: capillis quoque promiſsis & liberè fluentibus conſpicuæ. Atque hic veſtium mos & forma apud Cuſcenſes in vſu eſt.

PEREGRE

PEREGRE profecturi rubro quodam bitumine faciem oblinunt, aduersus ventos, herbámque ore clausam (*Cocam* ipsi appellant) velut panchrestum quoddam pharmacum circumferunt. Quippe eius præsidio freti integrum diem, nullius nec cibi nec potus egentes, iter faciunt. Atque hoc quidem herbæ genus earum rerum, quibus mercaturam exercent, præcipuum est. Est & apud eos radicis genus (*Pape* vocant) tuberum specie, sed exigui saporis. Abundauere olim pecoris copia (id asini amplitudine³, specie propè cameli est) sed, vt ipsi referunt, non ita dudum tetra quædam lues, lepræ instar, armenta corripiens maximam partem extinxit. Verùm multò peior lepra Hispani vniuersum propè id pecudum genus absumsere. Horum animalium caro ferinum quiddam sapit: eorum velleribus indigenæ quondam vestiri abundè consueuerant: quæ nunc in summa raritate carissima habent.

Coca herba inediam leuans.

Peruanæ oues.

CETERVM eæ gentes, sicuti omnes ferè Noui illius orbis, summam voluptatem & præcipuum vitæ præmium in crapula collocant. Itaque postquam multo mero incaluere feminam quisque, quæ prima collibuerit, amplexus libidinem explent, sublato propè omni matrum, filiarum aliarúmque necessitudinum discrimine: & ipsi adeò Reguli ac proceres easdem sorores & coniuges in matrimonio habent. Panem nullum planè faciunt, excusso grano tantùm cocto & tosto vescentes. Atque hæc vna lex est, quam inter alias

Ebrietas Peruanorũ

Gainacana tulit: quum videlicet expeditionẽ aliquam ingreſſurus, ſuos in pane faciendo occupatos eſſe nollet. Ergo etiam nunc eum morem obſeruant.

Peruanorum ædificia.

Eivs Regni primaria quondam ciuitas Cuſco erat, Inguarum imperij caput: quæ priſcis temporibus longo abhinc æuo (vt indigenæ memorant) à Magocappa condita eſt, primo eius ſtirpis rege. Cuius mox ſucceſſores, amplificatis imperij ſui finibus & multis gentibus ſubactis, leges iis ſuas moréſque tradiderint, multáque paſsim ædificia, tum cultui deorum tum Regis vſibus deſtinata exſtruxerint. Eorum parietes, leuiſsimo lapide, pumice ædificati ſunt: ſtraminibus & paleis integúntur: cuiuſmodi ego aliis locis, maximè in prouincia Quitenſi, in Tumebambæ finib. non minus ſumtuoſa & magnifica quàm in Cuſco vidi. Ac quanquam plurima ab Hiſpanis diruta iaceant: multa tamen etiam nunc in militaribus viis viſuntur (quæ indigenæ *Tambos* appellant) ex quorum ſemirutis maceriis qualis fuerit ingentium eorum ædificiorum fabrica facilè colligi poteſt.

Gudinacauæ monumenta.

Inter alia Gainacauæ monumenta, nobiliſsimum opus via ſtrata, complanatis ad æquum aliquot monticulis, adhuc ſpectatur. Quitenſis iſtius prouinciæ aër temperatus & ſalubris eſt. Cuſcenſes reges plerumque ibi morabantur: multiſque partibus aurificinas inſtituerant. Ac aurifabri quidem Indi, nullo ferreo inſtrumento vtentes, mirabilia o-

pera

pera, quamquam paulo rudiùs, non inſcitè tamen fabricabantur.

PORRO in hunc modum operantur. Primùm aurum vel argentum fuſuri catino longo aut rotundo iniiciunt: eum ex panno terra incruſtato, & carbone contuſo factum, móxque exſiccatum igni imponunt cum ea metalli copia quantam capere poteſt: mox quinque aut ſex ſiphunculis arundineis tamdiu circum flando incendunt, quoad liquefactum metallum omni excocta ſcoria, niteſcat. Inde catino eductum aurifices humi ſedentes, nigris quibuſdam ſilicibus, aptè ad id factis tamquã malleis, opus pariter inter ſe ſortiti elaborant & ex eo faciunt, aut (vt magis propriè loquar) faciebant proſperis ſuis rebus, quidquid iubebantur, puta diis dicatas ſtatuas, vaſa, monilia: pecudum etiam omniúmque animalium quæ videre poterant ſimulacra effingentes.

Aurificum Peruanorũ opera.

QVOD ad res ex Hiſpania eò traductas attinet, frigida omnia ac temperata loca tritico ſatis fida ſunt, & in iis abundè prouenit. Ibi etiam vites aliquæ, ſed parum feraces ſunt. Dicunt nonnulli ſpem eſſe ſibi fore vt breui vites in iis regionibus adoleſcant fiántque vina: imò vt fructus propè omnes Hiſpaniæ conceſsi, ibi quoque naſcantur. Verùm, etſi ſpem ſuam nemo illis tollit, irrita tamen erit, neque, meo quidem iudicio, effectus quales illi ſperant, vmquam apparebunt: quippe aëris temperamento & cæli poſitione noſtræ planè contraria.

Gom. hiſt. nat. lib. 4.

Peruanæ regiones alendis vitibus ineptæ

Adhæc quando in Noua-Hiſpania aliiſque locis vbi melior mitiórque tellus eſt, quamquam conſitis vitibus, vinum tamen non collegere: quanto minus in Peruanis prouinciis? Addo etiam Dei bonitatẽ brutis illis gentib. tam præſtantem liquorem concedere noluiſſe: ſed attribuiſſe tantùm pro eorum captu habitúque res ad tuendam vitam vtcumque neceſſarias.

HISPANI qui colonias ibi poſuere Raphanorum, lactucarum, melonum, cucumerũ, braſsicarum, copiam habent. Limonum etiã & Aurantiorum, quamquam hi fructus non niſi loco calido naſcuntur. Ficuum mediocriter. Pecoris propemodum inopia eſt, ídque ob continua bella: & quum ibi eſſem, Limæ vacca vna centum ducatis æſtimabatur: ouis quinquaginta & ſexaginta.

PERVANI regni fertiliſsima prouincia Quito eſt: ea frumenti admodum ferax, magnam etiam vim porcorum & gallinarum, Hiſpanicæ ſobolis, alit: inſuper cuniculorum iucundiſsimi ſaporis ingenti copia ſemper abundans. Sed vini ſumma ibi caritas. nam in ipſa Quitenſi vrbe, vt quum viliſsimè venditur, vini ſeria vna, duodecim circiter lagenarum capax (lagena ſeu bocalium, vt vocant, XXVIII. vncias capit) quatuordecim aut quindecim ducatis aureis valet: Limæ & aliis maritimis locis, decem ac duodecim: ſed Potoſiæ (mediterranea vrbs eſt, quingentis amplius millibus paſſ. introrſus à mari retractior) vulgò LXX. & LXXX. ducatis venit. Ad eum modum

Vini caritas apud Peruenſes.

dum

dum ceteris locis, pro ratione ac ſitu regionis quò importatur, maius vel minus precium ſortitur.

ATQVE hîc noua ſæpe interuenit calamitas. quum enim cadi, ſeu ſeriæ aut fideliæ, quibus vinũ ab Hiſpania deportatur, fictiles ſint, quum è loco in locum circumferuntur, plerumque franguntur. Sæpenumero etiam, morantibus diutius nauibus, tanta iis locis vini penuria incidit, vt eiuſcemodi cadus vnus quadringentis, quingentis interdum, imò etiam mille, ducatis aureis ematur.

1 DE *eorum opinionibus nonnulla quæ ad hunc locum pertinent ex Hiſpanis ſcriptoribus attexam. Quum nullam certam, ex ſcripturis vllis aut litterarum monumentis, Creationis mundi aut diluuÿ notitiam habeant: quod à Patribus traditum per manus habent, memoria retinent. Nimirum inſignem quendam virum (* Con *ipſi vocant) à Septentrione quondam in eas terras veniſſe mira pedum pernicitate, & nullis oſſium fulturis aut neruorum vinculis compacto corpore: qui ſolo nutu mõtes in plana ſubſidere cogens & profunda vallium complanans, viam ſibi per inuia faceret. Eum porro priſcos earum terrarum homines & feminas creaſſe: atque illis herbas & fructus ſilueſtres, ſuſtinendæ vitæ dediſſe. Mox ab Indis plana incolentibus offenſum, terras antea fertiles in arenas ſteriles vertiſſe, atque inhibuiſſe pluuias. Ex eo nihil aut raro apud eos pluiſſe. Miſericordia tamen motũ, ne ſqualida ſiccitate regio animantia reſpueret, fontes aperuiſſe & fluuios, quos accolæ*

rigantes riuis carperent. Hunc quondam, quum Solis & Lunæ filium ferrent, pro summo numine adorabant. Donec ab Austro successit alter, Pachacama *nomine (id Creatorem apud eos sonat) Sole & ipse ac Luna ortus, priore longè potentior. Cuius aduentu* Con *disparuisse: istum autem creatos à priore illo mortales, in aues, cercopithecos, vrsos, leones, psittacos, & alias volucres mutasse: atque Indorum qui nunc eas terras obtinent maiores creasse: illósque terræ atque arborum culturam docuisse. Itaque ex eo hunc pro Deo ab illis habitum, templum & diuinos honores obtinuisse: & nuncupatam eius nomine prouinciam, quatuor tantùm à Lima leucis: vbi quondam eius Regni proceres quum excederent vita, sepulturæ locum eligerent. Porro istum Pachacamam multas ætates durasse, ac tantisperdum Christiani Peruanum regnum iniuere. Ex eo numquam deinceps esse visum. Credibile est, dæmonem fuisse, qui talibus præstigijs miseras illas gentes deluderet: cui rei argumento est, quòd ante Christianorum aduentum ex celebri illo Pachacamæ fano, velut publico oraculo, vulgò Responsa petebantur, quæ dæmon humana aut alia specie sacerdotibus, sacerdotes sciscitantibus, ederent.*

CREDITVR *præterea ab illis vulgò & adhuc narratur, ingentem priscis temporibus terrarum inundationem accidisse: eáque omnes submersos mortales præter paucos, qui altissimorum montium specubus abditi, prouiso commeatu, & cauernarum faucibus obstructis, communem sortem effugerint. Porro eos, quum remisisse imbres conijcerent*

rent, emisisse duos canes: quos quum madentes & elutos recepissent, inde indicasse, nondum exire, omnia adhuc obtinentibus aquis, opportunum esse. Mox rursus emissos, quum cœno oblitos & sordidos regredi viderent, & subsedisse aquas nihilque præter limum superesse, inde deprehenderent, tum demum è cauis erepere ausos, magnam vim serpentium offendisse, quas diluuio recenti lutulenta tellus ediderat, eásque magno labore paulatim sustulisse. Ceterùm mundum quoque interiturum perhibent, sed non prius quàm ingens quædam siccitas & velut conflagratio aeris acciderit, qua Sol ipse & Luna hauriantur. Itaque in eorum siderum, ac potissimùm Solis, defectibus, vulgò lugubres clamores & planctus edunt, labi orbem & finem rerum adesse existimantes. Quænam, obsecro, hæc sunt sincerioris Theologiæ vestigia, quæ ne adhuc quidem in tanta barbarie ex earum gentium animis delere Satan potuit?

2 *In eorũ exsequijs tũ multa alia absurda erant, tum hoc maximè, quòd aliquot sui liquoris (quem illi* Cicha *appellant) pocula in sepulcrum inuergentes, eum per calamum vsque ad mortui os pertinentem, seu infundibulum, transmitterent. Ceterum non tantùm Immortalitatis animæ, sed etiam Resurrectionis corporum sensum aliquem habere eas gentes tum sepulturæ ritus indicat, tum quod vulgò Hispanis dicebant, quum illi eruendo auro & argento sepulcra aperirent. Quippe orabant eos, ne ossa humatorum dissiparent, quò videlicet illi ocius & minore negotio resurgerent. Aug. Zarat. Hist. Peru. lib. 1, cap. 12.*

De Brasiliensibus quidem Barbaris ita scribit Lerius: Non modò, inquit, Immortalitatem animæ credunt: sed pro certo quoque habent, post mortem eorum animas qui virtutem coluerunt (virtutem autem illi definiunt suo more, nempe vltionẽ sumere de hostibus & quamplurimos mandere) post altissimos montes euolantes, patrum & auorũ suorum animis aggregari, ibíque in amœnissimis hortis perpetuis delicijs ac tripudijs lætum æuum agere: ignauorum contrà manes, qui sine vlla propugnandæ patriæ cura inglorij vixerunt, abripi ab Aignan *(sic illi cacodæmonem vocant) & cum eo sempiternos inter cruciatus viuere. Nauig. Brasil. cap. 16.*

3 *Peruanæ oues instar camelorum (quos, si tubera demseris, specie propè referunt) magnis oneribus ferendis sufficiunt. Equitandi verò etiam vsu eas ita assuefecerunt Hispani, vt duodecim aut quindecim milliarium spacium, equitem dorso gestantes in die conficiant. Itinere fatigatæ prosternunt se humi: ac tum fodiendo aut feriendo frustrà impuleris: nunquã, nisi onere leuatæ, surgũt. Pecus planè fructuosum, vel in esu carniũ, vel in vsu vellerum, quibus optimis & tenuissimis vestiuntur: præsertim eæ, quas illi* Pacos *vocant. Quippe & illæ paruo aluntur, & in summa laboris tolerantia, Maizio pastæ, quatuor & quinque dies sine vllo potu facillimè transigunt. August. Zarat. Histor. Peru. lib. 3. cap. 2.*

4 HAEC *statiua, seu palatia, quæ* Tambos *vocant, Gaiuacaua, Attabalibæ pater, ad ripas fluminum maximè, & in regijs vijs exstructa, non tantùm commeatu, quantum exercitui alendo*

sufficeret

ſufficeret, ſed etiam armis, veſtimentis, & omni telorum genere tanta copia inſtruxerat, vt iis triginta millia hominum expeditè veſtiri & armari poſſent. Ea autem crebris interuallis diſpoſita, plerumque diei vnius itinere, interdum octo aut decem leucarum, rariſſimè quindecim aut viginti, ſpatio diſcreta ab aliis alia erant. Auguſt. Zarat. Hiſt. Peru lib. 1. cap. 14.

¶ Peruani Chriſtianos ex maris ſpuma concretos eſſe putant. Aurifodinæ exhauſtæ. Coloniæ in Peru ab Hiſpanis conditæ.

CAP. XXI.

NATVRVM iam mihi videtur falſas eas opiniones quas illę gentes de nobis habent, expromere. Poſtquam ingreſsis Peruſium Hiſpanis, mores eorum, facta & atrocia ſæuitiæ exempla quæ paſsim ab iis edebantur, inſpexere: numquam ex eo non modò fateri voluerunt, nos eſſe Chriſtianos filios Dei (ſicuti ab Hiſpanis audiebant) ſed ne ita quidem in lucem editos vt vulgò naſci homines ſolent. Quippe fieri nõ poſſe vt tam ferox & truculentum animal ab vllo homine genitum & feminæ partu editum ſit. *Abſurda Peruanorũ de Chriſtianis opinio.*

Itaq. eorum animis penitus hæc inſedit opinio, nos mari eſſe ortos: ac proinde nos *Viracochie* vocant. quippe *Cochie* apud eos valet mare, & *Vira* ſpumam ſignificat. Ergo nos è

mari concretos & coalitos, ſpumáque nutritos, vulgò ferunt: ac veniſſe in terras ad vaſtandum ac perdendum mundum. Neque eam opinionem vllus, præter Deum omnipotentem, eorum animis euulſerit. Nempe inter ſe ita ratiocinantur, Venti domus proſternunt, arbores frangunt: ignis eadem vrit: ſed iſti Viracochiæ omnia deuorant: terram inuertunt, vim fluminibus afferunt, neque vllum tempus remittunt: perpetuò irrequieti modò huc modò illuc vagantur, aurum & argentum inſatiabiliter quærentes: mox vbi quæſiuere alea conſumunt, bella gerunt, mutuis cædibus ſe conficiunt, latrocinantur, blaſphemãt, Deum exſecrabiliter eiurant ab negántque: verum numquam loquuntur, & nos noſtris ditionibus & fortunis ſpoliauere. Denique Indi mare diris exſecrantur, quòd tam ſæuam & truculentam ſobolem in terram immiſerit.

Barbari Christianorum vitia grauiſſimè arguunt.

SAEPE varia eius regni loca periuſtrans, ſiquem fortè Indum obuium haberem, animi gratia, vt mentem eius nudarem, ſciſcitabar ex eo vbi hic aut ille Chriſtianus maneret. Illi verò tantùm abeſt vt reſponſum aliquod darent, vt ne in os quidem contrà me intueri ſuſtinerent. Verùm ſimulac petieram vbi maneret Viracochie, confeſtim mihi reſpondebant. Pueri quidem eorum vix verbum vnum balbutire incipiunt, quum patres digito noſtrûm aliquem indicantes, En tibi, inquiunt, Viracochie.

PORRO

PORRO quum in multis huius Regni pagis, nempe quia opulentum est, sacerdotes & monachi erudiendæ iuuentuti dent operam, vtinam tamen bonum aliquem fructum edant. Neque hîc omiserim quod in Quito à Flandro quodam monacho Franciscano audiui, cui Iodocus nomen erat. Is mihi retulit se in prouinciam Cagnariam profectum, exstructo ibi cœnobio, omnes eius gentis regulos & primores euocasse. Quum tres tantùm ex iis venissent, luculentissimam apud eos orationem habuisse, vt qui linguam Cuscensem optimè calleret, eísque quæ ad fidem nostram pertinerent copiosè exposuisse, fœdos simul eorum ritus & diabolicas ceremonias damnantem: mox postulatu eorum omnes baptizasse, atque ita domum reuersos.

Religionis Christ. contemtus apud Peruanos ex malis Hisp. exemplis.

VERVM vt vidit monachus eos ad sacrum in templum non venire, denuo homines adit, rogátque vt in sancto proposito perseuerent. Donec ad extremum vbi vidit se operam ludere, nec fructus vllam esse spem, quum illi palàm cum risu dicerent res Viracochiorum sibi non conuenire, nec sibi tantum ab suis rebus esse otij vt templo frequentando vacare possent:[1] his, inquam, compertis, monachus sexto postquam eò venerat mense. Quiton ad suum monasterium reuersus est.

AC quando in eum sermonem incidi, age libens ab Hispanis ipsis quæsiuerim, Si apud eos nulla vmquam antehac notitia, ac ne nomen quidem ipsum Sacri Euangelij audi-

tum, atque hoc tempore gens aliqua in Hispaniam ad promulgandam Christianam doctrinam commearet, quomodo ipsi in Indiam iuerunt: atque ea ipsis suas fortunas, vxores & liberos eriperet, atque in ipsorum corpora tormentis cædibúsque sæuiret, ac pro mancipiis venderet, multásque alias indignas iniurias in eos ederet: quæro quid ipsi essent facturi. Ego quidem non dubito quin ipsi non tantùm capitali & perpetuo odio eam gentẽ prosequerentur: & in eam probra omnia & fœda iacerent: sed etiam atroces de ea, si possent, expeterent pœnas. Si hoc Hispani ipsi alteri genti facturi sint, quis miretur hunc in modum Indos Hispanis, si posint, vsuros?

IAM superiùs de immensa opulentia egi ab Hispanis reperta, quum primùm hoc regnum subegerunt. Attamen vtcumque tantum inde opum exhauserint, Indi etiamnunc grandem lancem plenam Maizio tenentes, granum vnum ex omni aceruo eximunt, &, » Vicarochiæ, inquiunt, hoc foras exportarunt: » & illud (lancem intuentes) apud nos reman- » sit. Itaq. illi ne tam ingenti gaza Hispani potirentur, partim proiecerunt in mare, partim defossas in terram opes abdidere.

Potosienses fodinæ. HISPANI præter hæc argenti & auri fodinas ditissimas aperuere: & argentearum quidem nobilissimæ sunt apud Potosienses. Non procul Cusco in flumine Caluaia auri purissimi ramenta inuenere: deinde in Quitensi prouincia auriferũ aliud flumen, quod ab Hispanis San-barbara appellatur.

Aurarias

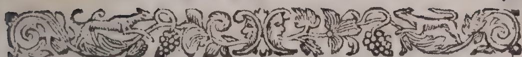
Aurarias quoque in quibuſdam montibus nacti, cuniculis per magna ſpatia actis & tellure ligneis columnis & fulturis ſuſpenſa, vſque adeo fodêre, quoad aurariæ venæ finem inuenirent. Ac ſæpe accidit vt ſidentibus rimis fracti montes, & omnes operarios & Hiſpanos ipſos opprimerent. Aurum quod ex iis montibus eruitur, minutæ arenæ ſpeciem habet: id, effoſſa terra, argenti viui ope colligũt: quod è fluuiis tollitur, in grumos & grana tum exigua tum maiora diſcretum eſt. At nunc quidem omnes ferè aurifodinæ exhauſtæ ſunt: argentarię abundè quidem adhuc ſuppeditant, ſed non ea copia qua primùm. Neque enim tantæ magnitudinis vllus mons eſt, eſt, quem, ſi ſemper inde tollas ac nihil reponas, aliquando non exhauſeris. *Hiſpanorũ in exhauriendis fodinis labor.*

COLONIAE ab Hiſpanis in eo regno conditæ hæ ſunt: Lima, Arequipa, Cuſco, Neapolis, Argyropolis, Trugillium, Guanucum, Chiachiapoi, Quito, San-michael, & Portus-vetus. Earum ampliſſima Lima eſt, quadringentis & quinquaginta circiter focis habitata: ceterarum aliæ viginti, aliæ triginta, quædam quadraginta, nonnullæ quinquaginta, aliquæ octoginta domus continent. Denique ſic ſtatuo atque affirmo, omnium earum vrbium, quotquot Hiſpani in ea India condiderunt: (quas illi amplius trecentis eſſe iactãt) etiamſi in vnum aceruum conferantur, non tot eſſe ciues ac municipes, quot vel vnius ſuburbij Mediolanẽſis extra portam Comaſinam olim eſſe meminimus. Nam florentibus illius vrbis *Coloniæ Hiſpanicæ in Peru.*

rebus, ex solo eo suburbio XII. amplius millia hominum, exceptis senibus, emitti solebant: at in India Occidentali, annumeratis etiam senibus ac pueris, lustro facto numquam amplius XIIII. aut XV. millibus capitum reperta esse constat.

1 *Is Christ. religionis contemtus in Barbaris nulli veriùs causæ quàm Hispanorum sceleribus & flagitijs assignari debet. Nam alioqui non planè indociles neque à pietate alieni sunt. Id vnius rei documento, quod ex Lerio nostro sumam, demonstrasse sufficiet. Is enim Americ. Histor. cap. 16. narrat, Se aliquando cum tribus Barbaris Brasiliensibus iter per siluam facientem, noua arborum herbarúmque specie, simul canoro auium concentu, inuitatum ad prædicandas Dei laudes, totum Psalmum* 104. *altâ voce cecinisse. Mox quæsiuisse vnum ex illis quidnam sibi vellet quod cecinisset. ac tum se copiosè Prophetæ mentem & Psalmi sententiam exposuisse. Illos verò, vbi omnia hæc attentè audiuissent, ingenti cum admiratione in exclamationem erupisse,* " OH *quàm vos* " Mair *(sic illi Gallos appellant) felices estis, qui tot* " *arcana sciatis, quæ nobis miseris occulta sunt! Ita nimirum cum aliquo fructu docentur Barbari, non libidinis & auaritiæ exemplis.*

¶Pere-

¶ Peregrini à Gasca è Peru arcentur. Hispanicæ classis naufragiũ. Benzonis ex India Occid. in Hispaniam, atque inde in Italiam reditus.

CAP. XXII.

QVVM iam tertius ageretur annus ex quo in Perusium veneram, ac me, iam collectis aliquot ducatorum millibus, earum terrarum satietas & fastidium cepisset, reuerti in patriam cõstitui. Accessit eò etiã edictum Præsidis Gascæ, quo peregrinos omnes Perusio excedere iussit: quum videlicet à quibusdam Hispanis accepisset, Leuantinos (sic nimirum nos vocant) perfidos ac sæuos esse, ac multis Hispanis exitij causam fuisse. Ergo quum tunc in vrbe Guaiaquil essem, eóque fortè açatium è Panama mercibus onustũ appulisset, abire inde & patriam reuisere statui.

VT primùm, confectis ad quæ venerat, magistro nauis abire vacuum fuit, nauim conscendi VIII. die Maij, anno M. D. L. soluimus & in portu Zalangi præsidem Gascam inuenimus. Is Panamam petebat, vnde in Hispaniam traiiceret: ac tum quòd solus nauigaret, Nauarchum nostrum comitem sibi ire iussit. Ille, quum Maizio nauem onerare vellet, Præsidem rogat, vt propter necessarios quosdam vsus ipsum ibi manere pateretur. Præses abit, nos tandiu in eo portu hæremus quoad onustum esset nauigium.

MOX inde soluentes, breui ad Mantam

appellimus: ſed ibi nauigium ſcopulo illiſum, fractúmque mergitur: omnes vectores & nautæ cum maxima auri & argenti parte incolumes ad terram euadunt. Ea calamitas Nauclerí ſeu piloti ſuæ artis non ſatis periti inſcitia accepta eſt: is verò qui Panama acatium deduxerat, ſubſtiterat in Guaiaquil eiuſcemodi ob cauſam. Allatum fortè erat per eos dies ab Hiſpania Cæſaris edictum ac omnibus Indiæ partibus promulgatum, mulierum poſtulatu quæ viris iunctæ eſſent: Vt videlicet Præſides ac Gubernatores, viros qui in Hiſpania vxores haberent, in Hiſpaniam remitterent: aut iuberent eos de arceſſendis eò vxoribus ſatagere. Ergo metuens Nauclerus ille ne Panama in Hiſpaniam remitteretur, nullius ibi fauore ſubnixus, quum eò reuerti nollet, in Peruſio ſubſtitit.

Edictũ de arceſſendis vxoribus.

AMISSO verò, ita vti dixi, nauigio exſpectare aliam traiiciendi occaſionem neceſſe nos fuit. Tandem quinquageſimo poſt hæc die, quum nauis Lima veniens eò applicuiſſet, ei iungimur, & breui Panamam peruenimus. Ibi comperto Præſidem cum omnibus nauibus è Nomine-dei in Hiſpaniã vela feciſſe, in Nicaraguam tranſgredior. Ibi graui ac diuturno morbo implicitus, ac vix tandem recepta valetudine, poſt quadriennium è Guattimala, vbi tunc eram, ad Portum-caballorum me confero, quò naues ex Hiſpania appuliſſe acceperam.

CONSCENDO nauim, ſoluimus: ſed quum iam haud procul Cuba eſſemus, ſæua

repentè

repentè coorta procella nauim ad breuia illidit: nos, omni propè amiſſa pecunia quæ in naui erat, ægrè in ſcapham tranſgreſſi,omnes tamen incolumes trigeſimo quarto demum die ſummis cum laboribus & periculis Portum Auanę tenuimus:vbi claſſem Regiam reperturos nos ſperabamus. Sed ea iam octiduo antè,ſummo ipſius pręfecto Didaco quodam Caietano,in Hiſpaniã vela fecerat: atque eam quidem vix medio itinere atrox adorta tempeſtas miſerabiliter afflixit. Ex duodeuiginti nauibus, tredecim fluctibus penitus hauſtæ ſunt, (quarum vna vehebatur Clauiſſus Panamæ Gubernator,& duo Adſeſſores iuridici noui regni Granatæ, qui ob multa iniuſtitiæ & repetundarum crimina, Regis mandatu è prouincia in Hiſpaniam deportabantur) duæ quaſſatæ & ſemilaceræ ad Dominicæ inſulæ littora eiectæ ſunt. Tribus reliquis in Hiſpaniam abreptis, vna litoribus Portugalliæ illiſa eſt: vectorum pars, amiſſa naui, ægrè ad terram enauit: altera Calicium portum incolumis ſubiit: Prætoria haud procul portu San-lucari de Barrameda, cum ducentis fermè hominibus periit. Præfectus ſcaphæ pręſidio cum parte nauticorum & concubina euaſit.

Claſſis Hiſpanicæ naufragiũ.

Mox quum Hiſpalim veniſſet, iuſſu Regis in cuſtodiam coniectus eſt. Obiiciebatur, eo tempore ex India ſoluiſſe vt ei neceſſe eſſet hieme in Hiſpaniam appellere, litorum præſertim egreſſu ea tempeſtate periculoſiſſimo. Itaque ipſius culpa tantam calamitatem eſſe

acceptam. Ille verò culpam omnem in necessitatem transferens, se quum tantæ alendæ multitudini commeatus Auana expedire non posset, inde soluere esse coactum defendebat. Tandem hæc atque alia afferens emittitur, sed abrogato ei munere.

Benzonis in Hispaniă, inde in patriam, reditus.

EGO interea Auanæ hærebam æger animi ac mærens, ídque duplici de caussa. Primùm quòd fortunarum mearum partem in supradicta naui amiseram: deinde quòd classem Regiam, cui me adiungere cogitabam, profectam comperissem. Verùm tam funesti naufragij nuncio audito, Deum diuinámque eius gratiã laudaui, quòd ei classi molienti me succedere nõ esset passus, hauddubiè si id factum esset, cum aliis periturum. Tandem decimo post ea mense classis Regia in Indiam appulit: móxque in Auanæ portu aggregatis quatuordecim nauibus cùm modicis tum magnis, breui vela, Dei ope, in Hispaniam fecimus. Trigesimo nono quàm inde solueramus die, horribilem vnam tempestatem in eo cursu perpessi, insulam quandam Lusitaniæ (vulgò Maderam appellãt) tenuimus, quæ iuxta Cosmographorum rationem ab Auana ampliùs IV. M. milliaribus distat.

Belmuda insula.

MEDIO fermè itinere iacet exigua quædam & deserta insula, quæ ab Hispanis [1] Belmuda appellatur: sed eam neque nos in conspectu habuimus, neq. multi nautæ illac prætornauigantes vident. Sumto in Madera pane, vino, aliisq. commeatibus, vela damus: & octauum post diem, XIII. Septembris, M. D. LVI.

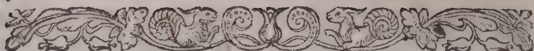
San-

San-lucari portum ingredimur, atque inde Hiſpalim procedimus. Ipſe, ſimulac expeditis negotiis dimiſſus ſum, Calicium portum peto: & onerariam nauim conſcendens (Vrcam vulgò vocant) Genuámque bimeſtri nauigatione peruectus, & incredibili ex conſpectu patriæ perfuſus gaudio, breui Mediolanum peruenio.

QVAMOBREM immenſæ atque æternùm laudandæ Maieſtati Dei, potentiæque eius, ac Seruatori noſtro Ieſu Chriſto, immortales gratias ago, quòd conceſſo mihi hoc beneficio vt res adeò nouas, támque à nobis diuerſas ac remotas terras viſerem, me ab innumeris periculis liberauerit: vt quoties præterita in memoriam reuoco, humanum vnum corpus tot tantíſque malis tolerandis ſufficere vix potuiſſe exiſtimem. *Gratiarum actio pia.*

1 HAEC *Belmuda ſeu Bermuda inſula, Garza etiam alio nomine dicitur: quòd nauis, cui ea primùm apparuit, Garza vocaretur: illius verò Magiſter, Ioannes Bermudez Palenſis. Ad* XXXIII. *gradum in Septentrionem ſita eſt: parua & deſerta credita. Ouied. Hiſt. Ind. lib. 2. cap. 9.*

CANAR. DESCRIPTIONIS ARGVMENTVM.

MNIBVS *nauibus, quæ in Indiam Occid. cursum dirigunt, primam stationem præbent Canariæ, seu Fortunatæ insulæ,* CC. *leucarum, nonnullæ etiam* CCXL. *interuallo ab Hispania, à* XXVII. *ad* XXIX. *ab Aequinoctiali limite, in Septentrionem, gradum sitæ. Earum prisca nomina, Pluuialia, siue Ombrios, Capraria, Niuaria, Canaria, Iunonia, & eodem nomine proxima, sex tantùm veteribus cognitæ: hodie septem numerantur. Illæ post Iubæ & aliorum veterum inquisitionem, diu nostris hominibus ignotæ manserunt: donec Ioannis, secundi huius nominis, Castellæ regis, denuo, anno Domini* M. CCCCV. *aut (vt alij tradunt) Petri regis Aragoniæ, temporibus, anno* M. CCCXXXIIII. *Hispanorum nauigationibus apertæ sunt: móxque (vt hîc scribit Benzo) partim ab ipsis Hispanis, partim à Gallis, subactæ.*

*

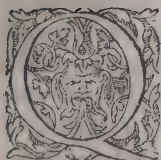
BREVIS

BREVIS INSVLARVM QVÆ CANARIÆ APPELLANtur, & rerum in iis memorabilium, descriptio.

¶ Canariæ insulæ septem. Indigenæ pauci supersunt. Quandò & à quibus subactæ. Earum feracitas.

CAP. I.

VANDO, Deo bene iuuante, finem tandem breuis huiusce meæ Historiæ assequutus sum, operæprecium facturus mihi videor, si quædam de Canariis insulis memoria non indigna contexam. Hæ septẽ sunt, Gran-canaria videlicet, Teneriffe, Palma, Gomera, Ferrum, seu Ferrea, Lanzarotta, & Forte-ventura. Eæ non magno interuallo inter se discretæ, ab ortu in occasum, continuo versu in ordinem porrectæ, XXVII. gradibus & dimidio ab Aequinoctiali linea absunt: Ab Hispaniæ promontorio Boldori nongentis & octoginta pass. millibus: ab Africa LXX. Perhibetur à veteribus nonnullis scriptoribus Fortunatas esse dictas, quòd omnibus quæ vita humana desiderat, iisque sponte genitis abundent.[1] Verùm Solinus multo

Canariæ, seu Fortunatæ insulæ, septem.

fecus de iis ſcribens, plurimùm iſtius fertilitatis famam eleuat.

PORRO veterum earum incolarum & indigenarum, ſtirps hodie propemodū ſublata eſt. Ego quidem vnum duntaxat in Palma inſula vidi, annos fermè LXXX. natum: cui, quòd è præcipuarum & veterum inſulæ familiarum ſtirpe eſſet, Rex Hiſpaniæ certum annuum ſtipendium in victum dabat. Quum mihi fortè aliquando ſermo cum iſto eſſet, & ab eo mores, atque inſtituta gentis cognoſcere cuperem, numquam à vino integrum vacuúmq. reperi. quippe eius potus dulcedine ſemel deguſtata, omnem voluptatem in ebrietate collocabat. Itaque ea de re nihil certi tradere poſſum, niſi fortè pauca quædam quæ vel ipſe vidi, vel ab Hiſpanis nonnullis magno natu audiui. Sed priuſquam id aggrediar, exponendum videtur quæ prima gens (vti à nonnullis ſcriptoribus proditum eſt) eas inſulas ſubegerit.

Canarij indigenæ pauci.

IN Hiſtoriis Petri Aragoniæ regis, eius nominis IV. traditur anno M. CCC. XXXIIII. ad eum adiiſſe nobilem quemdam Hiſpanum (Ludouico Cerdæ nomen erat) virum bellicarum rerum artiúmque peritiſſimum, qui quòd ei adhuc omnia incepta proſperè proueniſſent, arroganter Principem Fortunæ, ſibimetipſe cognomē fecerat. Is à Rege, vt eius autoritate atque auſpiciis Canarias inſulas ſubigere liceat, ſimúlq. auxilium petit: móxq. impetratis ab eo pecuniis ad celoces duas armādas, claſſe inſtructa è Calicio portu ſoluit.

A quibus primùm ſubactæ Canariæ.

Breui

Breui Gomeram tenet, ac centum & viginti milites in litus exponit. Sed vix egressos, Insulani feroces animis acriter impetu facto repellunt: maxima pars cæsi: ceteri trepida fuga compulsi ad naues partim eò nantes, alij scaphis raptim conscensis euasere: ac cum suo duce, qui Principatum Fortunæ se amisisse serò tandem agnoscebat, spe irrita mæsti in Hispaniam reuertuntur.

TRADVNT nonnulli missas è maiore Baleari naues aliquot ad subigendas eas insulas: sed omnia fœdè atq. improsperè euenisse. Proditum est ab aliis, anno M. CCC. XCIII. Hispalenses & Cantabros aliquot naues militibus, equis & commeatu ad eam expeditionem instruxisse. Hi, quum classe perarmata ad Lanzarottam appulissent, exscensúque ad terram facto expedito agmine ad pugnam procederent, ne indigenas quidem incautos & solutos oppressere. Itaque multis horis acriter vtrimque pugnatum: tandem victores Hispani, plurimis hostium cæsis, multis captis, præda & spoliis onusti in Hispaniam reuertere.

ALII eius rei gloriam Gallo tribuunt, Nobilem videlicet quemdam Gallum,[2] Ventacurtium nomine, cõtractis ex castelli cuiusdam sui pretio pecuniis classem tantæ expeditioni parem armasse, primúmque eas insulas cœpisse subigere. Is enim quũ ad Gran-canariæ orã naues applicuisset, atq. indigenæ egredientem in litus vim aduenarũ conspexissent,

Ventacurtius Gallus Canarias tentat.

id protinus Baianori insulæ regulo renunciant. Is tristi accepto nuncio, haud cunctanter concitis popularibus quantam potest multitudinem colligit: móxque omnes è vicinis collibus ac tumulis ad littus descendentes ferociter in hostem incurrunt. Ac Galli quidem primo furentium Barbarorum impetu pulsi ac perterriti, ingens damnum accepere. Sed mox confirmatis animis effusè concitant equos,& multa cæde hostium inuecti, turbatos in fugam vertunt. Baianor prælio superatus, simulatque ex fuga sese recepit, statim ad ducem Gallum legatos de pace mittit. Qua benignè data, Ventacurtius, Reguli huius consensu arcem in insula coctili latere ædificat,eámque quinquaginta militum præsidio munit.

EXINDE cum reliquis suorum ceteras insulas ordine prælegens, Palmam aggreditur,qua paruo negotio subacta,breui quoque Gomeram in potestatem redigit. Has tres insulas ita perdomitas Alphonso comiti Nebulensi Hispano, magno pretio vendit, qui mox ceteras ditioni suæ adiecit.Ex quibus apparet iam multis abhinc annis has insulas Hispaniæ regno subiectas esse.

IAM quod ad mores eius gentis attinet & fertilitatem terræ,quę vel ipse vidi,vel ab aliis audiui (vti superius sum pollicitus) ea paucis exsequar.Primùm ergo earum insularum maxima (Gran-canariam Hispani appellant) rotunda propemodum specie, CXXX. circiter millium pass. ambitu, vrbem in planicie modica

Gran-canariæ descriptio.

dica ſitam haud procul mari Oriẽtem verſus, habet: quæ quum ibi eſſem quadringentis circiter domibus habitabatur. Ibi Gubernatores & præfecti tum ſeculares, vt vocant, tum Eccleſiaſtici, manent. Nullus ante vrbem portus: ſed duobus ab ea millibus paſſ. Septẽtrionem verſus, prope exiguum montem ſtatio quædam eſt. Ibi naues ancoras iaciunt: quibus ſcilicet tutandis vicino in littore Hiſpani modicam arcem excitarunt: vbi tum tormenta quatuor ferrea erant, eáque ſitu ac rubigine obducta. Ac ſæpenumero equidem demiratus ſum, quum Galli eodem ipſo in littore naues aliquot ceperint, ſatis validum ad impetus hoſtiles arcendos propugnaculum ab Hiſpanis non exſtructum eſſe.

In ea inſula magna fit ſacchari copia, plurimíque propterea mercatores eò negotiandi cauſâ cõmeant, maximè Genuenſes. Omnes arbores ex Hiſpania eò tranſlatæ, facilè, præter oleam, comprehenderunt. Ea quæ Palma dicitur fructuum vbertate, maximè vini, inprimis inſignis eſt. Itaque tantum ex illis vitibus prouenit, vt non inſulis modò vicinis vina ſuppeditent, ſed etiam dent quæ nauibus in Indiam, in Flandriam & Angliam portentur. Caprarum etiã & ouium greges eæ inſulæ habent, ex quarum lacte caſeum ingẽti copia faciunt: cuniculorum verò vim propè innumeram. De ceteris, Teneriffe quoque & ipſa rebus ad victum neceſſariis abũdat: ſed tres illæ priores palmam obtinent: reliquæ, vt exiguæ, inopes, & ignobiles ſpernuntur.

Palmæ inſulæ, deſcriptio.

1 POMPONIVS *Mela lib.3.cap.11.ita de iis scribit. Fortunatæ insulæ abundant sua sponte genitis, & subinde aliis super aliis innascentibus nihil solicitos alunt, beatius quàm aliæ vrbes excultæ. Idem propè Plutarchus in Sertorio. Solinus contrà cap.20. De harum nominibus (inquit) exspectari magnum mirum reor, sed intra famam vocabuli res est, &c. Idque multò quàm alij verius.*

2 *Ioannes Betancurtius, nobilis Gallus, Robini Bracamontij, Franciæ Almirantis, cognati sui gratia & interuentu, Anno* M. CCCCXVII. *eas insulas subigendi facultatem suis auspiciis & Regio titulo, à Rege Castellæ obtinuit. Itaque venditis quæcumque in Gallia possidebat, classem armat & Gallos admistis Hispanis ducens, in Canarias expeditionem suscepit. Habebat in comitatu monachum, Mendium nomine, qui, Martini* V. *Pontificis iussu, Barbaros Ethnicis superstitionibus deditos ad Christianismum verteret, & Episcopi titulo illis præesset. Betancurtius Lanzarottam, Forte-venturam, Gomeram, Ferrum & Palmam paruo labore in potestatem redigit. Gran-canaria potiri non potuit,* X. *millium armatorum exercitu Barbaris insulam propugnantibus. Inde eiectus in Lanzarottam se recipit: atque inde, exstructo latericio vel lapideo castello, subactas insulas regere & coloniis occupare instituit. Mox etiam, variis mercibus, quas ab eo acceptas Hispanæ & Gallicæ naues exportabant, putà mancipiis, melle, cera, coriis bubulis & hircinis, sebo, ficubus, aliísque, pecuniarum vim ingentem facere: donec multi fama opum quibus eæ insulæ abundarent exciti,*

ad

ad ceteras ſubigendas confluerent. Ceterùm Betancurtius quatuor inſularum imperium Menaldo, conſanguineo cuidam ſuo, moriens reliquit. Poſthæc, iurgio fortè inter hunc & Mendium Epiſcopum orto: Mendius aduerſa multa de impotenti eius in Barbaros dominatu ad Regem Caſtellæ ſcribit. itaque cupere eos in Regis fide, ac ditione eſſe. Rex trium nauium claſſem eò mittit, Petro Barba duce. Is diues & cautus, vim etiam adhibiturus ſi opus eſſet, Menaldo facilè, vt eas ſibi vendat, perſuadet. Eas poſtea ipſe Ferdinando Perazæ, Hiſpalenſi equiti, vendidit: aut, vt alij tradunt, Alphonſo comiti Nebulenſi, qui eas aliis ditionibus cum Peraza permutauit. Peraza quidem, quocunque modo iis potitus, Regium nomen primus aſciuit. Gom. Hiſt. gen. lib. 5. cap. 222.

¶ *Miraculum arboris in inſula Ferro. Canarienſium mores. Teneriffes inſulæ mons.*

CAP. II.

RES poſcere hîc videtur, vt, priuſquam hunc de Canariis ſermonem abſoluam, memorandæ Arboris miraculum referam. In inſula Ferro eſt: perennes aquas è foliis exſudans ſtillánſq. & quidẽ tanta copia vt non incolis modò, ſed etiam multo plurib. ſufficere poſſit. Ea arbor mediocri magnitudine, nucis iuglandis folio, *Arbor perennes aquas exſudans.*

quamquã paulo maiore,muro circum lapideo septa,instar fontis, est: & eo cratere defluens aqua suscipitur. Arcanum equidem naturæ mirabile: nõ reperiri tota insula vllam aquam præter eam quæ ex illa arbore manat. Porro arborem perpetua ac densa nebula circumvestit: quæ tamen interdiu vbi solis æstus flagrare incipit, paulatim discuti ac resolui videtur.

PRINCIPIO, Hispanos eam insulam subigere aggressos, quum neque fontes, nec puteos, nec flumina inuenirent, ingens admiratio, stupórque incesserat. Quúmque ab indigenis sciscitando exsequerentur, vnde aquam sibi pararent: illi pluuialem aquam in vasis collectam, reponere ad necessarios vsus se respondebant: arbore nimirum priùs arundinibus, terra aliísque integumentis operta. quippe ita rati Hispanos, vbi aquam non reperissent, ex omni insula excessuros. Sed parum astus profuit. Nam insulana mulier Hispano cuidam, quicum familiaris ei consuetudo intercesserat, arborem & arcanã vim eius aperuit: protinúsque ille Hispanorum duci. At dux, qui rem tam inusitatam pro fabula duceret, risu temperare non potuit: mox tamen detecta arbore & rei certitudine comperta, omnes rei tam nouæ miraculo defixi obstupuere. Neque mulier indicium impune tulit, siquidem primores insulæ proditum ab ea arcanum quum cognouissent, breui necem ei clanculum intulere.

Arborem illam mulier Hispanis prodit.

CE-

CETERVM hi ferè Canarienſes quondã idololatræ erant. Caprarum pellibus, quibus abundabant, amiciebantur: neque alias domus, quam ſubterraneos ſpecus norant, cóſq. ferè ad radices montium aut ſub collibus poſitos. Quum nullum haberent animal præter capras, quæ noſtris multo grandiores ſunt, ijs vice boum ad colendos agros vtebantur, & earum cornibus terram velut bipaliis fodiebant. Milium illis pro omni fruge erat, ex quo duorum lapidum attritu commolito panem faciebant, ab ipſis *Gofio* appellatum. Vinum è palmis, vt Æthiopes, moliebantur. Colore cutis prorſus tali ſunt quali errones illi quos vulgò Ægyptios vocant. Earum inſularum cælũ calidius quàm frigidius eſt, etiamſi Tenerife montem erigat ([2] *Picum Teydæ* vulgò vocant) totius propè anni ſpatio opertum fidúmque niuibus. Quod quidẽ primum ſignum à mercatoribus ad eas inſulas nauigantibus eminus conſpicitur.

Canarienſium mores & cultus.

Canar. panis.

Tenerifes mons.

1 VVLGO *creditur ea eſſe, quam Plinius & Solinus Ombrion, ſeu Pluuialiam vocant: ſic dictã quòd nulla in ea eſſet aqua niſi ex imbribus. De qua hæc Plinij verba ſunt lib. 6. cap. 32. Iuba de Fortunatis ita inquiſiuit: Primã vocari Ombrion, nullis ædificiorum veſtigijs: habere in montibus ſtagnum: arbores ſimiles ferulæ, ex quibus aqua exprimatur: ex nigris amara, ex candidioribus potui iucunda. Hactenus ille. Quæ quidem non videntur admodum diſcrepare ab ijs quæ de ea Inſula ab Hiſpanis explorata ſunt. Quamquam illi, nullo*

ibi nec stagno nec lacu nec fluuio, nec fonte inuento, solam eam salubrem & potui aptam aquam ex mirabili ea arbore stillantem compererint: & quidem tanta copia, vt non Insulanis modò eorúmque armentis, sed etiam nauibus eò fortè ad aquandum appellentibus sufficiat.

2 *Mons hic in tantam altitudinem editus est, vt* XV. *fermè leucas ab imo ad summum verticem colligens, inde ab ducentorũ quinquaginta milliarium Hispanicorum interuallo eminus conspiciatur. Eius ima siluæ & viridantia pascua vestiũt: media niues occupant: vertex nudus & sterilis fumos plerumque exhalat. Vulgò Galli nautæ eum* Le pic de Tanariffle, *appellant. Ceterum Teneriffe ea creditur esse, quæ à veteribus Niuaria dicitur.*

DE

DE GALLORVM Expeditione in Floridam, & clade ab Hiſpanis non minus iniuſtè quam immaniter ipſis illata, Anno M. D. LXV, Breuis Hiſtoria.

Cui adiunctum eſt,

Supplicis libelli & querelæ, à viduis, liberis, cognatis & amicis Gallorum, ab Hiſpanis in Florida contra fas ac fidem cæſorum, ad Carolum IX. Galliæ regem delatæ, exemplum.

ESAIAE CAP. XXVI.

Ecce Dominus egredietur de loco ſuo, vt viſitet iniquitatem incolæ terræ contra eum: & reuelabit terra ſanguinem ſuum, nec operiet vltra interfectos ſuos.

ARGVMENTVM.

HVNC *libellum ſuperioribus Benzonis libris adiunximus, tum quia eiuſdem penè argumenti eſt, quum & rei in iiſdem illis terris geſtæ hiſtoriam, & Hiſpanicæ ſæuitiæ inſigne exemplum contineat: tum vt Hiſpanis ipſis ſpecioſam illam laruam excuteremus, qua vulgò vti ſolent. Non mirum eſſe videlicet, ſe aduerſus Barbaros & Anthropophagos homines nihil humani præter ſpeciem oris habentes, quorum immanitatem fruſtra per benignitatem & modeſtiã effugeris, ſæuitia ſæpiùs quàm clementia eſſe vſos. Nam quid hîc ſimile adferent? Expeditionem in Floridam ſuſcipiunt Galli, ídq. Regis ſui iuſſu: neque in alienam poſſeſſionem violenter irruunt. Etſi enim nullo iure Hiſpani latiſſimas illas in Occidẽte tũ Inſulas tũ Indicæ continentis prouincias, niſi fortè vmbratili Pontificis donatione, cuius ea non ſunt, poſſident: ab illis tamen Galli, velut iuſto titulo poſſeſſis, non vim duntaxat ſed appulſum quoq. abſtinent: & iam Hiſpanis viſam quidem, nullis tamen adhuc Hiſpanicis colonijs inſeſſam oram, velut vacuam, occupant. Hîc Hiſpani non contẽti vi ex iјs litoribus arcere Gallos, vt pedem in ſua inferentes: non in armatos tantùm, in quos par periculum & ardor certaminis irritat, ſed imbellem quoque inermémque in turbam pueros & feminas pluſquam beluina ſæuitia debacchati ſunt. Et hoc quidem per me occultum ſepultúmque maneret, niſi Hiſpani plura atque atrociora & pridem & hodie in Belgio perpetrarent, quàm quæ apud Indos vnquam edidere.*

DE

DE GALLORVM EXPEDITIONE IN Floridam, eiúſque miſerabili exitu, Breuis Hiſtoria.

¶ A quo primùm reperta & numcupata ſit Florida. Ioannis Pontij, Ferdin. Sotti & Hiſpanorum monachorum infelices in eam expeditiones.

CAPVT I.

VAM inclementer & parum humanè Hiſpani victorias pacémque aduerſum Indos Occidentales exercuerint, ſuperiores libri abundè docuere: nunc verò etiam quomodo Gallos in Florida acceperint, breui narratu exſequar. Sed ante omnia quæ regio ſit Florida, vbi ſita, à quo primùm reperta & tentata, exponendum eſt.

NON procul Hiſpaniola Boriquena inſula eſt, quam hodie S. Ioannis de Portu-diuite appellant. Eius primus occupator ac Gubernator Ioannes Pontius Legionenſis, pro certo habens fore vt ab Didaco Almirante & prorege Indiæ, magni illius Chriſtophori Columbi filio, æmulantium calumniis accenſo,

Floridæ ſitus, & quãdo primùm inuẽta ſit.

prouincia demoueretur, cedere inimicis ſtatuit, & nouas ſedes quærere. Itaque anno M.D.XII. celocibus duabus armatis, flexo in Septentriones curſu altum tenens, tamdiu nauigat, quoad aliquantum progreſſo Biminiæ inſulæ ſeſe aperuere: quæ ad Septemtrionem Cubæ inſulæ iacent.

Fons fabuloſus. EODEM tempore de prodigioſo quodam fonte fama increbruerat, cuius aquis epotis ſenes, exuta canicie, in iuuẽtam reuireſcerent: neque eam fabulam cupidiùs ſparſerant Indi, quàm crediderant noſtri. Eam famam ſequutus Pontius, dum circa eas inſulas, fontem illũ fabuloſum quærens, ſeneſcit potiùs quàm repubeſcit, ſex amplius menſes irrito errore abſumit. Tandem tamen diu vagatus nouam Indicę continentis oram detegit, eámq. partem ad quã fortè ipſo Reſurrectionis die appulerat (quẽ vulgò Paſcha floridũ appellant) velut *Floridæ numcupatio.* è re nâta ſumto nomine, Floridam ipſe numcupat. Id terræ prominens, linguæ aut manicæ inſtar, ſe ingenti fronte in altum euehens, centum leucas in longitudinem, quinquaginta circiter in latitudinem, patet. Eius extremum cornu ab Æquinoctiali linea, Septemtrionem verſus, gradus XXV. diſtat: móxque extendi ac dilatari incipit, quâ in mediam inter aquilonem & exortum æquinoctialem regionem verſa eſt.

EX ea noua terra reperta ingentes ſibi diuitias deſpondens Pontius, breui ad S. Ioannis inſulam regreſſus, mox inde Hiſpaniam petit. Ibi à Rege Catholico, expoſitis quæ inuenerat,

uenerat, non magis meritorũ respectu quàm amicorum gratia, Biminensem & Floridensem præfecturam, Adelantadi titulo, obtinet. His auctus, in Boriquenam reuertitur: coloniæque in suam prouinciam deducendæ certus, milites scribit, classem comparat, multósq; in eas res sumtus facit. Sed vix in Floridæ littus egressus, vrbi condendæ sedes quærebat quum Barbari classe conspecta accurrunt, expediunt arcus & nimbo sagittarum Hispanos obruunt. Pontius ipse in turba, venenata sagitta grauiter ictus, prælio excedere coactus est. Inde Cubam auectus, paulo pòst ex vulnere moritur. Neque ipse tantùm, sed multi quoque Hispani qui eius auspicia ad eam expeditionem sequuti fuerant, partim Indorum telis confixi, partim morbis & miseriis absumti sunt. Ita iam tum Florida inauspicatò tentata, inuentoris sui cæde nobilitata est.

Pontius Floridam infeliciter tentat.

Ex eo quum ob truces & bellicosos incolas vulgò infesta atque infamis haberetur, perdiu intacta mãsit. Donec tandem multis pòst annis Ferdinandus Sottus trib. mil. Attabalibæ Peruani regis spoliis diues, & ex iam partis maiora concupiscens, eius prouinciæ subigendæ administrandæque potestatem à Cæsare petiit. Qua impetrata, cum multis Hispanis Floridam init: & omissa condendæ coloniæ cura, in mediterranea progreditur. Inde incertis huc atq. illuc errans sedibus vexare indigenas, & vni parandi auri curæ intẽtus, metalli eius fodinas quærere passim instititt.

Ferd. Sotti in Floridã expeditio. de qua sup. lib. 2. cap. 13.

Parem videlicet vbique esse terrarum felicitatem, qualẽ in Peruana prouincia nactus erat, credens, aureos ibi montes opinionis errore finxerat. Ad extremum, quum non tantùm Barbaros omni tormentorum genere, sed semetipsum quoque & socios cæca auri cupidine & irrito labore totos quinque annos fatigasset, & suorum spem ipse, & eum vita, destituit.

SED ne tristi quidem Sotti exemplo ceteri à simili incepto deterriti sunt. Siquidẽ anno M.D.XLIIII. Floridæ in ditionem redigendæ multi decus petiere. In iis Iulianus Samanus & Petrus Ahumada. Verùm neque Carolo Cæsari, qui tum in Germania erat, neque Philippo filio eius, qui præsens Hispaniam imperio regebat, ex Indici senatus consilio, mittere quemquam in eam prouinciam cum imperio placuit.

Gom. Hist. gener. lib. 1 cap. 45.

ERANT tum fortè in Hispania Dominicani qui feroces illas gentes verbis magis cicurandas quàm malo & armis exasperandas esse dicerent, quíque se eas tum ad Christianam fidem, tum ad Cæsaris imperium accipiendũ sola oratione adducturos profiterentur. Neq; id facilius dictum quàm creditum. Itaq. anno M.D.XLIX. auspiciis & sumtibus Cæsaris mittũtur eò monachi F. Ludouicus Cancellus de Baluastro Dominicanus & quatuor eiusdem ordinis.

APPELLVNT, exeunt de naui. F. Ludouicus cum collegis & nautæ aliquot inermes (neque enim doctrinam pacis præ se ferentes arma

arma oſtendere par erat.) Illis cõſpectis, protinus Indi nõ ad concionẽ, ſed ad cædem aduolant. Mulcere alloquio Barbaros conabatur concionabundus monachus: ſed verba fiebãt apud ſurdos. Ergo nequicquam vociferantẽ inuadunt, & cum duobus collegis trucidant: ceteri quum fortè Confeſſorum laudem inter ſuos quàm martyrij palmam apud Barbaros conſequi mallent, proripiunt ſeſe in fugam & nauim repetunt. *Dominicani in Florida à Barbaris trucidantur.*

AT Barbari (ſicut poſtea ex adoleſcente quodam, Ferdinandi Sotti olim pediſequo, auditum eſt) in lætitiam atque epulas verſi ſaginatis monachorum carnibus opiparè veſcũtur, & detractas corporibus pelles, cutim etiã capitum in orbem attonſam, ferale tropæum, in delubro ſuo ſuſpendunt.

HAEC igitur Florida eſt, de qua acturi ſumus, inter ceteras Indiæ prouincias multis Hiſpanorum cladibus notiſsima: nunc verò etiã (vt ex ſequenti Hiſtoria parebit) Gallorum.

QVAE ſequuntur, propè vſque ad finem, ex breui Gallicè ſcripta Hiſtoria ſumſimus, cui præfixa epiſtola Nicolai cuiuſdam Challuſii Diepenſis nomen præfert: qui è Florida regreſſus, ſuos & ſociorum caſus memoriæ prodidit. Hunc ergo potius quàm nos, quæ cum alijs viderit & perpeſſus ſit, vt in Gallico illo ſcripto, loquentem induximus.

¶Rex Galliæ classem in Floridam mittit, cui Ioannem Ribaldũ legatum præficit. Prospera de Florida fama sparsa multos ad eam expeditionẽ inuitat. Apparatus classis Diepæ fit. Multi metu inceptum deserunt. Retracti à fuga imponuntur in naues. Galli ab Anglis comiter accipiuntur.

CAP. II.

Rex Galliæ in Floridam classem mittit.

PAVLO ante ciuiles Galliæ tumultus, Rex ex Principum & consilij sui sententia decreuerat in eam Indiæ oram, quæ Florida appellatur, nuperrimè à Gallis animaduersam & cognitam, multarum nauium classem cum non spernenda manu mittere. Itaque composito primo ciuili Galliæ bello, pacéque regio Edicto sancita, intermissa eius incepti mentio reuocata est. Móxque in eius rei effectum Ioannes Ribaldus, vir magni animi consiliíque & longo rerum maritimarum vsu peritissimus, in aulam à Rege accitus milites scribere, & septem naues viris commeatibúsque instruere regijs auspiciis iubetur, eíque ipse classi, Legati regij titulo, præficitur. Mandatum disertè erat vt recto cursu in Floridam nauigans, ab omnibus Hispanorum littoribus atque insulis; quæcumque in ditione Regis Hispaniæ essent, vim atque egressum abstineret.

VVLGATA protinus eius expeditionis fama, multos vt illo Prætore & regiis auspiciis

ciis ire vellent, & se ei classi adiungerent, perpulit: sed propriæ quemque causæ & varij affectus trahebant. Alios cognoscendi orbis cupído accendebat, à qua nemo vmquam ingenuus abhorruit. quippe nauigationem plurimùm ad id studium conferre. Alij recenti à bello adhuc calentes, nauigandi subire molestias quàm conflictari prioris vitæ sordibus & ingrato labori malebant.

Fama de Florida, multa vana veris affingit.

SED in primis stimulabat omnes secundus de Florida rumor per Galliam dispersus. Ei videlicet terræ omnium rerum, quibuscumque vita carere non debeat, copia abundanti: mitissimam etiam, vitalis ac perennis salubritatis, cæli temperiem esse concessam. Quippe neque infesto rigore ac gelu Septemtrionis premi, neque nimio solis æstu exuri: sed salubri vtrimque mixtura, iniussos etiam agros sponte natis frugibus incolas alere. Quòd si excolere etiam liberet, hominibus tantùm gnauis atque industriis opus esse, qui natiuam soli eius vbertatem in humanos vsus labore & cultu elicerent. ita optimam terrarum fore.

Ipsam ab Austro in Septemtriones propè pari cum Europa longitudine porrectam, latitudine etiam XXIII. ferè gradus amplecti. quúmque solis percussa radiis plurimùm genitalis caloris concipiat: eo tamen ita tẽperato vti non tantùm rore ac frigore nocturno, sed lætis quoque ac mollibus pluuiis, vt è pingui cespite magnam vim herbidi graminis

mirandam in altitudinem crescentis sua sponte tellus effundat. Adhæc auri omniúmque animalium diuitiæ, spaciosæ planicies, aprici colles montésque clementer editi: mira amnium fontiúmq. amœnitas, varietásq. arborũ gummi nobile & odoriferos succos exsudantium, prospera fama passim celebrabantur.

Apparatus Gallicæ classis Diepæ fit.

ERGO talibus pollicitis multi inuitati, plerique etiam auara ditescendi spe, diuersis è partibus Diepam confluebant. Eo loco lustrari multitudinem conuenientium atque inspici oportebat, vt ex omni numero, quos maximè ad eam expeditionem idoneos iudicasset, Regius legatus legeret. Segnius tamen quàm pro nonnullorum studio tota res administrata & perfecta est: eorum maximè qui milites domi suæ exceperant, indignantium tam diu ignauos & immunes homines suis sumtibus ali, etiamsi spe precij & splendidis promissis lactarentur.

QVATVOR menses & amplius otiosè inambulantes in ea vrbe consumserunt: donec tandem fide data se Regi strenuam fidelémq. operam nauaturos, in verba legati iurauere: simúlque vt sacramento obligati fuerant, stipendium in sex menses accipiunt: cuius rei mox Prætorem ipsum pœnituit. Quippe ineunte Maio, Anno M.D.LXV. quum naues cõscendentium numerum recognosci oporteret multi eorum etiam qui stipendium acceperant, siue longitudine itineris, seu formidabili barbari elementi specie perterriti, mutato repentè proposito, clanculum se subducunt. Ei deser-

desertioni vt maturè obuiam iretur, ne latiùs exemplum serperet, conquisiti desertores atque à fuga retracti, seuerè eodem ipso momẽto naues conscendere iubentur. Id x. die Maij factum est: nos tantisperdum pecorum & farinæ commeatus in naues in salo stantes imponitur, in ea statione vsque ad XXII. diem eiusdem mensis hæsimus. Multitudo eorum qui conscenderant, in quibus aliquot cum familiis suis opifices, trecentorum numerum efficiebat.

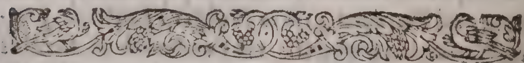
QVVM ibi commodum & imperium Legati regij simúlq. secundum ventũ expectaremus, XXII. eius mensis venti repentè vehemẽtes vtrimque ingruunt. Inde inhorrescens mare, & concitati ex alto fluctus ictúque contrario inter se horribilem in modum arietantes, nautas quoque ipsos turbauerant. Ergo trepidi & ancipiti malo attoniti nihil opis inuenere, nisi vt incisis ancoralibus, amissis ancoris, nos ventorum arbitrio permitterent. Vehementissimus omnium Aparctias erat: is tanto impetu vela nostra ex alto percussit, vt protinus ad Portum-gratiæ (vulgò *Haure-de-grace*, Normaniæ portus est) volantibus similes deferremur. Ibi triduum morati, quoad missus à nobis Dieppam myoparo, nuncia inde referret, ab ea statione XXVI. eius mensis soluimus.

QVVM rectà in Floridam cursum corripere cogitaremus, aduerso protinus vento repulsi ad insulam, cui *Wich* nomen, Anglicæ ditionis, deferimur. Ibi Angli de nostræ

Expeditionis consilio cognoscere quum voluissent, postquam intellexere, se suáque nobis iuuandis benignè obtulerunt. Ibi à XXVIII. eius mensis ad XIIII. Iunij quum naues in ancoris stetissent, ea ipsa die aspirante Aquilone secundo, sublatis velis rectum in Floridam cursum capessimus, quam velut nouam Franciam appetebamus.

TOTOS duos menses Oceanum sulcauimus, priusquam Floridæ oram vllam aut vicinam aliquam ei terram in conspectu haberemus, præterquam Antiliarum vnam (quam indigenæ *Vocaiouques*, Galli Magnam-lucasiam vocant: nostrûm aliquibus eam Catharinam, Regis ipsius matris nomine, numcupare placuit) Eam XXVII. gradibus ab Æquinoctiali circulo in Septemtrionem distare ferunt. Ducentis etiam ab ea leucis in alto nauim quandam animaduertimus, sed ad quam non propiùs quàm quinque aut sex millibus pass. accessimus.

Lucasia magna, vna ex Lucaijs insulis.

Gallica classis in Floridam appellit. Floridensium cultus, mores, cibi, fruges, potus. Crocodili & Alatæ serpentes. Florid. religio.

CAP. III.

TANDEM

ANDEM XIIII. Augusti Floridæ litora nobis sese aperuere, mox igne, quod Indi nobis signũ dabãt, eminus conspecto, phaselum ad explorandum terræ accessum mittimus. Is fluuiũ quendam exiguum speculatus, ostium ipsius inuehitur. Accurrentes ad litus aliquot Barbari nummos mercibus nostris permutant. Eam autem pecuniam sibi partam aiebant ex naui quadam quæ ab Antiliis reuertens carinam ibi vadis fixerat. Repertum quoque in eo litore Hispanum vnum, qui è naufragio ante viginti annos ibi facto euaserat, in nauim accepimus. Mox sciscitati ex eo, ecquid de Gallis audiuisset & vbi sedes haberent: docemur, Nihil scire ipsum ea de re, nisi quod ab ipsis Barbaris didicisset: Gallos videlicet quinquaginta leucis Septemtrionem propius quàm quò appulissemus, consedisse.

Hispanus naufragus à Gallis excipitur.

ERGO inde retro oram præteruecti (quæ nobis depressa, & solo arenoso arbusculis cõsita: leni etiam neque admodum profundo æstu, qui ab Occasu brumali adlabitur, inundari visa est) medio fermè cursu flumen detegimus, quem Maij fluuiũ nostri antè numcupauerant, vbi æstus quoque, ab Occasu solstitiali affluentes, modicè intumescunt: ac propter tenuitatem aquæ sidentes in vadis ancoræ facillimè conspici possunt. Sex quidem aut octo à litore millibus pass. non profundiorem quàm sex aut septẽ vlnas aquæ altitudinẽ comperimus. In aliud præterea flumen nos incurrisse memini, inter Maium & Ayũ

Maij fluuius.

fluuios, à Maio Septemtrionem versus quatuor millibus pass. distans: ad cuius os singulis noctibus iactis in profundū ancoris, octo aut nouem vlnas altitudinis, arenámque interdum in fundo, nonnumquam calculosam terram, aliquando permistum limo vliginoso sabulum, reperiebamus. Fluuij quoque qui Delphinorum dicitur, iacta bolide altitudinem explorantes, duarum vlnarum esse in alui faucibus cognouimus: quamquam ibi æstus quatuor super cubitis intumescit.

Delphinorum fluuius.

POST hæc commodum aliquem egressum in ea ora speculati, XXVII. Augusti in statione Maio flumini obiecta, quatuor à litore millibus pass. ancoras ad VII. aquæ altitudinis vlnas iacimus. Vigesima nona die eius mensis tribus minoribus nauigiis flumine aduerso subeuntes, rectà ad Carlinæ castellū tendimus. Id propugnaculum nostri paulo antè, vt perfugio ac præsidio Gallis eò appulsis esset, exstruxerant, satis commodo atque opportuno situ. quippe hinc alluente fluuio: ab altera parte vicina silua, campóque inter siluam & munimentum interiecto, cui amœnus collis imminet, quem densa altaque gramina omni ex parte vestiunt. Semita tantùm vna adibatur silua, vnius passus latitudine, vix singulis peruia: quam nostri aperuerant vt ad fontem qui in nemore erat, commearent. Postquam ad eum locum peruenimus, Prætor noster exportari è nauibus cibaria ceterósque commeatus ad recreandum præsidium iubet, nósque opifices cū feminis ac pueris eò cōcedere:

Carlinæ castellum Caroli IX. nomine nuncupatum.

negotio

negotio dato nobilibus viris Vllio, Bellocairo, & aliis vt nos eò deducerent, quibus etiam rerum quas in impedimentis preciosissimas habebat, custodiam commisit. Ceterum eos, qui in Castello erant non mediocri lætitia aduentus noster affecit. quippe anxios mæstósque, quòd iamdiu nihil è Gallia audirent. Onerabat dolorem, quòd alimenta etiam defecerant, nisi fortè indigenarum, agrestium & barbarorum hominum, ritu viuere vellent: à quibus etiam nihil, nisi vi & rapto extorquere poterant, sicuti suo loco fusiùs dicemus.

SIMVLAC nobis quies concessa est, indigenarum speciem contemplari cœpi, quæ mihi satis liberalis & humana visa est. Quippe viris rectus & quadratus corporis habitus: natiuus cutis colos in rubedinem vergit. Regulos esse illis & singulis præesse pagis accepi: corpus distinctum coloribus & maculis varium gerere, pro ornamento habent. Nullo vestitu, nec magis viri quàm feminæ, coluntur: nisi quòd illæ peplo aut plagula ex Ciofi alteriúsve animalis pelle, quam nodus astringit, extremis fasciæ tæniis in sinistrum femur pendentibus, muliebria operiunt. Ceterum plena rotundáque oris specie, nec simi neque chilones sunt: truces vigentésque oculi, promissa cæsaries, quam & concinnè circa caput colligunt: ita innexis comis, quoties bella ineunt, pharetræ illis vicem præbentibus. quippe ibi sagittas condunt, quibus mirum est, quàm procul, quámque certo ictu, destinata feriant.

Floridensium indigenarũ habitus & cultus.

Ciof, animal Florid.

Floridensium mores. QVOD ad mores attinet, fœdi & flagitiosi sunt: liberos suos, neque vlla domestica erudiunt disciplina, nec coercent: nec rapere, nec pro suo vti quod rapuere, ipsis religio vlla est. Attamen sua cuique vxor & seuera illic matrimonia sunt. Bella aduersus finitimas gentes, sed sermone dissonas, gerunt: tela illis præcipua, arcus & sagittæ. Domus ferè rotũdæ vt columbaria nostratia, robustis impositæ arboribus & palmarum foliis contectæ, nec ventos, nec tempestates metuunt. Infestis tamen vexantur culicibus, quos ipsi *Maringones* vocant: neque alia ope quàm crebro igni, maximè sub cubilibus accenso, ab eiuscemodi pestibus se liberant. Acriter ea insecta pungere referunt, & corporis partem morsu ab iis appetitam in lepræ speciem verti. Nihil ferè preciosius aut elegantius ducunt, quàm versicolores auium pennas: precium etiam apud illos calculis, quos ex piscium ossibus faciunt, & rubris quibusdam ac viridibus lapillis.

CIBI eorum, radices, fructus, herbæ & varij generis pisces. Pinguissimo pisce vtuntur, quem exenteratum fumo durant: patria lingua *Bauquaué* nominant: cuius exemto adipe pro butyro aut alio liquamine vtuntur. *Floridensium fruges.* Frugum nostrarum nihil habent, sed Milij quoddam genus summa copia, quòd in septenûm pedum altitudinem crescens, culmo arundineo, granum pisi crassitudine, spicam seu paniculam pedali longitudine fundit, recentis ceræ colore. Cuiusmodi omnes ferè tum insularum, tum continentis Indiæ Occidentalis

dentalis indigenæ vtuntur, & vulgò *Maiz* vocant in Hiſpaniola: Braſilienſes verò *Auati*. Quum eo veſci libet, primùm tritum in farinam ſoluunt, mox eo diluto miſtóque *Migan* ſuum (vt ipſi vocant) informant: id oryzæ noſtræ ſpeciem refert. Protinus corrumpitur. itaque quamrecentiſſimum edi oportet. Silueſtres labruſcas magna copia ea tellus alit, quæ, vt multis Galliæ locis videre eſt, amplexu arborum innixæ ſurſum reptant: ſed cultu miteſcere, vinúmque reddere ab incolis non docentur, neque eius rei vſum ipſi norunt. Potum ex multiplici herbarum ſucco, ipſi ſibi moliuntur: *Caſſinet* appellant: Ceruiſiæ fermè colorem refert, ac ne mihi quidem ipſi bibenti admodum abhorrenti guſtu viſus eſt.

Labruſcæ apud Floridenſes.

Floridenſium potus

REGIO mihi montoſa ac ſiluoſa viſa eſt: inde ingens ferarum copia, quarum ſæuitiæ ipſi indigenæ, niſi acri cuſtodia ſemet ſepiant, obnoxios ſæpe ſe eſſe memorant. Iam mira multa de animalibus quæ ibi eſſe auditu tantùm accepi, conſultò prætereo. Ea exſequi ſatis habeo quæ mihi viſu comperta, & quæ nunc memoriæ prodantur, ſatis digna iudico. Crocodilos in primis plures vaſto hiatu ex arenis prædam captantes vidimus: in iis mortuum vnum, cuius caro tenera & candida, mihi sociiſque veſcentibus vitulinæ guſtum referre viſa eſt. Is tormentuli globo duas inter ſquamas adacto, cæſus fuerat: alioquin cute contra omnes ictus inuicta.

Crocodili Florid.

Ore vasto hic erat, maxillis horribilem in modum inuersis, pectinatim stipante se dentium serie: hiatu quidem adeo patēti, vt solidam iuuencam vorare posse videretur. Ceterum XII. aut XIII. pedes longus, breuiora crura quàm pro cetera corporis proportione habebat, vnguibus sæuis armatus: cauda longa & valida, in qua præcipua eius vis robúrque consistit. Nullam in eius ore linguam animaduerti, nisi fortè intra fauces lateret. Ore enim (vti dixi) ita prodigiosè distorto erat, vt superiorem maxillam inferioris loco positam haberet, fœdum planè ac terribile visu spectaculum.

Alata serpens.

ALATAM quoque serpentem, à nostrorum vno interfectam, non procul nemore, vidi: alis, vt videbatur, eatenus instructam vt tolli à terra posse, & demissè volitare, videretur. Eius desectum caput Barbari summa cura abstulerunt: rationem scire non potui. Nostrûm aliquibus opinio erat, id superstitione quadam à Barbaris fieri: neque quantum animaduertere mihi licuit, planè religionis expertes sunt. Immò, quemadmodum signis & argumentis quibusdam deprehendi, eos non tantùm ad ciuilem aliquam morum honestatem, sed etiam ad pietatem, si Dominus concederet, assuefieri posse existimo. Quippe simulac ære campano in castello signum ad preces datum audiuerant, extemplo in vicinum campum concurrentes, sublatis, vt nos, in cælum manibus, attentionem aliquam ac reuerentiam præ se ferebant.

Floridenses nō prorsus à pietate alieni.

¶ *Hispa-*

¶ Hispanica classis ad Floridam appellit. Hispani Gallorum castellum de improuiso adorti Gallos viros feminásque promiscuè trucidant.

CAP. IIII.

INTEREA Prætor noster, iniuncti muneris haud immemor, propugnaculo muniendo intentus erat, vt incursionibus Barbarorum sustinendis par esset, si fortè in nos impetum facerent. Verùm vnde minimè metuebatur periculum atrox ingruit. Nam XIII. Septembris, repentè classi nostræ quinque Hispanæ naues superueniunt, Prætoria quadringentorum, vt videbatur: scapha centum & quinquaginta, doliorum capax: tribus dromonibus comitatæ. Ea classis ad eam ipsam stationem appellit, vbi quatuor nostræ naues in ancoris stabant, circiter horam nonam vespertinam. Noctu nostri in colloquium Hispanos euocant, petúntque quo animo quídve quærentes suis nauibus adeo propinqui steterint. Illi respondent se Gallis pro hostibus vti, mutuúmque inter eos bellum satis supérque indictum esse. Nostri Hispanorum infesto perspecto animo, neque sibi satis ad resistendum virium, sublatis cõfestim dolonibus altum capessunt. Hispani fugiẽtes passis & ipsi velis insequuti, assequi tamen nequiuere. Itaque Delphinorum fluminis ostium inuecti, exscẽsum ibi facere statuunt. Mox cum Barbaris (vt ex euentu

Hispana classis infesta Gallis perniciem molitur.

Gallica classis Hispanicam fugit.

Hiſpani cũ Barbaris de Gallorũ nece conſilia ſociant.

apparuit) conſociatis de pernicie noſtra conſiliis, occultos militum globos, quantum ſatis ad rem patrandam eſſe viſum eſt, inde ab eo flumine emittunt. Sexcentos in armis fuiſſe expeditos, à Barbaris poſteà accepimus.

PAVLO pòſt, quum tres naues noſtræ è fuga collectæ ad ſtationem reuerſæ eſſent, (nam Prætoria, Trinitas ea vocabatur, paulò longiùs in altum prouecta à reliquis diſceſſerat) Ioannes Ribaldus Prætor, tribus illis Hiſpanis vltro occurrere eáſque aggredi ſtatuit: poſtquam vtique ex Conſilij ſententia inſtructam in alto claſſem oſtendere hoſti, vt neceſſarium, decreuit; & ſe toto Oceano defendere, niſi nauium iacturam facere vellemus. Noſtris enim militibus in terram expoſitis, facillimum hoſti erat, naues præſidio vacuas, nullo impediente occupare & iniecto vnco abducere: quòd ſine graui noſtro incommodo accidere non poterat. quippe ſupremo erepto auxilio & ſublata vnica ope, qua regem Galliæ de rerum noſtrarum ſtatu poſſemus certiorem facere.

ITAQVE x. Septembris, hora tertia pomeridiana, Prætor luſtrato & recenſito exercitu, lectíſque non iis modò militibus quos ipſe nuper adduxerat, ſed eorum quoque præcipuis qui Caſtellum præſidio antè obtinebant: in iis nominatim, legato, ſignifero, & præfecto-ordinum Laudunerij tribuni mil. omnéſque ad ſtrenuam Regi operam nauandam cohortatus, ſimul nauim conſcendit. Is tribunus tum quòd iamdiu nullũ è Gallia nũcium acci-

acciperet, tum in summa commeatus angustia tædio victus, paulo ante aduentum nostrum inde excedere & reuerti cogitabat: parum interim solicitus, nequid Barbaris iniuriæ à suis inferretur, quo eorũ animi à Gallis alienarentur. Itaque illi tolerante ipso, vulgò indigenas vexare, & vi captos in castellum trahere: milium, ceteráſque eorum fortunas agere ac ferre. denique omnia facere quæ necessitas impatiens legum iubebat. Quibus ex rebus ingens breui Barbarorum odium in nostros conflatum est. Ergo (vt coniicere ex euentu est) stimulante partim insita humanis ingeniis vlciscendi cupidine, partim protegendi corporis appetitu, omni animantium generi à natura tributo, perniciem nobis clam struere, & occulta cum Hispano consilia inire, incipiunt.

Galli Barbarorum animos ab se alienãt.

VNDECIMA die Septemb. circiter octauam horam matutinam, quum iam nostræ naues haud procul Hispanis abessent, vehemens repentè turbo exoritur, effuso imbre mistus, cum ingenti fragore cæli tonitribúſque & fulguribus præstinguentibus aciem oculorum, vt penè ipsum cælum continuo incendio ardere videretur. Turbatæ vtrinque classes diuersæ abiere: tres nostræ naues demissis antennis procellæ vim declinare, Hispana Prætoria & scapha vẽtum sequi, coactæ sunt. ea tempestas, vsque ad XXIII. Septembris diem tenuit. Interea Hispani in terram egressi satis ocij ad nostra exploranda habuere, eáque cõparanda, quibus nos per dolũ opprimerent.

Tempestas Hispanicæ & Gallicæ classis cursum dirimit.

Neque eos fallebat, nos præcipuè classe pollere, eóq. vires abductas: ceterã multitudinem in castello relictam, imbellem numerum, partim ægrotis, nondum ex iactatione maritima recreatis, partim opificibus, feminis ac pueris constare. Ducenta fermè & quadraginta capita ibi erant, Laudunerij trib. mil. fidei ac tutelæ commissa: militare robur in nauibus: neque is, casus eius qui superuenit securus, vim vllam hostilem ab terra metuebat.

Hispani Gallos de improuiso oppressos fœde iugulant.

AT Hispanus incredibili celeritate, siluas, stagna, & flumina transgressus, ducibus Barbaris, xx. die Septembris improuisus aduenit, & paulo ante solis exortum, pluuioso admodum tempore, Castellum nullo resistente ingreditur. Plerique vigilum solutis manè excubiis, ad reficienda quiete corpora fœda totius noctis tempestate vexata, dilapsi erant. Hispani portula aperta irrumpentes, sopitos vigiles in cubilibus suis obtruncant: fœda inde trucidatio in castello fit: viri ac mulieres, ægroti & valentes, senes ac pueri promiscua cæde iugulantur. Quis immania eius diei facinora, quis stragem huic parem aut animo assequi queat, aut oratione complecti? At nostri interea tamen in tantis angustiis nõ se deserere: qui maximè impigri erant, è stratis inter tumultum elapsi celeri fuga se in nauigia ad fluminis ripam religata proripiunt, quorum Prætor Iacobo Ribaldo, nauis vnius Præfecto (cui Perla nomen erat) & Ludouico Ballardo legato eius, custodiam commiserat. Alij repentino casu oppressi, vallum transiliunt: in iis

Laudu-

Laudunetius trib. mil. cum domeſtica ancilla illac erupit.

IPSE, vix è tugurio egreſſus, quum ad opus diurnum fabrile ſcalprũ gerens proficiſcerer, in hoſtes incido: ac quum neq. vlla niſi in fuga ſpes, neque vllum effugium niſi per vallum pateret, & iamiam tergo meo duo Hiſpani cum haſta & ſariſſa hærerent: ibi repentè, qua vi neſcio, haud dubiè quidem diuinitus, geminatis in ſenili hoc meo & effœto corpore viribus, vallum nouem ferè pedes altum, quod ægrè aliâs per ocium reptando aſcendere & ſenſim tranſgredi potuiſſem, expedito ſaltu ſupero, & in ſiluam accelero. Ab ea quum non longius abeſſe viderer, quàm quantum telo adigi poteſt, reſpiciens & in Caſtellum oculos retorquens, pauliſper etiam in colle ſubſtiti, ídque eo fidentius quòd nemo mihi fugienti inſtaret. Ab eo loco facili in totum Caſtellum & inferius adeò hypæthrum proſpectu, ſæuientes Hiſpanos, & horribilem noſtrorum lanienam video, triáque iam hoſtium vexilla munimentis impoſita. Quamobrem omni de noſtris ſpe amiſſa, collectis coniectíſque in vnum Dominum ſenſibus, meam ſalutem eius gratiæ cõmendans, in ſiluã me proripio. Quippe nihilo immaniores feras experiri poſſe videbar, quàm hoſtes, quorum pluſquam beluinam ſæuitiam in noſtros exundantem conſpexeram.

Hiſpanicæ ſæuitiæ exemplũ horribile.

CETERVM horribiles illæ anguſtiæ, in quas coniectus nullam circà ſpem neq. viam ſalutis in terris cernebam, niſi Dominus

Errantes in solitudine, clamãt ad Dominum: & de angustiis eorum eripit eos. Psal.107.

singulari quadam ope,& præter omnem opinionem, me ex tam præsenti periculo eriperet: erumpere in suspiria & flebiles voces cogebant; atque eiuscemodi clamores, crebro singultu ac gemitu interruptos,ad Dominum edere: O DEVS patrum nostrorum, Deus misericors, qui te ex ipsis inferorum faucibus
" & media mortis abysso inuocari à nobis iussi-
" sti, téque nobis laborãtibus certo adfuturum
" es pollicitus: quæso vt pro ea spe ac fiducia
" quam in te reposui,viam mihi aliquam osten-
" das,qua exitum tot malis, atque huic infelici
" meæ senectuti,in profundos dolorum gurgi-
" tes demersæ,finem tandem inueniam. Saltem
" hoc vnum concedito, ne hinc ex ferarũ rabie,
" illinc ex hostium tuorum nostrorúmq. sæuitia
" cõceptus pauor,omnem ex animo meo fidem
" & certam de promissis tuis persuasionem ex-
" cutiat. Illi nos magis propter sacrosanctum
" tuum nomen,quod inuocatum est super nos,
" quàm vllam aliam ob rem oderunt, Domine.
" Fer opem mihi Domine, fer opem. nam me
" tot vndique circumuallant mala, vt emergere
nequeam.

DVM hæc mecum anxius agito,inuium interea saltum densísque inter proceras arbores virgultis ac spinis, veluti perpetua sepe obiecta,contextum penetrãs: vix semihoræ spacio processerã,quum ecce repentè è proximo strepitus hominũ lugubri eiulatu planctúq. permixtus,ad aures meas peruenit. Ego,Dei auxilio fretus,progredior ac circũspectãs,primùm vnum è nostris nobilem,cui Blõderio nomen

erat,

erat, reperio: neq. lõgo ab eo interuallo alium, quem D. Robertum vocabãt, nobis omnibus facilè notum, quòd ei precum in castello concipiendarũ cura cõmissa esset. Mox etiam in Vllij nobilis viri pedisequũ, D. Belli nepotẽ, Iacobũ Tusæum, & multos alios vno agmine, incidimus. Ibi collecti & cõmunem miseriam deflentes, quid facto opus esset vt saluti cõsuleremus, vnà deliberamus. Tũ nostrûm vnus, quem vulgò omnes in Sacrarum litterarũ lectione plurimùm versatum atq. exercitatum iudicabant, hunc ferè in modum disseruit:

EXTREMVM hoc miseriarũ est, Fratres: « quocumq. conuertimus oculos, nihil præter « immanem barbariem cernimus: cælum, terra, « mare, siluæ, homines, omnia nobis aduersa at- « que infesta sunt. Iuuat tamen humanã miseri- « cordiã experiri. Ecquid scimus num fortè Hi- « spanus, si nos eius fidei ac clemẽtiæ permitti- « mus, deditis ac supplicibus parcat? Interficiat « nos: breuis in morte dolor, harum etiam cala- « mitatum finẽ afferet. Homines sunt: neq. extra « spẽ est, quin furore placato nos in deditionem « accipiãt. Nam quæ alia salutis via aut ratio no- « bis superest? Nõ prestat subire manus hominũ « quàm aut hîc lacerari ferarũ vnguib. aut mi- « serrima fame tabescere? Ille ita loquutus est: & maior pars, consiliũ approbãs, in eam sententiã ibat: me frustrà dissuadente, & cruentas adhuc ab recenti victoria hostiũ manus subijciẽte. Neq. verò eos propter cõmunes regũ ac populorũ discordias, aut humana certamina, tam impotẽti rabie sæuiisse: sed ob id maximè

Hispani ob religionem pios Gallos oderunt.

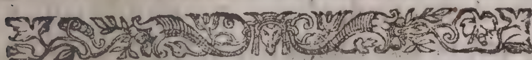
quòd intellexerint nos ex eorum numero esse qui Euangelio nomen dederint. Non pudere nos in homines potius quàm in Deum conijcere oculos? qui suorum vitam vel in media morte incolumem præstat, iisque ferè, quoties terrena subsidia deficiunt,& humanę spei locus nullus est, salutarem manum è cælis porrigit. Simul in eam sententiam petita è Scripturis exempla adferebam, Iosephi, Danielis, Eliæ, & aliorum Prophetarum: Apostolorum etiam, in iis Petri & Pauli, qui extraordinariis, & humanæ rationi incognitis

Esa.59.1. modis, periculis erepti sunt. An breuior aut
» imbecillior nunc est (aiebam) Dei manus
» quàm olim fuit? Non meminimus exitus
» Israelitarum ex Ægypto, quum à Pharaone
» fugerent? Quæ spes erat populo, vt tam po-
» tentis tyranni manus effugeret? Ipse à tergo
» fugientium vestigiis hærens: mare à fronte,
» vtrumque latus prærupti montes claudebant.
» Itaque qui tum mare diuidens, quibus nullæ
» ad resistendum vires, ac ne effugium quidem
» patebat, hinc à fronte, hinc ab tergo, inclu-
» sis, iis per medios fluctus nouum iter ape-
» ruit, non potest idem per inuios ignotæ
» huius terræ saltus nos in tutum locum de-
ducere?

Eorum qui hominum fidei quàm Dei prouidētiæ se credere malunt, tristis exitus.

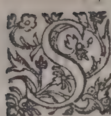
HAEC & talia quamuis dicerem, sex tamen ex omni numero minimè assensi, deserunt nos, ac sperantes se aliquid gratiæ apud hostes inuenturos, ad eos se conferūt. Verùm mox tristi experientia didicere, quàm parum prudenter sibi consulant, qui plus fidei in hominibus

minibus quàm in Dei promissis ponunt. Vix enim silua egressi per cliuum ad castellum descendebant: quum ab circumfusis protinus Hispanis capti, ceterorum exemplo iugulati sunt, & ad ripam fluminis tracti, vbi cumulatæ corporum strues iacebant, eorum quos in Castello Hispanicus furor absumserat.

¶ Hispani Gallis qui in nauibus erant deditionis leges ferunt. Galli deditionem aspernantur. Hispani in mortuos sæuiunt.

CAP. X.

SINGVLARE sæuitiæ exemplum hoc loco non prætermittam. Iacobus Ribaldus, Perlæ præfectus, (nauigij id nomen erat) naueis in ancoris, centum fermè à cruento illo spoliario passibus, habebat, multósq. è carnificina elapsos exceperat. Hispani egregia de inermibus victoria inflati, & reliquum Gallorum sanguinem haurire cupientes, Castelli tormenta in naues & lenunculos dirigunt, sed tum pluuioso tempore, tum non satis paratis machinis, effectum est, vt sine vllo nostrorum vulnere, omnes eorum conatus in irritum caderent. Itaque tubicinem ad naueis mittunt, qui nostros ad deditionem compelleret. Verùm vbi his parum moueri Gallos intelligunt, legatum vnum è suis remittunt, qui Dom-Petri de Maluendo, huius cohortis Præfecti, auto-

Hispani quos insidiis excipere non potuerunt, verbis pellicere conantur.

ritatem præferens, cum illis de pace his conditionibus ageret: vt traditis maioris formæ nauibus, ipsi cum suis rebus atq. impedimentis, scaphis & lenunculis ad ceteram classem euaderent, quæ in salo ad ostium fluminis stabat, à Castello quatuor millibus pass. distans.

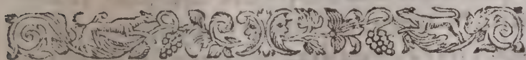
Galli cordatè omnẽ cum Hispano compositionem aspernantur.

AD hoc postulatum nostri respondent: Nullum sibi cum ipsis bellum esse, quod pace aut deditione finiri opus sit. Se sextum ante mensem eam nauigationem Regio mandatu ingressos: ac tantum abesse vt eam hostili in quemquam animo, aut prædandi consilio susceperint, vt disertè tum ab Rege suo, tum ab ipsius Almirãte, seu Archithalasso, vetitum sit, ne in vlla Hispanorum litora exscẽsionem facerent: immò, quominus illis iustam offensionis causam præberent, ne propiùs Hispanicæ ditionis oras naueis appellerent. NOS
» verò (inquiunt) hoc Regis mandatum sanctè
» atque inuiolatè seruauimus: aç ne id quidem
» vobis relictum est, vt cædem hanc nostrorum
» hominum, quos contra omnia belli iura tru-
» cidastis, nostro vllo merito aut culpa accidisse
» causemini. Itaque nil mirum est, si vos eius rei
» aliquando pæniteat. De cetero, quas petitis
» naues, vita potius nostra quàm iis vos potitu-
» ros scitote: ac si vis adfertur, nos arma & cor-
» pora & quidquid à Deo accepimus, opposi-
» turos.

HISPANVS reuersus, Gallos verbis nihil flecti renunciat, immò animos atque arma expedire ad certamen. Tum furiosa illa cohors omnem in cęsorum corpora iram effun-

dere,

dere,eáq. procul nostris qui in nauibus erant, ostendere: vt eorum pectora sauciarent, quorum corpora laniare, vt vellent, non poterant. Nam mortuorum exsculpentes oculos, & pugionum mucronibus præfixos gestantes, amaro cum risu atque vlulatu in Gallos, quò illis oculi dolerent, versus aquam torquebant. *Hispani in cadauera sæuiunt.*

¶Galli aliquot ex Hispanorum manibus elapsi, ægrè ad mare perueniunt. In aliquos è sociis incidunt.

CAP. VI.

IAM, vt ad nos qui in silua manseramus redeam, quum porrò ire & ignotum transgredi iter pergeremus, ad mare, quantum ancipiti æstimatione augurabamur, tendentes: tandem, Deo gressus nostros dirigente, in montis cuiusdam iugum enisi, mare inde prospicere cœpimus. Sed multùm adhuc viæ, & difficillimæ quidem, supererat. Mons, quâ descendendum erat, arduus, adeóque præruptus & præceps, vt stabilis gradus vllo loco insistendi minimè spes esset: ita rectis saxis, vt ægrè nemo, nec nisi tentabundus manibúsque retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Ergo modò saluti consuleremus, manibus non parcimus, quamquam iam laceras stirpium surculis ac spinis cruráque & totum corpus fœdè cruentatum haberemus. *Galli Hispanorum manus elapsi, cum locorum difficultatibus certant.*

NOBIS tandem ægrè è monte demiſsis, interiectum nemus, impoſitum colli, maris conſpectum abſtulit, quò per ingentem planiciem prælto limo atque vligine informem, paluſtríque vlua, calamis, & inuſitato quodam caricum genere conſitam, peruenienduṁ erat. quippe earum herbarum caulis duritie ligni, folia etiam præacuta crura nobis & pedes ita incidebant, vt ſanguinem elicerent. Nos interea in aqua pube tenus, continuis etiam imbribus adeo perfundebamur, vt hinc paludibus, illinc nimbis obruti, perpetuo quodam diluuio demerſi videremur: & quò longius procederemus, eo altiores aquarum voragines occurrebant.

Galli ad Deum in perditis rebus confugiunt.

ITAQVE, quum extremum tempus vitæ nobis tum adeſſe crederemus, vltimo complexu inter nos dato, collacrymantes ſuum quiſque & ſociorum caſum, multis cum ſuſpiriis & lacrymis clamare ad Dominum cœpimus, & cum ſerio peccatorum ſenſu iuſta eius in nos iudicia pęnáſque agnoſcentes, mæſtas eiuſcemodi voces ſupremos inter gemitus fundere:
» HEV Domine, ecquid in vilibus hiſce
» vermiculis cõterendis, dexterã tuam fatigas?
» animæ noſtræ ingenti dolorum æſtu retorri-
» dæ, toties experta clemẽtia tua fretæ, in ſinum
» tuum ſemet reiiciunt. O Pater miſericors, li-
» bera nos ab his anguſtiis mortis: aut ſi ad ſu-
» prema ventum eſt, & in hac ſolitudine nos
» interire iubes, ne patiaris vſqueadeo ſenſus
» noſtros mortis horrore conſtringi, vt gratiæ
» tuæ obliti, cuius tot documenta propter

Chri-

Chriſtum Filium tuum nobis dediſti, locum «
demus Satanæ, diffidentiæ ac deſperationis «
ſpiritui. Nam ſeu moriamur, nos tibi velle mo «
ri, coram Maieſtate tua hîc teſtamur: ſeu viua- «
mus, non ob aliud victuros, niſi vt miracula «
tua in medio Eccleſiæ & cœtus ſeruorum «
tuorum enarremus.

His precibus conceptis, ægrè ad nemus contendimus. Sed prius traiiciendus erat ingens amnis, ea prata interfluens: cuius alueus latitudine quidem modica, ſed immenſa altitudine, tranſiri poſſe vado ſpem ademerat: præſertim quum procliui ad mare campo, prærapida celeritate aquas euolueret. Hinc nobis rurſus noua laborum facies: nemo noſtrûm committere ſe præcipiti alueo & natatu periclitari audebat. In tanta rerum difficultate hæſitantibus, venit mihi in mentem relicta nobis ab tergo ſilua: itaque ſocios ad tolerantiam & bonam ſpem cohortatus eò reuertor, & longum ramum fabrili illo ſcalpro cum quo deprehenſus fueram, amputo. Mox «
ad noſtros regreſſus qui me anxij exſpecta- «
bant, Agedum (inquam) fratres: experiamur «
an huius longurij ope Deus ad perficiendum iter nos adiuuet. Simul longurium à terra in amnem porrigimus: quúmque non plures vno traiici poſſent, cui primo obtigit, is ligno inſidens aquam ingreditur: nos tamdiu perticæ alterum caput retinuimus, quoad ferè ad medium alueum enaſſet: tum ne ſecunda aqua deferretur, vi in alteram ripam impellimus. Ibi exſtantium cannarum aliarúmque

Deus per inuia pijs viam facit.

herbarum adminiculo in terram euadit. Ita primis ad eum modum expositis, alij deinde repetiti & singuli traiecti sunt: neque id tamen sine ingenti periculo. Quippe & multũ salsæ aquæ bibimus, & labore ita debilitati sumus vt propè semianimes in vlteriorem ripam euaderemus.

TANDEM collectis animis progredimur, & ad vicinam illam mari siluam à nobis notatam, quoad eius fieri poterat, vestigia dirigimus. Quúmque aliud par priori flumen obiectum esset, eiusdem perticæ ope, haud minore quàm illud alterum negotio ac periculo, tandem tamen Deo bene iuuante, superauimus. Sub vesperam siluam inimus: ibi quum nox oppressisset, ingenti cum pauore, applicati arborum truncis & stantes, pernoctauimus. Neque nobis, quamquam summa continuati laboris fatigatione affectis, somni vlla cupido. nam quæ animis inter tam ancipites metus, & omnia circà horroris plena, quies esse poterat? Itaque ea nox perpetuis vigiliis nobis extrahitur: ac primo etiam fermè diluculo feram quamdam, quinquaginta circiter passuum à nobis interuallo prætereuntem, cerui magnitudine, conspicimus: cui enorme caput, scintillantes & stantes oculi, aures promissæ erant, posterioribus partibus, velut tubere quodam, eminentibus. Eam velut prodigium quoddam exhorruimus, maximè ob radiantes & enormiter grandes oculos: quamquam ad nocendum propiùs non accesserit.

Feras ne noceant piis, cohibet Dominus.

ORTA

ORTA luce egreſsi è ſilua, mare rurſum proſpicimus, quò ſecundum Dei opem, velut ad vnicum vitæ ſubſidium, contendebamus. Sed nouæ de integro interueniunt moleſtiæ. Quippe rurſum in limum & paludes demerſi, cannis & vlua conſtratas, neque prioribus illis abſimiles, quum non aliud commodius oſtenderetur iter, feſſa illac membra trahimus.

INTER hæc, haud procul via quà tranſituri eramus, repentè hominum agmen apparuit, quos quum primò hoſtes eſſe ſuſpicaremur, qui ad intercludendam nobis fugam ex tranſuerſo incurrerent: poſtquam ex propinquo trepidos ac nudos, pari ac nos habitu conſpicati ſumus, facilè è noſtrorum reliquiis aliquos eſſe cognouimus. Ij verò erant Laudunerius trib. mil. miniſtra eius domeſtica, Iacobus Morgueſius Diepenſis, Franciſcus Vallius Rothomagenſis, Hoſpitis coronæ ferreæ Rothomag. filius, Nicaſius Crottenſis, Nicolaus Minutarius, Laudunerij trib. tubicen, & alij præterea aliquot, viginti ſex omnino homines.

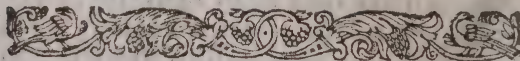
VIX præ fletu vſurpata conſalutatione, & deliberantibus quid facto opus eſſet, duo è noſtris in prææltam arborem conniſi, vnum è minoribus nauigiis noſtris aſpiciunt, cui Mallardus præfectus præerat. Eíque mox ſigno è ſublimi edito, nos ipſius auxilio egere admonent. Is minorem ſcapham ad nos mittit: ſed priuſquam ad litus perueniremus,

carecta rursum & duo fluuij iis pares quos ea ipsa die & superiore traieceramus, nobis superandi erant. Ad eam rem plurimùm longurius ille quem nuper exscideram, & duæ præterea perticæ à Laudunerij comitibus prouisæ, vsui fuere.

Nautarũ in miseros Gallos humanitas.

SED quum iam propè ad scapham euasissemus, inedia & labore resoluti, posteaquam linquente animo vires ad connitendum vltrà non sufficerent, propè exanimes collapsi sumus. Ac nisi nautæ, qui nobis tum non vulgarem humanitatem præstiterunt, auxilium ferre properassent, eo loco exanimati essemus. Illi nos exceptos ordine in scapham portarunt, atque inde ad nauim, vbi humanissimè accepti sumus. Mox quum panem & aquam nobis apposuissent, sumto cibo vires animósque paulatim reparare cœpimus: perspicuo ergo nos diuinæ bonitatis, & acceptæ ab eo salutis, argumento, qui nos tot præsentibus periculis & mortibus præter spem liberasset, vt ei immortales gratias ageremus. Ergo miraculis Dei enarrandis & mutuis inuicem cõsolationibus perpetem eam noctem traducimus.

Gratiarũ actio.

¶E Gallica classe duæ naues Galliam repetunt. Hispanicam nauim in fugam vertunt. Ad Rupellæ portum appellunt.

CAP. VII.

VT

T primùm lux reddita eſt, Iacobus Ribaldus, Perlę nauis præfectus, proximè nos adnauigans, quid factu optimum eſſet, quæve ratio iniri poſſet ad reliquias noſtrorum hominum nauéſque ſeruandas, nobiſcum deliberat. Ibi tum quantis commeatuum anguſtiis laboraremus, quàm debilitatę vires eſſent, arma & tela noſtra ab hoſtibus capta: inſuper de Prætoris noſtri ſtatu incertitudo, in medium adferuntur, quem vtrùm naue alicubi vadis illiſa periiſſet, an tempeſtate procul abreptus erraret, incertum eſſe. Itaque nihil potius eſſe decernimus quàm primo quoque tempore in Galliam vela facere. Atque hæc quidem fuit primorum ſentētia, vt qui è laniena euaſerant, bipertito diuiſi, pars in naue, cui Perlæ nomen erat, manerent: alij ſub imperium Mallardi præfecti concederent.

ITAQVE re non iam vltrà cunctationem recipiente, XXV. die Septembris, vento Septemtrione vehementi ab ea ora profecti, celeriter conſpectu terræ ablati ſumus: móxque in alto alij ab aliis diſiecti, vt numquam inde poſtea noſtræ naues in eo curſu mutuum in conſpectum venerint. Quingentas inde leucas ſatis proſpero curſu emenſi, tandem manè quodam ſub ortum ſolis Hiſpanam nauim, quæ repentè ex alto in nos inuecta erat, ita ſtrenuè repulimus, ac tormentorum fulminibus obruimus, vt manantem ſanguine alueum per columbaria pérque latera nauis cernere-mus. Iámque nobis ab hoſte de victoria pro-

Gallorum pars in Galliam è Florida reportatur.

Hiſpanica nauis à Gallica vincitur.

palam concessum erat: vehementiùs tamen concitato mari propiùs congredi, & nauim Hispanam ferrea manu iniecta abstrahere, non potuimus. hoc vnum ad plenam victoriã nobis defuit. Quum enim ex eo concursu nauium magnum sequi incommodum necesse esset, ac periculum, ne allisa nauigia mutuo attritu demergerentur: sicut ipsi libenter eo discrimine defuncti prelio abstiterunt: ita nos ab iis abstinuimus, & quòd nemo nostrûm ex eo certamine vulnere ictus, aut cæsus occubuisset, præter focarium nostrum, Deo læti gratias egimus.

RELIQVVM deinceps iter pacatum & sine vllo hostium incursu transegimus: iniquioribus tantùm ventis subinde conflictati, qui nauim nostram sæpe in litora Hispaniæ eiecturos minati sunt. quod vnum, veluti calamitatum nostrarum cumulum, exhorrebamus. In vndis præterea quidquid malorum tolerari potest, inopiam, frigus, famem, pertulimus. Quippe nobis, qui erepti carnificinæ è Florida redibamus, pro omni tegmine noctu atq. interdiu nihil præter simplex indusium aut lacera quædam pannicularia (miserum aduersus frigora & ceteras aeris iniurias præsidiũ) velando corpori supererat. Panis quamparcissimè dabatur nobis, ísque situ corruptus ac mucidus. Aquæ etiam, quamquam fœtidæ, nõ ad satietatem, sed in diem cyathum duntaxat vnum, & quidem exiguum, bibebamus. Ex hac tam insalubri victus ratione, multi è nostris, vbi terram attigissent, periculosis morbis

Gallorum ex Florida redeuntiũ angustiæ.

bis impliciti, plerique etiam exſtincti ſunt.

TANDEM mæſtam hanc noſtram & laborioſam nauigationem, lætus, vt in malis, excepit exitus. Quum enim ad Rupellæ litus appuliſſemus, ab eius oræ accolis & ipſius adeò vrbis ciuibus perbenignè & humaniſsimè excepti fuimus: multa in nos ab illis publicè ac priuatim hoſpitaliter facta, munificéque adeo collatæ opes, vt quæ in ſuam cuique redeunti patriam neceſſaria erant, nemini noſtrûm deeſſent.

Rupellanorum in miſeros benignitas.

¶ Io. Ribaldus Prætor Hiſpanicam claſſem quærens, naufragiũ facit. Galli fame & miſeriјs conflictantur. Tandem ab Hiſpanis in deditionem accepti fœdè trucidantur.

CAP. VIII.

NVNC eorum quæ de Ioanne Ribaldo ſuperiùs retulimus, redire in memoriam oportet. Is, vti antè dictum eſt, cum lecto militum noſtrorum robore, obuiam Hiſpanis ad certamen egreſſus: eos quidem, quum quinque dies per altum quæſiſſet, non reperit. Sed Prætoriam ſuã nauim (Trinitatem vocabant) quæ à cetera claſſe aberrauerat, fortè nactus: omnium ignarus quæ in Caſtello nobis acciderant, totius oræ appulſu prohibere Hiſpanos conſtituit. Prætoriam conſcendit, vt facilius inde, ex naualis diſciplinæ more, omnes Prætoris edicta & iuſſa acciperent.

INTEREA aduerſam per ſe tempeſtatem quum ſęuire ventus cœpiſſet, continui etiam imbres fœdabant. Quinto die vento vis addita: geminatur tempeſtas: neque vlla ope impediri potuit, quominus terræ illatæ naues carinas vadis figerent. Quinquaginta fermè leucis ſuprà Maium flumen ad oram eueɛti, fraɛtis nauibus, & commeatu amiſſo, incolumes tamen ipſi euaſerunt. Vnus tantùm Grangius trib. mil. fraɛto nauis malo inſidens, fluɛtibus hauſtus eſt: cuius magnum meritò deſiderium fuit. Erat enim in eo homine non ſumma tantùm ingenij conſiliíq. præſtantia, ſed mirifica etiam in familiari congreſſu comitas ac dexteritas, qua ceteros ad virtutum ſuarum imitationem alliceret.

Gallicæ claßis naufragium.

CETERVM noſtros ægrè emerſos vndis, omni tempeſtate truculentior excipit fames: neque ad eam ſedandam, quidquam opis, omnibus amiſsis, ſupererat: niſi quæ terra vltrò præberet, herbarum videlicet, radicúmque omne genus, mandere conarentur. Quúmque alia alimenta deficerent, ea neceſſe erat vbiq. rimari quæ latranti ſtomacho obiicerent. Neque tantùm fames ſed ſitis quoque miſeros fatigabat, cui pellendæ nihil præter veteres ciſternas & putres lacunas aderat, ex quibus fœdam adeò & turbidam cœno aquam hauriebant, vt vel ſolus ſpumæ eius conſpeɛtus etiã valentiſsimis nauſeam & ægritudinem cieret. Attamen indomita famis ſitíſque rabies omnia, quamuis ſpurca & inſalubria, ingerere in ventrem ſubigebat: totos oɛto dies tam miſe-

Gallorum naufragorum anguſtiæ.

ro

ro victu extrahunt.

Nono demum die exiguam fortè ſcapham reperiunt: lætum id inter mala: eius ope ſperant ſe ſociis qui in caſtello erant naufragium ſuum ſignificaturos. Quippe ab eo, terreſtri itinere, duodecim leucarum interuallo aberant, maritimo quinquaginta. Ad hæc interiectum flumen Delphinorum, quatuor in latitudinem ſtadia diffuſum, profundo alueo & nuſquam vada aperiente, non niſi nauigio tranſmitti poterat. Itaque excepta læte ea ſcapha, linteas ſuas tunicas ſeu induſia concerpta, ſtupæ vice, rimis explendis infulciunt, & commiſſuras eius ferruminant.

Tum Ioannes Ribaldus Prætor pro ſolita comitate & modeſtia, multos eorum quorum conſilio vtebatur, conuocatos, in eam fermè ſententiam alloquitur: *Ribaldi ad ſocios oratio.* Humanam patientiam, ô ſocij, miſeriæ noſtræ vicerunt. neque in tantis ærumnis vita tolerari diutius poteſt. Et multò quidem optabilius eſſet morte ſemel defungi, quàm tam perdito rerum ſtatu centies mori verius quàm viuere, niſi fides vetaret prouidentiæ Dei diffidere, cuius vel in extremis rebus auxilium ſperandum atque exſpectandum eſt. Interea tamen, quod noſtrarum partium eſt, verſanda nobis ſunt ſedulò omnia, ſiquem fortè induſtria animi & labore inueniamus malorum exitum. Itaque è nobis aliquos ſcapha ad caſtellum mittendos cẽſeo, qui noſtris deploratũ rerũ noſtrarũ ſtatũ renuncient, & auxiliũ petant. Ac protinus magnam vim lacrymarum profundens, poſitis

humi genibus, preces ad Deum orditur. Quibus peractis, quem potissimum huic obeundæ legationi deligerent, circumspectant. Thomas Vassor Diepensis ad eam rem maximè idoneus visus: ei negotium dat Ribaldus vt quamcelerrimè posit sociis quàm misero statu sint significet. Ei se comites adiunxere Vincentius Simon, Michael Gouor, & alij vsque ad decem & sex.

NOSTRI, qui (vti paulo antè dictum est) trans flumen erant, eadem die in vlteriore parte Castellum versus cohortem armatorũ, expasso vexillo incedere prospiciunt. Postquam coniecturis, quantæcumque ex tanto interuallo capi potuerunt, Hispanos esse innotuit: nostri, qui in tantis rerum angustiis hoc sibi supremum perfugiũ superesse crederent, nonnullos è suis ad hostem mittunt, qui cum eo de deditione & vita paciscantur. Legati Galli primò satis humaniter ab Hispano excepti sunt.

Hispani ducis crudelis perfidia in miseros.

HISPANAE illius cohortis præfectus (Vallemandum vulgò appellabant) viri nobilis, equitis & Christiani fide suam in Gallos beneuolentiam affirmans: & eum Hispano victori sollennem semper morem fuisse testatus, vt supplici hosti, Gallo præsertim, clementer consuleret: neque se ab eo instituto discedere velle, aut quidquam grauius in eos statuere, quod postea in mutua vtriusque gentis inter se odia & publicas clades erumperet: omnes liberaliter palàm per interpretem affatus, fidenter venire ad se hortatur. Simúlq. instrui scapham

&

& quinque Hiſpanos traiicere in vlteriorem ripam ad noſtros iubet. Hiſpani tranſmiſſo fluuio, Gallos Vallemandi præfecti nomine liberaliter appellant. Ioannes Ribaldus prætor primus nauiculam cum triginta ſuis conſcendit: ipſe à Vallemando ſatis comiter excipitur: ceteros ab eo aliquantulum ſeductos, Hiſpani manibus ponè tergum reuinctis, binos ſimul colligant.

INTEREA Galli, vnoquoque traiectu triginta, trans flumen exponebantur: tantiſper dum Vallemandus Ribaldum, hominem minimè malum, qui de ipſius fide non dubitaret, fallacibus verbis produci & lactari curat. Noſtri interim quum omnes flumen tranſmiſiſſent, bini ad eum modum colligantur, ſimúlque permiſti Hiſpanis Galli ad Caſtellũ procedunt. Ribaldus prætor & alij, in primis Ottignij dominus, vbi ſuos ita nexos & iugatos vident, neſcio quid ſiniſtri ex eo augurari & toto ore expalleſcere. Interea tamen rurſum Vallemandi fidem appellant: ille ſedulò confirmat eos, neque aliò indita Gallis vincula teſtatur, quàm vt tutò in Caſtellum deduci poſsint. ibi ſe illis cum fide præſtiturum quæ pepigerit.

Hiſpanus Gallum fallacibus verbis lactat.

QVVM iam non procul à Caſtello abeſſent, ille tũ ſciſcitatus quinam inter Gallos nautæ, remiges, fabri nautici, tormentarij, aliíque maritimis muneribus vtiles eſſent: triginta eius generis inuentos à ceteris ſecernit.

Nec longo inde temporis ſpacio armatorum cohors Caſtello egreſſa, pleno gradu in noſtros contendit, qui ſeorſum à Vallemandi agmine ducebantur. Gregem ouium ad laniénam agi diceres. Tum cornua occinere incipiunt, & Hiſpanorum militum furor erumpere: cæduntur vincti & inermes Galli ad fiſtularum, tympanorum & buccinarum cantus, ita vt quiritantium clamor exaudiri non poſſet. Ibi gladiis & haſtis ſtrenuè ſæuire Hiſpani, & quàm fœdiſsimum quiſque vulnus fecerat, tam maximè gloriari. Ergo vix ſemi horæ ſpatio facilem & egregiã ſcilicet victoriam de inermibus ac deditis tulere, quos ipſi in fidem acceperant.

Gallorum inermium laniena.

DVM hæc perpetrantur, Ioannes Ribaldus Vallemandi fidem implorãs, vitæ ſuæ parci orat: ipſe etiam Ottignius ad pedes eius prouolutus, promiſſorum vt meminiſſe velit, ſupplex obſecrat. Sed omnia hæc fruſtra fuere. Nam ille neglectim obuerſo tergo, præterijt: ſimúlque vnus carnificum eius, pugionem in Ribaldi auerſum corpus defigit: móxque eo vulnere prolapſum, vno alteróque ſubinde ictu iacentem conficit.

Ribaldi Prætoris Galli mors.

Hic fuit miſerabilis noſtrorum exitus, quũ ſe in fidem & clementiam Hiſpanorum tradidiſſent, quę Punica religione ſeruata ab illis fidẽs eſt. Neque ſatis habuere ſæuitiam innoxio ſanguine explere, ſed vt omnem barbariem ſuperarent, Legati regij barbam abraſere, luculenti facinoris ſpecimen: eámque incluſam litteris Hiſpalim miſere, quemadmodum

dum à nauticorum noſtrorum nonnullis, quorum opera Hiſpani ad eum nuncium in Hiſpaniam perferendum vſi ſunt, nuper bona fide nobis relatum eſt: in iis nominatim Chriſtophoro Britone, Portu-gratienſi, qui clam Hiſpali Burdegalam tranſgreſſus, Burdegala Diepam naui reuectus eſt.

POST hæc Hiſpani memorabili victoriæ tropæum imponunt: Legati Regij corpus membratim diſſecant, & eius capite in quatuor partes diffiſſo, miſerabiles illas quadras totidem arrectis contis præfigunt, eóſque quatuor Caſtelli angulis ſtatuunt.*

*Hactenus Gallica illa Hiſtoria: nos quæ ſequũtur addidimus.

POSTREMO (quod ex Nobili quodam Britone qui Floridam vidit, ipſe accepi) Hiſpani, vt inſigni aliqua cataſtrophe eam tragœdiã clauderent, lacera illa corpora, truncos artus, putres puerorum, feminarum & virorum formas, exſtructa extra Caſtellum pyra, igni cremarũt, vt facilè appareret id non magis hoſtili rabie quàm veræ Religionis odio, ab ipſis eſſe factum. Sed vtcumque cæſorum reliquias flammis aboleuerint, tam fœdæ rei tamen memoriam neque à conſpectu ipſius Dei, neque ex hominum animis delere adhuc potuere, neque vmquam poterunt.

Hiſpani Gallorum cæſorum corpora cremant.

CETERVM in tradenda Gallorum cæde quæ plurimis & oculatis teſtibus memorata ſunt, retuli: ſed non omiſerim eorumdem temporum rumorem validum adeo vt nondũ exoleſcat. Expeditione ſuſcepta, Hiſpanum ab Aulicis quibuſdam per occultos nuncios de re tota certiorem eſſe factum: & qui eò na-

uigarent, maximam partem Hugonotos esse, Regni perturbatores & Regis ipsius hostes, obuiam prædam & quæ impunè inuadi posset. Hæc vulgò tum iactata nec affirmare, nec refellere in animo est. Sed postquam ea gesta sunt, quòd tam atrocis iniuriæ exemplo non Galli tantùm, sed Regis quoque ipsius Maiestas, cuius auspiciis ea expeditio suscepta fuerat, violata esse videretur: etsi ea in feminas puerósque immanitas omnium questus anteiret, cæsorum liberi, viduæ, cognati & amici, vltionem orantes, Carolo IX. regi Galliæ supplicem libellum obtulere. Ac Carolum quidem de eo questum apud Regem Hispaniæ, atque illum facinus pro rato non habuisse satis constat: quum interea non minus impunitas maneret sicariis, quàm mors interfectis: donec senescente facti inuidia, mentionem omnem ac memoriam eius rei maiores casus oppressere. Porro libelli exemplum infrà scriptum est.

*

SVPPLI-

SVPPLICIS LIBELLI exemplum, Carolo IX. Regi Galliæ oblati à viduis, liberis pupillis & orphanis, propinquis & amicis, subditorum eius qui ab Hispanis in Francia Antarctica, quam vulgò Floridam vocant, fœdè trucidati sunt, Anno M. D. LXV.

MISERABILES planè personæ atque opis egentes (Christianissime Rex) viduæ & orbati parentibus pueri puellęque propè innumerę, pedibus tuæ Maiestatis, plenæ lacrymarum & supplices, aduoluuntur: & ærumnas suas apud te deplorantes, lugubre spectaculum patrum, virorum, filiorum, fratrum, nepotum & propinquorum suorum (qui circiter nongenti, misti feminis virísque pueri, in Florida à " Petro-claudio & Hispanis militibus fœdè trucidati sunt) propè præsens oculis tuis exhibent. Id verò facinus quum per se vel auditu fœdũ atque horrendum sit: tum hodie maximè subditorum tuorum sanguis perfidiosissimè fusus, Dei fidem & iustitiam aduersus sceleratos latrones implorat.

" Is idem est qui Valleman do sibi nomen fecerat.

ITAQVE iam tuarum partium est, ô Rex, cogitare, ea lege imperio tuo subiectos populos, tum vt eos iustitia regas, tum vt sub præsidio ac tutela Maiestatis tuæ incolumes conserues. In primis verò miseris atque afflictis, qui secundum Dei opem ad tuam fidem cõfugiunt, præsertim recenti adhuc vulnerũ

dolore ſuccurrere: eorúmque, haud ſecus atque herus fidelium ſeruorum, aut etiam pater filiorum, ærumnis ingemiſcens, orbitatem & lacrymas conſolari. Nam querelæ quidem quas ad te deferunt, non minus miſeratione dignæ videntur, quàm Petri-claudij Hiſpani immanitas conſuetis belli commerciis omnibúſq. diuinis ac humanis legibus aduerſa eſt.

ID quò faciliùs intelligas, nos rem paulo altiùs repetentes patienter, vt facis, audito. Meminit Maieſtas tua ſubditos illos tuos regiis literis fretos, quas Ioannes Ribaldus abs te accepit, tuo mandatu, tuis auſpiciis, in Floridam nauigaſſe. Quò quum perueniſſent, quinque Hiſpanæ naues (quarum maxima octingentarum amphorarum, proxima, ducentarum, ceterę mediocris formæ, erant) repentè pluſquam hoſtili impetu tuos illos homines adortæ ſunt. Mox claſsiarij earum milites in terram lapſi, Caſtellum tuo nomine atque auſpiciis à Gallis exſtructum irrumpentes, viros, feminas, pueros, & quidquid obuium fuit obtruncant: neque his aut illis ætas aut imbecillitas miſerationẽ attulit. Quinetiam transfoſſa puerorum infantiúmque corpora (horrendum viſu) præfixa haſtis ad ludibrium oſtentabant.

INDE octingentos fermè Gallos, cohortem Ribaldi Prætoriam (quamquam fide data, ſi arma tradidiſſent, abire omnes incolumes paſſuros) manibus poſt tergum reuinctis,

ſeruilibus

ſeruilibus probris fœdatos: ſceleratos, lepro-ſos, pædicones & latrones Francos vocantes, in ore ipſius Ribaldi iugulant. Quúmque is tam fœdi ſpectaculi horrore perterritus, ad Petrum-claudium accedere conaretur, vt ſe in eius fidem ac tutelam, velut aſylum, conijceret, ab eo ſuperbè repulſus, móxque eius iuſſu à milite, pugione in tergum impreſſo, percuſſus eſt. Quo vulnere quum corruiſſet, idem hic miles iacentis pectus vno & altero ictu hauſit. Mortuo quoque ludibria adiecta: ceruices incidit miles: barbæ pilos abradit, & quadrifidum caput quatuor pilis eodem in caſtello, vbi ceterorum corpora exanima iacebant, præfigit. Poſtremò litteras ad regem Hiſpaniæ, præclaræ victoriæ nuncias, & in iis pilos aliquot Ribaldi barbæ incluſos, mittit: perſpicuè tali ludibrio prodens, quàm parum Regiam tuam maieſtatem vereretur, quam adeo ſuperba contumelia, per clientium tuorum iniurias & dedecora, violare auſus eſt.

NEQVE verò credibile eſt, Principem vllum aut Regem Chriſtianum, imò nec Barbarum, tam abhorrenti ab omni humanitate eſſe animo, vt exſecrabile illud facinus approbet, & eò quidem fœdius quòd media pace in tuos admiſſum eſt, quum tibi neque cum Hiſpano, neque cum vlla externa gente, bella aut hoſtiles inimicitiæ intercederent. Perpetrati tamen huius latrocinij Hiſpanos, nulla iniuria abs te violatos, reos eſſe, noſtrorum ſanguis & lacrymæ noſtræ clamant, & quidem

iis locis ac perſonis quæ ſub nullius iure ac ditione, præterquā tua, ſunt. Niſi fortè Petro-claudio impudentiam ſæuitiæ adiungere ac dicere libeat, Ibi ius eſſe vbi vis & arma plus polleant: licere peregrinis latronibus in præſidia & ditiones tuas, in tuorum fortunas & corpora, cum exercitu imperióque inuadere: licere pro ſuo iure in eorum ceruices ſæuire, quos Deus Maieſtati tuæ ſubditos attribuit, & quidem tam arto fidei & obſequij vinculo tibi obſtrictos, vt millies mortem oppetere malint, quàm in noui Principis fidem ac ditionem concedere.

QVAMOBREM ſi Petri-claudij facinus Hiſpaniæ rex ratum non habeat, nihil ſupereſt, niſi vt vel iſtius ſupplicio iniuriam tibi factam expiet, vel tibi eum noxæ dedat: tibíque in poſterum ius ac poſſeſſionem vacuam Floridæ tradat, quæ pridem tuis auſpiciis ab tuis occupata, regni tui finibus ac ditionibus adiecta eſt. Neque enim ſubditi illi tui, qui, propagandis imperij tui finibus, eam prouinciam pro virili parte manucepere, pro fugitiuis eò redacti ſunt, aut vt rei exſuléſve in vltimas terras deportati: ſed eos Maieſtatis tuæ legatos, miniſtros mandatorum tuorum, eò nauigaſſe iuſſu & miſſu tuo, litteris ipſemet regiis Ribaldo datis confirmaſti, qui tuam in eo vicem ac perſonam referret.

INDIGNAS verò illas & atroces in vno ſcelere per ſe iniurias, etiam onerat iſtorum impunitas. Quippe ſi inultæ omittantur, li-

ceátque

ceátque nefariis latronibus, violatoribus omnis humani iuris ac fidei publicæ, non luce hac tantùm, sed spoliis etiam tuis nostrísque impunè perfrui: sicuti dolor ad nos, sic ad te dedecus,& manante latiùs exēplo, periculum ad omnes pertinebit. Sed vt ab aliis impunitate alatur istorum immanitas, te tamen subditorum tuorum iniurias, per quorum latera foderis, lentè non accepturum confidimus. Neque verò meritas ab istis pœnas expeti, tua tantùm aut nostra, sed publici exempli & & humanæ societatis, interest, quam Petrus-claudius cum suis, quantum in se fuit, soluit.

POENI ceterique Afri fidem ac fœdera quoties commodum erat, frangebant. Itaque Punica fides vt illis quondam exitio fuit, etiam vulgò hodie infamis est. Romanis contrà adeo sancta erat fides, vt eam fallere, etiam hosti, peius omni peste fugerent. Vtinam hæc laus meritò à nobis Petro-claudio eiúsque sociis tribui posset: quibus adeo vilis promissorum veritas & fides fœderum fuit, vt ad eam violandam sacrum Dei nomen vertere veriti non sint, ac si eum in scelerum suorum societatem adsciscere vellent. Deum equidem non ignoramus, interdum improbis frena laxantem eorum quoque opera vti, siue ad nos castigādos, siue vt ipsi iustum scelerum suorum aceruum, iustis pœnis materiem, cumulent. Idq. ne iustitiæ ipsius & iudiciorū obliti, paternā eius indulgentiā malè agēdo fatigemus. Sed vicissim hoc verū est: vt idem ad opus hominū scelera & Dei iudicia concurrunt: ita Deum

graues tandem ab impiis pœnas pro meritis exigere.

QVOD reliquum eſt (Chriſtianiſſime Rex) tot pupillorum orbitas, tot viduarum ſolitudo, ac iuſtæ noſtrûm omnium lacrymæ & ſqualor te moueant, qui parentes, qui fratres, qui propinquos, clientes tuos, per immane Petri-claudij ſcelus amiſimus. Liceat priuatarum iniuriarum obliuiſci: nihil ad te mala noſtra pertineant. Quid auguſto Regiæ maieſtatis nomine ſpreto, quid pollutis auſpiciis tuis, quid non fœderum modò fide, ſed etiam Iure-gentium in legatis tuis violato, facies? Fortiſſimis viris, tribunis ac ducibus tuis, contra omne fas & belli commercia interfectis, non iura experiere, non arma capies? ſed horrendos iſtos carnifices tuorum ſtrage ouantes & ſuper impunitatem præmia etiam ferentes ſcelerum, tacitus intuebere?

MELIORA equidem de te ominamur & ſperamus (ô Rex) Deúmque ipſum Opt. Max. obnixè quęſumus vt verè heroicos in te ſpiritus excitet. Iſti cruentos à recenti tuorũ cæde gladios, manantia ſanguine ſpolia, & reliquias infelicis exercitus tui in Hiſpaniam ad triumphum & ludibrium deferunt. Quum ſibi tantum licere in tuis te ſciente ac vidẽte pulcrum ducunt, poſſúntne apertius demonſtrare quid facturi ſint, ſi teipſo potiantur?

QVAMOBREM, vt tuæ Maieſtati & Gallico nomini inuſtum dedecus meritis paricidarũ ſuppliciis deleas, generoſum & dignum te, dignum auis tuis, ſpiritum indue: Deo bene

iuuante,

iuuante, ſubditorum tuorum cauſam ſuſcipe, ſuſceptámque qua potes ac debes fide tuere: vt coram toto Chriſtiano orbe tuam in protegendis ſubditis fortitudinem, tum etiam tuorum innocentiam, teſtatam facias. Nullô quidem maiore piaculo (ô Rex) tum innoxio noſtrorum ſanguini, tum iuſtæ iræ tuæ parentare potes, quàm latronum pœna: vt non tantùm cæſorum viduæ coniuges, propinqui & liberi deſiderium ſuorum & graues ſuos dolores eo ſolatio leniant: ſed etiam te omnes verè Regem tanto parem nomini, & Patrem populi tui, agnoſcant.

*

NOVI orbis historiæ libro secundo Benzo Hispanos monachos & sacerdotes, alióſque eorum exemplo colonos, in India ea interdiu committere scribit, quæ alios vel noctu perpetrare puduerit. Tantam fœditatem etsi premere quàm mouere multo satius fuerit: attamen quia isti tum in illis terris, tum etiam in hoc nostro orbe, nouam Sodomam instaurare parant, nisi maturè obuiam eatur: Georgij Buchanani, Poetæ clarissimi, graue & ἐπιτιμωρητικὸν carmen in Colonias illas Indicas huc attexere visum est: earum videlicet pœnarum prænuncium, quæ istorũ capitibus cælitus imminent, ni seriò resipiscant.

IN COLONIAS BRASILIENSES.

DESCENDE cælo turbine flammeo,
Armatus iras Angele vindices,
Libidinum iam notus vltor
Exitio Sodomæ impudicæ.

En

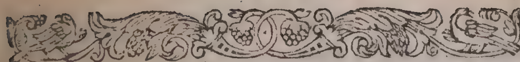
En rurſus armis quod pereat tuis
Luſtrum Gomorrhæ ſuſcitat æmulum
Syrûm propago, & exſecrandæ
Spurcitiæ renouat palæſtram.
Pars illa mundi, quam ſibi propriam
Sedem dicauit mollis amœnitas
Luxúſque, ſub fœdis colonis
Seruitium tolerat pudendum.
Abominandis arſit amoribus
Strigoſus æſtu, pauperie & fame,
Glandis vorator, virulentum
E raphanis redolens odorem.
Quem (rêre) ponet nequitiæ modum
Frænis libido libera? & inſolens
Humanioris ferre victus
Illecebras meliore cælo?
O Christiani infamia nominis,
O fœda labes & nota temporum!
O turpium turpíſque cauſa &
Exitus & precium laborum!
Ignota roſtris verrimus æquora,
Gentes quietas ſollicitauimus
Terrore belli, orbíſque pacem
Miſcuimus miſero tumultu.
Per ferrum & ignes & mare naufragum
Secreta rerum clauſtra refregimus,
Ne deeſſet impuris cinædis
Proſtibulum veneris nefandæ.

Gens illa nullos mitis in hoſpites,
Et ora victu aſſueta nefario,
Portenta conſpexit Cyclopum
Sanguinea dape fœdiora.
Nunc Scylla ſæuos exere nunc canes:
Nunc nunc Charybdis vortice ſpumeo
Conuolue fluctus, & carinas
Flagitijs grauidas reſorbe.
Aut hoſce tellus in patulos ſpecus,
Aethérve flammis perde ſequacibus
Turpes colonos, Chriſtianæ
Dedecus opprobriúmque terræ.

FINIS.

ELEN-

ELENCHVS, SIVE INDEX *rerum & verborum maximè insignium quæ in his Historiis tractantur.*

Portus-

FINIS.

Mendas aliquot quæ nobis exciderunt, ſic emendato.

Pag.41.lin.2.*exemplo*,lege *extemplò*. Ibid.8. *Calecio* l.*Calicio* pag.96.lin.13.*feliciorum*.l. *feliciorem*.132.3.Hobi arboris deſcriptionem ad præcedens caput, id eſt, ad pag.126. transferto. 135.5. *Hiſpanoila* l. *Hiſpaniola*.203. CAP. X. l. CAP.XIII. 212. CAP. XIII.l. XIIII.239.12.*ſubacentibus* l.*ſubiacentibus*.